

**ŞİRAZİ VE ONUN
GÜLŞEN-İ RAZ TERCÜMESİ**

Ord.Prof.Dr.Muhsin Nağısoylu

**Manas Yayıncılık
Kasım 2016 / Elazığ**

ŐIRAZİ VE ONUN GÜLŞEN-İ RAZ TERCÜMESİ

Ord. Prof. Dr. Muhsin Nağısoylu

MANAS YAYINLARI: NO: 68

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ DİZİSİ NO: 43

Editör:

Gönül Mirze

Kapak Tasarım:

Dr. Tamer Kavuran

ISBN:978-975-6089-68-2

Kasım 2016 / 150 Adet

Baskı:

Sistem Ofset ve Matbaacılık

Strazburg Cad. No: 7/A

Tlf: (0312 2291881) SIHHİYE / ANKARA

Nail Bey Mah. Vali Fahri Bey Cad.

Huzur İş Merkezi Kat: 5/14 ELAZIĞ

Tlf / Belgegeçer: 0 424 237 13 15

e posta: manasyayincilik@hotmail.com

www.manasyayincilik.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ..... 3

BİRİNCİ BÖLÜM

Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* Eseri ve
Onun Türkçeye İlk Klasik Tercümesi
§ 1. Şeyh Mahmud-i Şebüsteri
ve Onun *Gülşen-i Raz* Eseri Hakkında..... 5

§2 *Gülşen-i Raz`*ın Türkçeye İlk Klasik Tercümesi
ve Onun Mütercimi Hakkında..... 12

§3. Tercümenin El Yazmaları Hakkında..... 23

§4 Tercümenin Üç El Yazması Hakkında..... 26

İKİNCİ BÖLÜM

Gülşen-i Raz Tercümesi ve Onun Farsça
Aslının Karşılaştırmalı-Metinsel İncelenmesi..... 38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Gülşen-i Raz Tercümesinin Dil-Üslup Özellikleri..... 77

SONUÇ..... 119

ŞİRAZİ'NİN

*GÜLŞEN-İ RAZ*TERCÜMESİ

(metnin transliterasyonu) 122

AÇIKLAMALAR..... 302

KAYNAKÇA..... 321

DİZİN..... 330

ÖNSÖZ

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, edebi tercüme sanatının eski ve zengin geleneklerini kendi bünyesinde barındırmaktadır. Oğuzların anakitabı sayılan *Kitab-i Dede Korkut*'ta *Kuran-ı Kerim*'in "İhlas" suresinin dilimize serbest tercümesinin bulunması (bak:12;27,247; 45,8-9), Azerbaycan'da edebi tercümenin ne kadar eski tarihe aid olduğunun bir göstergesidir. Azerbaycan'da edebi tercüme sanatı 15. ve 16. yüzyıllarda daha çok gelişmiştir, zira o dönemde ulusal yazılı edebiyatımızın hızlı gelişimi sözkonusudur. Bu gelişim doğal olarak, o dönemde dilimize, kültürümüze, şiir ve sanatımıza olan şevkatten, himayedarlıktan kaynaklanıyordu. Azerbaycan klasik tercüme edebiyatının en meşhur ve değerli örneklerinden olan Ahmedi Tebrizi'nin *Esrar-name*, Muhammed bin Hüseyin Kâtib Neşati'nin *Şüheda-name*, Muhammed Fuzuli'nin *Hadis-i Erbain* ve *Hadikatü's-Süeda* isimli tercüme eserleri ve benzerleri bu dönemin bize bıraktığı eşsiz miraslarındandır (bak:36,37,42,44,45).

Ortaçağ Azerbaycan tercüme edebiyatının değerli örneklerinden biri de Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesidir. Yazıldığı andan büyük yankıya sebep olan ve çoğunluk tarafından bilinen *Gülşen-i Raz* eserinin bu tercümesi 829/1426 yılında tamamlanmıştır. Tercümenin dünyanın çeşitli müze ve kütüphanelerinde yaklaşık 50 adet el yazmasının bulunması onun ne derece bilindiğini kanıtlamaya yeter her halde. Bu yönüyle o, Azerbaycan edebi çeviri örnekleri sırasında yer alan bir tek Fuzuli'nin *Hadikatü's-Süeda* eserinden geride kalıyor. Kıyaslayacak olursak, *Hadikatü's-Süeda*'nın yüzden fazla, Ahmedi'nin *Esrar-name* tercümesinin yirmiden fazla, *Şeyh Safi Tezkiresi*'nin beş el yazmasının, *Şüheda-name*'nin ise sadece bir yazma nüshasının olduğunu görebiliriz.

Gülşen-i Raz tercümesi bu kadar çok el yazmasının olmasına rağmen ülkemizde ve yurt dışında yeterince araştırılmamış ve tüm olarak yayımlanmamıştır. Sadece Türkiye ve Azerbaycan'da çevirinin bazı bölümleri basılmıştır (46,99-103;87,134-136). Şunu da belirtelim ki, bu satırların yazarı Azerbaycan tercüme eserlerinin metinsel-filolojik araştırmasında Şirazi'nin bu tercümesiyle ilgili bazı incelemelerde bulunmuştur (42,51-104).

Gülşen-i Raz tercümesinin ayrıca araştırılmasının ve yayımlanmasının önemini şöyle sıralayabiliriz:

Tercüme ilkel Ortaçağ Doğu felsefi fikrinin, özellikle de sufizmin ve sufi simgelerinin araştırılması açısından önemli kaynaklardan biridir. Nitekim, Şirazi'nin sözkonusu kitabı Azerbaycan-Türk anadilli edebiyatında tasavvufi işaretleri açıklayan ilk kaynaktır (92,67). Bu açıdan tercümenin yayımlanması ileride bu yönde yapılacak araştırmalar için büyük önem taşır.

İkincisi, nazımla yazılan tercüme, son derece şiirsel-sanatsal özellikleriyle dikkat çeken klasik şiir örneğidir. Anlaşıldığı gibi, tercümenin incelenmesi ve yayımlanması klasik Azerbaycan Edebiyatı Tarihi ve onun ayrılmaz parçası olan edebi tercümanlık tarihinin öğrenilmesi açısından da son derece önemlidir.

Nihayet, üçüncü ve en önemlisi, *Gülşen-i Raz* tercümesi edebi dil tarihinin geniş araştırılması için zengin bilgi kaynağıdır. İşte bu nedenle de araştırmamızın büyük bölümünü çevirinin dil özelliklerine ayırdık.

Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin metinsel-filolojik araştırmasını Sankt-Petersburg, İstanbul ve Viyana şehir kütüphanelerinde bulunan el yazmalarının fotokopileri üzerinde yaptık ve metnin yayımını el yazması esasında hazırladık. Araştırmamızı yaparken metindeki ayrı ayrı kelimelerin transliterasyonu konusunda harekeli nesih hatıyla yazılmış olan Sankt-Petersburg nüshasına üstünlük verdik. Ama genelde daha tam ve mükemmel hazırlanmış olan İstanbul nüshasından yararlandık.

Şunu da belirtelim ki, metnin hazırlanmasında el yazmaların orijinalinden yararlanamadığımız için kelimelerin okunuşunda bazı zorluklarla karşılaştık. Metinde doğruluğuna şüphe ettiğimiz kelimelerin karşısına soru işareti koyduk. Tercümedeki başlık ve metinde *Kur'an-ı Kerim* ayetlerinin ve hadislerin tercümesini ayrıca çıkarttık. Bu ayet ve hadislerin belirlenmesinde bize yardımcı olan arkadaşım Hacı Mustafa Aliyev'e tesekkürlerimi iletmek isterim. Hemen belirteyim ki, kitabın sonunda metinde kullanılan bazı kelime ve ifadelerin, farklı mısra ve beyitlerin açıklaması ayrıca yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* Eseri ve Onun Türkçeye İlk Klasik Tercümesi

§ 1. Şeyh Mahmud-i Şebüsteri ve Onun *Gülşen-i Raz* Eseri Hakkında

Ortaçağ müslüman Doğusunda felsefi fikrin, özellikle sufizmin gelişiminde önemli yere sahip olan kişilerden biri de Şeyh Mahmud-i Şebüsteri'dir (686/1287-720/1320). Dönemin en nüfuzlu sufi bilginlerinden olan bu büyük Azerbaycan düşünürü ve şairinin hayatıyla ilgili şimdiye kadar yapılan çeşitli bilimsel araştırmalarda yeterince bilgi verildiği için (bak:35,57-65;58,192-196;71;103,III-XXII;125,179-180) biz sadece önemli ad dettiğimiz bilgileri sunmakla yetinmeği daha uygun bulduk.

Ortaçağ ve sonraki dönemlere ait birçok Doğu kaynaklarının hemen hemen hepsinde Şeyh Mahmud-i Şebüsteri'nin ismi büyük saygıyla anılır. Sözkonusu kaynaklarda yazarın Azerbaycan'ın Tebriz şehri yakınındaki Şebüster kasabasında doğduğu ve kısa ömür sürdüğü belirtiliyor (71,23;101,V;125,179). Şebüsteri genç yaşlarında Mısır, Suriye ve Hicaz'a sefer ederek birçok meşhur âlimlerle görüşmüş ve bu görüşmelerin sonucu olarak birkaç ilmi eser kaleme almıştır (71, 24-25). Şebüsteri'nin eserlerinden onun tasavvufla beraber eski Yunan felsefesini, mantığı da derinden bildiğinin şahidi oluruz (71,25). Değerli Türkiyeli bilimadamı Abdülbaki Gölpınarlı mütefekkir yazarın *Gülşen-i Raz* eserine dayanarak Şebüsteri'nin "İncili de iyice okuyup incelediği" sonucuna varıyor (103,IX).

Şebüsteri'nin bazı eserlerine, bilhassa *Gülşen-i Raz* mesnevisine baktığımız zaman onun Şii mezhebinin Caferiye koluna mensup olduğunu, sonuncu İmam Mehdi'nin yaşadığına ve zuhur edeceğine inandığını görüyoruz (103,VIII).

Şebüsteri'nin eserleri genellikle, dönemin başlıca dini-felsefi eserlerini açıklamaya yönelmiştir. Yazarın elimizde bulunan eserleri Farsçadır. Bunlar: *Hakkü'l-Yakin* (İnancın Gerçekliği), *Miratü'l-Muhakkikin* (Araştırmacıların Aynası), *Gülşen-i Raz* (Sır Bahçesi), *Saadet-name* (Saadet Kitabı) eserleridir.

Müellifin birinci ve ikinci eseri nesirle, diğer ikisiyse nazımla yazılmıştır. Bazı kaynaklarda müellifin *Şahid-name* adlı eserinin olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır, fakat, maalesef, bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır (71,28). Şebüsteri lirik şiirler – gazel ve rubailer de yazmıştır (71,1).

Şebüsteri'nin en meşhur eseri vefatından üç yıl önce yazdığı *Gülşen-i Raz* mesnevisidir. Müellif bu eserinde sufizmin temelini oluşturan “Vahdet-i Vücut” teorisinin yapı taşlarını bir bütün inanç olarak kabul eder; bile Varlığın sadece Hakk'a (Allah'a) ait olduğunu benimser. Yazarın inancına göre, Allah'tan başka kimsenin zatı ve mustakil varlığı yoktur: tüm varlıklar bir olan Mutlak Varlıktan (Allah'tan) gelmiştir. Mütefekkir şaire büyük ün kazandıran *Gülşen-i Raz* eseri yazıldığı dönemden itibaren sufi aşkı ve sufilerin mecazi anlamda kullandıkları bir sıra sembolleri açıklaması açısından en değerli klasik kitaplardan biri olmuştur. Eserin birçok yazma nüshasının bulunması bunun somut kanıtıdır (54,7-11;39,25). Ortaçağda sufilikle ilgili yazılan büyük kitaplarda *Gülşen-i Raz*'a sıkıca başvurulmuş ve bu değerli eserle ilgili birçok şerh (yorum) yapılmıştır. 14.-17.yüzyıllara ait sözkonusu şerh (yorum) toplam sayı kırkın üzerindedir ki, bunlardan en meşhuru Şemseddin Muhammed bin Yahya bin Ali Lahici'nin (öl.912/1506) *Mefatihü'l-İcaz fi Şerh-i Gülşen-i Raz* (*Gülşen-i Raz*'ın Açıklamasına ait Mucizelerin Anahtarı) eseridir (bak:103;IX-XIX). Burada *Gülşen-i Raz*'daki her beyite geniş şekilde yorum yapılmıştır. *Gülşen-i Raz* eserine Eminateddin Tebrizi (kendisi Şebüsteri'nin müridi olmuştur), Seyyid Yahya Şirvani (öl.868/ 1463-1464), Baba Nime-tullah Nahcıvani (öl.920/1514), Kemaleddin Hüseyin bin Şerafeddin Abdülhakk Erdebili (öl.950/1543-1544) gibi Azerbaycan alimleri de şerh (yorum) babında eserler yazmışlar (bak: 103,X-XIII).

Ortaçağda *Gülşen-i Raz*'ın tam metni veya ayrı ayrı beyitleri de açıklanmıştır (58,196). Bu açıklamaların en yaygını Celalüddin bin Muhammed Devvani Sıddiki'ye (öl.1502 veya 1512) aittir (bak:117, II,1222,V,3457;124,336).Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin El-yazmalar Enstitüsü'nde bulunan 17.yüzyıla ait bir elyazma toplusunda

onun *Gülşen-i Raz* mesnevisinin bir beytine iki sayfalık Farsça açıklaması bulunmaktadır (132,264b-266b). Açıklamada *Gülşen-i Raz*’daki tefekkürle ilgili birinci sorunun cevabındaki ikinci beytin (121,11-73. beyt) açıklaması verilmektedir.

Şebüsteri’nin *Gülşen-i Raz* kitabının etkisiyle birçok eserler de ortaya çıkmıştır (bak:124,196). Halveti tarikatının şeyhlerinden biri olan İbrahim Tennuri’nin (öl.887/1482) Türkçe yazdığı *Gülzar-name* mesnevisinde *Gülşen-i Raz*’ın büyük etkisi görülmektedir. 17.yüzyılda yaşamış Türk yazarlarından Sarı Abdullah (öl.1071/1660) da *Semera-tü’l-Fuad (Kalbin Verimleri)* eserinde *Gülşen-i Raz*’ın ayrı ayrı bölümlerinden yararlanmıştı (bak:98,431;103,XVIII).Şunu da belirtelim ki, adı çekilen bu iki eserde Şirazi’nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin belli ölçüde etkisi sezilmektedir (92,67).

Gülşen-i Raz’ın Türkçe’ye iki klasik tercümesi bilinmektedir. Bunlardan biri Şirazi’nin, ikincisiyse Mahmud Halevi’nin (öl.1064/1653) kaleminden çıkmıştır. Sonuncu tercüme de birinci gibi nazımla yazılmıştır (39,27,103,II,83). 1046/1636-37 yılında tamamlanan bu tercüme *Gülşen-i Raz Şerhi* olarak da bilinir (98,430).

Sufiyane kavramları ve sembolleri açıklayan ilk değerli kaynaklardan biri olan *Gülşen-i Raz*’ın çok ilginç bir geçmişi vardır. Bir gün (hicri takvimle 717 yılının şevval – miladi tarihle 1317 yılının aralık ayında) Horasan’ın büyük âlimlerinden biri (ismi farklı kaynaklarda Mir Hüseyni Saadet, Seyyid Hüseyni ve Emir Huseyni Harevi olarak geçiyor - (bak:71,30;103,V;6) kendi temsilcisini müellifin yanına göndererek ona nazımla yazdığı bir mektup takdim eder. Bu arada şunu da belirtelim ki biz bu bilgileri Şebüsteri’nin *Gülşen-i Raz* mesnevisinin “Sebeb-i Nazm-ı Kitab” (Kitabın Yazılma Sebebi) adlı önsöz kısmından elde etmiş bulunuyoruz. Mektup müellifin de misafir olduğu bir mecliste insanların huzurunda açılarak okunur. Ve malum olduğu gibi, Horasanlı âlim Şebüsteri’den onu düşündüren on beş soruya nazımla cevap vermesini ister (bazı kaynaklarda 17 soruya. bak:103,V). Şebüsteri önce bu sorulara cevap vermek istemez ve cevapların nesirle yazdığı eserlerde tekrar tekrar yanıtladığını açıklar. Müellif o ana kadar kalemini nazımda denemediğini söyler ve kelime hazinesinin aruza, kafiyeye sığmayacağını belirtir. Buna rağmen, mecliste bulunan bir dünyagörmüş zat (bu zatın Şeyh Bahaeddin Yakub Tebrizi veya Şebüsteri’nin üstadı Şeyh Eminateddin Tebrizi olduğu yönünde görüşler mevcuttur, sonuncu daha gerçekçidir. bak:71,32) ondan Horasan âli-

minin nazımla sorduğu sorulara nazımla cevap vermesini ister. Şebüsteri de bu zatın sözünden çıkmayarak ona sunulan sorulara nazımla cevap yazar. Şebüsteri'nin felsefî görüşleri ile ilgili ciddi araştırma yapan Azerbaycanlı bilimadamı Şaik İsmayilov'un fikrinde, bu cevaplar ilk başta çok kısa (49 beyit) olarak yazılmış. Bu arada, Ş. İsmayilov, Horasan aliminin sorularının ve Şebüsteri'nin ona yazdığı cevapların ilkin varyasyonunu bularak orijinalde (yani Farsça) ve daha sonra da Rusçaya tercümesini yaparak yayımlayan ilk araştırmacıdır (71,155-163).

Bir süre sonra Şebüsteri'nin üstadı ondan ikinci kez ricada bulunur ve sorulara daha geniş ve kapsamlı cevap yazmasını ister. Böylece, Şebüsteri bu mesele üzerinde yeniden durmak zorunda kalır ve neredeyse bin beyitlik *Gülşen-i Raz* mesnevisini yazar. Şebüsteri önsözünde büyük Fars sufi şairi Şeyh Feridüddin Attar'ı (1120-1230) anarak över ve onun gibi şairin bir daha dünyaya gelmeyeceğini söyler. Bu sebepten olacak ki eserininin bir yerinde yazdıklarının Attar dükkânından bir koku olduğunu belirtir.

مرا از شاعری خود عار ناید
که در صد قرن چون عطار ناید.
اگرچه زین نمط صد عالم اسرار
بود یک شمه از دکان عطار.

Mera ez şaeriye-hod ar nayed
Ke der-sad ğarn çun Attar nayed.
Egerçe zin nimet sad alem-i esrar,
Boved yek şamme ez-dokkan-e Attar (54, 9).

(Şairliğimden hiç de utanmam,
Lakin yüz asırda dahi Attar gibi bir şair dünyaya gelmez.
Bu kitabımda yüzlerce sır âleminden söz açsam da,
Onu Attar dükânından ancak bir koku bilirim).

Şunu da belirtelim ki son mısradaki “Attar Dükkânı” ifadesi ikili karaktere sahiptir. Çünkü onu hem Attar`ın eserleri, hem de “ıtır dükkânı” şeklinde anlıyoruz. Bildiğimiz üzere Feridüddin Attar`ın mesleği kaynaklarda attar (ıtır satan) olarak geçer (120,V,1182). Genelde *Gülşen-i Raz* eserinin bütününde Attar`ın güçlü etkisi görülmektedir. Eserde Mevlana Celaleddin Rumi`nin (1207-1273) *Mesnevi`siyle* sesleşen kısımlar var (103,VII).

Gülşen-i Raz eseri yaklaşık yetmiş beyitlik “Dibaçe “kısmıyla başlar. Yazar burada eserine Allah`ın kudret ve birliğini övmekle başlar, “Vahdet-i Vücut” felsefesinden kısaca söz eder, daha sonraysa eserin yazılma sebebini açıklar.

Eserin ana hattını yazara yöneltilmiş on beş sorunun cevapları oluşturmaktadır. Tasavvufla ve özellikle de “Vahdet-i Vücut” teorisyle, farklı sufiyane kavram ve sembollerle ilgili olan sorular aşağıdakilerdir:

1. Tefekkür (düşünce) nedir?
2. Yolumuzu belirleyen olmazsa olmaz fikir hangisidir? Ve neden bu fikir bazen itaat, bazen de günah olarak görülüyor?
3. Ben kimim? Bana benden haber ver. “Kendine dön” kelamının anlamı nedir?
4. Misafir nasıl insandır? Yolcu kimdir? İnsan-ı kâmil kime denir?
5. Vahdet sırrını en son kim bildi? Arif insan en son neyi bildi?
6. Eğer “maruf”la (bilinenle) “arif” (bilen) “pak”sa (Allahsa),o zaman bir avuç toprağın başındaki sevda nedir?
7. Enel-Hak`ı kim demiştir? Bu mutlak sembol “herze” (boşu boşuna) midir?
8. Neden “mahlûk”a (yaratılana) “vasil” denir? Onun “süluk u seyri” (yol alması, dolaşması) nasıl hasil olur?
9. Mümkünün vacibe ulaşması ne demektir? Yakınlık ve uzaklık, azlık ve çokluk nedir?
10. İlmi sahil olan bu deniz nasıl bir denizdir? Onun içinden nasıl bir gevher çıkar?
11. “Küll”den (bütünden) daha çok olan bu “cüz” (bölüm) nedir? O “cüz”ü bulmanın yolu nedir?

12. Eski ve “mühdes” (“hadis” – yeni söz, yeni haber) nasıl oldu da bir birinden ayrıldı? Nasıl oldu da birincisi âlem, diğeri Allah oldu?

13. Anlam sahibi neden “çeşm” (göz) ve “leb”e (dudağa) işaret eder? Makam, hal sahibi “zülf” (saç), “hatt” (yüzdeki tüy) ve “ben”-den ne ister?

14. “Şarap”, “mum” ve “şahid” (güzel) kelimelerinin anlamı nedir? “Harabati olmak” (meyhaneye gitmek) ne demek?

15. “Püt”, “zünnar” (hristiyan ruhanilerin bellerine bağladıkları kurşak) ve “tersai” (haçperestlik) küfür müdür?

Şebüsteri *Gülşen-i Raz* da tüm bu sorulara nazımla özlü cevaplar veriyor. Eserin tenkidli metninin (54) her bölümünde (soru ve cevap kısmında) üç başlık bulunmaktadır: “Soru”, “Kaide” ve “Temsil”. Her sorudan sonra onun cevabı (başlık olmadan) ve “Kaide”, “Temsil” yer alır. Bu iki başlık konu itibarile cevabın devamı niteliğindedir. “Temsil” başlıklı metinde müellif düşüncelerini daha çok benzetmeler, karşılaştırmalar ve küçük örnekler (“Temsil” kelimesi eserde bu anlamda kullanılmıştır) aracılığıyla vermeğe çalışır.

Horasan âliminin Şebüsteri’ye gönderdiği sorulara baktığımız zaman bizde o dönem tasavvuf alimlerinin bu sorulara cevap vermesinin çok da zor olmaması gerektiği izlenimi bırakabilir. Hatta Ortaçağda tasavvufun geniş yayıldığı Horasan’daki bir bilginin Tebriz’e bu sorularla yönelmesi yadırganabilir. Fakat meselenin mahiyetine vardığımız zaman bu düşüncenin yanlış olduğunu anlarız. Sufizmin önde gelen temsilcilerinden biri olan Hallac Mansur’un (858-922) idamından sonra sufiler muhafazakâr ruhanilerin cezasından korunmak için fikirlerini açık şekilde değil, simge ve sembollerle ifade etmeğe mecbur kaldılar. Şunu da belirtelim ki, çeşitli sufi tarikatlarının temsilcileri sadece kendilerinin bildikleri sembollerden yararlanırlardı. Bu sebepten farklı sufiyane simgeler ve kavramlar çeşitli şekilde yorumlanmakta ve çoğu okuyucu için anlaşılmaz olarak kalmaktaydı (54,4-5).

Diğer taraftan, Horasanlı alimin bu soruları Tebrizli genç alime yöneltmesini bir bakıma onu denemesi, sınav etmesi gibi de değerlendirebiliriz. Şebüsteri, Mir Huseyni Saadet’in sorularını cevapladıktan sonra konunun dışına çıkarak, şan şörete, üne uymadığını, yalancı şeyhlerden nefret ettiğini ve zamanından şikâyetçi olduğunu dile getirir.

Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* mesnevisi esas itibarile felsefi eser olarak tanınmaktadır ki, bu da onun içeriğiyle ilgilidir (bak:8,I,213). Bize göre *Gülşen-i Raz* sadece felsefi değil, bedii-felsefi eser olarak tanımlanmalıdır. Çünkü eserde sufizm ilmi-teorik bakımdan ele alındığı gibi, filozof şairin ahlaki-didaktik görüşlerine de yer verilmektedir. Eserde değerli ahlaki fikirler açıklanır, sufi dünyagörüşü ve yaşam tarzı anlatılır ve teşvik edilir. Özellikle, eserin son bölümü yazarın sosyal-ahlaki görüşleriyle zengindir.

İkinci ve en önemli sebepten dolayı *Gülşen-i Raz* eserinin mesnevi şeklinde yazılan şiir örneği olmasıdır. Kitap zengin bedii-estetik özelliklere sahip sanat eseridir. Coşkun ilham, zengin estetik sanatkarlıkla kaleme alınan eserde sufizmle ilgili bazı konular betimsel biçimde, mecazi ve şiirsel dille yazıya almıştır. Yazarın esere *Gülşen-i Raz* gibi estetik ad vermesi (Bu ad bize ismi itibarile Şebüsteri'nin selefi büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'nin *Mahzenü'l-Esrar* (Sırlar Hazinesi) eserini hatırlatmaktadır) bir bakıma oradaki birsıra tasavvufi konuların, soyut kavramların mecazlı ifadesiyle açıklayabiliriz. Türkiyeli bilimadamı Sadık Yalsızuçanlar'ın belirttiği gibi, Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eseri "Fars şiir dilinin zenginliklerine nüfuzunu açıkça göstermektedir" (104,8).

Bu önemli faktörü göz önünde bulundurduğumuzda felsefi konulu *Gülşen-i Raz* eserini aynı zamanda bedii eser gibi de değerlendirmenin doğru olacağını düşünüyoruz.

Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* mesnevisi sadece müslüman Doğusunda bilinmekle kalmamış, 19.yüzyıldan itibaren Avrupa'da da tanınmıştır. Alman bilimadamı Doktor Taluk, 1921 yılında, Berlin'de yayımladığı *Sufizm* adlı kitabına *Gülşen-i Raz*'dan da parçalar eklemiştir. 1925 yılındaysa o, mesnevinin büyük bir bölümünü Almancaya çevirerek yayımlamıştır (bak:71,43).

1938 yılında meşhur Alman Doğubilim uzmanı Hammer Purğştal, *Gülşen-i Raz*'ın tamamını Almancaya çevirmiş, orijinal metni ve Lahici'nin açıklaması ile birlikte Leipzig şehrinde kitap halinde yayımlamıştır. Eser daha sonra İtalyan ve Fransız dillerine de çevrilerek yayımlanmıştır (bak:43). Büyük bilimadamı Abdulbaki Gölpınarlı, 1944 yılında *Gülşen-i Raz*'ı nesirle Türkiye Türkçesine çevirerek yayımlamıştır. Bu tercüme daha sonra bir kaç defa basılmıştır (103).

Son yıllarda Sadık Yalsızuçanlar da *Gülşen-i Raz*'ı Türkçeye çevirerek yayımlamıştır (104). Gölpınarlı'nın tercümesinde her beytin

ayrıca açıklanması verilmiştir, lakin Yalsızuçanlar`ın tercümesinde bu görülmemektedir. Abdalbaki Gölpınarlı`nın tercümesinde her başlığı sorular belirler (104). S.Yalsızuçanlarsa kitaptaki her soru için genel içeriğe uygun başlık belirler. *Gülşen-i Raz* `ın nesirle yapılan bu tercümesinde, mütercim kitaptaki fikri daha edebi, daha şiirsel ifade etmeğe çalışmıştır (104) .

Azerbaycan bilimadamı Ş.İsmayılov eserin bazı parçalarını nesirle Rusçaya çevirmiş ve Şebüsteri`nin felsefi görüşleriyle birlikte değerli araştırmasının sonuna eklemiştir (71,139-154).

Başka bir Azerbaycanlı bilimadamı Kurbaneli Mehmedzade de *Gülşen-i Raz* `ın tenkidli metnini yayımlamıştır (54). Eser İran`da da bir kaç kez basılmıştır.

Şebüsteri`nin bu değerli eseri 2006 yılında tarafımızdan Azerbaycan Türkçesine nesirle çevrilerek yayımlanmıştır. Nasib Göyüşov ise eseri nazımla Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir.

§2 *Gülşen-i Raz* `ın Türkçeye İlk Klasik Tercümesi ve Onun Mütercimi Hakkında

İncelemekte olduğumuz *Gülşen-i Raz* `ın Türkçeye ilk klasik tercümesi ve onun müter cimi hakkında bilgiyi, Anadolu şairleri hakkında ilk kaynak sayılan (bak:59,8;102,79) Sehi Bey`in (öl.1548) 1538 yılında yazdığı *Heşt Behişt* adlı tezkiresinden elde etmiş bulunuyoruz. O, *Gülşen-i Raz* `ın mütercimini “Mevlana Şirazi” diye tanıtmış ve kendisinin şeyhlerden olduğunu belirtmiştir. Müellif ne yazık ki, Mevlana Şirazi`nin hayatı ile ilgili başka hiçbir bilgi sunmamıştır (102,114). Fakat tezkirede onun edebi kişiliği ile ilgili birkaç not yer almıştır. Bu notlara göre şairin güzel ve akıcı şiirleri, gazelleri vardır ve gazellerine nazireler yazılmıştır. Sehi bey tezkirede Şirazinin şu misralarını örnek olarak vermiştir:

*İzarında hati mektub-i candur,
Muhabbetname-yi ahırzamandır.
Boyının gölgesi düşdüğü yerler
Kamu uçtan-uca serv-i revandır.*

Sehi Bey aynı zamanda Şirazi'nin tasavvufu ilgili *Gülşen-i Raz* isminde kitabının bulunduğu dair bilgi verir. İlginç olan tezkire müellifinin *Gülşen-i Raz*'ı tercüme diye nitelendirmemesidir. Lakin tezkirede bulunan Şirazi hakkındaki:

“Yine bu eserinde kendi icadından olan bölümler ortaya koymuş ve pek çok anlam derc etmiştir” (102,115) – ifadeleri *Gülşen-i Raz*'ın tam orijinal bir eser olmadığını gösterir.

Şirazi hakkında ikinci kaynağa Latifi'nin (öl.1582) 1546 yılında bitirdiği *Tezkire-i Şuara* adlı eserinde rastlıyoruz. *Gülşen-i Raz* müterciminin tam adını Şeyh Elvan Şirazi olarak kayd eden Latifi, onun ulu dedesinin aslen Şirazlı olduğunu, kendisininse Türkistan'da yaşadığını, Osmanlı sultanlarından Orhan Gazi (1326-1360) döneminde ulu dedesinin buraya göç ettiğini ve meşhur sufi şeyhi Hacı Bayram Veli'nin (1352-1429) halife veya arkadaşlarından olarak bilindiğini yazar. Latifi, Şeyh Şirazi'nin *Gülşen-i Raz*'ı Fars dilinden Türkçeye çevirerek burada tasavvufun sırlarını yorumladığını ve pürüzsüz şekilde açıkladığını belirtir. O tezkiresinin Şirazi hakkında olan kısmını *Gülşen-i Raz* tercümesinden “Şarap”, “Hatt”, “Ben” ve “Zülf”le ilgili beyitleri (toplam 9 beyit) vererek tamamlar (98,45-47).

Faik Reşad'ın yaklaşık XX yüzyılın başlarında İstanbul'da Arap alfabesiyle yazdığı *Tarih-i Edebiyat-ı Osmanî* adlı tezkiresinde Şeyh Elvan Şirazi hakkında bilgi verilmiştir. Bu kaynağın Latifi tezkiresinden farkı Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesiyle beraber şairin asıl edebi kişiliğiyle ilgili bilgi verilmesi ve bir beyit ve bir gazel ve bir rübaisinin örnek gösterilmesidir.

Şirazi'nin şiirlerinin tasavvuf konusunda olduğunu belirten yazar, onun bir beytini örnek olarak gösterir:

*Nazar her kanda kim kulsam, cemel-i hüsn-i mevladır,
Gözime görinen andan meger nur-i tecelladır. (101, 127)*

Kitapta yer alan bir gazel ve bir rübaiyi de burada vermediği uygun bulduk:

*Yüzi metlub, zülfi talibdir,
Narı mağlub, nuri galibdir.
Metleinden kemal-i pertevinin
Sad hezar afitab-ı garibdir.*

*Zülfinin halka halka ukdeleri
Silsile ehline meratibdir.
Meclisi şem'-i ruşen olsun anın
Ki hayalin ile mü sahibdir.
İştiyak-i lebinden ab-ı hayat
Çeşmesi çeşmi-hüşk ü gaibdir.
Eyler ol gamze remzi-Şirazi
Katline her kimin ki, talibdir.*

*Dedim ebruleri egridir, ey mah,
Dedi ol serv-kad: toğru bir Allah.
Dedim ol dem ferağından habibem,
Dedi ol lale-ruh: el-hukm-i lillah. (101,129)*

Bursalı Muhammed Tahir *Osmanlı Müellifleri* adlı kitabında meşhur tasavvuf şairi Aşık Ali Paşa (1272-1333) hakkında bilgi verirken onun oğlu Elvan Çelebi'nin (öl. 1368) de şair olduğunu belirtir ve sonuçta *Gülşen-i Raz* sahibi Şirazi Elvan Çelebi diğer bir zattır, - diye not düşer (86,110). Şirazi hakkındaki kaynakların hiçbirinde burada belirtildiği gibi onun adının önünde Çelebi kelimesine rastlamıyoruz. Büyük Türk mütefekkeri Fuat Köprülü'nün belirttiğine göre Bursalı Muhammed Tahir bu kitabında yanlışlıkla *Gülşen-i Raz* müellifini Aşık Ali Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi olarak belirtmiş (95, 291). *Osmanlı Müellifleri* nde Elvan Çelebi'ye ait edilen *Gülşen-i Raz* tercümesindeki şiir aslında Elvan Şirazi'ye aittir. Bu şiirler aşağıdaki iki farklı beyittir:

*Müzeyyen ede seni hub Hallak,
Biline ilm-i enfes ü ilm-i afak...*

*Sifate terk edersen sifati,
Heman tebdil edersin zate zati. (86,I,111)*

Fuat Köprülü *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar ve Türk Edebiyatı* adlı iki meşhur eserinde Elvan Şirazi'nin ismini dolaylı yolla zikreder. Müellifin birinci kitabında Elvan Şirazi ile ilgili verdiği bilgiyi belirttik. İkinci kitabındaysa 15.yüzyılın tercüme eserlerinden ve tasavvuf edebiyatından bahsederken iki farklı yerde Elvan Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin de adını zikreder (96,127, 355).

Son dönemlerin meşhur bilimadamı Vasfi Mahir Kocatürk, Şirazi ve onun *Gülşen-i Raz* tercümesi hakkında diğer müelliflerden farklı olarak daha geniş bilgi vermektedir. Kocatürk, *Gülşen-i Raz* mütercimi Şirazi'yi 15.yüzyılın tekke (sufi) şairi olarak göstererek sonuçta onun tam adının Şeyh Elvan Şirazi olduğunu belirtir (94,74). O aynı zamanda Şirazi'nin sadece *Gülşen-i Raz* tercümesi üzerinde durarak, onun hacim itibarıyla Şebüsteri'nin aynı adlı tercümesinden iki kat daha fazla olduğunu vurgular (94,275). Tercümenin içeriğini de kısaca açıklayan ve ondan bazı örnekler veren Kocatürk'e göre "dil ve ifade bakımından, kuvvetli ve şahsiyetli olan kitap esas ruhta Şebüsteri'ye bağlı olmak dolayısıyla tam orijinal sayılmazsa da, divan şiirinin tekâmülünde ve Türk tasavvuf edebiyatının köklenmesinde mühim yeri olan değerli bir eserdir" (94,277).

Büyük Türk alimi Nihat Sami Banarlı da *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında 15.yüzyıl şairlerinden bahsederken Şeyh Elvan Şirazi'ye de ayrıca yer ayırır ve Şirazi'yi "sade Türkçeyle söyleyen tanınmış ve sevilmiş bir şair" diye tanıtır. Banarlı, şairin ulu babasının Şirazlı olduğu için kendisinin Şirazi mahlasını kullandığını belirtir (85,472).

Banarlı, Şirazi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra onun *Gülşen-i Raz* isimli manzum tercümesi ve Türkçe yazdığı tasavvufi şiirleri hakkında da bilgi verir. Şirazi'nin şiirlerinde o dönemin "halk ve aydınlarının dilinde yaşayan Türkçe kelimelerin dikkatedeğer olduğunu" kaydederek bir beytini ve müstezadını örnek verir:

*Ne vakıaler geçdi ki, defterlere sığmaz
Şirazi ile sevdiginin aralerinden.*

Bir gönçeyi sevdim ki, bu gün güller içinde
cananeliğ eyler.
Bağlandı gönül zülfine sünbüller içinde
divaneliğ eyler.
Yardım tenümi şane gibi başdan-ayaga,
ey dan yeli, bir sor:
Kimdir kim, anun zülfine gönüller içinde
kim şanelik eyler?
Güzeller anun hüsni katında kamu yoksul,
bu görk ile ol bay
Bir şahı-cihandur ki, bu gün kullar içinde
merdaneliğ eyler.
Şirazi esir olalıdan beridür anun
uş gece vü gündüz
İtleri ile bile yatur küller içinde
yaraneliğ eyler. (85, 472-473)

Şirazi'nin sade ve akıcı bir dille kaleme aldığı bu müstezadı sanat özellikleri bakımından dikkat çeker ve bu da onun nazımda yeterince tecrübe ve bilgi sahibi olduğunu bir nevi ispat eder. Ne yazık ki, ünlü bilimadamı Banarlı, Şirazi'nin edebi kişiliğiyle ilgili bu kadar bilgiyle yetinir ve örneklerin kaynakları hakkında bilgi vermez.

A.Gölpınarlı da Elvan Şirazi'nin ismini sadece *Gülşen-i Raz* mütercimi olarak zikreder ve bu çeviriyi “gerçekten de başarılı bir tercümedir” diye nitelendirir (103,XIX).

Türkiye'de yayımlanan *Büyük Türk Klasikleri* adlı kitapta Elvan Şirazi sadece Mahmud Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eserinin mütercimi olarak tanıtılır. Kitapta tercümenin 3000 beyitten fazla olduğu hakkında bilgi verilir ve 25 beyitlik bir parça sunulur (87,II,134-136).

Araştırmalarımız sonucunda Şirazi'nin bir gazeline daha ulaştık.Rusya İlimler Akademisi'nin Sankt-Petersburg'taki Şarkiyat Enstitüsünün kütüphanesinde bulunan B-306 numaralı el yazma mecmuasında yer alan Şirazi'nin beş beyitlik gazelinesini burada ilk kez yayımlıyoruz:

*Ditrer yüreğim bir güzelin üstine dir-dir,
Ardınca akar gözlerimin yaşları sir-sir.*

*Destinden ü elinden, lebinden, yanağından
Toyunca öperdim ele girseydi bir-bir.*

*Yüz-yüze urub yaturken aşık u maşuk
Ey bad-i saba, açma sakın kapuyu çir-çir.*

*Sevdüğünü terk eyliye mi aşık-ı sadık
Ger gökten anun başına taşlar yağa fir-fir.*

*Şirazi, sözün dür gibi yakuti-müferrih,
Söz ehlini şad eyleyelim gel yerü yer-yer. (134,128a-b)*

Şu mecmua nüshasını 958/1551 yılında Recep ibn Hace Muhammed tarihi Osmanlı bölgelerinden birinde tertip etmiştir (67,181-182). Gazelin sade ve akıcı dille yazılması, 15-16.yüzyıllarda Anadolu'da yaşayan şairlere özgü olması bu gazelin Şirazi kaleminden süzülüğünü kanıtlar. Gazelin 20.yüzyılın ünlü Azerbaycan bilimadamı Salman Mümtaz'ın dikkatini çekmesi ve o bu gazeli adı geçen mecmuadan kendi defterine kopyalaması çok ilgi çekicidir (136,4a-b).

Salman Mümtaz'ın sözünü ettiğimiz mecmuadan kopyalanmış bir sıra diğer şairlerin şiirleri de mevcuttur. Muhtemelen, o, klasik Azerbaycan şairlerinin farklı kaynaklardan derlenmiş şiirlerini yayımlamak istemiştir. S.Mümtaz, Şirazi'nin bu gazelinin ikinci beytinin ilk mısrasındaki "destinden", "lebinden" kelimelerinin Türkçe karşılıklarını "elinden", "dudağından" gibi vermiştir (136,4a). Bu her hangi metne katip müdahalesinin gelenek haline geldiğini ve 20.yüzyılda da devam ettiğini gösteren faktördür. S.Mümtaz bu iki kelimeyi değiştirerek gazelin veznini de bozmuştur.

Şirazi'nin diğer gazellerinin aksine olarak bu şiirinin dünyevi içerikte olmasına gelinceyse, bu durumla tasavvuf edebiyatının diğer örneklerinde de karşılaştığımızı belirtelim. Çünkü İmadeddin Nesimi, Muhammed Fuzuli gibi ünlü şairler de gerek dünyevi, gerekse ilahi aşkı yansıtan şiirler yazmışlar.

Büyük ihtimal Şirazi'nin farklı derleme el yazmalarında da şiirleri bulunmaktadır. Hatta Azerbaycan Milli İlimler Akademisinin Muhammed Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsünde Şirazi mahlaslı şairin Farsça farklı iki beyti ve bir şiiri bulunmaktadır (bak:B-878,168a;M-237,6a,11b,90a,103a,182a). Lakin bu şiirlerin *Gülşen-i Raz* mütercimi Şirazi'nin şiirleri olduğunu kesin olarak söyleyemiyoruz.

Buradan yola çıkarak iki durum üzerinde durabiliriz: birincisi, Şirazi ara sıra lirik şiirler yazsa bile *Gülşen-i Raz* manzum tercümesiyle tanınır; ikincisi şair-mütercim daha çok Türkiyeli araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu ikinci meselede tercümenin yazma nüshalarının Türkiye kütüphane ve müzelerinde bulunmasının önemli rolü vardır.

Azerbaycan Edebiyatında Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* eseri hakkında ilk kısa bilgiye büyük Azerbaycan bilimadamı Muhammed Ali Terbiyet'in *Danışmend-ı Azerbaycan* kitabında rastlıyoruz. Terbiyet, adigeçen kitabında Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* mesnevisinin Şirazi adlı bir şair tarafından 829 yılında Türkçeye çevrildiğini belirtir (124, 336). O, yazısında, kendi kütüphanesinde bu çevirinin 871/1466 tarihli bir el yazmasının bulunduğunu belirtir (71,42).

Gülşen-i Raz'ın Türkçeye bu klasik tercümesiyle ilgili kısa bilgiye 19.yüzyılın ikinci yarısında ve 20.yüzyılda Avrupa'nın Viyana, Berlin ve Paris şehirlerinde yayımlanan Doğu Elyazmaları kataloglarında da rastlıyoruz. Avrupa doğubilimçileri V.Pertç (114,166,№187), G.Flyugel (112,459) ve E.Bloşet'in (110,111,№267) düzenledikleri el yazma kataloglarında mütercimin ismi yanlışlıkla Dasitazi (?) olarak geçmektedir. Kelimenin doğru okunmamasıyla ilgili ortaya çıkan bu yanlışlık, L.V.Dmitriyeva'nın oluşturduğu Sankt Petersburg'daki Şarkiyat Enstitüsünün Türk el yazmaları katalogunda da görülüyor (67, 37). Son dönem Visbaden ve Vatikan'da yayımlanan Doğu Elyazmaları kataloglarındaysa mütercimin ismi Şirazi, Elvan Şirazi ve Elvan Çelebi Şirazi olarak gösterilmektedir (112,286;113,21;115,275). Şunu da belirtelim ki, Şirazi hakkındaki ilk kaynakların hiçbirinde "Elvan" kelimesine rastlamıyoruz. Hâlbuki gelenek itibarıyla, bununla bağlı herhangi bir not düşürülmesi gerekiyordu. "Elvan" kelimesiyle ilgili şüphe doğuran diğer bir sebep, farklı kaynaklarda bu ismin ilk harfinin bazen "ayn" (ع), bazense "elif" (ل) harfiyle yazılmasıdır (86,I,110; 101,127;105,150). İlk harfi elifle (ل) yazılan "Elvan" kelimesi rengâ

renk demektir. İlk harfi ayınla (ع) yazılan “Elvan” kelimesi ise mevcut değil.

Kitabından örnekler sunduğumuz Banarlı ise şair-mütercimim sadece mahlasını (Şirazi) kullanır.

Bizim yararlandığımız Türkçe *Gülşen-i Raz*’ın aşağıda hakkında bilgi vereceğimiz yazma nüshasının önsözünde mütercimim isminin önünde *Veli* kelimesi kullanılmıştır:

*İşitgil bu sualı, al cevabı,
Bu kanun üzre dinle bu kitabı.
Safa versün bu gül-zar-i hakaik
Ki, ruşen ola enva-i dekaik.
Veli Şirazi’yi heyr ile yad et,
Dua ile anun ruhini şad et.*

Veli kelimesi Arapça insan ismi olarak kullanılmakla beraber, hem de 1.lakin; 2.himayedar, yardımcı; 3.sahip, ağa; 4.iyi dost; 5.mübarek insan, Allah dergahına yakın insan (77,II,708) anlamlarında da kullanılıyor. Bu kelimenin sonuncu anlamı tasavvuf edebiyatında görülmektedir (bak:20,52;108,519) ve çoğul şekli gibi *evliya* sözcüğü kullanılmaktadır. *Gülşen-i Raz* eserinin doğrudan tasavvufla ilgili olduğunu düşünecek olursak buradaki *Veli* kelimesinin de kutsal bir şahsa hitap şekli olduğunu anlarız. Lakin metinden hareketle buradaki *veli* kelimesini şahıs ismi olarak almamız daha doğrudur sanki. Beyitlerin içeriğinden de görüldüğü üzere, mütercim burada somut şahsa değil, okurlarına seslenmektedir. Bu sebepten Şirazi mahlasının önündeki *Veli* kelimesi bize göre, sırf kişi ismidir.

Mamafih, mütercim hakkındaki ilk kaynak olan Sehi Bey’in tezkiresinde müellif onun isminin Şirazi olduğunu belirtir. Bu konuyla ilgili elimizde başka bir kaynak olmadığından 15.yüzyılın bu büyük şair ve mütercimini sadece Şirazi adlandırmağı daha uygun gördük.

Şirazi, *Gülşen-i Raz* tercümesine yazdığı önsözde kendisiyle ilgili bilgi verir ve kitabın tamamlanma tarihini de gösterir:

*Bahariydi, bezenmiş dürlü guşe,
 Buları gördi gönül geldi çuşe...
 Günahım defterin nezzare kıldum,
 Bu bir iki varakı kare kıldum.
 Ağı kıldum kare, karardı ağım,
 Yakındır elliye irmege çağım.
 Yerün yüzi dolu koyun kuziydi,
 Sekiz yüz hem yigirmi tokuziydi.
 Ki, manzum eyledim işbu kitabı,
 Evla deyü meani, feth-i babı...*

Buradaki mısralardan da görüldüğü üzere Şirazi *Gülşen-i Raz*'ı hicri 829 (1426) yılının baharında tamamlamıştır. Kendisinin belirttiği ne göre o zaman Şirazi 50 yaşındaymış. Demek ki, o, 14.yüzyılın yetmişli yıllarında (aşağı yukarı 1376 veya 1377 yılında) doğmuştur. Parçadaki “nazm ettim” ifadesi de dikkati çeker. Şöyle ki, o *tercüme ettim* yerine “nazma çektim”, “nazımla yazdım” ifadesini kullanıyor. Bu özellik orta dönem Azerbaycan tercüme edebiyatının diğer örneklerinde de görülmektedir (bak:42,109).

Şirazi, *Gülşen-i Raz*'ın Dibaçesinde tercüme Şeyhülislam ve Sultan II. Murat'a (1421-1451) ithaf ettiğini de belirtir:

*Düzetgil anı bir şahun adına,
 Sığın gönülden Allah'un adına.
 Nazar kıldı bize devlet gözinden,
 Safa bağısladı rahmet yüzinden.
 Vücudi müstedam olsun hemişe,
 Makamı bi-makam olsun hemişe.
 Kerim ü alim ü amil-i niku-nam,
 Müine-i din ü dünya Şeyhülislam.
 Güzidedür veliler zümresinde
 Makamıdur felekler zirvesinde...
 Seraperdeden oldu emr peyda
 Ki, hame eylesün ser-name inşa.
 Yazıldı evvelinde Tanrı adı,
 Ki, oldur Hakk- tealanın, muradı...*

*Muzaffer ferr ü Mensur ü müeyyed,
Şahensah Murad bin Muhammed
Ki, cedit Bayezid zill-i Rabdur
Ki, Yıldırım demek ana lakabdur...*

Abdülbaki Gölpınarlı'nın fikrinde, Şirazi'nin şiirde övdüğü ama ismini bir türlü zikretmediği Şeyhülislam o dönemde Türkiye'de bu görevi icra eden Şemsüddin Feneri'dir (100,235).

Şirazi bu mısralardan sonra yine o döneme özgü şekilde kendisine “derviş”, “fakir” demekle beraber “şair” kelimesini de kullanmaktadır:

*Her iklimün uvağı vü irisi,
Getürür şahe tuhfe her birisi.
Benim tuhfem ki derviş ü fakirem,
Garibem, şairem, bi-çare pirem.
Nedir, bir tuhfedir meclis çırağı
Kim, anun can u gönüldür turağı.*

Şirazi *Gülşen-i Raz`a* konu ile ilgili birçok eklemeler yapmıştır. Şöyle ki tercümenin başında (“Dibaçe”sinde) ve ortasında onun kendi kaleminden çıkan üç kasidesi yer almaktadır. Şairin otuz iki beyitlik ilk kasidesi Tevhiddir- Allah'ın birliğini yansıtır. Bu kaside:

*Çün batine zat oldı zahir,
Zatine zühur oldı sair – beytiyle başlar ve:*

*Şirazi gibi yürime müflis
Götür bu hazineden cevahir – beytiyle biter.*

Şirazi'nin on beş beyitten oluşan ikinci kasidesi dünyevidir – ilkbaharın gelişi betimlenir:

*Sübh-dem berg-i gül üstündeki dürr-i Adeni
Gör ne hoş dizdi meşşate, çıkardı çemeni –*

beytiyle başlayan bu kasidede müellif, ilkbaharın güzelliklerini, hassaslık ve zarifliklerini duyarak bizlere anlatır. Kasidede ilkbaharın güzel manzarası anlatılmaktadır: Bak siyah benli benefşeler (menekşeler) beyaz nesteren (kuşburnu) çiçeğini kaplamış. Çimenler arasındaki selvi ağacı nazlanarak esmekte, raks etmektedir. Etraf alem yeşillik kokmaktadır. Nergis çiçeği gözlerini açarak etrafı vurgunlukla izlemekte, süsense ağzını açarak sırrını söylemek istiyor...

Çok büyük sanatkârlıkla kaleme alınan bu kaside aşağıdaki beyitle bitmektedir:

*Kanğı dilden ki, gele sözleri Şirazi`nin
Üş, sanasın ab-ı hayat-ı ikranın dehanı.*

Üçüncü kasideyse toplam on üç beyitten oluşmaktadır. Bu kaside de ilkinde olduğu gibi Allah`ın birliğini över ve aşağıdaki beyitle başlar:

*Ta cemal-i afitabın aşk izhar eyledi,
On sekiz bin alemi aksi pür-envar eyledi.*

Kasidenin son beyti şöyledir:

*Şahit et canuni bu tevhid guftarına kim,
Dust dilinden bu gün Şirazi ikrar eyledi (137, 22–23).*

Nihayet, bu notlardan da görüldüğü gibi, Şirazi yaklaşık 1377 yılında doğmuş, 1426 yılından sonra Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Şirazi`nin ölüm tarihiyle ilgili hiçbir kaynakta bilgi yoktur, sadece araştırmacı Faik Reşat onun Sultan II.Murat döneminde (1421-1451) vefat ettiğini belirtir (101,127). Aslen Şirazlı olan bu büyük Azerbaycan şairi ve mütercimi tüm hayatı boyu Türkiye`de yaşamıştır. Belirtelim ki, şimdiki İran merkezinde yer alan Şiraz şehrinde eskiden Türkler yaşamış ve yaşamaktadırlar. 734/1333 yılında elyazma *Kuran-ı Kerim`i* Türkçeye satırlatı tercüme eden kâtip Muhammed bin Devletşah Şirazi, XVI yüzyılın meşhur tercüme eserlerinin (*Şuheda-name* ve *Şeyh Safi Tezkiresi*) mütercimi Muhammed bin Hüseyin Katib Neşati de Şiraz` dandır (bak:42,10).

Ne yazık ki, 1995 yılında İstanbul'da yayımlanan *İslam Ansiklopedisi* nde Şirazi'nin "Türkleşmiş İranlı bir aileye mensup olduğu" gösterilmektedir (92,67). Bunu yazan müellif şimdi İran diye bilinen bölgede eskiden beri Türkler'in yaşadığını ve onların sayının bugün bile 30 milyona ulaştığını unutmaktadır her halde.

Elimizde bulunun lirik şiirleri ve *Gülşen-i Raz* tercümesi Şirazi'nin ne kadar yetkin şair olmasından ve söz sanatına derinlemesine, ayrıntılara varacak kadar aşinalığından haber verir. Şairin eserlerinin konusu, içeriği ve isminin önündeki Şeyh lakabı onun yaşadığı dönemin nüfuzlu şahsiyetlerinden, mutasavvıf şeyhlerinden biri olduğunu göstermektedir.

§3. Tercümenin El Yazmaları Hakkında

Önce de belirttiğimiz gibi, Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin el yazma nüshalarının sayısı dönemindeki diğer tercüme eserlerinin el yazmalarına göre daha çoktur. Bizim hesaplamalara göre dünyanın çeşitli müze ve kütüphanelerinde *Gülşen-i Raz* tercümesinin kırk yedi el yazma nüshası bulunmaktadır. Söz konusu el yazmaların birçoğu Türkiye'nin çeşitli müze ve kütüphanelerindedir ki, bu da mütercimmin burada yaşaması ve büyük üne sahip olmasıyla ilgilidir düşünüyoruz.

A.Gölpınarlı'ya göre tercümenin Türkiye kütüphanelerinde bulunan iki el yazma nüshası mütercimmin yaşadığı dönemde yazılmıştır. Bunlardan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (numara:N-829), diğer biriyse Konya'da Mevlana Müzesinde bulunmaktadır (numara: N-237). El yazmanın ilk zikrettiğimiz nüshası tam, ikincisiyse ondan 166 beyit eksiktir (100,I,235). Yazılma tarihleri belirtilmeyen bu iki el yazma nüshaların ikisi de harekelidir. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde tercümenin daha dört yazma nüshası bulunmaktadır (numaraları:731,763,6497,9564 – bak:113,21).

İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesinde Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin 15 adet el yazması bulunmaktadır. Kütüphanenin farklı bölümlerinde (koleksiyonlarında) bulunan el yazmaları ile ilgili bilgiler şöyledir:

1. Hacı Mahmud, №3773, hacmi - 104 yaprak, hattı-nesih;
2. Hacı Mahmud, №3479, hacmi - 154 yaprak, hattı-nesih;
3. Hacı Mahmud, №3327, yaprak- 16-128a, tarihi -953/1546-47;
4. Halet Efendi, №800, 16, mecmua 163-226.yapraklarına yazılmıştır, hattı-taliktir.
5. Fatih, M-5363, 4;
6. Mihrişah Sultan №173, 1b-128a, hattı nesih, tarihi hicri 840/1437.yıl;
7. Hüsnü Paşa, №1025;
8. Hamidiye, №5503;
9. Ali Nihat Tarlan, №39, hacmi - 71 yaprak, hattı nesih, tarihi - 933/1526-27.yıl, katip-Muhammed Saiddir (bak: 107,150);
10. Ali Nihat Tarlan, № 43, hacmi - 157 yaprak, hattı harakeli nesih, tarih - 1046/1636.yıl (bak: 107,151);
11. Hekimoğlu Ali Paşa, №500, hacmi - 105 yaprak, hattı nestelik;
12. Hacı Reşid Bey, №96, 1;
13. Serez, №1511;
14. Hüsnü Paşa, №1025;
15. Esmihan, №305.

Bunların dışında İstanbuldaki Genel Kütüphanede tercümenin iki el yazması (№721,722) ve Millet Kütüphanesinin Ali Emiri bölümünde üç el yazması (№906,907,908) daha bulunmaktadır (bak:113, 21).Görüldüğü gibi, İstanbul'un dört kütüphanesinde bize belli olan 25 tane yazma nüshası bulunmaktadır.

Ek olarak Türkiye'nin Bursa şehrinin Orhan Kütüphanesinde tercümenin iki yazma nüshası daha bulunmaktadır. "Tasavvuf № 646" numaralı bu el yazmalardan biri 61 yaprakdan oluşuyor ve son bölümü biraz eksiktir (88,128-129). "1072/1661-62" tarihli ikinci el yazma mecmuadadır ve onun başında yazılmıştır (1b-88b).

Bursa Genel kütüphanesinde tercümenin daha iki el yazması bulunuyor ki, onların ikisi de tamdır. Bunlardan biri 1211/1796-97 yılında Hacı Muhammed Üsküdari tarafından yazıya alınmıştır ve 75 yaprakтан oluşuyor. İkinci tarihi belirtilmeyen nüsha daha eskidir ve 206 yaprakтан oluşmaktadır (88,129-130).

Tercümenin daha iki nüshasından biri Türkiye'nin Manisa İl Halk Kütüphanesi, Çarşnigir, №5188/1 numarasında, diğeri Çelebi İl

Halk Kütüphanesi №34/1 numarasında bulunmaktadır (bak:92,XI, 68). Bu kataloglara göre genelde Türkiye'de *Gülşen-i Raz* tercümesi el yazmalarının genel sayı 32'ye ulaşmaktadır.

Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin Batı Avrupa ülkelerinin farklı müze ve kütüphanelerinde aşağıdaki 10 el yazması bulunmaktadır:

- 1.Londra Britanya Müze Kütüphanesi, Or. Nr. 6481, 10.950.
- 2.Londra İndiyana Ofis Kütüphanesi, № 1761;
- 3.Isveç Upsala şehir kütüphanesi, № 113;
- 4.Marburg (AFR) şehir kütüphanesindeki Devlet Kütüphanesi: № 1075, tarih 952/1546, hattı nesih, hacim -76 yaprak (111,286).
- 5.Marburg Devlet Kütüphanesi: № 1612, tarih belirtilmemekle beraber hattı nesihtir ve 121 yapraktan oluşur (113,21).
- 6.Marburg Devlet Kütüphanesi, №95, mecmuadır, yaprak -91b 181a (113,72).
- 7.Viyana (Avusturya) Kütüphanesi, N°1967.
- 8.Vatikan Arostol Kütüphanesi, № 275, XIX yüzyıla aittir. Hattı rika, hacmi - 40 yaprak. (115,236,237).
- 9.Bodleian Kütüphanesi, №2167.
- 10.Paris Milli Kütüphane, NeAF 267 (112,459).

Üç el yazma nüshası ABD Los-Angeles Üniversitesi Kütüphanesinde:

1. B - 276, hattı nesih, X/XVI yüzyıla ait;
2. B - 604, hattı nestelik, tarih - 1034/1624–25-yılı;
- 3.B-221, hattı nesih, IX-X/XV-XVI yüzyıla ait ediliyor (127, 407,438).

Başta da belirttiğimiz gibi tercümenin diğer bir el yazma nüshası da M.A.Terbiet'in özel kütüphanesinde olmuştur (58,194).

Eski Sovyetler Birliği zamanında sadece Rusya Federasyonu İlimler Akademisi'nin Sankt-Petersburg şehrinde bulunan Şarkiyat Enstitüsünün Kütüphanesinde tercümenin bir el yazma nüshası bulunmaktadır: numara B 285, tarih – 907/1501-02, katibi – Musliheddin ibn Eyyup, hacim – 74 yaprak, harekeli, nesihtir (bak:67,37-38).

Böylece *Gülşen-i Raz* tercümesinin yazma nüshalarının dünya kütüphanelerindeki genel sayı 47'ye ulaşmış olur. Tabii ki de bu son ve kesin bir rakam değildir. Çünkü biz sadece dünyanın çeşitli müze ve kütüphanelerinin kullanıma sunulan mevcut el yazma kataloglarına baktık. Diğer yandan dünyada hala el yazma katalogları hazırlanmayan ülkelerin olduğunu düşünürsek fikrimizde yanılmamış olduğumuza görürüz. Bunu destekleyen üçüncü sebep dünyada özel kütüphaneler konusunda elimizde yeterli bir bilgi olmamasıdır.

Ş4 Tercümenin Üç El Yazması Hakkında

Kitabımızın önsözünde de belirttiğimiz gibi Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin üç nüshasının fotokopisi üzerinde çalıştık ki bunlar **İstanbul, Sankt-Petersburg ve Viyana nüshalarıdır**. El yazmalardan sonuncusu (numarası:1967) sadece 19 yapraktan oluşmaktadır ve bu 19 yaprakta tercümenin önsözü, birinci ve ikinci sorular ve onların yanıtları bulunmaktadır (bak:112,460). Geçenlerde sözkonusu el yazmasının mikrofilmli Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Fuzuli adına El-yazmalar Enstitüsüne getirilmiştir (MF-890). Bu hem tercümenin metninin yayımlanmasında, hem de onun metinsel – filolojik araştırılmasında işimizi çok kolaylaştırdı. Şöyle ki, işbu el yazmada bulunan 15 beyitten oluşan baharın betimlenmesi ile ilgili kaside diğer (İstanbul ve Sankt-Petersburg) nüshalarda yoktur. Bu kaside M.V. Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında da yer aldığı için onun Şirazi'ye ait olup olmaması konusunda ilgili şüpheleri ortadan kaldırıyor ve büyük ihtimal ki, bu kaside bizim yararlanmadığımız diğer nüshalarda da bulunmaktadır.

Bundan başka Viyana nüshasının önsözünün orta kısmında verilen bir altbaşlıktaki notlara göre kitap Sultan II. Murat'a ithafen kaleme alınmıştır: “Bu kitap tasnif edildi Sultan Murad bin Muhammed bin Bayezid han adına... Şeyhülislam vel müslimin... mübarek nefesleriyle ve Hakk-tealanın inayetiyle talib-i salike faide kim, maarif hasıl edeler” (129,5a). İstanbul nüshasında bu isimde bir başlık bulunmasına karşın hiç bir bilgi eklenmemiştir (129,4a). Sankt-Petersburg nüshasında da bu başlık var; fakat Sultan II Murat ismi atlanmış (129,4a-b) *Gülşen-i Raz* tercümesi ile ilgili bir sıra kaynaklarda onun Sultan II. Murat'a ithaf olunduğu ile ilgili bilgi var. Viyana nüshasındaki bu

başlık tercümenin daha eski elyazmalarında da var. İstanbul nüshasının Sultan II. Murat'ın medhine ayrılan bölümü bu fikri desteklemektedir.

Viyana nüshasının diğer iki nüshadan bir diğer farkı Şirazi'nin hacim itibarile en büyük tevhid kasidesinin bulunma yeriyle ilgilidir. Şöyle ki, tercümenin İstanbul nüshasında kaside metnin en sonunda bulunuyor. Sankt-Petersburg nüshasında ise bu kaside yer almamaktadır. Viyana nüshasında kaside tercümenin başında, yani mütercimim önsözünün ortalarında (az önce gösterilen başlıktan sonra) bulunmaktadır. Klasik kitap tertibine göre de tevhidler genelde mesnevilerin başında yer alır. *Gülşen-i Raz* tercümesi Farsça aslı gibi mesnevi tarzında ele alındığından tevhidin yeri de metnin başı olmalı. Bunu göz önünde bulundurarak biz kasidenin yeri ile ilgili meselede Viyana nüshasına ağırlık verdik. Şunu da belirtelim ki, Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eserinde tevhid kısmı yer almamaktadır. Bu sebepten olacak ki, tercümenin birçok el yazması tevhidle değil, aşağıdaki beyitle tamamlanır:

*Hakk için niyyet ettim, Hakta her dem,
Tamam ettim sözi vallahü a'lem.*

(111,286; 113, 21; 107,150; 111, 66 vb.)

İstanbul nüshasında da bu beyit yer almaktadır, lakin tevhiden önce. Büyük ihtimal bunu yazıya alan kâtip tevhidin yeriyle ilgili yanlışlık etmiştir. Tercümenin metnini yayımladığımız zaman ayrı ayrı bölümlerde karşılaştığımız bazı beyitlerin farklılığında da ağırlığı Viyana nüshasına verdik. Buna sebep bu nüshanın metnin daha eski elyazmadan yazıya alınmış olması ihtimalidir.

Viyana nüshasında metin geleneksel üsulla iki sütunda yazıya alınmış ve çerçeveye salınmıştır. Her sayfada 13 beyit yer alır. El yazma talik, başlıklarsa nasih yazısıyla yazılmıştır.

Nüshanın kendine özgü **grafik-ımla özellikleri** hakkında şunları söyleyebiliriz:

1. Tüm metinlerinde *sağır nun* ک *kaf* (kef) ک harfiyle ifade edilmektedir ve çok zaman bu harfin üzerinde üç nokta var: عمرگت *öm-rünün* (3a), گوگل *gönül* (4b), پڭاری (11b) vb.

2. Dilimizde günümüz haliyle kullandığımız ikinci tekil şahıs eki سن – *san*, –*sen* el yazmada سین –*sin*, –*sin* şeklinde yazılmıştır: Örneğin: سانورسین *sanursın* (12a), نظر قیلورسین *nazar kılursın* (15b), گوره سین *göresin* (15 b) vb. Ama bu her yerde böyle değildir, yer yer ekin سن – *san*, –*sen* şekline de rastlıyoruz: اوتورמושسن *oturmuşsan* (18a), باغلمشسن *bağlamışsan* (18a) vb.

3. Bilindiği üzere, Arapça ve Farsça kelimelerin sabit yazılış biçimleri vardır ve Türk metinlerinde de bunlara uyulmuştur. Viyana nüshasında da bu sabit yazılış kurallarına çoğunlukla uyulmuştur.

Bununla beraber, bazı Arapça ve Farsça kelimelerin yazılışlarında geleneksel kurallara uyulmamıştır. Örneğin, kâtip گل *gol* (çiçek), دل *del* (kalp), حاصل *hasel*, ساحل *sahel*, پیرهه *pirehen* (gömlek) ve b. kelimeleri aşağıdaki şekliyle yazılmıştır: گل *gül* (1b, 2b, 3b vb.), ديل *dil* (2a), حاصل *hasil* (4b), ساحل *sahil* (4b), پیرهه *pirehen* (9b) vb. Göründüyü üzere, bu kelimeler onların geleneksel yazım şeklinde ünlü artımıyla ayrılıyor: *Gül* kelimesinin yazımında kâtip, *ü* sesini ifade eden (ج) *vav* harfinden, *dil* (2a), *hasil* (4b), *sahil* kelimelerinde *i* ünlüsünü ifade eden *ya* (ی) ve *pirehen* kelimesinde *e* harfini ifade eden *ha* (ه) harfinden yararlanmıştır. Bunu, kelimelerin mümkün olduğunca Türkçe'ye uyarlanması çabası olarak da değerlendirebiliriz. Viyana nüshasında görülen bu farklı yazılış biçimleri geçici karaktere sahiptir, yani onlara yer yer rastlıyoruz. Örneğin, گل *gol* (çiçek) kelimesini گل *gül* şeklinde yazmasına rağmen benzer yazılış şekli gösteren *bolbol* (bül-bül) kelimesini (bu da Farsça bir kelimedir) de bu şekilde vermiştir بلبل (1b), yani *ü* ünlüsünü ifade eden (ج) *vav* harfi kullanılmamıştır. Başka bir örnek olarak *gol* kelimesinden doğan farsça *golşen*, *golestan*, *golzar* gibi sözcüklerin yazılışını Fars dilinde kullanıldığı şekliyle yazmıştır (2b,7a vb.).

Nüshada Farsça izafetlerin yazılışında da farklılık görülmektedir. Bildiğimiz gibi, Farsça izafetlerin birinci tarafı ünsüzle bittiği zaman onun seslenmesinde *e* sesi kullanılsa da bu yazıyı yansıtmaz. Örneğin: برادر کوچک *berader-e kuçek* (küçük kardeş). Viyana nüshasındaki izafetlerde ise birinci tarafın sonunda seslenişte kullanılan *e* sesi *ya* (ی) harfiyle yazılmaktadır: عزت نوروی *nevruz-i izzet* (1b), گلشنی راز *gölşen-i raz* (1b), درعدنی *dürr-i Edeni* (8b) vb.

Nüshanın diğeri bir yazım özelliği Arapça ve Farsça bazı kelimelerde خ (h) he harfi yerine ح (h) he harfinin yazılmasıdır. Örneğin *هيمه* *heyme* (çadır), *هتمی* *hetmi* (gül), *حبر* *haber* gibi kelimeler (8b,9a) şekillerinde yazılmıştır.

Taluk yazısının daha çok şimdiki Türkiye bölgesinde hazırlanan el yazmalara özgü olduğunu ve nüshanın yazım kurallarını göz önünde bulundurarak onun 18.yüzyılda Türkiye’de yazıya alındığını tahmin edebiliriz.

Tercümenin Rusya İlimler Akademisi’nin **Sankt-Petersburg** şehrinde bulunan Şarkiyat Enstitüsündeki **el yazmasının** (№B-285) metnine yüzeysel bakacak olursak ilk bakışta onun tam ve mükemmel olduğunu zannedebiliriz. Elyazma geleneksel biçimde “Dibaçe” (giriş, önsöz) ile başlar (diğeri nüshalarla karşılaştırdığımız zaman ilk beytin birinci mısrasındaki bir kelimenin eksik olduğunu görüyoruz.) ve “Hatime” (Son söz, Sonuç) kısmıyla biter. “Hatime”de eserin tamamlanması, el yazmanın yazıya alınma tarihi (907/1501-02) ve kâtibin ismi (Mislihaddin ibn Eyup) ile ilgili bilgi verilir (128,74). Bu el yazmayla Farsça *Gülşen-i Raz* eserini karşılaştırdığımız zaman çeviride 13.sorunun büyük bir kısmıyla beraber 14. ve 15.soruların tamamen eksik olduğunu görürüz. Bunu el yazma ile birlikte İstanbul nüshası da onaylamaktadır. Şöyle ki, Sankt-Petersburg nüshasında 13.sorunun cevabı 90 beyitten oluşmasına karşın İstanbul nüshasındaki aynı bölüm 212 beyittir. İlk 90 beyit her iki el yazmada da aynıdır. Buradan da anlaşıldığı gibi, Sankt-Petersburg nüshasındaki 13. sorunun cevabı 90. Beyitte kesilmiş ve “Hatime” kısmına geçilmiştir. Fikrimizce, Sankt-Petersburg nüshasının eksik olması iki sebepten olabilir: İlk tahmin, kâtip bilerekten tercüme metninin tamamını almamıştır; diğeri tahmin, kâtibin yararlandığı el yazmanın kendisi eksik olmuştur. Fakat Sankt-Petersburg nüshasında bulunan “Hatime” kısmı mükemmelliğine ve bütünlüğüne şüphe etmediğimiz İstanbul nüshasında bulunmamaktadır. Yalnız Sankt-Petersburg nüshasının “Hatime” kısmında bulunan bir beyte İstanbul nüshasında da rastlıyoruz. “Hatime”nin sondan üçüncü beyti olan o mısralar aşağıdakilerdir:

*Buni ben halk için düzetmedüm ben,
Bununçün akça pul gözetmedüm ben. (128,74b)*

Bu beyit İstanbul nüshasının “Hatime” kısmında sondan ikinci yerdedir ve ilk mısradaki *Buni ben* ifadesi burada *ki buni* şeklinde yer almaktadır (130,104a). Gördüğümüz gibi Sankt-Petersburg nüshasının birinci beytinde *ben* kelimesi iki defa geçmektedir ve bir nevi şiiri ağırlaştırmaktadır. İstanbul nüshasında *ben* kelimelerinden birinin *ki* ile yerdeğiştirmesi kulağa daha hoş geliyor. Demek ki, ikinci nüsha daha makbuldür. Sankt-Petersburg nüshasının son beyti şu şekildedir:

*Bu hal ile beni mevdud eyle,
İlahi, akibet Mahmud eyle. (128,74a)*

İlginç olan bu beytin konu itibarile *Gülşen-i Raz*’ın aslının son beytine yakın olmasıdır:

به نام خویش کردم ختم و پایان
الاهی عاقبت محمود گردان

*Be nam-e hiş kerdem hetm-o- paayan,
Elahi, aḡebet Mahmud gerdan. (54,11b)*

(Kendi ismimle sona vardırdım,
Rabbim, akibeti Mahmut eyle).

Son zikrettiğimiz beyit İstanbul nüshasının “Hatime” kısmının ortalarında biraz farklı şekilde yer almaktadır:

*Kitabı hatm etmiş kendi şöyle
Ki, ya Rab, akibet Mahmud eyle. (130,103b)*

Gördüğümüz gibi, Şirazi`nin bu beyiti içerik itibarile Şebüsteri`nin son beytine yakındır. Fakat ister İstanbul nüshası olsun, ister diğer bize belli olan el yazmalar bu beyitle değil de biraz önce zikrettiğimiz beyitle biter.

İstanbul nüshasında *Mahmud* kelimesi geçen beyitle Hatime`nin son beyti arasında 15 beyit bulunmaktadır ve onların birkaçı Farsça aslından çevrilmiştir. Sankt-Petersburg el yazmasının “Hatime” kısmındaki sondan ikinci beyitte Veli kelimesi geçmektedir ki, fikrimizce bu sözcük mütercimim ismi olarak kullanılmıştır:

*Veli bad-i meani kılub uşdı,
Hakaik dürri bahr-i seyle düşdı. (128,74b)*

Bu beyit İstanbul nüshasında bulunmamaktadır. Sankt-Petersburg nüshasının “Hatime” kısmının hacim itibariyle küçük ve farklı olmasını kâtibin kısaltma niyetine ve değiştirerek Farsça aslına uyarlamak isteğine bağlayabiliriz. Belli ki, bununla o bir bakıma kitabı tamamlamak istemiştir. Nüshanın “Hatime” kısmının başlığı da dikkate şayandır. Şöyle ki, burada *Gülşen-i Raz*’ın müellifinin ismi zikredilmektedir:

“Hatime-yi risale-yi Şeyh Mahmud be-zeban-i telamiz-i muin-i İslam” (74b). İstanbul nüshasının yukarıda zikrettiğimiz beyti istisna olmakla diğer bölümlerinde Mahmud adı geçmez (Bu arada Mahmud ismini hem özel hem, de genel anlamda kabul edebiliriz, çünkü bu kelimenin “övlmeğe değer”, “şöhretli” anlamları da var), yani *Gülşen-i Raz*’ın müellifinin ismine diğer bölümlerde rastlamıyoruz. Başlıktaki “be-zeban-i telamiz-i muin-i İslam” (İslam yardımcısının öğrencisinin diliyle) ifadesi de dikkate şayandır. İfadede geçen *telamiz* (öğrenci) kelimesinin Şirazi tarafından mı, katip tarafından mı kullanıldığını kesin olarak bilemiyoruz tabi ki. Başlıkta geçen *risale* kelimesi Arapçadır ve *kısa yazılmış küçük kitap, monografi* (ilmi eser), *mektup* anlamlarında kullanılır. Şebüsteri’nin *Gülşen-i Raz*’ı da ilmi eserdir, lakin o mesnevi tarzında yazıldığı için bu adla zikrolunmakta ve tanninmaktadır. Buradan anlaşıldığına gibi sözkonusu mesnevi orta dönemde risale olarak da biliniyordu.

İstanbul nüshasıyla karşılaştırdığımız zaman Sankt-Petersburg nüshasının başında olan bazı bölümlerin eksik olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki, tercümenin İstanbul ve Viyana nüshalarında bulunan Şirazi’nin üç kasidesi Sankt-Petersburg elyazmasında yer almamaktadır. İstanbul nüshasında bulunan Sultan Murat şerefine söylenmiş 49 beyitlik bölüm de Sankt-Petersburg nüshasında yoktur. Tercümenin ortalarındaki bazı beyitleri de burada göremiyoruz. Genel olarak Sankt-Petersburg nüshası 2013 beyit, İstanbul el yazmasıysa 2890 beyittir. Sankt-Petersburg nüshasının da kendine has üstünlükleri vardır. Şöyle ki, İstanbul ve Viyana nüshalarına karşın bu el yazma baştan sona kadar harekeli ve harekeli nesihle yazılmıştır. Türkçe metinlerin doğru okunması açısından nüshaların harekeli olması çok önemlidir (31,

19-20). Bu bakımdan metnin tamamında bulunan farklı kelimelerin transliterasyonu zamanı nüshanın münhasır özellikleri, özellikle de ünlülerin hareketlerle ifadesi göz önünde bulundurulmuştur. El yazmanın spesifik grafik-imla niteliklerinden (daha geniş bak: 42,63-72) biri kelime sonundaki *ı*, *i* seslerinin *ya* harfiyle değil de harekeyle gösterilmesidir: *یکرم* *yigirmi* (5b), *اچد* *açdı* (128,4b), *قوش* *kuşu* (128,4a), *اند* *et-di* (128,3b), *آلت* *altı* (128,33a) vb. Bu özellik başka bir sıra Türk metinlerinde de görülmektedir (31,21;61,40;65,21;76, 60 vb.). Prof. Cahangir Kahramanov'a göre bu yazı özelliği "eski hareketli yazı geleneğiyle" ilgilidir (31,21). El yazmanın sadece bir kelimesinde *e* sesi harekeyle gösterilmiştir *بیرد* *yerde* (128,17b). El yazmada *sağır nun kaf* harfiyle ifade olunmaktadır ve bazen onun üzerine üç nokta koyulmaktadır. Örneğin: *پکاری* *pınarı* (128,8a), *فراگولق* *karanulık* (128,10b), *آنا* *ana* (128, 22b) vb. Bazen *g* sesini ifade etmek için de *kaf* harfinin üzerine üç nokta konmaktadır: *گؤگدن* *gögden* (128,26b), *گؤ گؤل* *gönül* (128,7b) vb.

Bu nüshada da Viyana nüshasında olduğu gibi bazı Arapça ve Farsça kelimeler geleneksel yazım biçiminden farklı yazılmıştır: Örneğin, elyazmanın katibi Farsça *بزرگ* *bozorg* (büyük), *تماشا* *temaşa* kelimelerini *بزورگ* (5b) ve *تماشه* (14b) şeklinde; Arapça *ورق* *varak*, *قدرت* *kudret*, *دکان* *dükkan* kelimelerini *ورهغ* (5b), *قدرمت* (9b), *دوکن* (67a) şeklinde yazmıştır. Görüldüğü üzere kâtip *bozorg* kelimesinde *o* sesini (Türkçe telaffüzünde *ü*) ifade etmek için *vav* harfinden yararlanmıştır. Hâlbuki bu kelimenin Farsça yazımında ünlüleri ifade etmek için herhangi harf kullanılmaz. *Temaşa* kelimesinin yazımındaki fark kelimenin sonunda görülür. Şöyle ki kâtip kelimenin son harfini *elifle* değil de *ha* harfiyle ifade etmiştir. *Varak* ve *kudret* kelimelerinin ikinci hecesindeki *e* ünlüsünü ifade etmek için *ha* (ه) harfinden yararlanılmıştır ki, bu sesi ifade etmek için Arapça veya Farsçada harf değil hareke kullanılır. Kâtip *kuvvet*, *suret* gibi Arapça diğer kelimelerin yazımında da *e* sesini ifade etmek için *ha* harfinden yararlanmıştır (9b,19b). *Dük-kân* kelimesinin yazılışında ise Viyana nüshasındaki *gül* kelimesinin yazılışında olduğu gibi *ü* sesini ifade etmek için *vav* (و) harfi eklenmiştir.

Tercümenin Viyana ve Sankt-Petersburg nüshalarında Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında görülen bu farklılıkları orta dönem kâtiplerinin bu kelimeleri Türkçeye uyarlamak, özleştirmek çabası şeklinde yorumlayabiliriz. Lakin bu reformlar bazı Arapça ve Farsça kelimelerde görülmekle birlikte bir bütün oluşturumuyor. Şunu da belirtelim ki, Sankt-Petersburg nüshasıyla aynı dönemde kaleme alınan Muhammed bin Hüseyin Katip Neşati'nin *Şüheda-name* ve *Şeyh Safi Tezkiresi* gibi büyük tercüme el yazmalarında böyle bir durumla karşılaşmadık (bak:45,66-92). Buna dayanarak Türk metinleri üzerinde yapılan bu tür reformların mahalli bölgelerde hazırlanmış el yazmalarda karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Ortaçağ Türk metinlerinde Arapça ve Farsça kelimelerin imlası ile ilgili yapılan reformlar çağdaş Güney Azerbaycan'ın ana dilli basın ve edebiyatında daha geniş yayılmıştır ve çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin, Muhammed Fuzuli'nin *Hadikatü's-Süeda* eserinin 1374/1995 yılında İran'ın Kum şehrinde çıkan nüshasında Arapça ve Farsça kelimeler onların geleneksel yazımından farklıdır. Bu farklılık genelde ünlü sesleri ifade etmek için belli harflerin artırılmasında görülmektedir (bak:19). Arapça ve Farsça kelimelerin bu şekilde farklı yazım denemelerini Arap harflerinin Türkçe metinler için uygun olmadığı fikriyle eskiden beri sürüp gelen belli eleştirel yaklaşımlara karşı girişim olarak değerlendirebiliriz. Bize göre, Türk metinlerindeki Arapça ve Farsça kelimelerin yazımıyla ilgili hiçbir reform yapılmamalıdır, çünkü bu yazıda, imlada sabitsizliğe yol açmaktadır.

Ortaçağa ait Türkçe metinlerin genelinde Arapça ve Farsça kelimelerin sabit ve değişmez yazımı bunun somut delilidir. Önce de belirttiğimiz gibi *Gülşen-i Raz* tercümesinin **İstanbul nüshası** (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa N500) yararlandığımız diğer el yazmalara göre en mükemmel ve tamdır. El yazma metni güzel nestalik hattıyla iki sütunda yazılmış ve sayfanın tamamı çerçeveye alınmıştır. El yazmanın ilk sayfasında büyük sanatkarlıkla işlenmiş ince ve rengârenk nakışlı estetik bakımdan çok güzel yazılmış ünvan vardır (130,1b). Ünvan da eserin ismi için yer bırakılmış ama yazılmamıştır.

Başlıklar diğerlerine oranda daha kalın nestalik hatla yazılmış ve kırmızı renge boyanmıştır. Her sayfada, ister başlık olsun ister olmasın 15 beyit yer almaktadır. Sayfaların ölçüsü 21,5x13sm, metin yazılan bölümün ölçüsü 15x7,5sm'dir. 105 yaprakтан oluşmaktadır.

El yazmanın sonunda kitabın ismi ve yazılma tarihi belirtilmemiştir. El yazmanın hattı 16.yüzyılın meşhur hattatı Şah Mahmut Nişapuri'nin yazısına benzemektedir. Mamafih, el yazma aşağıdaki tipik grafik özellikler bakımından 16.yüzyıla ait edilebilir:

1. Nüshada س *sin* harfinin altında hep üç nokta konulmuştur ki biz buna 17.yüzyıla kadar yazıya alınmış Farsça ve Türkçe metinlerde rastlıyoruz (bak:45,68,97;133;134).

2. Nüshada (ى) *ya* harfi bir türlü kelimelerde bu yazı şeklinde -*ے* yazılarak *ı* ve *i* seslerini ifade etmektedir: Örneğin, بویوردے *buyurdi* (72a), لباسے *libası* (97b), دولتے *devleti* (100b) vb. *Ya* harfinin bu şekilde yazımına Azerbaycan yazılı yapıtlarından biri olan 16.yüzyıla ait *Şüheda-name*'de (45,68) ve Şah İsmail Hatai Divanı'nın Paris nüshasında (26,84b) rastlıyoruz. *Ya* harfinin bu grafik şeklini prof. Emir Necip, Seyf Serai'nin *Gülistan* tercümesinin el yazmasında da gözlemlemiştir (74,1,94). El yazmanın ince deri ciltli nefis tertibatı onun ya saray kütüphanesi, ya da meşhur bir şahıs için hazırlanmış olduğunu tahmin etmemize imkân veriyor. Nestalik hattının daha çok Azerbaycan'da kullanıldığını göz önünde bulundurarak (bak:17,20-21;42,64-65) İstanbul nüshasının Tebrizde veya Azerbaycan'ın başka bir şehrinde hazırlandığını da söyleyebiliriz.

Bu nüshada da *sağır nun* harfi normal kaf harfiyle ifade olunmuş lakin onun üzerine üç nokta konulmamıştır. El yazmanın sadece iki kelimesinde kâtip *kaf* harfinin üzerine üç nokta koymuştur: آنا *ana* (30b), گوندردی *gönderdi* (84a). Gördüğümüz gibi *kaf* harfinin üzerinde iki noktanın kullanılması birinci kelimeye *sağır nun*'u, ikinci kelimeye *g* harfini ifade etmektedir.

İkinci tekil şahsın eki nüshada genellikle *-san*, *-sen* şeklinde geçmektedir. Örneğin: آیرارسن *ayırarsan* (14b), توترسن *tutarsan* (15b), اورارسن *urarsan* (71b) vb. Bu faktör de nüshanın Azerbaycan'da hazırlanması tezimize güç kazandırmaktadır. Çünkü Neşati'nin *Şüheda-name* tercümesinde de ikinci tekil şahıs eki *-san*, *-sen* şeklinde geçer (45,89). Lakin *Şüheda-name*'nin şiirlerinde bu ek *-sın*, *-sin* şeklinde de kullanılmıştır (45,89). İlginç olan *Gülşen-i Raz* tercümesinin İstanbul nüshasının bazı bölümlerinde de bu ekin *-sın*, *-sin* şeklinde de kullanılmasıdır: گوررسین *görrersin* (10a), صاناسین *sanasin* (85a), بیل سین *bile-sin* (15a) vb.

Nüshada ortaçağ Azerbaycan el yazmaları için karakteristik diğer bir özellik metinde çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki *ə* (e) sesini ifade etmek için kelimenin ortasında *elif* harfinin kullanılmasıdır:

گاتوردوک *getürdük* (39b), گياجگين *giyecegin* (43b), ديلامز *dilemez* (53a), پيشمامش *pişmemiş* (60b), بکزادی *benzedi* (94b) vb. Bu halle *Şüheda-name*'de daha çok karşılaşırız (bak:45,72). Tercümenin Sankt-Petersburg nüshasının metninde de *e* sesi bazen kelime ortasında elifle ifade olunmaktadır: گلانه *gelene* (3b), گيجادر *gecedir* (49b) (bak:42,71-72) vb.

Tercümenin el yazmalarının büyük kısmı doğal olarak Türkiye'de hazırlanmıştır. İstanbul nüshasının da bunların birinden kopyalandığını tahmin ediyoruz. Metni yayımlarken Şirazi'nin şimdiki Türkiye bölgesinde yaşadığını göz önünde bulundurarak ikinci tekil şahıs ekinin *-sin, sin* şeklinde okunuşu ve yazımına ağırlık verdik.

Arapça ve Farsça kelimelerin Viyana ve Sankt-Petersburg nüshalarında karşılaştığımız farklı yazılışına İstanbul nüshasında rastlamıyoruz. El yazma metninde *s* sesi ile başlayan bir sıra Türk kökenli kelimelerin Türkçeye spesifik olan *sin* harfiyle değil de Arapçaya özgü *sad* harfiyle başladığını gözlemliyoruz. Örneğin, صو *su* (80b), سوررسن *sorarsan* (81a), صقين *sakin* (77a), سانور *sanur* (4a) vb. Bazen Türk kökenli kelimelerin ilk hecesindeki (sayı sırasına göre ikinci veya üçüncü) *s* sesi de bu harfle yazılmıştır. Örneğin: ياصندی *yasandı* (5a), اصمردلم *ismarladum* (5b).

Aynı özellik *Gülşen-i Raz* tercümesinin Sankt-Petersburg nüshası için de geçerlidir. Örneğin: صای *say* (8b), صول *sol* (19a), صچدی *saçdı* (18b), يصاصی *yasağı* (17b) vb. Burada belli düzen sözkonusudur. Şöyle ki, dikkat edersek, örnek verdiğimiz kelimelerin hepsinin kalın ünlüyle kullanıldığını görürüz. Başka ifadeyle, Arapça kelimelerde olduğu gibi Türk kökenli kelimelerde de *sad* harfi kalın sesli kelimelerde kullanılmıştır. İnce sesli kelimelerde ise *s* sesi *sad* harfiyle değil *sin* harfiyle yazılmaktadır. Örneğin: سوز *söz* (79b), سويديلر *söylediler* (3b), سن *sen* (76a), سورلر *severler* (94b) vb. Çok nadiren bu kuralın dışına çıkmıştır. Örneğin, katip *sungur* kelimesini *sin* harfiyle yazmıştır (128,6a;45,81). Bu kelime Sankt-Petersburg ve Viyana nüshalarında *sad* harfiyle yazılmıştır (128,6a;129,5b). *Kitab-i Dede Korkut*, Nesimi *Divan*'ı, *Şüheda-name* el yazmalarında bazı aynı kelimeler hem *sin*, hem de *sad* harfleriyle yazılmıştır (bak:16,46;31,34;45,81).

Bu konuda büyük Azerbaycan dilcibilimcileri prof. HadiMirzedeile prof. Samet Alizade'nin fikirleri çatışır. Prof. HadiMirzedeTürkçe kelimelerin sad harfiyle yazılmasını “şuursuz yaklaşımın sonucu” olarak değerlendirir (38,33). Prof. Samet Alizade bunun aksine kâtiplerin şuurlu olarak bazı Türkçe kelimeleri *sad* (ص) harfiyle yazabileceği düşüncesindedir (17,16). Bilimadamı düşüncesini şu şekilde ıspatlamaya çalışıyor: “Kelime kökleri yazıda ص, ط, ق, ح harfleriyle başladığı zaman ondan sonra sadece kalın sesliler gelir” (17,16). *Gülşen-i Raz* tercümesinin Sankt-Petersburg ve İstanbul nüshalarındaki çoğu kelimenin yazı şekli Samet Alizade'nin bu fikrini doğrultuyor. Her iki nüshada da *t* sesiyle başlayan ve kalın sesli içeren kelimelerin birçoğu *te* harfiyle değil de *ta* harfiyle yazılmıştır. Örneğin: طوپراغ *toprağ* (79b), طوندک *tutdun* (11b), طاش *taş* (71b), طلو *tolu* (71b), طغروسى *toğrusı* (78b) vb. Şunu da belirtelim ki, bu özellik kelimenin ilk hecesindeki *s* ve *t* sessizleri için geçerlidir. Kalın sesli kelimelerin ortasındaki *s* ve *t* sesleri *sin* ve *te* harfleri ile de ifade olunmaktadır. Örneğin: صچلسون *saçılısun* (7b), آچلسون *açılısun* (7b), قاموسندن *kamusundan* (9a), طومتوش *tutmuş* (95a) vb.

Gördüğümüz gibi, birinci kelimedede iki *s*, sonuncu kelimedede ise iki *t* sesi var ve kâtip sadece ilk hecedeki *s* ve *t* seslerini *sad* ve *ta* harfleriyle yazmıştır. İkinci ve üçüncü hecelerdeki aynı sesleri *sin* ve *te* harfleri ile ifade etmiştir. Nüshanın çok az yerinde kelime ortasında gelen *t* sesi *ta* harfiyle ifade olunmuş. Örneğin: طوطاغ *totağın* (96).

İstanbul nüshasında bazı aynı kelimelerin farklı grafik versiyonlarıyla karşılaşırız. Örneğin: قامو - قامو *kamu* (77b,79a), قاره - قرا *kara* (7a), قوخو - قوخو *koku* (79a), ایروق - ایر *ayruk* (10b, 76a) vb.

Gördüğümüz gibi, bu kelimelerin yazımındaki fark sadece *a* ve *u* seslerinin uygun harflerle ifade olunup olunmamasıyla ilgilidir. Genelde katip bu seslileri (diğer sesliler de buna aittir) bazen *elif*, yahut *vav* harfleriyle ifade etmiş ve bazen de hiçbir harf veya harekeden yararlanmamıştır. Örneğin: طاغ - طغ *tag* (71b), آیق-آباق *ayak* (71b), یپراقلو - یپراقلو *yapraklu* (75a), ایروق - ایرق *ayruk* (10b) vb.

El yazmada yer yer aynı kelimenin sonundaki sessizin bazen *kaf*, bazense *ğayn* harfleriyle ifade olunmasıyla da karşılaşırız. Örneğin, اوچماغ - اوچماق *uçmağ-uçmak* (71a), یوغ - یوق *yok-yoğ* (3a, 79a) vb. Bu hal nadiren kelime ortalarında da görülüyor: یوغاری - یقاری *yu-karı-yuğaru* (24a,65b), قانغی - قانغی *kankı-kanğı* (95a) gibi vb. Örneklerden de görüldüğü üzere burada *k*→*ğ* fonetik sesdeğişmesi vuku bul-

maktadır. Bazen *k-h* ve *k→h* sesdeğişmesiyle de karşılaşırız. Örneğin, katip çağdaş edebi dilimizde de kullanılan *oh* (*ok*, eski silah çeşidi) kelimesini *ok* ve *oh* şeklinde iki haliyle de kullanmıştır: اوق - اوخ *ok-oh* (99b,78a). *Ayık* kelimesini de buna örnek olarak gösterebiliriz: أيق - أيق *ayık-ayih* (83b,89b). Bu denli sesdeğişmelere kelime ortalarında da rastlamak mümkün: قورقو - قورقو *korku-korhu* (96a,79a).

Şunu da belirtelim ki, nüshada kelime sonunda ve ortasında gördüğümüz *kaf* harfi, daha çok kipleşen, patlayan, sert, dilsonu yumuşak ünsüz *k* sesini ifade etmek için kullanılmaktadır (bak:3,167-171). Örneğin: ياقمق *yakmak* (95a), برآقدى *birakdı* (79a), تاقدى *takdı* (79a), اوقوركن *okurken* (103b) vb. Biz de metnin transliterasyonu zamanı *kaf* harfini daha çok *k* ünsüzüyle ifade etmeğe çalıştık çünkü bu ses aynı zamanda Şirazi'nin doğup büyüdüğü yer için de spesifiktir. Bu “ses eskiden Azerbaycan dilinde de kullanılmaktaydı lakin 20.yüzyılda yavaş yavaş sıradan çıkmaya başlamış” (1,159). Kemandar Şerifli ve Aysel Şerifli'nin düzenledikleri *Mehri ve Vefa* manzum hikâyesinin transliterasyonu zamanı da (56) *kaf* harfi genellikle *k* sesiyle ifade olunmuştur (bak:2,56).

İstanbul nüshasında belirlediğimiz farklı kelimelerin grafik şekli geçici özelliktedir ve pek yaygın değil. Bu özellik 16. yüzyıl Azerbaycan yazılı yapıtlarından biri olan *Şüheda-name* için de geçerlidir (bak:45,76-92). İstanbul nüshasının tamamına bakacak olursak, Türk kökenli kelimelerin genelde aynı şekilde yazıldığını görürüz. Tercümenin İstanbul nüshasının en önemli üstünlüğü önce de belirttiğimiz gibi metnin tam ve mükemmel olmasıdır. Hatta bu el yazmada bulunan “Eyledi” kasidesi diğer hiçbir nüshada yoktur. Tercümenin metnindeki bir sıra tam bölümler, Sultan II. Murat'a sunulan 49 beyitlik şiir, 30'dan fazla farklı beyit de sadece İstanbul nüshasında vardır. Önsözde de belirttiğimiz gibi, tercümenin metnini yayımladığımız zaman da, onu metinsel-filoloji açıdan incelediğimiz zaman da İstanbul nüshasına istinad ettik. Tercümenin sonundaki büyük bir bölüm - 13. sorunun cevabının 91.beytinden itibaren sona kadar (toplam 759 beyit) tamamıyla bu nüshada transliterasyon edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

***Gülşen-i Raz* Tercümesi ve Onun Farsça Aslının Karşılaştırmalı-Metinsel İncelenmesi**

Klasik tercüme eserleriyle onların orijinalleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı metinsel araştırmalar Ortaçağ dönemin tercüme sanatına özgü özelliklerin öğrenilmesi açısından çok önemlidir. Klasik tercüme örneği ile orijinal metnin karşılaştırıldığı çalışmalar ilk olarak Ortaçağ müterciminin ana diline çevirdiği metne yaklaşımını (orijinal metne ne kadar sadık kaldığını, metni ne kadar değişip değişmediğini, serbest yoksa harfine tercüme tekniğini tercih ettiğini vb.) yansıtır. Sözkonusu karşılaştırmalı araştırmalar, aynı zamanda dönem mütercimlerinin yaptıkları ekleme veya tercümeden çıkardıkları bölümleri de gün yüzüne çıkarmış oluyor. Bu da klasik tercüme sanatında kalemini denemiş söz ustalarının sosyal-siyasi görüşleri, estetik zevkleri vb. hakkında bilgi vermiş olur. Metin üzerinde yapılan böyle araştırmalar, klasik tercüme ile orijinal metin arasında keskin ayrıntılar olduğunda daha fazla değer kazanır. Mütercimin yaptığı eklemeler hem edebiyat, hem de dil tarihi açısından önemli bilgiler vererek ilgi doğurmaktadır. Çünkü dönemin edebi-estetik yapıtı olan eser, edebiyat araştırmacısına dönem edebiyatının önemli konularını, özellikle de edebi geleneklerini geniş araştırma imkânı sunmakla beraber, bir dil tarihçisine mütercimin orijinal dili ile ilgili bilgi edinme şansı verir. Tüm bunları göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki, Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesi ile onun Farsça orijinal metni olan Şebüsteri'nin aynı isimli mesnevisinin karşılaştırmalı metinsel açıdan incelenmesi gerek edebiyat, gerekse edebi dil tarihi açısından çok önemlidir. Çünkü Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* eseri ortaçağ Azerbaycan tercüme edebiyatının en değerli ve en çok bilinen örneklerinden olmasının yanısıra dönemin diğer tercüme eserleri ile karşılaştığımızda mütercim eklemeleri bakımından da en zenginidir.

Biz, Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesi ile onun Farsça orijinalini karşılaştırmalı metinsel araştırma zamanı Azerbaycan bilimadamı Kurbanalı Mehmedzade'nin hazırladığı tenkidli metinden (121) yararlandık. Bu incelememizde Prof.Abdülbaki Gölpinarlı'nın çağdaş Türk

çeye çevirdiği *Gülşen-i Raz* (103) metninden de faydalandık. A.Gölpınarlı'nın çevirisi ile *Gülşen-i Raz* tercümesinin bilimsel ve tenkidli metnini karşılaştırdığımızda onların çok da farklı olmadığını görüyoruz. Sonuç olarak, bilimsel ve tenkidli metinde gösterilen nüsha ayrımlarına dayanarak söyleyebiliriz ki, eserin metni hacim itibarile ciddi değişimlere uğramamıştır. Kurbanali Mehmedzade'nin *Gülşen-i Raz* mesnevisinin tenkidli metnini hazırladığı zaman yararlandığı 34 el yazma, 8 basım nüshası ve A.Gölpınarlı'nın hazırladığı eleştirmeli (tenkitli) çeviri metninin (mütefekkir tercüme) *Gülşen-i Raz*'ın 819/1416 yılına ait Konya el yazmasından çevirmiştir – 103,XXI) karşılaştırılması bunu bir daha kanıtlıyor.

Tercüme ile orijinalın metinlerinin karşılaştırmalı metinsel incelenmesi zamanı onlar arasında hem benzer hem de farklı yönlerin olduğunu tesbit ettik. Şimdi bunlara teker teker bakmaya çalışacağız.

Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* mesnevisi gibi Şirazi'nin aynı isimli tercümesi de konu bakımından edebi-felsefi eser mahiyeti taşır. Genel itibarile de eserlerin içeriği birbirine uygundur ve Şebüsteri'nin mesnevisinde değinilen konulara Şirazi'nin tercümesinde de yer alıyor (bununla ilgili daha geniş bilgi vereceğiz). Bu yönüyle, aşağıda da göreceğimiz gibi, tercümenin edebi eser olarak değerlendirilmesini gerektiren nedenler Farsça aslına göre daha çoktur. Her iki eser mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Şirazi'nin tercümesi de Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eseri gibi aruzun meşhur vezinlerinden olan hezecele yazılmış ve failatün, mefailün, failün ölçüsündedir. Eserlerin ikisinin de yapısı aynıdır, şöyle ki, *Gülşen-i Raz*'ın aslı olduğu gibi tercümesi de soru-cevap üzerine şekillenmiş ve başlıklar orijinaldeki ile aynıdır (“Soru”, “Kaide”, “Temsil”).

Eserlerin ikisi de “Dibaçe” diye tabir edilen önsözle başlar ki ikisinde de hemen hemen aynı konulara değinilir. Bununla birlikte ta başından ister içerik, isterse de hacim itibarile büyük farklarla da karşılaşırız. Şöyle ki, Şebüsteri'nin önsözü ikiye ayrılır ve onun 32 beyitlik birinci bölümü klasik kitap geleneğine uygun olarak Allah'ın ve onun sonuncu peygamberinin (s.a.s.) övgüsünden bahseder. Şaire göre peygamberler insanlar için “sareban” (kervanın başında duran) gibidir ve bu kervanın başında en son Peygamber efendimiz (s.a.s.) durmuştur. Şebüsteri'nin önsözünde sözkonusu övgü daha kısadır ve toplam 24 beyitten oluşur. Önsözün bu bölümünün diğer 8 beytinde ise müellif sufizmin herkes tarafından neden anlaşılmadığını açıklar.

Önsözün 39 beyitlik ikinci bölümünde ise eserin yazılma sebebinden söz edilir. Şebüsteri'nin belirttiğine göre hicri takvimle 717 senesinde Horasan'dan gelen bir elçi ona mektup sunarak kendisini düşündüren soruları cevaplamasını ister. Müellif burada eserin kısa sürede yazıldığını ve Tanrı'nın ona "Gülşen" ismini verdiğini de belirtir. Böylece Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eserinin önsözü toplam 69 beyitten ibarettir.

Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesinin önsözü hacim itibarile Farsça aslından seçilir. Şöyle ki, bu bölüm tercümenin farklı elyazmalarında 150-200 beyit arasında değişir. Belirttiğimiz gibi tercümenin Sankt-Petersburg nüshasının önsözünde Şirazi'nin kasidesi (Tevhid ve Bahar kasidesi) ve Sultan II. Murat hakkındaki bölüm yoktur. Bu sebepten de önsöz 129 beyittir. İstanbul nüshasının önsözü ise 178 beyitten oluşmaktadır (Tevhid kasidesi sonda yer almaktadır). Gördüğümüz gibi tercümenin iki elyazmasının da önsözü hacim itibarile Farsça aslının neredeyse iki katıdır.

Orta dönem mütercimleri genelde orijinaldaki önsözün belli bölümlerini, yazılma sebebini atlayarak onun yerine kendi önsözlerini eklerlerdi (bak:42,44). Bunun birinci sebebi eserin yazılma ve onun tercümesinin yapılma nedeninin farklı olmasıdır. Buna örnek olarak devrinin ünlü yazarı Hüseyin Vaiz Kaşifi'nin (öl.1504) Farsça yazdığı *Ravzatüş-Şüheda* eserini gösterebiliriz. Çünkü bu eserin ister asıl çevirisi olan Neşati'nin *Şüheda-name*'si olsun, isterse Fuzuli'nin *Hadikatü's-Süeda* isimli serbest-yaratıcı tercümesi olsun ikisinin de önsözü orijinalin önsözünden farklıdır (bak:44,48-49;45,103).

Gülşen-i Raz tercümesinin önsözünün hacim itibarile orijinalin aynı bölümünden fazla olmasını sadece eklemeler değil, aynı zamanda ihtisarlar da gösteriyor. Örneğin, Horasanlı alimin Şebüsteri'ye verdiği soruların cevabını nazımla istemesi ve müellifin önce buna itiraz etmesini yansıtan bölüm ("Anlam, aruz ve kafiyyeye sığmaz", "Nazımla yazdığım eserlerde bu meselelere değinilmiştir", "Attar gibi şairler yüz yılda bir de gelmez" vb. – bak: 121, 9) atlanmıştır. Şirazi tercümesinin bu bölümünde orijinala aynı veya benzer olan kısımlar da az değil. Çünkü Şirazi de Şebüsteri gibi önsözünü klasik geleneğe uygun biçimde, Allah'ın övgüsüyle başlar. Tercümenin bu bölümü mütercimin kendi serbest yazısı gibi görünse bile, aslında burada Şebüsteri'den birebir çevirilmiş yerler de var. Örneğin, Şebüsteri, Allah'ın övgüsü ile ilgili şöyle der:

تعالی الله قدیمی کو به یک دم
کند آغاز و انجام دو عالم

*Tealallah kadimi ku be yek dem,
Koned ağaz-o encam-e do alem. (121, 2)*

(Ezeli ve ebedi olan yüce Tanrı
İki alemi hem yaratır hem de bir anda yok edir.)

Şirazi bu beyti aşağıdaki şekilde çevirmiştir:

*Tealallah kadim ü hayy ü kadir,
Tavana vü kani, guya vü kahir.*

*Yaradur bir nefeste iki alem,
Yine fani kılur anı haman dem.*

Gördüğümüz gibi Şirazi'nin bu beyitleri Farsçadan olduğu gibi çevrilmiş, hatta ikinci beyitteki kafiyeye düzeni Şebüsteri'nin kafiyeye düzeniyle aynıdır. Şirazi bundan sonra Peygamber Efendimizin (s.a.s.) övgüsüne geçer ve burada da Şebüsteri'nin bazı bölümlerini olduğu gibi çevirir. Şirazi'nin Şebüsteri'den farklı yönü klasik geleneğe sadık kalarak Muhammed Peygamberden (s.a.s.) sonra 4 halife (klasik edebiyatta onlar daha çok "çar yar" olarak bilinir) ve İmam Hasanla İmam Hüseyin'i de anmasıdır:

*Ebu Bekr - ol benefşe müşg-budur,
Ömer lalesifât, hoş handa-rudur.
Semen - Osman, Ali – hod yasemendür,
Kamu arayış-i nakş-i çemendür.
Hüseyin ile Hasandür iki gonçe
Kim, urarlar mah ü mehr ile pence.
Bulardur gülleri bu nev-baharun,
Mah ü hursididür leyl ü neharun.*

Şunu da vurgulamalıyız ki, Şirazi'nin bu parçada İmam Hasanla İmam Hüseyin'i anması mütercim'in Şii akidesine mensup olduğunu kanıtıyor. Fikrimizi onaylayan bir başka etkense onun sonuncu imamın zuhurunun belirtilerini tercümesine eklemesidir.

Şirazi de Şebüsteri gibi önsözünün diğer bölümlerinde sufizmle ilgili konular üzerinde fazla durmadan kitabın yaranma sebebini açıklamaya geçer. Bu bölümde de iki kitap arasında benzerliklerin yanısıra farklılıklar da görülmektedir.

Önsözün birinci (övgü) bölümünde olduğu gibi bu bölümde de Farsça metinden direk çevrilmiş beyitlere rastlıyoruz. Örneğin, Şebüsteri, *Gülşen-i Raz* eserinin kaleme alınma sebeplerinden bahsederken şöyle yazar:

یکی از زلف و خال و خط بیان کرد
 شراب و شمع و شاهد را عیان کرد
 یکی از هستی خود گفت و پندار
 یکی مستغرق بت گشت و زنار
 سخنها چون به وقف منزل افتاد
 در افهام خلیق مشکل افتاد

*Yeki az zolf-o hal-o hatt beyan kerd,
 Şerab-o şem-o sahed ra eyan kerd.
 Yeki az hasti-ye hod goft-o pendar,
 Yeki mostağrek-e bot gaşt-o zonnar.
 Sohenha çun be vakf-e manzel oftad,
 Dar afham-e halayek moşkel oftad. (121, 4)*

Üç beyitten oluşan bu şiir Şirazi'nin tercümesinde aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

*Kimisi zülf ü hatt ü halı söyler,
 Bulara lazım olan halı soyler.
 Kimi söyler şarab ü şem' ü şahid
 Ki, bilmez bu rümuzi hüşk zahid.
 Çü vardur har makamun bir kelamı,
 Anunlan vasf ederler ol makamı.
 Çü har söz manzile düşdi muvafık,
 Ne fehm etsün anı har bir halaik.*

Şirazi burada da orijinaldeki birinci beytin içeriğini iki beyitte vermeğe çalışmıştır. Tercümenin ilk beytinin birinci mısrası Şebüsteri'ninkiyle hemen hemen aynıdır. Şirazi Farsça metinden olan üç kelimeyi – *zolf*, *hal*, *hatt* – sufi istilahı olduğu için değiştirmeden almış, lakin *yeki* (biri), *beyan kerd* (beyan etti) kelimelerini *kimisi*, *söyler* şeklinde tercüme etmiştir. Farsça ikinci mısraya tercümenin üçüncü mısrası uygun gelmektedir. Şirazi burada da *şarap*, *şam*, *şahid* kelimelerini olduğu gibi almış, *ayan kerd* (izah etti) kelimesini ise *söyler* diye aktarmıştır. Vezin gereğince mütercim mısraya *kimi* kelimesini de eklemiştir. Çevirideki ikinci ve dördüncü mısralar tamamen Şirazi'nin eklemeleridir ve şiirin genel içeriği ile bağdaşiyor. Dördüncü mısradaki “hüşk zahid” (*hüşk* – Farsça bir kelimedir ve *kuru* anlamına gelir) zahirbin zahitler için söylenmiştir.

Şebüsteri'nin ikinci beyti Şirazi'nin tercümesinde yer almaz. Beytin çağdaş Türkçemize çevirisi şöyledir:

*Biri kendi varlığından ve gümanından söz etti
Başka biri “büt”e ve “zünnar”a daldı.
(kendi varlığından geçti)*

Tahmin yürütecek olursak, Şirazi ya bu beyti atlamış, (katip de atlayabilir) ya da onun yararlandığı el yazmada bu beyit yokmuş diyebiliriz.

Şirazi, orijinal metnin üçüncü beytinin ilk mısrasının birebir çevirisini yapmış, ikinci mısranınsa içeriğini azıcık farkla vermiştir. Şu mısrayı Farsçadan çevirdiğimizde günümüz Türkçesinde şöyle ifade edilir:

Halk onları anlamakta zorlandı.

Böylece, orijinal metinden ve çeviriden verdiğimiz bu iki karşılaştırmalı metin çözümlemesi Şirazi'nin serbest tercümeye meylettığını ve hatta yerine göre kendi ilavelerini de tercümeye eklediğini görmüş oluyoruz. Tercümeye bütün olarak baktığımızda, onun önsözünün aslından hacim itibarıyla büyük olmasının asıl nedeni de sözkonusu mütercim ilaveleridir. Şirazi, kitabın yaranma sebebini anlatırken kısaca baharın betimlemesini verir (bu kısım sadece İstanbul nüshasında

var) ve 49 beyitlik bütün bir bölümü Sultan II. Murat`a (kitabın memduhuna) adar. Şunu da belirtelim ki, ne bu bölümde, ne de kitabın sonunda Şirazi eserine açıkça tercüme demez. Buna rağmen aşağıda verdiğimiz beyitte o dolaylı şekilde eserinin tercüme olduğunu bildirir:

*Sibahat kesb eyledüm selefden,
Çıkardum işbu dürrü bir sedefden.
Budur bu hukkede dürrü-i Adendür,
Hasan ne tonda olursa, Hasandür.*

Bu mısradaki *selef* kelimesi ve atasözünü andıran sonuncu mısra ile Şirazi Türkçe *Gülşen-i Raz* kitabının orijinal değil, tercüme olduğunu itiraf eder. Birinci beyitte *Gülşen-i Raz*’daki anlamları “dürr”e benzetir ve şair-mütercim onları çıkarmak için denize dalmayı salefinden (Şebüsteri`den) öğrendiyini vurgular. Sonuncu beyitte ise kendi kitabını da “dürr”e benzetir ve onun hangi “donda” (dilde) olmasının hiç önemli olmadığını yazar. Şirazi`nin kendi eserinin tercüme olduğunu açıkça söylememesi ise herhalde *Gülşen-i Raz*’ın Ortaçağ Doğu-sundaki ünüyle ilgilidir. Aslında o döneme ait diğer tercüme eserleri arasında orijinalin ve onun yazarının isminin belirtilmediği örnekleri görmek mümkün. Örneğin, Neşati *Şeyh Safi Tezkiresi* adlı tercüme eserinde onu Farsçadan çevirdiğini açıkça belirtse bile, orijinal eserin ve müellifinin ismini zikretmez (bak: 45,43). Anlaşılan, burada da tercümenin orijinal olan İbn Bezzaz`ın 1357. yılında tamamladığı *Safvetü`s-Safa* (Safların Safı) adlı farsca eserinin meşhurluğu buna engeldir. Şirazi`nin eserinin ismine gelecek olursak, mütercim önsözün iki yerinde *Gülşen-i Raz* kelime tamlamasını kullanmıştır. Birincisi, kitabın en başlarında yer almıştır ki, aşağıda bu beyti örnek olarak veriyoruz. Bize göre bu tamlama iki anlamda, yani hem gerçek anlamını ifade edecek şekilde (Sır Bahçesi), hem de eserin ismi olarak kullanılmış:

*Gönül bülbülleri eyler ser-ağaz
Ki, candan açılıpdur Gülşen-i Raz.*

Önsözün sonuna doğru Şirazi kitabın ismini açıkça böylece zikreder:

*Maarif nazmı ile kıl verendaz,
Adın ko ol kitabın “Gülşen-i Raz”.*

İşin ilginç yönü burasındadır ki, Şebüsteri de kendi kitabının önsözünün son iki beytinde kitabını “Gülşen” diye adlandırır:

دل از حضرت چو نام نامه درخواست
جواب آمد به دل کان گلشن ماست
چو حضرت کرد نام نامه گلشن
شود زو چشم دلها جمله روشن

*Del ez-Hazret ço nam-e name der-hast,
Cevab amed be-del kan Golşen-e mast.
Ço Hazrat kard nam-e name Golşen,
Şeved zu-çeşm-e delha comle rouşen. (121, 10)*

(Gönül Hazret`ten (Allah`dan) kitap için isim istediği zaman Kalbe cevap olarak o, bizim “Gülşen”imizdir geldi. Hazret (Allah) kitabın ismine “Gülşen” dediğinden Onunla gönül gözlerinin tamamı ışıklanacak).

Bunun aksine o, eserinin sonunda kitabının ismini “Gülşen-i Raz” diye zikreder:

از آن گلشن گرفتم شمه ای باز
نهادم نام اورا گلشن راز

*Az an golşen gereftem şemmei baz,
Nehadam nam-e u ra “Golşen-e Raz” (121, 114).*

(O bağçeden yine bir koku alarak,
İsmi “Gülşen-i Raz” koydum).

Bu beyit Şirazi`de biraz farklı şekilde görülmektedir:

*İrişdi hazret-i Haktan bir avaz
Ki, ko ol şemme adın Gülşen-i Raz.*

Yerindeyken şunu da belirtelim ki, Ortaçağ Azerbaycan tercüme örneklerinin birçoğunda orijinal metnin isminde küçük de olsa değişikliklerin yapıldığı görülür. Örneğin, Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin (öl.1504) Farsça yazdığı *Ravzattü's-Şüheda* (Şehitler Bahçesi) eserinin Türkçeye çevrilen üç farklı tercümesinin isimleri şöyledir: *Şüheda-name* (Neşati), *Hadikatüs-süeda* (Fuzuli), *Saadet-name* (Gelibolulu Cami-bak:42,48-49).

Şirazi tercümesinde hangi sebeplerden dolayı Şebüsteri'nin ismini zikretmemiştir meselesine biraz evvel değindik. Tekraren yine belirtelim ki, tercümenin Sankt-Petersburg nüshasında Şebüsteri'nin ismi Şeyh Mahmud (128,74b), İstanbul nüshasında ise Mahmud (bak:130,103b) olarak zikredilmektedir ki bu da iki anlamda - hem özel, hem de genel isim olarak kullanılabilir.

Tercüme ile orijinal metnin ana bölümleri arasındaki hacim farkı da gözle görülür derecede çoktur. Genel bakacak olursak, Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eseri 1007 beyitten ibarettir (bazı nüshalarda 1008 beyit – bak:103,XIX), Şirazi'nin tercümesindeki beyitlerin sayısı ise 2800-3000 arasında değişmektedir. Sonuncu rakamın değişkenliği onun ayrı ayrı nüshaları arasındaki beyitlerin sayıdan kaynaklanmaktadır. Örneğin, tercümenin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan yazma nüshasındaki (№6497) beyitlerin sayısı 2779'dur (103,XIX). *Büyük Türk Klasikleri* kitabında verilen bilgiye göre tercümedeki beyitlerin sayısı (somut olarak hangi elyazma olduğu gösterilmiyor) 3000'den fazladır (87,134). Belirttiğimiz gibi, bizim yararlandığımız İstanbul nüshası 2890 beyitten oluşmaktadır. Tercümenin nüshaları arasındaki bu fark bilindiği üzere bazı bölümlerin atlanmasından (örneğin, Sultan II. Murat'ın övgüsü ile ilgili bölüm Sankt -Petersburg nüshasına alınmamıştır) veya tam aksine kâtiplerin eklemelerinden kaynaklanmaktadır.

Tercüme ve onun orijinali arasındaki beyit sayısının böyle büyük farklarla birbirinden ayrıldığını açıklamaya geçmezden önce bu iki eserin ana bölümlerini oluşturan soru-cevap kısmının beyit sayısını gösteren tabloyu sunmak istiyorum:

<i>Gülşen-i Raz`ın orijinalinde olan başlıklar ve onların bölümlerinin beyit sayı</i>	<i>Tercümedeki başlıklar ve onların bölümlerinin beyit sayı</i>
I soru: 1 beyit, Cevap: 24 beyit, Temsil: 16 beyit, Toplam: 41 beyit.	I soru: 12 beyit, Cevap: 46 beyit, Temsil: 32 beyit, Toplam: 90 beyit.
II soru: 1 beyit, Cevap: 18 beyit, Temsil: 35 beyit, Kaide: 35 beyit, Kaide: 10 beyit, Kaide fil-fekrül-afak: 31 beyit, Temsil: 18 beyit, Kaide fil-fekr fil-enfes: 28 beyit, Toplam: 176 beyit.	II soru: 14 beyit, Cevap: 28 beyit, Temsil: 53 beyit, Kaide: 57 beyit, Kaide: 12 beyit, Kaide: 49 beyit, Kaide: 30 beyit, Temsil: 60 beyit, Toplam: 303 beyit.
III soru: 1 beyit, Cevap: 23 beyit, Toplam: 24 beyit.	III soru: 8 beyit, Cevap: 46 beyit, Toplam: 54 beyit.
IV soru: 1 beyit, Cevap: 4 beyit, Kaide: 22 beyit, Temsil: 8 beyit, Cevab ez soru-e dovvom: 7 beyit, Temsil: 21 beyit, Temsil: 20 beyit, Toplam: 83 beyit.	IV soru: 5 beyit, Cevap: 11 beyit, Temsil: 28 beyit, Temsil: 20 beyit, Kaide: 20 beyit, Temsil: 42 beyit, Kaide: 16 beyit, Temsil: 93 beyit, Mehdinün çıkdığı elametleri bildürür: 91 beyit, Toplam: 346 beyit.
V soru: 1 beyit, Cevap: 18 beyit, Toplam: 19 beyit.	V soru: 11 beyit, Cevap: 46 beyit, Toplam: 57 beyit.
VI soru: 1beyit, Cevap: 12 beyit, Temsil: 9 beyit, Toplam: 22 beyit.	VI soru: 11 beyit, Cevap: 30 beyit, Temsil: 20 beyit, Toplam: 61 beyit.
VII soru: 1 beyit, Cevap: 12 beyit, Kaide: 7 beyit, Temsil: 12 beyit, Toplam: 32 beyit.	VII soru: 15 beyit, Cevap: 84 beyit, Kaide: 20 beyit, Temsil: 40 beyit, Toplam: 159 beyit.
VIII soru: 1 beyit, Cevap: 18 beyit, Temsil: 26 beyit, Toplam: 45 beyit	VIII soru: 10 beyit, Cevap: 39 beyit Temsil: 54 beyit, Toplam: 103 beyit.
IX soru: 1 beyit, Cevap: 48 beyit Toplam: 49 beyit.	IX soru: 20 beyit, Cevap: 160 beyit Toplam: 180 beyit.
X soru: 1 beyit, Cevap: 5 beyit Temsil: 29 beyit, Kaide: 20 beyit, Temsil: 17 beyit, Toplam: 72 beyit.	X soru: 18 beyit, Cevap: 28 beyit Temsil: 19 beyit, Temsil: 69 beyit, Temsil: 21 beyit, Kaide: 48 beyit, Temsil: 55 beyit, Toplam: 258 beyit.

XI soru: 1 beyit, Cevap: 16 beyit, Temsil: 30 beyit, Kaide: 23 beyit Toplam: 70 beyit.	XI soru: 12 beyit, Cevap: 29 beyit, Temsil: 62 beyit, Kaide: 48 beyit, Toplam: 151 beyit.
XII soru: 1 beyit, Cevap: 12 beyit, Toplam: 13 beyit.	XII soru: 11 beyit, Cevap: 43 beyit, Toplam: 54 beyit.
XIII soru: 2 beyit, Cevap: 25 beyit Eşaret be çeşm-o leb: 19 beyit, Eşaret be zolf: 17 beyit, Eşaret be hatt: 11 beyit, Eşaretbe hal: 14 beyit, Toplam: 88 beyit.	XIII soru: 19 beyit, Cevap: 86 beyit Bu mövze "besir" ismin beyan eder ve bu "çeşm" anun sırrının mezheri vape olupdur: 36 beyit. Ey karındaş, "zulf ism-i celalun mezheridür, "ruh" ism-i cemalun mezheridur: 32 beyit. Bu "hatt" dedikleri daireyi-vacibe derler ki, mühitdür mecmuine: 40 beyit, "Hal" dedikleri övcudatın yokluğu cennetine derler varlık cihetinden zahir olur: 24 beyit, Toplam: 237 beyit.
XIV soru: 1 beyit, Cevap: 33 beyit Eşaret be harabat: 26 beyit, Toplam: 60 beyit.	XIV soru: 15 beyit, Cevap: 70 beyit, Bu mövze "harabat" bildürür ve anun ehlinün ahvalun bildürür: 45 beyit, Toplam: 130 beyit.
XV soru: 1 beyit, Cevap: 18 beyit, Eşaret be zonnar: 46 beyit, Eçaret be tersai: 6 beyit, Temsil: 36 beyit, Eşaret be bot: 27 beyit, Toplam: 134 beyit.	XV soru: 16 beyit, Cevap: 90 beyit, Bu mövze "zünnar" ne dimekdür, anı beyan eyler: 36 beyit, "Tersai" dedikleri ne demekdür, anın me'nisin beyan eyler: 13 beyit, Bu mövze meratibi-istida ve istepbuleri bildürür...: 277 beyit, Toplam: 431 beyit.
Hateme: 9 beyit.	Kitabı hatm etdükdü müsenrif kendinin Hakka vasıl olduğun söyler: 76 beyit.

Tablodan da gördüğümüz gibi, hem orijinal, hem de tercüme eserinin yapısı bir birine uygundur. Çünkü her iki kitap “Soru”, “Cevap”, “Temsil” ve “Kaide” isimli başlıklardan oluşuyor. Orijinal metinde bu başlıklar sadece bir kelimedenden (“Soru”, “Cevap”, “Temsil” ve “Kaide”) oluşur. Tercümede ise her “soru”, “cevap”, “temsil” ve “kaide” nesirle yazılı büyük cümlelerden oluşur. Örneğin, Şirazi’de ilk soru şu şekildedir: “Evvel soru kim olunur keyfiyyet-i tefekkürdendir kim, tefekkür nedir ve bu hadisün menasıdır ki ...” Aynen cevabı da benzer şekildedir: “Bu cevap bu ayetin beyanundandır ve dahi hadisün takririndedür ki...”

Tercümedeki “Temsil” ve “Kaide” başlıkları da nesirle yazılı birkaç cümleden oluşmaktadır. Mütercim-şair bu başlıklarda da hakında konuşulan konunun içeriğine uygun *Kur’an* ayetleri ve bazen de hadislerle cevap vermiştir. Şunu da belirtelim ki çevirinin Sankt-Petersburg ve İstanbul nüshalarının başlıkları arasında da küçük nüanslar var.

“Cevap” başlığından sonra gelen “Kaide” başlığı da doğrudan sorunun açıklaması ile ilgilidir. “Temsil” (Bu, alegorik tarzda yazılan ve hayvanları konu edinen temsil değil) isimli başlıkta ise cevaplar benzetmeler ve karşılaştırmalarla desteklenerek ispata varılır.

Tercümenin nesirle yazılan başlıkları, adeta onun genel içeriğini özetler niteliktedir. Başlıkların birçoğunda yer alan *Kur’an* ayetleri ve hadisler Farsça metinde bulunmamaktadır. Buradan görülen şu ki, Şirazi çeviriye başlamadan önce *Gülşen-i Raz* eserini güzelce okuyarak kavramış ve daha sonra her konuya uygun ayet ve hadis seçerek buraya eklemiştir. Tercümenin başlıkları birkaç bakımdan önemlidir. Başlıklardaki *Kur’an* ayetleri ve hadisler, ilk önce Şebüsteri’nin ona yöneltilmiş sorulara cevap verirken İlahi kitaba, hadislere ve buradaki hükümlere dayandığını gösterir. İkinci, tercümenin başlıklarında yer alan bu ayet ve hadisler, ister Farsça metnin, isterse de onun Türkçe çevirisinin konu ile ilgili en değerli ve güvenilir kaynak olduğunu açıkça kanıtlar. Bu aynı zamanda, Şirazi’nin de Şebüsteri gibi sözkonusu meselelere ne kadar aşina olduğunu göstergesidir. Üçüncüsü, Şirazi’nin bu başlıkları aynı zamanda 15. yüzyıl anadilli edebi nesir örnekleri olması bakımından da önemlidir.

İki kitabın hacim oranına değinecek olursak fark gözönündedir: Tercümedeki herhangi konuyla ilgili bölümler en az iki kat daha fazladır. Bazı soru ve cevaplardaki beyit farkı orijinal metnin üç, hatta dört katına çıkabiliyor. Örneğin, orijinalın metindeki dördüncü soru ve cevabı 83 beyitten oluşuyor, tercümedeyse aynı bölüm 346 beyittir. Yedinci sorudaki beyitlerin oranı da 32:159'dur ve s.

Orijinalle tercümenin metninin karşılaştırmalı incelenmesi bu farkın aşağıdaki (genellikle) üç sebepten kaynaklandığını ortaya çıkardı:

1. Şirazi herhangi bir soruya geçmezden önce o sorunun içeriğiyle ilgili kendi fikirlerini dile getirir, tabiri caizse konu etrafında şiirsel-edebi gedişler yapar.

2. Şirazi, genelde herhangi bir beyitin veya şiirin konusunu genişleterek tercüme eder, içerikle ilgili kendi fikirlerini de eklemekten vazgeçmez.

3. Şirazi bazen orijinal eserde geçirilen ve ya yalnızca, işaret edilen konular hakkında da ek bilgiler verir ve bazı kaynaklardan aldığı malumatları da tercümesine ekler.

Bu nedenlerin açıklamasına geçmeden önce şunu da belirtelim ki, onların üçünün de kaynağı aynıdır, yani daha doğrusu her üç neden birbiriyle ilgilidir ve mahiyet itibarile aynı kaynağa dayanır. Her üç sebebin kaynağı, Ortaçağ tercüme sanatının ayrı bir kolu olan ve çağdaş “çeviri”den tamamilen seçilen ve onu “asan geniş bir anlam taşıyan” (99,80) serbest tercümeye özgü özellik ve belirtilerdir.

Bu yerde klasik Azerbaycan tercüme edebiyatının temel çeşitlerini ve özelliklerini kısaca gözden geçirmek istiyoruz.

İlk kaynaklardan aldığımız bilgilere göre Müslüman Doğusunda tercüme sanatı Arapçaya çevrilen küçük çevirilerden başlar. 8.yüzyıldan itibaren Yunan, Süryani ve Pehlevi dilinde yazılmış eserler Arapçaya çevrilmeye başlar (57,213-214; 82,608-612;84,83; 119,42). 9.yüzyılda Arap dünyasında tercüme sanatı daha da gelişir ve farklı ilim alanlarıyla ilgili Yunanca kitaplar Arapçaya çevrilir. Araplarda tercüme sanatının bu denli gelişimi müslüman Doğusunda tercüme geleneğinin oluşumuyla sonuçlandı. Bu dönem çevirileri ikiye ayırıyordu: **harfi tercüme** ve **serbest tercüme**.

Harfi tercümede Yunanca metinler kelimesi kelimesine, orijinal metinde olduğu gibi çevriliyor ve hatta cümle yapısı bile değiştirilmiyordu (bak:42,18;57,217-218;72;83;123).

Serbest tercümede ise bunun aksine, metnin konusu değiştirilmeden aktarılan dilin bütün inceliklerinden yararlanılarak çevriliyordu (bak: 57,219-220;99,82-83). Serbest tercümeden daha çok şiirsel eserlerin tercümesinde yararlanılmıştır. Serbest tercüme geleneğine esasen orijinal metin üzerinde belli değişikliklere gidilebilir: yani mütercim onun istenilen yerini atarak eklemeler yapabilir. Burada mütercimin konu ile ilgili kendi düşüncelerini ifade eden eklemeleri çok önem taşır. Sözkonusu eklemeler sayesinde orijinal ve tercüme metinleri arasında gözle görülür uyumsuzluk ve farklar meydana çıkar. Bilindiği üzere, Azerbaycan Edebiyatında bazı spesifik özellik ve gelenekler (örneğin, aruz vezni, klasik şiir türleri, bir sıra ortak konular, “seci” kafiyeli nesir ve b.) Arap Edebiyatından benimsenmiştir. Doğal olarak, Azerbaycan klasik tercüme edebiyatının temel tür ve özellikleri de köken itibarile Arap tercüme sanatına dayanır ve buradan kaynaklanır.

İşte bu sebepten dolayı klasik Azerbaycan tercüme örnekleri de yukarıda ismini zikrettiğimiz iki tipe ayrılır. 16.yüzyıl Azerbaycan tercüme eserlerinden olan *Şühedaname* ve *Şeyh Safi Tezkiresi* birinci tip tercüme geleneğine - harfi harfine tercüme sanatına aittir (bak:45,158-169). 15. yüzyıla ait Ahmedi Tebrizi'nin *Esrar-name* ve incelemekte olduğumuz Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* gibi tercüme örnekleri ise daha çok klasik serbest tercüme kategorisine girer. Aslında, bize göre Ahmedi'nin *Esrar-name* tercümesi hakkında yakın döneme kadar süren fikir ayrılıkları sırf bu klasik tercüme geleneklerine özgü özelliklerden kaynaklanmaktadır. Şunu da belirtelim ki, bu tercüme hakkında ilk defa bilgi veren ünlü Azerbaycan bilimadamı Hamid Araslı onu Feriddüdin Attar'ın (1120-1230) Fars dilinde yazdığı aynı isimli eserinin tercümesi olarak sunar (8,232). Diğer büyük edebiyatçı Mehmetağa Sultanov ise Attar'ın ve Ahmedi'nin *Esrar-name*'leri arasında uygunluk ve benzerlikler olmadığı için Türkçe *Esrar-name*'nin serbest eser olduğunu belirtmiştir (53,16). Türk bilimadamı İbrahim Kutluk da Ahmedi'nin *Esrar-name*'si hakkında aynı düşüncededir (97,125-127). Lakin bu konu ile ilgili yaptığımız çalışma sonucunda Ahmedi'nin *Esrar-name*'sinin Attar'ın üç farklı eserinde (*Esrar-name*, *Müsibet-name*, *İlahi-name*) bulunan manzum

hikayelerin serbest tercümesi olduğu ortaya çıktı (bak:42,107-124). *Esrar-name* ile ilgili bu fikir ayrılığı klasik tercüme sanatının kendine özgü özellikleri ile ilgilidir.

Azerbaycan Edebiyatında serbest tercüme sonraki yüzyıllarda da kaleme alınmış,ve gelenek hatta 19.yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Örneğin, büyük Azerbaycan şairi Seyyid Azim Şirvani (1835-1888) 14.yüzyılın Fars şairi Übeyd Zekani'nin 60 beyitlik *Gürbe vü Muş*" (Kedi ve Fare) mesnevisini 300 beyitle Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir. Yani diğer yerde kalan beyitler onun eklemeleridir (bak: 11,38). Orta döneme ait tercüme örnekleri araştırıldığı zaman onların bu özelliği mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Şunu da belirtelim ki, *Gülşen-i Raz* tercümesi hakkında *İslam Ansiklopedisi*'nde söylenen fikirler klasik edebi tercümelerin özelliklerini bilmemekten kaynaklanıyor: "Elvan-i Şirazi, 999 beyitten (bazı nüshaları 1008 beyit) meydana gelen *Gülşen-i Raz*'ı (**Şebüsterinin eserini -M.N.**) yaptığı eklemelerle aslının üç katına çıkarmıştır. Bu bakımdan Şirazi'nin eserine bir tercümeden ziyade şerh demek daha uygun olur" (92,67). *Gülşen-i Raz* tercümesini aslından hacim itibarile fazla olduğu için şerh diye nitelendirmek bize göre çok yanlıştır. Çünkü Ortaçağa ait şiirsel esere yazılan şerhlerin (Hakani Şirvani *Divan*'ı (bak:40) ve Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz*'ına yazılan farklı şerhler buna örnek olarak gösterilebilir - bak: 132,2646-2666) de kendine özgü yapısı ve özellikleri vardır. Bu özelliklere göre herhangi bir şiirsel eserin şerhi yapılacaksa oradaki her beyitin (veya belli bölümlerin ve beyitlerin) ayrı ayrı yorumu yapılır ve bazen de her mısradaki kelimelerin açıklaması verilerek yorumlanır. Lakin Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* eseri serbest-yaratıcı çeviri örneğidir (Bu konuda aşağıda daha kapsamlı bilgi vereceğiz) ve buna kesinlikle yorum diyemeyiz.

Şimdiyse Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eseri ile Şirazi'nin tercüme metninin temel bölümlerini karşılaştırmalı şekilde gözden geçirmeğe çalışacağız.

Belirttiğimiz gibi Farsça orijinalle onun Türkçeye tercüme metni arasında hacim itibarile büyük farklar var ve bu fark sorulardan başlamaktadır. Şöyle ki, Farsça metindeki sorular toplam bir beyitten (bir tek 13.soru 2 beyittir) oluşuyorsa tercümede bu beyitlerin sayı orta hesapla 10 veya 15 arasında değişir. Genel bakacak olursak, orijinal metindeki sorular 16, çevirideki sorular toplam 197 beyitte

ifade edilir. Aslında orijinal metinle tercüme arasındaki büyük fark sırf sorulardan başlar, yani soruların ifade edildiği beyitlerin sayıdan. Şebüsteri'ye sunulan soruların hepsinin içeriği çeviride nesirle de verilmiştir. Bu sebepten tercümedeki soru başlıkları altında verilen 10-15 beyitlik şiir parçaları aslında sadece sorudan oluşmuyor, aynı zamanda mütercimim içinde bulunduğu duygu selini de şiirsel şekilde ifade ediyor ve şair konu etrafında geziniyor. Şirazi'nin kendi kaleminden süzülen bu şiir parçalarında o bazen konu ile ilgili küçük hayat sahneleri sunar, hayatın fevkaladeliğini göstermeğe çalışır ve bazen de gözlemediği olayları tasavvufi bakış açısıyla anlatır. Bu küçük şiir parçalarının ana temasını tasavvufi konuların açıklanması ve sufiyane hayat tarzının tebliği oluşturmaktadır. Mütercim-şair neredeyse tüm şiirlerinde okurlara seslenerek her yerde ve her zaman İlahi nurunu görmeğe, insan adını kavramaya sesler. Onun bu şiirleri yüksek sanatsallığıyla beraber dilinin akıcılığı, samimiliği ve sadeliğiyle de seçilir. Örneğin, Şirazi, tefekkür kavramının mahiyeti ile ilgili ilk soruyu 12 beyitlik aşağıdaki şiir parçasıyla başlar:

*Ser-ağaz eyle, ey mürğ-i bahari,
Göresin geldise ol gülizari.
Haber aldun meğer mürği-seherden,
Nefes alub verürken müşğ-i terden.
Giyah idün, gül ile bile bitdün,
Çemen bülbülleriyle anca ötdün.
Çıkar gül gibi kohusun giyahun,
İlahi gül-şenine cilve-gahun,
Düz altun teline dürlü cevahir
Ki, iman getüre görerse kafir.
Düşür avazeler ruy-i zemine
Ki, alem benzeye huld-i berine.
Çün ilham aldı, açıldı der-i raz,
Hudayi irdi hatifden bir avaz.
Soru eyle ki, sözden söz açılsun,
Cevabından cevahirler saçılsun.
Gönülden dinlegil evvel sualı,
Müanber nutki vü şekker makalı.*

*Ki, kark etdi bani mevc-i tahayyür
 Bu deryada ne gevherdür tefekkür?
 Tefekkürde ne demiş ehl-i daniş,
 Bana arz et bu ma'nade nümayiş.
 Ki, sirab ola andan teşne canum,
 Yakine münkalib ola gümanum.*

Şiirin genel içeriğinden de görüldüğü üzere, mütercimim ilham perisine – bahar kuşuna hitap şeklinde yazdığı bu mısraları tefekküre ait soruyla beraber kendi kalbinde başkaldıran coşkun duyguların şiirsel ifadesi olarak yansıtmakta ve bir nevi konuya giriş etkisi taşımaktadır. Şiirin son beş beyiti ise sorunun doğrudan nazımla ifadesidir. Özellikle vurgulamamız gerekir ki, bu soru Şebüsteri`de bir beyitten ibarettir:

نخست از فکر خویشم در تحیر
 چه چیز ست آنک گو یزدش تفکّر

*Nohost az fekr-e hişem dar- tahayyor,
 Çe çiz est an ke guyandaş tefekkor?*

(Beni hayrete düşüren ilk şey [budur]:
 Düşünce dedikleri şey nedir?)

Sırayla sayacak olursak Şirazi`nin yukarıdaki 10. beyiti bu sorunun içeriğine uygundur. Her iki beyiti karşılaştırmalı mukayese edecek olursak Şirazi`nin Farsça metindeki soruyu daha sanatlı tarzda ifade ettiğini görürüz. O, birinci mısradaki *tahayyor* (hayrete düşmek) kelimesinin önüne *mevc* (dalga) kelimesini eklemiş, ikinci mısranın konusunu ise kendine özgü ifadeli tarzıyla (derya, gevher) süslemiştir. Sadece bu beyitin Farsça orijinali ile tercümesi arasındaki karşılaştırılması Şirazi`nin serbest, yaratıcı ve edebi tercüme meylini göstermektedir. Şirazi`nin bu şiirdeki 11.beyiti ise onun şahsına münhasır mütercim eklemesidir. Orijinal metinle tercüme arasındaki büyük hacim farkı da buradan kaynaklanmaktadır. Bu sorunun orijinaliyle çevirisinin karşılaştırılması Şirazi`nin tercümesinde klasik şerh eserlerine ait hiçbir özelliğin bulunmadığını da açıkça gösterir.

Şebüsteri'ye sorulan başka bir sorunun aslına ve çevirisinde daha bakalım. Sırasıyla üçüncü olan bu soru orijinalde şöyledir:

که باشم من مرا از من خیر کن
چه معنی دارد اندر خود سفر کن

*Ke başem men, mera ez-men haber kon,
Çe ma'ni dared: ender hod sefer kon. (121, 36)*

Bu soruyu çağdaş Türkçemize çevirmeğe gerek duymadık, çünkü Şirazi onu hemen hemen birebir tercüme etmişti:

*Haber-dar olğıl imdi maceradan,
Sual üşte budur işbu aradan*

*Ki, ben kimim, bana benden haber kıl,
Ne demekdür ki, sen senden sefer kıl?*

Bu beyitlerden ikincisi yukarda verdiğimiz Farsça beyite tamı tamına uyar, aynı zamanda orijinal seslenmektedir, yani tercüme izlenimi bırakmıyor. Türkçe olan ilk beyit Şirazi'nindir ve doğrudan soruyla orantılıdır. Bu soru da tercümede orijinalde göre 8 kat daha çoktur (8 beyitten oluşur) ve onun ilk 6 beyiti mütercim soru ile ilgili kurduğu şiirsel giriş niteliğindedir. Orijinalle tercüme arasındaki farklı özelliklerden ikincisi, Şirazi'nin doğrudan doğruya sorulara verilen cevaplardaki metnin ayrı ayrı bölümlerini genişleterek içerikle ilgili eklemeler yapması ve Türkçeye çevirmesi ile ilgilidir. Şirazi sorularda olduğu gibi onların cevaplarını da çevirirken önce hakkında konuşacağı konu ile ilgili kendi lirik-felsefi fikirlerini sunar. Epik mesnevilerdeki lirik ricatleri, saki-nameleri andıran bu çeşit lirik-felsefi konulu şiir parçaları neredeyse her sorunun cevabının önündeki ve sonundaki bölümlerinde bulunmaktadır. Önce de belirttiğimiz gibi Şebüsteri, *Gülşen-i Raz`daki temaları, sufizmle ilgili konuları kısaca, öz, lakonik ve mecazlı anlatma taraftarıdır. Şirazi ise ustasının aksine herhangi bir konu ile ilgili daha geniş ve dolgun şekilde betimlemeği sever. Buna örnek olarak orijinaldeki 4-5 beyitte ifade edilen fikri Şirazinin ikikat, yani 8-10 beyitte anlatmasını gösterebiliriz. Mesela, Şebüsteri 6. sorunun cevabının sonunda Allah'ın yarattığı insan ruhu ile vücudunda*

hakikat nurunun olduğunu belirtir ve bunu demirle taşın birbirine sürtünmesi sonucu çıkan kıvılcıma benzeterek şöyle yazar:

بسان آتش اندر سنگ و آهن
 نهادست ایزد اندر جان و در تن
 چو برهم اوقاتد این سنگ و آهن
 ز نورش هر دو عالم گشت روشن
 از آن مجموع پیدا گردد این راز
 چو بشنیدی برو باخود بپرداز
 تویی تو نسخه نقش الهی
 بجو از خویش هر چیزی که خواهی

*Be san-e ateş ender seng-o ahen,
 Nehadest İzed ender can-o der ten.
 Ço ber hem oftad in seng-o ahen,
 Ze- nureş her do alem geşt rouşen.*

*Ez- an mecmu peyda gerded in raz,
 Ço beşnidi, boro ba hod beperdaz.
 Toi, to noshe-ye nakş-e Elahi,
 Becu ez hiş her çizi ki hahi. (121,51)*

(Taşta, demirde nasıl od varsa,
 Allah can ve bedende de öyle nur yaratmıştır.
 Bu daş ve demir bir-birine dokunduğunda
 Nurundan her iki dünya ışıklanır,
 O ikisinin birliğinden de bu sır - hakikat nuru ortaya çıkar,
 Duydun mu, git kendinle çarpış.
 İlahi nakşının nüshası sensin, sen,
 İsteddiğini kendinde ara).

Şirazi dört beyitlik bu şiir parçasının içeriğini daha da genişleterek 8 beyit haline getirerek aşağıdaki şekilde tercüme etmiştir:

*Bir od vardur demürde, taşta gizlü,
 Ne içdedür ol od, ne taşta gizlü.
 Demüri çünkim ol taş kakarsın,
 Ol od çıksun deyü labüd çakarsın.
 Çıkar taşdan tutar od bu mekani,
 Anunla halk eyler zindegani.*

*Bu can u tende de bir hasiyet var
 Ki, peyda olar anlardan bu esrar.
 Kopar ol hasiyyetden şu'le, yara,
 Kim, anunla olur Hakk aşikâra.
 Sen oldun nüşe-yi nakş-i İlahi,
 Aceb mecmuasın hoş padişahi.
 Özünden iste metlubün ne ise,
 Bulursın sende mahbubın ne ise.
 Bu mecmua kılur peyda bu razi,
 Eşit Hakk sözi, ko tavr-i dirazi.*

Bu iki şiir parçasının karşılaştırması onların içerik itibarile birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Buna rağmen tercüme aslından hacim itibarile ikikat daha büyüktür. Şirazi bu parçanın konusunu, orijinalde ifade olunan fikri, tercümede oldukça serbest şekilde anlatmakla beraber kendinden eklemeler yapmıştır. Orijinaldeki ve tercümedeki ilk mısralar içerik bakımından birbirlerine çok yakın. Farsça beyitin ikinci mısrasının konusu tercümede iki mısrayla (7.ve 8.mısralarda) verilmiştir. Orijinaldeki ikinci beyitin konusuna ise tercümenin 3.ve 5.mısraları uygun gelmektedir Şirazi bu beyiti çevirirken onun içeriğini genişleterek iki mısra daha eklemiştir (4.ve 6.mısraları). Orijinaldaki üçüncü beyitin ilk mısrasını olduğu gibi çevirmiş (15.mısra), ikinci mısrasını ise biraz değiştirmiştir (16.mısra). Orijinaldeki dördüncü beyitin ilk mısrası ise tercümedeki 11.mısraya uygundur. Şirazi bu mısradaki “nüşe-yi nakş-i İlahi” izafetini olduğu gibi almış ve beytin ikinci mısrasını 13.mısradaki tüm netliğiyle çevirmiştir. Tercümedeki 12.ve 14.mısralar doğal olarak Şirazi'nin konu ve dolayısıyla kafiye ile ilgili eklemeleridir.

Gördüğümüz gibi, bu iki şiir parçasındaki beyitlerin yerlerinde de belli uyumsuzluk var ki bu da orijinal metinden kaynaklanıyor. Şöyle ki, *Gülşen-i Raz* eserinin tenkidli metninde yararlandığımız farklı el yazmalarda yukarıdaki örneğin 2.ve 4.mısralarının yeri değişiktir (bak:121,51). Demek ki, Şirazi'nin yararlandığı *Gülşen-i Raz* el yazmasında bu mısraların yeri farklıymış.

Orijinal metinle tercüme arasındaki buna benzer farklara ait birkaç örneğe daha bakalım. Şebüsteri, *Gülşen-i Raz* eserindeki tefekkürle ilgili hacim itibarile en büyük 2. sorunun cevabını anlatırken insandan, onun kudretinden, cismindeki ezalardan aşağıdaki birkaç beyitle sözetmekle yetinmiş:

ترا ربع شمالی گشت مسکن
 که دل در جانب چپ باشد از تن
 جهان عقل و جان پیرایه تست
 زمین و آسمان از سایه تست
 ببین آن نیستی کو عین هستیست
 بلندیرا نگر کو ذات پستیست
 طبیعی قوت تو ده هزار است
 ارادی برتر از حصر و شمار است
 از آن هر یک شده موقوف آلات
 ز اعضا و جوارح و زرباطات
 پزشگان اندران گشتند حیران
 فرو ماندند در تشریح انسان

*To ra rob'-e şemali gaşt maskan
 Ke, del dar- caneb-e çep başed az- tan.
 Cehan-o akl-o can sermaye-ye tost,
 Zamin-o aseman piraye-ye tost.
 Bebin an nisti ku, eyn-e hastist,
 Bolendi ra neger ku, zat-e pastist.
 Tabii govvet-e to deh hezar est,
 Eradi berter ez hasr-o şomar est.
 Ez- an her yek şode mouğuf-e alat,
 Ze-e'za-ye cevareh, ze-rebatat.
 Pezeşgan andar an hastand heyran,
 Foru mandand dar teşrih-e ensan. (121, 34-35)*

(Yürek bedeninin sol tarafında olduğu için
 Sana da mesken Şimal kutbünün dörtte biri oldu.
 Akıl ve can alemi senin sermayendir (servetindir).
 Yer ve gök ise senin zinetindir.
 Varlığın kendisi olan yokluğa bak,
 Zahirî varlığın aşağı olsa da, hakikattaki ucalığı gör.
 Senin on bin tabii küvven var,
 İradi (dahili) küvvetinin ise sayı-hesabı yoktur.
 O kuvvetlerin bedenindeki uzuvlerden,
 Damar ve sinirlerinden ibaret olan aletlerle ortaya çıkar.
 Hekimler insan bedenini yararken
 Bu işten hayrete düştüler).

Şirazi bu 6 beyitlik şiir parçasının içeriğini olduğu gibi aşağıdaki 10 beyitlik şiirde vermeğe çalışmıştır:

*Sana rüb'-i şimali oldı menzil
Ki, tende solda olur mesken-i dil.
Cihan ü akl ü can sermayen oldı,
Zemin ü asiman pirayen oldı.
Bu vechile bu yoklıktan gözet sen
Ki, varlık nakşi olmışdur müayyen.
Key anlağıl kolayın her bir işün.
Ki, yokiş eyni olmışdur enişün.*

*Sana insan taşından görünür az,
Veli batindedür ol mahzen-i raz.
Bu insanı ki gördün, on bin, ey yar,
Nihadında tabii kuvveti var.
Hesab eyler isen sad bar barı,
İradi kuvvetinün yok şümarı.
Anun gibi bu kuvvetler kılupdur,
Cemi-yi alete mevkuf olupdur.
Her eza vü cevarih, her ribatat
Olupdur her biri mevkuf-î alet.
Olar kim kıldılar teşrih-i insan,
Heman dem kaldılar ser deng ü hayran.*

Her iki şiiri karşılaştırdığımız zaman, Şirazi'nin *Gülşen-i Raz`-daki* bu parçayı olduğu gibi çevirdiğini görmüş oluruz. Mütercim, Farsça metnin birinci beytindeki “rob’-e şemali” (kuzeyin dörtte biri) tamlamasını, “del” (yürek) ve “ten” (vücut) kelimelerini olduğu gibi almıştır. Buna rağmen tercüme, harfî harfine çeviri uyandırmıyor, tam tersi çok orijinal seslenmektedir. Her iki parçadaki ikinci beyitler birbirine tam uygundur. Şirazi orijinaldeki bu beyitin her iki mısrasında bulunan “tost” (senindir) kelimesini çıkmak şartıyla diğer kelimelerin hepsini olduğu gibi almış ve çevirisine sadece “oldı” kelimesini ekleyerek aktarmıştır.

Mütercim orijinaldeki üçüncü beytin içeriğini sonraki üç beyitte (3-5 beyitler) daha serbest biçimde çevirmiştir. O, orijinaldeki dördüncü beyti de diğerlerine oranla daha serbest çevirmiş ve onun

içeriğini iki beyitte (6-7 beyitlerde) vermiştir. Tercümedeki yedinci beytin ikinci mısrası (*İradi kuvvatınün yok şümarı*) Şirazi'nin hakkında konuştuğumuz beytinin ikinci mısrasıyla tam uyum içindedir. Şirazi sekizinci beyti kendinden eklemiştir ama bu beyit konuyla bütünlük oluşturmaktadır. Mütercim, orijinaldeki beşinci beytin içeriğini az değişiklikle, yani Farsça kelimeleri çoğunlukla olduğu haliyle dokuzuncu beyitte vermiştir. Bu fikir onun sonuncu – 6.beyti için de geçerlidir. Bu beyte de Şirazi'nin sonuncu beyti tam uymaktadır. Mütercim burada sadece *pezeşgan* (doktorlar) kelimesinin yerine *olar* (onlar) kelimesini kullanmıştır.

Bu şiir parçalarının karşılaştırmalı incelemesinden de görüldüğü gibi Şirazi, Farsça metnin neredeyse birebir çevirisini yapmıştır. Buna rağmen onun tercümesi hacim itibarıyla Farsça aslından neredeyse iki kat daha çoktur. Bu özellik, Şirazi'nin tüm tercümesi için spesifiktir ve onun genel hacminin Farsça aslına göre bu kadar büyük olmasının nedenlerinden biridir de aynı zamanda.

Orijinalle tercüme arasında hacim farkına sebep olan üçüncü neden, Şirazi'nin bazen orijinal metinde üzerinde pek durulmayan veya sadece işaret edilen konular hakkında ek bilgiler vermesi ile de ilgilidir. Buna örnek olarak insan vücudu ile ilgili orijinal metinden verdiğimiz şiir parçasının çevirideki devamını gösterebiliriz. Şebüsteri, işaret ettiğimiz bu şiir parçasının son beyitinde doktorların insan vücudunu açarak (otopsi) nasıl hayretler içinde kaldıklarını anlatır, lakin bu konuyla ilgili geniş açıklama vermez, üzerinden hemen geçer. Her halde Şirazi, burada konunun bir nevi yarım kaldığını düşünmüş olacak ki (doktorların hayret sebebi gösterilmiyor), okurlar için daha ilginç olsun diye yukardaki şiir parkasından sonra eski teşrih (parça parça kesme, cerrahiye, otopsi ...) sanatını anlatan aşağıdaki şiiri de tercümeyle eklemiştir:

*Va ger teşrih-i insandan haber sen
Sorarsan, aydı vereyim sana ben.
İlerüki zamanda ehl-i hikmet
Ki, ilim içinde bulmuşlardı şöhret,
Hünerden ötrü döküb akça-altun,
Varub bir kul alurlar idi satun.
Salarlardı anı sirke küpine,
Ölürdi anda depine-depine.*

*Anun sirke etüni derisin yer,
Sünük kalur, tamar kalur ü sinir,
Görürler her birin yerlü-yerince,
Nereden-nereye varub irince.
Sünüklerin sayarlar pare-pare,
Bakarlar her sinire vü tamare.
Ana göre varup tedbir ederler,
Kitab içinde hep takrir ederler.
Kodılar bunun, adın, elmi-teşrih,
Bu resm ile ki kildum sana tesrih.*

Parçanın içeriğinden de görüldüğü üzere eskiden doktorlar insan vücudunu daha iyi öğrenmek için kul satın alır, onu sirke küpüne yatırarak vücudundaki organları daha yakından görür ve böylece müayene ederlermiş.

9 beyitten oluşan bu şiir orijinal metinde yoktur. Demek ki, bu mütercimim eklemesidir.

Orijinalden çevrilmiş gösterdiğimiz 10 beyitlik şiir parçası ile Şirazi'nin bu eklemesinin karşılaştırması, tercümenin başka ilginç bir yönünü ve spesifik özelliğini daha gün yüzüne çıkarır. Şirazi'nin, Farsça metinden birebir çevirdiği bölümlerin dili diğerlerine oranla daha zor anlaşılır ve Arapça-Farsça kelimelerle ağırlıklıdır, çünkü mütercim, Şebüsteri'nin kullandığı sufi terimleri, dini kavramları ifade eden tamlamaların çoğunu olduğu gibi değiştirmeden almıştır. Mütercimim eklemeleri bunun aksine sadeliği ve halk diline yakınlığıyla seçilmektedir. Şöyle ki, o bu küçük şiir parçasında halk diline özgü *akça-altun dökmek, depine-depine ölmek, yerlü-yerince görmek* gibi deyimleri yerinde başarılı şekilde kullanmayı bilmiştir.

Buna benzer eklemelerin bir başkasına daha göz atalım. Şebüsteri meşhur “Enel-Hak” tabiri ile ilgili sorulan yedinci sorunun cevabında dünyadaki bütün canlı ve cansız eşyaların Hallac Mansur gibi “Enel-Hak” dediğini göstererek şöyle yazar:

در آ در وادی ایمن که ناگاه
درختی گویدت ائی انا الله

*Der a der vadi-ye Eymen ke nagah,
Derahti guyedet inni enallah. (121, 53)*

(Eymen vadisine git ki, gafilden
Ağaç sana “Ben Allah’ım” desin).

Şirazi de bu konu üzerinde durduğu zaman eşyaların kalbi olduğunu, onların hepsinin Allah’a secde ettiğini gösterir ve Şebüsteri’nin yukardaki beytinin içeriğine uygun Peygamber Efendimizin (s.a.s.) bir mucizesini anlatır. Bu mucizede, Efendimizin hutbe okuduğu zaman bir ağaca yaslanmasından ve daha sonra O’nun isteğiyle bu ağaçtan minber düzeltilmesinden bahsedilir. Peygamber Efendimizden ayrı kalan ağaç ağlayıp sızlamaya başlar. Buna dayanamayan Efendimiz de ağacı bağrına basarak cennette minber olacağını belirtir. Bunu duyar duymaz ağacın sızlaması kesilir. Bu mucizeyi 13 beyitte anlatan Şirazi sonda şöyle yazar:

*Ger ol direğin olmasaydı canı,
Niçün eylerdi ol işbu fiğanı?*

İlginç olan, Şirazi bu eklemeyi sonra eşyaların canlılığı konu edilen Musa Peygamberin (a.) hayatıyla ilgili daha bir mucizevî kıssa anlatır ve taşın da canı olduğunu gösterir. Rivayete göre, bir gün Musa Peygamber (a.) yıkanmak için kaftanını çıkarıp taşın üzerine koyar ve taş onu alıp kaçır. Bunu gören Musa Peygamber (a.) taşı vurur. Taşın da canı var kıssası ile ilgili eklemesi aşağıdaki gibidir:

*Taş incinür mi hergiz urmağ ile?
Bunu derler cevabın sormağ ile.
Cevabın böyle verür bunun anlar
Kim, anlara der kirtü erenler.
Bilir incidüğün anun, peygamber
Ki canlu olduğun bilür mükarrer.
Kamu eşya Hakka tasbih ederler,
Sırat-ı müstakim üzre giderler.
Bunların halk tasbihin işitmez,
Biri gitdiği yola biri gitmez.*

Şirazi'nin bu eklemesi toplam 12 beyitten oluşur. Şunu da belirtelim ki, mütercim eşyaların canlılığıyla ilgili anlattığı bu iki eklemeyi, fikrimizce, ya Feridüddin Attar'ın eserlerinden, ya da Mevlana Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi*'sinden ödünçleme yapmış veya çevirmişdir.

Böylece, çevirideki sadece bir sorunun cevabına artırılan bu iki ekleme sayesinde onun beyit sayısı 25'e ulaşır.

Tercümede Şirazi'nin eklemesi olan başka bir altbaşlık da var. Bu altbaşlıkta sonuncu İmam Mehdi'nin zuhur belirtilerinden ve onun zuhuruyla oluşacak olaylardan sözedilir. Şebüsteri dördüncü sorunun (misafir ve kâmil insan hakkındadır) cevabının sonunda “nübüvvet”in (peygamberlik) evrelerini ve onun devamı gibi “velilik” (imamlık) döneminin yetişeceğini şu beyitlerle ifade eder:

نبی چون در نبوت بود اکمل
 بود از هر ولی ناچار افضل
 ولایت شد بخاتم جمله ظاهر
 براؤل نقطه هم ختم آمد آخر
 از دو عالم شود پر امن و ایمان
 جماد و جانور باید ازو جان
 نماند در جهان یک نفس کافر
 شود عدل حقیقی جمله ظاهر
 بود از سر وحدت واقف حق
 درو پیدا نماید وجه مطلق

Nebi çün der-nobovvet bud akmel,
 Boved ez- her veli naçar efzel.
 Velayet şod be hatem comle zaher,
 Ber- evvel noğte hem hatm amed aher.
 Ez-u alem şeved por amn-o iman,
 Cemad-o canever yabed ez-u can.
 Nemaned der cihan yek nefse-e kafer,
 Şeved adl-e hakiki comle zaher.
 Boved ez serr-e vahdet vakef-e Hağ,
 Der u peyda nemayed vach-e motlağ. (121, 46-47)

(Peygamber nebilikte kemale erince
Her bir veliden, sözsüz, üstün olur.
Velilik de sonuncusu ile tamamlanır,
Böylece ilk nokta son nokta ile biter.
Dünya onun sayesinde emin-amanlığa kavuşur.
Bitün canlı va cansız onunla canlanır.
Dünyada bir kişi bile kâfir kalmaz,
Hakiki adalet kendini gösterir.
O, vahdet sırrı ile Hakkı tanır,
Hakkın hakikati onda görünür).

Şebüsteri'nin bu mısralarında görüldüğü üzere, sonuncu imam Mehdi`den bahsedilmektedir, lakin burada ne onun ismi zikrolunur, ne de başka bilgi verilir. (Sözkonusu sorunun cevabı bu mısralarla biter).

Şirazi bu bölümleri bazı eklemeler yaparak serbest tercüme etmiştir. Tercümenin bu bölümünde mütercim eklemeleri olan beyitler de vardır ki bunlar, konuyla uyum içindedir. Örneğin, Şirazi yukardaki şiir parçasının ilk beytini aşağıdaki şekilde çevirmiştir:

*Nübüvvette nebi çün oldı akmel,
Anun her bir velisi oldı afzel.*

Şirazi, bu beyitten sonra nebiliğin Muhammed Peygamberle (s.a.s.) sona erdiğini ve velilik döneminin yetiştiğini belirtir ve devamında İmam Mehdi`nin zuhurunu anlatır:

*Bunun gibi veli bir daha olmaz,
Anun gibi bu mülke kimse gelmez.
Veli olmaz cihanda bundan ulu,
Verilmez bundan özgeye bu ülü.
Anun birisi Mehdi-yi zamandır,
Resulün alidür şah-i cihandır.*

Şirazi, bu mısralardan sonra İmam hakkında orijinalde olmayan bilgiler verir, onun zuhur etme nedenini 39 beyitlik şiir parçasında anlatmaya çalışır. Lakin mütercim-şair bununla yetinmeyerek bölüme (dördüncü sorunun cevap bölümüne) “Mehdinin çıktığı alametleri” isimli yarımbaşlığını eklemiştir. Şair 91 beyitte Onun zuhur

belirtilerini ve ondan sonra gelişecek olayları geniş biçimde betimler. Şirazi'nin belirttiğine göre İmam Mehdi ile ilgili eklemelerini o, Şeyh Sadreddin Kunevi'nin (öl.1273 veya 1275) buyruğu üzere eklemiştir:

*Bu ehbar ü ehadis ü revayat
Ki, Mehdi`den size kıldum hikayet,
Bunu Şeyhül - meşayih buyurupdur,
Habar soranlara böyle deyüpdür
Ki, Sadreddin Şeyhül - Kunevidür,
Şeriatta Resulün peyreviidür.*

Belirtelim ki, “Vahdet-i Vücut” teorisinin yaratıcısı, meşhur mutasavvıf İbnul-Arabî'nin (1164-1240) öğrencisi olmuş Şeyh Sadreddin Kunevi (Konyevi), döneminin tanınmış mutasavvıf şeyhlerdendir. Anlaşılan Şirazi, bu konuyla ilgili konuşurken onun ismini zikretmekle yazdıklarının muteberliğini göstermek istemiştir.

Şunu da belirtelim ki, ortaçağa ait diğer serbest tercüme örneklerinde de benzer duruma, yani farklı eserlerden belli bölümlerin alınmasına veya tercüme edilmesine rastlıyoruz. Örneğin 14.yüzyıl Türk şairi Gülşehri, *Mantiku`-t-Tayr* isimli eserine Feriddüdin Attar'ın (1120-1230) aynı isimli eseri ile onun *Esrar-name* isimli diğer bir eserinden, Mevlana Celaleddin Rumi'nin (1207-1273) *Mesnevi`* sinden ve Hint eposu *Kelile ve Dimne`* den bazı bölümler olarak eklemiştir (90, 15-17).

Şirazi'nin tercümeyle eklediği bu bölümle ilgili onu da söylemeliyiz ki, genel olarak çeviride dördüncü sorunun cevabı orijinalle kıyasladığımızda 4 kat daha fazladır (83:346 beyit). Tabii, burada Şirazi'nin sözkonusu eklemesinin de belli rolü olmuştur.

Mütercim tercümenin sonuncu bölümü olan 15. sorunun cevabına da büyük eklemeler yapmıştır. Ekleme, çevirinin “*Bu mövze meratib-i istida va istağbulari bildürür ve dahi alaik ü evaiki beyan eyler ve mürai şeyhleri va tazvir müridleri takrir eyler...*” isimli bölümüne, daha doğrusu, onun ikiyüzlü şeyhlerle ilgili son bölümüne aittir. Bu başlığın önu orijinalde “Eşaret be tersa” başlığından sonraki “Temsil” başlıklı bölümün konusuna uyar. Şirazi, burada nesebi (soy kökü, akrabalığı) kötülüyerek, mücerretliği, bekarlığı tebliğ eder. Orijinal metinde bu bölmeden sonra “Eşaret be-bot” ve en sonunda da “Hateme” başlığı gelir. Çeviride ise yukardaki başlıktan sonra “Kitabı

hatm etdükte musannif kendünün Hakka vasil olduğunu soylar” başlığı gelir ve bununla da kitap biter. Anlaşıldığı kadarıyla Şirazi, orijinaldeki “Tersa” (kâmil mürşit) “Temsil” ve “Büt” başlıkları altında verilen bölümlerin içeriğini tercümede sözkonusu başlığın içine almıştır. Tercümede bu başlık altında verilen bölümün beyit sayısı (76 beyit) orijinaldeki “Hateme” başlığından önce gelen bölümden üç beyit fazladır. Ayrıca orijinaldeki “Büt” başlığı altında verilen bölümün içerinden bazı bölümler çevirinin “Hateme” bölümünün başlarında da bulunmaktadır. Buradan da görüldüğü üzere tercüme ile orijinal metnin son başlıklarının içeriğinde bazı uyumsuzluklar vardır.

Şimdi de Şirazi'nin tercüme yaptığı eklemeler hakkında.

Tercümenin eklemesi, belirttiğimiz gibi sonuncu, yani 15. sorunun cevabında verilen mürâi (ikiyüzlü) şeyhleri hakkındaki kısımdır. Şunu da belirtelim ki, orijinal metnin sonuncu bölümü olan “Temsil”de bu konuya yüzeysel de olsa dokunulmuştur.

بسی ایمن بود کز کفر زاید
نه کفر است آن کزو ایمان فزاید
ریا و سمعه و ناموس بگذار
بیفکن خرقة و بر بند زنار

*Besi iman boved kaz kofr zayed,
Ne kofr est an kez u iman fezayed.
Riya vo same vo namus bogzar,
Beyafken herke vo bar-band zonnar. (121, 111)*

(Çok iman var ki, küfrden doğar,
İman yaradan şey küfr değil.
İkiyüzlülüğü, özünü çekmeyi, namusu bırak,
Hirkeni çıkar ve zünnar bağla.)

Bu bölümün içeriği tercümede de bulunmaktadır. Bundan sonra mütercim mürâi şeyhlerinden bahseder ve onların iki türlü olduğunu belirtir. Şirazi`ye göre mürâi şeyhlerinin bazıları bilerek, kendilerini fakirlere sevdirmek için eski püskü elbiseler giyer, sakal bırakır ve sözde terk-i dünya görünürler:

*Giyerler köhne pare-pare came,
Dilerler kim sevileler avame.
Yeni ton giy desen, giymez olursa,
Bu dedüğim söze uymaz olursa
Ki, yani dünya terk etmiş desünler,
Cihandan nefis ürkitmiş desünler.*

Belirttiğimiz gibi, Şirazi'nin eklemelerinin dili çok sadedir. Bu küçücük parça da bu dediklerimizi kanıtlar niteliktedir. Mütercimim burada kullandığı dünya terk etmiş ifadesi mutasavvıflara özgü “terk-i dünya” tabirini karşılamaktadır. Gördüğümüz gibi Şirazi onu olduğu gibi değil de tercüme ederek vermiştir.

Mütercime göre ikinci sınıf mürai şeyhleri birincilerin aksine pahalı elbiseler giyerek nüfuzlu insanlarla irtibat kurmaya çalışırlar:

*İkincisi budur akl-ı riyanun,
İşit imdi alametlerin anun.
Yeler ardınca daim nik-namun,
Diler makbuli ola hass u amun.
Diler kim gire sultan sohbetine,
Dahi hem vara hatunlar katine.
Eğer köhne giyersa kendözine,
Üşenir münkir ola sultan gözine.*

Şirazi, mürai şeyhlerine özgü özellikleri gösterdikten sonra Hakk ehlinin vasıflarından söz eder. Şaire göre, Allah'ın hakiki kulu nefsi tam ve gözü pektir. Parada pulda gözü olmayan bu insanlar gününü gelir aç yaşar, günü gelir tok. O, halk arasında derviş, geda diye tanınsa bile mana aleminde padişahdır:

*Makamı yok anun, alemde malum,
Tek ü تنها yürür miskin ü mazlum.
Adı halk icre derviş ü gedadur.
Veli me`ni yüzinde padişahdur.
Yürür bir gün tok u bir gün yalavac,
İçün- taşın edüpdür aşk tarac.
Hakk anı nur ile pinhan edüpdür,
Eğerçi surata insan edüpdür.*

Gördüğümüz gibi burada asıl mutasavvıflardan bahsedilmektedir. Bundan dolayı mütercim, bu kabilden insanları anlata anlata bitiremiyor. Şirazi'nin tüm bu eklemeleri neredeyse 100 beyite kadardır.

Mütercim, tercümenin bu bölümünde hayatta karşılaştığı garipliklerden de söz ederek bize küçük hayat sahnelerini betimler. Genel itibarile mütercimin bu konuyla ilgili notları aslında onun zengin hayat tecrübesinin göstergesidir. Örneğin aşağıdaki mısralarda şöyle yazar:

*Kovan arısının, balda dişi var,
Tonuzlan kurdunun dahi işi var.
Ok için oldısa kartal yelegi.
Gümürlenür asılır kurd eneği...
Deliklerde örümcek düzer ağlar,
Alamaz kaz u ördek, sinek avlar.
Veli bu hikmete eyler nezzare,
Anunçün dahl eylemez bu kare.*

Şair-mütercim bu mısralarda farklı canlılardan bahseder. Kovan arısının (bal arısının) hazırladığı bala domuz kurdu da ortak olur. Kartalın tüyünden ok hazırlanır, ama kurdun çenesi gümüş suyuna bandırılarak gökten asılır. Örümcek ağ örerek sinek avlar ve b. Şunu da belirtmek isteriz ki, Şirazi'nin bu şiirindeki ilk beyitte geçen *balda* kelimesi Türkiye'de yayımlanan *Tarama Sözlüğü* nde *baldu* (balta) olarak verilmiştir (109,389). Beytin konusundan da görüldüğü gibi burada *baltadan* değil *baldan* sözedilmektedir. Üçüncü beyitteki *alamaz* kelimesi, Mahir Vasfi Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında “elimiz” diye geçmektedir. Buradaki beytin konusundan da görüldüğü gibi bu kelime *elimiz* değil de *alamaz* şeklinde okunmak zorundadır. Beytin tam anlamı şöyledir: Deliklerde ağ ören örümcek kaz-ördek değil, sinek avlar. Şirazi'nin işbu ve diğer tüm eklemeleri genellikle ahlaki-didaktik karakterli olduğu için onları felsefi eserlerden daha çok estetik eserlere yakıştırıyoruz. Belirttiğimiz gibi, Şirazi'nin tercümesinde Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz*'na göre, estetik edebiyata ait özellikler daha fazladır.

Tercümenin “Hatime” bölümü de orijinaldaki aynı bölümden bir hayli fazladır (76:9 beyt). Lakin bu bölümleri karşılaştırdığımız zaman tercümedeki “Hatime” bölümünün içine “büt” (püt) başlıklı ko-

nunun karıştığını da görüyoruz. Bu bölümde yer alan şu beyitler aslında orijinaldeki “Büt” başlıklı bölüme aittir:

*Gece getdi vü oldı çün seher-gah,
Kapumdan girdi ol büt şöyle nagah.
Uyardı beni gaflet yukusundan,
Hilas etdi ikilik korkusundan*

Buna rağmen “Hatime” bölümü Farsça aslına göre daha büyüktür, çünkü burada ilaveten mütercim eklemeleri yer almaktadır. İlginçtir ki, “Hatime” bölümünden olan aşağıdaki mısralarda “musennif” (müellif, yazar) kelimesi de yer almaktadır:

*Musannif ahir etdükte kitabın,
Buyurmuş kendözünün feth-i tabın...
Bu halı böyle görmüşdür musannif,
Haber bu resme vermiştir musannif.*

Bu beyitler Şebüsteri`nin eserinde bulunmamaktadır, Şirazi`nin eklemeleridir. Mütercimin burada kullandığı *musennif* kelimesile kendini mi yoksa Şebüsteri`yi mi kastettiğini kesin bilemiyoruz. Çünkü orta dönem mütercimleri genelde kendilerini *mütercim* değil de *musennif* olarak tanıtır. Örnek olarak Neşati`yi gösterebiliriz (bak:45,58-59). Tercümenin “Hatime” bölümünde Şirazi de Şebüsteri gibi kitabına Hazreti-Haktan gelen avazla *Gülşen-i Raz* ismini verdim der. “Hatime”nin son 16 beyti Şirazi`nindir. Mütercim burada şimdiye kadar bu denli faydalı kitabın yazılmadığını söyler ve onu “akça-pul” için değil, “Hakk için” kaleme aldığını belirtir:

*Ki, bunu halk için düzetmedüm ben,
Bununçün akça-pul gözetmedüm ben.
Hakk için niyyet etdim, Hakda her dem,
Tamam etdim sözü vallahü a`lem.*

Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesi ile onun Farsça orijinali arasında hacim itibarile bu kadar fark olmasına rağmen aslında onun Türkçesi bir nevi Farsçasının genişletilmiş, eklemeler yapılarak serbest çevrilmiş halidir. Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eserinin içeriği, Şirazi'nin çevirisinde tamamen "muhafaza" edilmiştir. Bir başka ifadeyle, Farsça metinde olan beyitlerin bir çoğunun ya harfîyen çevirisi yapılmış yada içeriği korunmuştur. Tercümede Farsçadan harfîyen çevrilen birçok şiir parçası, hatta beyit, mısra ve kafiyelerin korunduğu çok sayıda örnek göstere biliriz.

Şimdi de her iki eserde bulunan küçük bir parçaya dikkat edelim. Şebüsteri 15. soruda "büt" hakkında şöyle yazar:

چو اشیا هست هستیرا مظاهر
از آن جمله یکی بت باشد آخر
نکو اندیشه کن ای مرد عاقل
که بت از روی هستی نیست باطل

بدان کایزد تعالی خالق اوست
ز نیکو هر چه صادر گشت آن نیکوست
وجود آنجا که باشد محض خیرست
اگر شریست در وی آن زغیر است

*Ço eşya hast hasti ra mezaher
Ez-an comle yeki bot başed aher.
Neku endişe kon, ey mard-e akel,
Ke, bot ez ruy-e hasti nist batel.
Bedan kized-e teali haleğ-e ust,
Ze-niku her çe sader geşt nikust.
Vocud-e anca ke başed mahz-e hayr ast,
Eger şarrist der vey an ze ğayr ast. (121, 100)*

(Bütün eşyalar varlığın alametidir,
Onlardan biri de bütür.
Ey akıllı insan, iyi düşün,
Büt ki varlık bakımından batıl değil.
Bil ki, bütü yaradan da ulu Tanrıdır,
İyiden yalnız iyilik ortaya çıkar.
Mutlak varlık olan yer hayırdır,
Eğer her hangi bir şeyde şer varsa, o, başka şeydir).

Şirazi bu dört beyti aşağıdaki gibi tercüme etmiştir:

*Çün eşya varlığına oldı mezahir,
Bulardan uş birisi bütdir ahir.
Bu ma`nide eyü endişeler kıl,
Gönül gözini aç, ey merd-i akıl
Ki, büt batil değil varlık yüzinden,
Kimsene yar dilemez kendözinden.
Büt-kede halikidür Hakk-teala
Ki, zibadan gelendir cümle ziba.
Cemiye mahzi-hayr arıla vücudi.
Ki vardur Hakkun anda lütf ü cudi.
Vücudi cümle yerde hayırdan bil,
Ve ger şerr ise, anı gayrıdan bil.*

Bu iki şiir parçası arasında hacim farkı olsa da ikinci şiir parçasına birincisinin harfî tercümesi diyebiliriz. Her beyte bir bir bakalım. Mütercim ilk beytin çevirisini tüm inceliğiyle vermiştir. Orijinaldeki kafiye oluşturan kelimeler (*mezaher-aher*) olduğu gibi alınmıştır. Buna rağmen Türkçe beyit orijinal seslenmektedir ve Farsça metne uygundur.

Mütercim ikinci beyti çeviride iki beyte sığdırmıştır. Şirazi işbu beytin ilk mısrasının yarısını bir mısradan, diğer yarısını başka mısradan vererek kendinden bazı kelimeler eklemiştir. Beytin ikinci mısrasına çevirinin beşinci mısrası uygun gelmektedir. Şirazi bu mısradaki “ez ruy-e hasti” ifadesini Türkçe *varlık yüzünden* şeklinde vermiştir. Bu ifadenin ikinci tarafı Farsça *از روی* “ez ruy-e” Farsça kelimesinin harfî tercümesidir. Bu kelime edebi dilimizde de (senin yüzünden) kullanılmaktadır.

Üçüncü beytin tercümesi de ona uygundur, lakin önceki beyte göre mütercim burada Arap-Fars kelimelerine ağırlık vermiştir. İlginç olan Şirazi, orijinaldeki Farsça *نيكو niku* (iyilik) kelimesini başka bir Farsça kelimeyle *زيبا ziba* (güzel) vermiştir.

Çevirinin dördüncü beyti mütercimin kendi eklemesidir, lakin burada kullanılan *mahz-i hayr* kelimeleri orijinal metnin sonuncu beytinde bulunmaktadır.

Nihayet orijinal metnin dördüncü beytini Şirazi çok az farkla tercüme etmiştir. Gördüğümüz gibi, bu iki parça içerik bakımından

birbirine benzemekin yanı sıra, onlar arasındaki beyit farkı da önceki örneklere göre daha azdır.

Orijinal metinle tercüme arasındaki daha bir benzer örneğe bakalım. Şebüsteri 15. sorunun cevabında kendi ahlaki-didaktik düşüncelerine yer verirken akrabadan, soy-kökten söz etmiştir:

نسب چه بود مناسب را طلب کن
بحق رو آور و ترک نسب کن
بیحر نیستی هر کو فرو شد
فلا انساب نقد وقت او شد
هر آن نسبت که پیدا شد ز شهوت
ندارد حاصلی جز کبر و نخوت
اگر شهوت نبودی در میانه
نسبها جمله می گشتی فسانه
چو شهوت در میانه کارگر شد
یکی مادر شد آن دیگر پدر شد

*Neseb çe boved, monaseb ra taleb kon,
Be Hakk ru aver-o terk-e neseb kon.
Be behr-e nisti her ku foru şod,
“Fe la ensab” nağd-e vağt-e u şod.
Her an nesbet ke peyda şod ze şehvet,
Nedared haseli coz kebr-o nehvet.
Eğer şehvet nebudi der miyane,
Nesebha comle miğeşti fesane.
Ço şehvet der-miyane karger şod,
Yeki mader şod, an diğەر peder şod. (121, 108)*

(Soy-nesil nedir, sen kendine münasib yoldaşı ara,
Hakka üz tut, nesilden-soydan geç.
Kim ki yokluk denizine daldı
“Onların arasında soy-nesil yoktu” sırrı ona
Şehvetden yaranan her bir münasibet -
Tekebbürlük, yersiz mağrurluktan başka bir şey getirmez.
Eğer arada şehvet olmasaydı,
Bütün soy-nesil efsane olardı.
Arada şehvet olduğu için
Biri ata, o biri ana oldu.)

Orijinaldeki bu beş beyitlik şiir parçasını Şirazi aşağıdaki şekilde tercüme etmiştir:

*Nesebden geç, talep eyle münasib,
Ko bunları, olğil Hakka talib.
Bu yokluk bahrine har kim ki batdı,
Hudadan özgesin cümle unudtı.
Çü Hak`dan yana bakdı dikketi anun,
"Fe la ensab" oldı nakd-i vakti anun.
Ne şehvetden ki kopdı dürlü nisbet,
Ne hasil oldı andan – kibr ü nihvet.
Eğer düşmese şehvet bu miyane,
Nesebler kamu olurdumu fesane?
Arada karger oldı çü şehvet,
Ata-ana çıka geldi zeruret.*

İlk önce söyleyelim ki, beyitler arasındaki hacim farkı minimumdur, yani sadece bir beyit farkı vardır. Onlar arasındaki benzerlik de gözönündedir. Şirazi, üstadının ilk beytinin muhtevasını tam vermiş ve harfi tercüme etmiştir. O orijinal metindeki Arapça *neseb, münasip* gibi kelimeleri olduğu gibi alsa da kafiye oluşturan sözcükleri değiştirmiştir. Farsça metnin ikinci beytini harfiyen çevirmiş, sonraki mısrasını ise tercümenin üçüncü beytinin ikinci mısrasında vermiştir. Tercümenin dördüncü ve beşinci mısraları Şirazi'nin eklemeleridir. Bunlar da şiirdeki düşünceyi tamamladığı için bir bütün oluşturmuştur. Farsça metnin üçüncü beytini mütercim dördüncü beyitte yaratıcı biçimde ama tam şekilde tercüme etmiştir. Bu iki beytin içeriğinde hiçbir fark yoktur. Bunu, sonraki iki beytin aslı ve tercümesi için de söyleyebiliriz. Lakin Şirazi beşinci beyitteki ikinci mısradaki *olurdu* kelimesinin sonuna *mi* soru ilgeci eklemiştir ki (kafiye için olsa gerek), bu da fazlalık teşkil eder. İster Farsça aslıyla kıyaslamasına, isterse de tercümedeki beytin genel içeriğine göre buradaki düşüncenin estetik soru şeklinde değil, normal hüküm şeklinde olması gerekirdi: *Kamu nesepler fesane olurdu*. Sonuncu beytin tercümesi de aslına uygun ve estetik şekilde çevrilmiştir. Özellikle, beytin ikinci mısrası takdire şayandır. Bu mısra Farsça aslından azıcık farklı olsa bile genel anlamı korumuştur ve gayet orijinal seslenmektedir. Mütercimin bu mısradaki kullandığı *çıka geldi* ifadesi onun başarısıdır bize göre.

Böylece bu iki şiir parçasının kıyaslaması bize Şirazi'nin Farsça metni çevirirken ona kendi eklemelerini yaparak eserin hacmini büyüttüğünü, yerine göre de onları harfiyen tercüme ettiğini göstermiş oldu. Buna benzer örnekleri daha da arttırabiliriz.

Orijinal ve tercüme metinlerinin karşılaştırmalı incelenmesi, Farsça beyitlerin birçoğunun tercümede az değişiklikle olduğu gibi verildiğini gösteriyor. Aşağıdaki Farsça üç beyitle tercümedeki aynı bölüme bakacak olursak bunu açıkca görmüş oluruz:

مقدم چون پدر تالی چو مادر
نتیجه هست فرزند ای برادر

Şebüsteri`de: *Mokeddem çun peder, tali çu mader,
Netice hast ferzand, ey berader. (121,11)*

Şirazi`de: *Mükaddemdür peder, tali çü mader,
Netice oldı ferzend, ey berader.*

چو برخیزد خیال چشم احوال
زمین و آسمان گردد میدل

Şebüsteri`de: *Ço bar hized heyal-e çeşm-e ahvel,
Zemin-o aseman gerded mobaddel. (121,22)*

Şirazi`de: *Hayalin ref edicek çeşmi-ahvel,
Zemin ü asiman olur mübaddel.*

ز حکمت باشدش جان و دل آگه
نه گریز باشد او نه نیز ابله

Şebüsteri`de. *Ze-hekmet başedeş can-o del ageh,
Ne gorboz başed u ne niz ableh. (121,70)*

Şirazi`de: *Ola can u gönül hikmetden agah,
Ne iğen gürbüz ola, ne hod ebleh.*

Örneklerin Farsçası ile Türkçesini karşılaştırdığımız zaman Şebüsteri'nin eserindeki kelime ve ifadelerin birçoğunu Şirazi'nin de kullandığını görürüz. Bu bakımdan mütercimi yargılayamıyoruz, çünkü metindeki kelimelerin bazıları terim karakterlidir ve tüm Müslüman Doğusunda ortak kullanılıyordu. Bazıları ise Türk aydınları tarafından anlaşılır nitelikteydi. Birinci beytin Farsçasıyla Türkçesi aynıdır, çünkü Şirazi, Şebüsteri'nin kullandığı kelimeleri olduğu gibi almakla beraber onların Farsçadaki beyit sırasını da bozmamıştır. Mütercim sadece birinci mısradaki *çun* (için) bağlacı yerine onun eşanlamlısı olan *çü*'yü kullanmış ve *dür* yüklem ekini eklemiştir. İkinci mısradaki ise Farsça *هست hast* kelimesini (vardır veya *-dir, -dir, -dur, -dür* ekini) *oldı* kelimesiyle değiştirmiştir.

*Evvel ata, sonra ana olduğu için
Neticesi evlattır, ey kardeş.*

Şirazi, ikinci beytin tercümesini yaparken de kelimelerin çoğunu olduğu gibi almıştır. Beytin çağdaş Türkçemizdeki seslenişi şöyledir:

*Şası gözün hayali ortadan kalkacak
Yer ve gök değişir.*

Şirazi bu beytin çevirisinde de *gerded* (olar) yardımcı eylemini tercüme etmiştir. *Ber hized* (kalkar, yok olur) fiilini de birinci tarafı Arapça olan *refedicek* birleşmesiyle değiştirmiştir.

Üçüncü beytin tercümesi de Farsça aslına uygundur. Önceki beyitte olduğu gibi burada da Farsça örnekteki kafîye düzeni (*ageh, ab-leh*) korunmuştur. Buna rağmen mütercimin bu beyti de diğerleri gibi gayet orijinal seslenmekte ve harfi tercüme etkisi uyandırmamaktadır. Bunun nedeni ilk olarak tercümedeki beyitlerin sırası ile ilgilidir, çünkü onlar Farsçada olduğundan farklıdır: *Hikmetten ola can ve dil agâh*. Şirazi orijinal metnin kelime sırasında küçük değişiklik ederek ola yardımcı eylemini öne getirmiş ve böylece mısraya akıcılık, estetiklik kazandırmış, onu Farsça aslından ayırmıştır. Mütercim burada da Farsça kelimeleri – *hikmet, can, gürbüz* - olduğu gibi almıştır. Bu kelimelerin ilk ikisi hala dilimizde kullanılmaktadır. *Gürbüz* kelimesi

de Farsça kökenlidir ve *yiğit*, *kahraman* anlamlarına gelmektedir (bak: 126,III,3226).

Sonuç olarak,yukarıdaki örneklere dayanarak söyleyebiliriz ki, orijinal ve çeviri metninde birbirini terkarlayan ve tamamen uyumlu olan beyit sayısı oldukça fazladır.

Şirazi, *Gülşen-i Raz*'ı tercüme ettiği zaman çok az bölümleri atlamıştır. Fikrimizce, bunu mütercimnin yararlandığı el yazmada bu beyitlerin olmamasıyla açıklayabiliriz.

Böylece, Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesi ile Farsça aslının karşılaştırması ile ortaya çıkan sonuçları aşağıdaki gibi toparlayabiliriz:

1. Şirazi *Gülşen-i Raz* tercümesinde genel itibarile Şebüsteri'nin aynı isimli eseri dışına çıkmaz.

2. Şirazi'nin tercümeye eklediği bölümler genel olarak eserin içeriğiyle ilgilidir.

3. Şirazi'nin *Gülşen-i Raz*'a yaptığı eklemelerin birçoğu kitap-taki herhangi bir konunun veya bölmenin önüne veya sonuna yapılmıştır.

4.Şirazi'nin *Gülşen-i Raz*'a eklediği kısımlar genelde tasavvuf-la ilgilidir ve ahlaki-didaktik karakterlidir.

5.Ortaçağ serbest-şiiysel tercümelere özgü özelliklerin birçoğu Şirazi'nin *Gülşen-i Raz*'ında görülmektedir.

6.Şirazi az da olsa *Gülşen-i Raz*'ın tercümesinde başka kaynak-lardan da (örneğin, Sadreddin Kunevi'den) yararlanmışır.

7. Şirazi'nin *Gülşen-i Raz*'ı Şebüsteri'nin aynı isimli eserinin genişletilerek yapılmış serbest-yaratıcı edebi-şiiysel tercümesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

***Gülşen-i Raz* Tercümesinin Dil-Üslup Özellikleri**

Bilindiği üzere, klasik nesir eserleri ile kıyasladığımızda nazım biçiminde ele alınan eserlerde genel olarak dilin rengârenk ifade şekillerinden, iç imkânlarından yararlanma konusunda bazı engeller mevcuttur. Bu da ilk başta aruz ve uyaktan ireli gelen gibi kısıtlayıcı engellerle ilgilidir. Fakat bu konuyla ilgili klasik manzum eserlere bir yönlü bakmak, hepsini aynı biçimde değerlendirmek yanlış olur. Çünkü Türk dillerinde kaleme alınan klasik üsluplu lirik şiirlerle halk diline daha yakın üslupta yazılan mesneviler bir-birinden ciddi şekilde ayrılır. Şöyle ki, lirik şiirlerde estetik sanatkârlık ön planda olduğu halde, mesnevilerde ahlaki-didaktik düşüncelerin daha kolay ve anlaşılır dille verilme çabasını görebiliriz. Sözkonusu etkenin yanısıra lirik şiirlerdeki konu darlığına, oranla mesnevilerdeki içeriğin kapsamlı ve rengarenk oluşu da onların (mesnevilerin) dilini etkilemiştir. Bu sebepten olsa gerek orta dönemlere ait Türkçe mesnevilerde halk diline yakınlık ve ondan yararlanma durumuna sık sık rastlıyoruz. 13.-15.yüzyıllara ait *Destan-i Ahmed Harami*, Yusuf Meddah'ın *Varka ve Gülşah*, Suli Fakih'in ve Mustafa Darir'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevilerini ve Ahmedî Tebrizî'nin *Esrar-name* tercümesini inceleyen araştırmacılar bu eserlerin sözünü ettiğimiz özelliğini ayrıca vurgulamışlar (15,3-13;33, 14-43;22,5-37;15-31).

Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesini de bu yönüyle ismini zikrettiğimiz mesneviler arasına alabiliriz. Önce de belirttiğimiz gibi, *Gülşen-i Raz*'ın konusu tasavvufla ilgilidir ve burada genel olarak tasavvufî anlayışlar açıklanmaktadır. Bu sebepten dilin kullanım imkânları da doğal olarak kısıtlanmıştır. Buna rağmen M.F.Köprülü'nün de dediği gibi, Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesi halk arasında tasavvufu telkin etmek ve yaymak amacıyla kaleme alınmıştır (96,127). Bu da tercümenin sade halk diline yakın olmasını gerektirir. Tercümenin dili üzerine yapılan gözlemler de bunu somut şekilde onaylıyor. Fakat *Gülşen-i Raz*'ın diliyle ilgili bu fikre bir yönlü bakılmamalıdır.

Genel olarak tercüme sade, halk diline yakın bir üslupta yazıya alınmıştır. Özellikle mütercimim kendi eklemeleri dilinin kolaylığı ve Türkçe kelimelerin bolluğu ile seçilmektedir. Bununla birlikte tercümede sırf tasavvufi anlam içeren Arapça ve Farsça kelimeler de sık sık kullanılmıştır. Belirttiğimiz gibi, bu kabilden olan kelimeler, orjinalden harfiyen çevrilen şiir parçalarında daha çok görülür.

Gülşen-i Raz tercümesinin dili, özellikle de zengin ve rengârenk kelime hazinesi üzerine yapılan gözlemler, Şirazi'nin klasik Doğu Edebiyatını ve Azerbaycan-Türk Halk Edebiyatını derinlemesine bildiğini ve bunlardan ustaca yararlandığını gösterir. Çünkü o, çeviriye eklediği şiir parçalarında, ayrı ayrı beyitlerde ve mısralarda Türkçenin rengârenk ifadelerini ve Arap-Fars dillerinden alınan kelimelerin eşanlamlılığını, eşsesliliğini, yakın anlamlılığını (omografik özelliklerini) yerinde ve zamanında kullanmıştır. Bu bakımdan onun kullandığı **cinaslı kafiyeler** dikkate şayandır. En önemlisi de böyle cinaslı kafiyeleleri daha çok Türkçe kelimelerle oluşturmasıdır. Tercümede bu kabilden olan cinaslı kafiyelelerin bulunduğu birkaç farklı beyte göz atalım:

*Güneş vasf eyler iken tana kaldum,
Gedildim ay gibi vü tana kaldum.*

*Uralar başlara dürlü ışıklar
Ki, karanuluğa sala ışıklar.*

*Anadantoğma gözsüzi okursın,
Yüz ayet ana Kur 'an'dan okursın,*

Birinci örnekte Şirazi, çağdaş Türkçemiz için arkaik sayılan *tana kalmak* (hayretler içinde kalmak, çok şaşırarak) deyimini *tana kalmak* (*sabaha kalmak*) ifadesiyle başarılı şekilde cinas oluşturmuştur. Bu cinasların kökü olan *tan* kelimesi eşseslidir (omonimdir): onun birinci mısradaki *hayret*, *şaşkınlık* anlamı (bak:68,532) çağdaş Azerbaycan Türkçesi için arkaiktir; ikinci mısradaki *tan/dan* (sabah, sübh) anlamı ise halen dilimizde kullanılmaktadır. *Tarama Sözlüğü*'n de bu beyit, *tana kalmak* (sabaha kalmak) ifadesine örnek olarak verilmiştir, ama ilk mısradaki *güneş* sözcüğünün yerine *öküş* (çok) kelimesi kullanılmıştır (109,V,3718). Bu beyit bizim yararlandığımız

el yazmalar içinde sadece İstanbul nüshasında var ve onun ilk mısrasındaki kelime *öküş* değil *güneş* tir. *Güneş* ve *öküş* kelimelerinin Arap harfleriyle yazılışının benzer olduğunu gözönünde bulundurarak bu nüsha farkını kâtiplerin müdahalesinin sonucu gibi değerlendirebiliriz. İlginç olansa her iki kelimenin beytin genel anlamına uymasındır. Lakin beyitte daha çok doğadan bahsedildiği için buraya *güneş* sözcüğünün daha çok yakıştığını düşünmekteyiz. Mütercim burada, - *güneşi tarif ederken hayretler içinde kaldım ve şaşkınlıktan ay gibi parçalanarak sabaha kaldım* - demek istemiş.

İkinci örnekteki cinas oluşturan kelimelerden birincisi, ilk mısradaki *ışık* sözcüğü eski Türkçeye aittir. Çağdaş Azerbaycan yazı dili için arkaiktir. *Demir başlık*, *miğfer* anlamına gelen bu kelime, Balasaganlı Yusuf'un *Kutadgu Bilig* eserinde *yışık* şeklinde geçmektedir (bak:68, 269). Beytin ikinci mısrasındaki *ışık* kelimesi ise günümüz Türkçesinde aynı sesleniş biçimini korumuş, Azerbaycan Türkçesinde ise *ışiq* (*ışık*) şeklinde kullanılmaktadır. İlginçtir ki, Şirazi'nin bu beytindeki tüm kelimeler Türkçedir. Beyitdeki cinas kafiyeler eşsesli kelimelerden oluşmuştur.

Üçüncü mısradaki cinas kafiye yaratan *okursın* kelimesi de eşseslidir. Birinci mısradaki *okursın* sözcüyü *çağırırsın*, *seslenirsin* anlamını ifade eder. Şunu da belirtelim ki *okumak* kelimesi eski Türk metinlerinin birçoğunda iki farklı anlam taşır: *seslemek/çağırarak* ve *mutalaa etmek*, *okumak* (bak:68,369). Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde ise *okumak* kelimesinin ilk anlamı kullanılmamaktadır. Fakat edebi dilimizdeki *meydan okumak* deyiminde *oku* fiilinin bu anlamı korunmuştur (bak:6,III,271). Beytin ikinci mısrasındaki *okursın* kelimesi ise herkes tarafından bilinen *okumak*, *mutalaa etmek* anlamındadır.

Şirazi aşağıdaki beyitlerde de eşsesli Türkçe kelimeleri cinas gibi kullanmıştır:

*Nice bülbül kimi gülsüz ötesin,
Beri gelgil gülüstandan ötesin.*

*Öni ardıdur ol aksin kamu yüz,
Gerek ayine bir olsun, gerek yüz.*

*Eğer olur isen, saki ile iç,
Bu şerbetten nasibün var ise iç.*

İlk örnekteki mısradaki kafiye oluşturan *ötesin* kelimesinin iki anlamı da çağdaş yazı dilimizde kullanılmaktadır. Birinci mısradaki *okumak*, *ötmek* anlamında, ikinci mısradaki ise *geçip gitmek* anlamında.

İkinci örnekte kullanılan cinaslı kelimelerden ilki *yüz* (insan yüzü) Azerbaycan Türkçesi için fonetik arkaizmdir, çünkü o kelime şu anda *üz* şeklinde kullanılıyor. İkinci mısradaki *yüz* ise sayı anlamındadır.

Üçüncü örnekteki kafiye oluşturan kelimenin her iki anlamı da (birincide isimdir – “iç”, “batın” demek, ikincide ise fiildir) Azerbaycan-Türk edebi dilinde halen kullanılmaktadır.

Şirazi cinaslarının bazılarını omograf, yani kökleri farklı olan kelimelerin sonuna aynı ekleri getirerek oluşturmuştur. Seslenişi ve Arapça grafik yazılışı aynı olan bu cinaslarda kullanılan kelimelerin çoğu Türkcedir. Takdim eidiğimiz örnekler bunlardandır:

*Yemişli ağacın yemişi **tamlar**
Kim, anunla toliser niçe **tamlar**.*

*Işinü tezrak tut, koma **gece**,
Geceyi gündüz et, gündüzi **gece**.*

*Bu sahrada bu gül-zarı **dikenler**
Akabince koyubdur çok **dikenler**.*

İlk örnekteki kafiye oluşturan *tamlar* kelimesinin birincisi *tamlamak* (*damlamak*) eyleminin geniş zamanda kullanılmış şeklidir. İkinci mısradaki anlamı ise *damlar*, *evler* adının biraz farklı grafik yazılışıdır. Mütercimim bu beyitte kullandığı tüm kelimeler de Türkçedir.

İkinci örnekteki cinas oluşturan kelimelerin birincisi *gece* sözcüğüdür. İkincide ise *geç* belirtecinin yönelme hal ekini almış şeklidir. Bu beyitteki kelimelerin de tamamı Türkçedir. Beytin akıcılığı, estetik deyim tarzı da dikkat çekmektedir.

Üçüncü mısradaki cinas oluşturan kelimeler de ilgiçektir. Beytin ilk mısrasındaki *dikenler* kelimesi ortaçtır ve *kuranlar*, *dikenler* anlamındadır. İkinci mısradaki *dikenler* ise çoğul eki almış addır; çağdaş Türkçemizde de *diken* şeklinde kullanılır.

Tercümede bulunan aşağıdaki beyitlerde de mütercim Türk kökenli kelimelerden oluşan omograf cinaslar kullanmıştır:

*Berü gel, nafe-yi müşgin kokula,
Terk eyle can dimağın bu kokula.*

*Bu yol anın değıldir kim, erine,
İki adımdurur ol aşk erine.*

*Vücutun gölge gibidür, bilesin,
Veliken gölge issile bilesin.*

Birinci örnekte ilk mısradaki verilen *kokula* fiildir ve *koklamak* anlamındadır. Burada emir kipiyle kullanılmıştır. İkinci mısradaki *kokula* ise addır, *koku* (iy) kelimesine *ile* ilgeçi eklenerek oluşturulmuştur.

İkinci beyitteki ilk mısradaki kullanılan *erine* cinası fiildir, *tenbellik etmek* anlamındadır. İkinci mısradaki ise *er* (kişi, erkek) kelimesine iyelik ve isim hal eki getirilerek oluşturulmuştur.

Üçüncü örnekteki *bilesin* cinasının birincisi eylem, ikincisi ise ilgeçtir. Beytin ilk mısrasında bu kelime fiilin arzu kipinde (günümüz Azerbaycan Türkçesinde *bilesen*) kullanılmıştır. İkinci mısradaki *bilesin* kelimesi işin birlikte yapıldığını bildiren eski *bile* ilgeçinin (bak:68,98) haber kipi almış şeklidir. Bu ilgeç eski Türk metinlerinde *birle*, *bilen* şeklinde geçmektedir (bak:68,99,102). Günümüz Türkçesinde ise *ile* şeklindedir. Günümüz Azerbaycan Türkçesinde bayramlaşma zamanı kullanılan *senden bele* deyiminde bu ilgeçin eski varlığı muhafaza edilmiştir.

Şirazi nin kullandığı buna benzer birkaç cinasa daha gözatalım:

*Yine tutdum od içinde bir oda
Ki, pervane bigi yanam ol oda.*

*Kamu fi`li, hakikat, Hakk yaradur,
Kimi merhemdürür, kimi yaradur.*

*Eyü dedün, eyü, ey din ulusu,
Ki, toyladun, bu han ile ulusu.*

Birinci örnekteki cinas oluşturan *oda* kelimesi halk edebiyatında, özellikle de aşık şiirlerinde sıkca kullanılır ve *ev* anlamındadır. Beytin ikinci mısrasındaki *oda* ise *od*, *ateş* ismine yönelme hal eki getirilerek oluşturulmuştur.

Mütercimim bu beyti akıcılığı ve estetikliğiyle de dikkat çeker.

İkinci beyitteki *yaradur* kelimesi fiil ve isim olarak kullanılarak cinas yaratmıştır.

Şair üçüncü örnekteki ilk mısradaki *ulu* (büyük) sıfatına, ikinci mısradaki *ulus* (*halk, millet*) ismine iyelik eki ekleyerek cinas niteliği kazandırmıştır.

Şirazi sadece Türkçe kelimeleri değil, Arapçadan ve Farsçadan alınan kelimeleri de cinaslı uyak oluşturmak için bilmiştir. Böyle durumlarda cinas kelimelerden biri mutlaka Türkçeden, diğeri Arapça ve Farsçadan seçilirdi. Örneğin, aşağıdaki beyitte mütercim Türkçe *su* kelimesiyle Arapça *su* (yön, taraf) kelimesini cinas gibi kullanmıştır:

*Ne od yakar anı, ne garg eder su,
Çevirübdür ana vechini her su.*

Lakin birinci mısradaki *su sad* (ص) harfiyle, ikinci mısradaki *yön* anlamına gelen *su* ise *sin* (س) harfiyle yazılmıştır.

Şirazi bazen her ikisi Arapça ve ya Farsça olan cinaslar da oluşturmuştur. Örneğin, aşağıdaki beyitteki Arapça *harire* (helva) ve *harir* (örümcek ağı) kelimeleri cinastır:

*Kara süddür sana, yahud harire,
Tolaşmışsın kirm bigi harire.*

Beytin ilk mısrasında kullanılan *harire* “pirinç, badem ve şekerden yapılan helva” (bak:125,1,1352;77,1,500) demektir. İkinci mısradaki yönelme halindeki *harir* ise *ipek, örümcek ağı* (bak:125,1,1352; 77, 1,500) anlamlarını taşır. Şunu da belirtelim ki, kelimenin ikinci anlamı nadiren kullanılır. Burada da ilk anlam (ipek) kullanılmıştır.

Teürçümede sık sık atasözü ve deyimlerle de karşılaşırız. İlginç olan, Şirazi'nin kullandığı sözlü halk edebiyatı örneklerinin çoğu küçük değişikliklerle hala edebi dilimizde yaşamasıdır. Aşağıda buna ait birkaç örnek verilmiştir:

*Ağız tatlımı olur bal demekden?
Meğer lezzet gele anı yemekden.*

*Key anlagil kolayın her bir işün
Ki, yokış eyni olmuşdur enişün.*

*Kilimünce uzatğıl ayağuni,
Ayağundan sıyırmağıl bağuni.*

*Ikindüye demedi kimse öyle,
Dediler eğri otur, doğru söyle.*

*Dilerse küfr ü fisk ehlin geçürür
Ki, bir el taşı bin guzğun uçurur.*

*Bana bu perdeden bir raz söyle,
Eyü söyle vü uz ü az söyle.*

Birinci örnekte kullanılan *Ağız tatlumu olur bal demekden* deyimini, Azerbaycan Türkçesindeki *Helva-helva demekle ağız şirin olmaz* atasözünün (bak:4,638) az değiştirilmiş halidir. İlginç olan budur ki, Şirazi bu atasözünü tercümede bir kez daha kullanmıştır:

*Hakikatte mecazi hal olmaz,
Ki, bal deyenün ağzı bal olmaz.*

Yukarıdaki ikinci örnekte verilen *Yokış eyni olmuşdur enişün* deyimini ise günümüz edebi dilinde şöyle kullanılmaktadır: *Her enişin bir yokuşu, her yokuşun bir inişi var* (bak:4,653). Bu atasözü mütercimle aynı yüzyılda yaşamış ünlü Azerbaycan şairi Nimetullah Kışverinin bir beytinde şu şekilde yer almıştır:

*Şam-i hicran sonrası sübh-i visal irür beli,
Her enişe bir yohuşdur, her yohuşa bir eniş.*

Üçüncü beyitte kullanılan *Kilimünce uzatğıl ayağuni* ifadesinin günümüz Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı: *Yorganına göre ayağını uzat* atasözüdür ve az çok değişikliğe uğramıştır. Bu fark, *kilim* sözcüğünün yerini *yorgan* kelimesine vermesinden kaynaklanıyor.

Dördüncü örnekteki *Egri otur, doğru söyle* atasözü de az değişiklikle günümüz edebi dilinde kullanılmaktadır: *Egri otur, düz danış* (bak:4,- 322). Şirazi'nin kullandığı *Egri otur, düz danış* atasözü, prof. Samet Alizade'nin yayımladığı *Oğuz-name* eserinde de aynen geçmektedir (48,33).

Beşinci beyitte yer alan *Bir el taşı bin guzğun uçurur* deyimini eski bir atasözüdür ve günümüz Azerbaycan Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu atasözünü Kadı Bürhaneddin (1344-1398) bir tuyuğunda aşağıdaki şekilde kullanmıştır:

*Gönül alan dünyada dilber, dilber,
Ki, okuruz hüsnünü ezber, ezber.
Alemde bin kargaya bir sapan bes,
Dünyada server gerek, server, server.*

Gördüğümüz gibi, Kadı Bürhaneddin bu atasözünde *guzğun* yerine *karga*, *taş* yerine *sapan* kelimelerini kullanmıştır. Bu farklılığa rağmen örneklerin ikisinin de anlamı aynıdır.

Altıncı örnekteki *uz ü az söyle* ifadesi de eski atasözüdür. Bu atasözü *Oğuz-name*'de *Az söyle, uz söyle* (48,29) şeklinde geçer. Gördüğümüz gibi, burada *az* sözyle *uz* sözünün yeri değişmiş, *söyle* kelimesi de iki defa tekrarlanmıştır. *Uz* sözcüğü eski Türkçeye ait bir kelimedir ve ortaçağ eserlerinin birçoğunda ve en önemlisi *Kitab-i Dede Korkut*'ta *iyi, münasip, ustaca* anlamlarında kullanılmıştır (68,620;18,16;75,314-315;43,139). Günümüzde atasözündeki *uz* kelimesi arkaikleşmiş *yahşı* (iyi) sözcüğü onun yerine geçmiştir: *Az danış, yahşı danış* (bak:4,40). Bizce, Azerbaycan masallarında kullanılan *Az gitti, uz gitti* ifadesindeki *uz* kelimesi de aynı anlamdadır.

Şirazi'nin aşağıdaki beyitlerde söylediği ayrı özlü sözler ve deyimler atasözü olmasa da, hikmetli ve öğüt içeren muhtevasıyla seçilmekte ve aforizm niteliği taşımaktadır:

*Amelsiz ilm aççadur semersiz,
Güneş gibidir, amma kamersiz.*

*Tavuk yumurdasından toğmaz ördek,
Ne diksen, anı bitürür çeğirdek.*

*Kişi tutmaz sözünü yad kişininün,
Tutar sözün hemişe bilişinün.*

*Cihan bu gördüğün kimi döğüldür,
Diken gibi görünür, leyk güldür.*

*Bu düzgünü vü bu düzenleri boz
Ki, turmaz günbez üzre atcak koz.*

*Veli gerçek olur, yalancı olmaz,
Gönülünden bay olan dilenci olmaz.*

Birinci örnekte Şirazi'nin kullandığı *Amelsiz ilim semeresiz (faydasız) akçedir (paradır)* cümlesindeki fikir atasözü niteliğindedir. Bu fikrin devamı ikinci beyitte kıyaslama ile desteklenir ve böyle ilim aysız güneşe benzetilir. Bildiğimiz gibi ister klasik, isterse halk edebiyatında Güneş ve Ay (Azerbaycanda bilinen *Güneş ve Ay* efsanesini hatırlayalım) çoğu zaman birarada kullanılır.

İkinci örnekteki *Tavuk yumurdasından toğmaz ördek* cümlesinde de önemli fikir vurgulanmaktadır. Fikrin devamı olarak verilen *Ne diksen, anı bitürür çegirdek* mısrası *Ne ekersen, onu biçersen* atasözünü hatırlatıyor. Bu beyitteki tüm kelimelerin Türkçe olması da takdire şayandır. Bu fikir üçüncü beyit için de geçerlidir. Çünkü Şirazi'nin bu beyti de hem hikmetli içeriği, hem de Türkçe kelimeleriyle dikkat çeker. Mütercime göre insan bilmediği yabancı birinin değil, bildiği adamın sözünü etmeli.

Şirazi'nin dördüncü beyti de dünyagörmüş bir bilgenin öğüdü niteliğindedir. Şaire göre bu dünya insana diken gibi görünse de aslında o güldür. O bu fikriyle okurlarını teselli etmeğe, zorluklara göğüs germelerini kolaylaştırmağa çalışmış ve sabırlı olmaya seslemiştir.

Beşinci beyitteki *Turmaz günbez üzre atcak koz* deyiimi de müdrikçedir. Büyük ihtimal mütercim bu fikri Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde meşhur olan *Gülistan* eserinin müellifi Sadi-i Şirazi'nin aşağıdaki mısrasından almıştır:

تربيت نا اهل را چون گردکان بر گنبد است

Tarbiyet-e naehl ra çun gerdekan bar gonbed ast .(80, 43)

(Yaramaz insanı terbiye etmek, gümbez üzerine ceviz koymaya benzer).

Buna benzer deyim ve atasözleri birçok milletin sözlü edebiyatında mevcuttur. Aslında buna benzer ifade ve deyimlerin karşılıklı edebi ilişkiler sonucunda bir ulusdan diğerine geçmesi normaldir. Bunda özellikle de çeviri edebiyatı etkindir. Onu da etkileyim ki, bu beyit Şirazi'nin kendisine mahsustur, Farsça'dan çeviri değil.

Altıncı örnekteki *Gönülden bay olan dilenci olmaz* cümlesi de ibretli içeriği bakımından aforizm gibi seslenmekte ve atasözüne benzemektedir. Bu deyim veya özlü söz tasavvufi ruh halini yansıtırsa da aslında sosyal içeriklidir ve herkes için geçerlidir.

Çeviride kullanılan tabirler, deyim ve ifadeler dikkat çekicidir. İlginçtir ki, onlardan çoğu halen dilimizde kullanılmaktadır. Ama bazıları edebi dilimiz için arkaikleşmiş veya onu oluşturan kelimeler biraz değişikliğe uğramıştır. Onlardan birkaçına gözatalım:

*Yine gündüz ile gece karışdı,
Bu yerde kim od ile su barışdı.*

*Hilas eyler seni kendüliginden,
Görürsin anı kim, geçmez öginden.*

*Nice Hakdan bu alem ayru düşdi,
Fena adın takındı, sayru düşdi.*

Birinci örnekte iki deyim kullanılmıştır: *gündüz ile gece karıştı* ve *od ile su barıştı*. Bu deyimlerin ikisi de günümüz edebi dili için arkaiktir. Onlardan birincisi *alacakaranlığın çökmesi*, ikincisi ise *mümkün olmayan bir şeyin gerçekleşmesi* anlamını taşır. Şimdiye kadar, Türk yazılı yapıtlarının hiçbirinde bu deyimlere rastlamadık. Bundan dolayı onların ikisini de Şirazi tahayyülünün mahsulu olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca büyük Azerbaycan şairi Hüseyin Cavid (1882-1941) *Azer* adlı manzum hikayesinde kullandığı *Ateşle su öpüşmesi* deyimini içerik itibarıyla *Od ile su barıştı* ifadesine yakındır:

*Men yetişdim ateşle su
Öpüşdüyü bir ülkeden.*

*İzliyorken sevgi yolu
Acı duydum her gölgeden.*

Gördüğümüz gibi bu iki deyim arasındaki fark ilk ve son kelimedir. Şirazi Türk kökenli *od*, H.Cavid ise Fars kökenli *ateş* kelimesini kullanmıştır. Şair anlamca yakın olan *barışmak* kelimesinin yerine ise *öpüşmek* kelimesini tercih etmiştir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *od* yerine onun eşanlamlısı olan *ateş* kelimesi daha çok kullanılmaktadır. Bunu gözönünde bulundurarak H.Cavid'in bu kelimeyi Osmanlıcadan aldığını düşünebiliriz.

Şair-mütercime ait olan yukardaki ilk beyit estetikliği ve akıcılığıyla seçilmektedir. Ayrıca bu beyitteki tüm kelimeler de Türkçedir.

İkinci örnekte kullanılan *öginden geçmek* deyiminin birinci tarafı olan *ög* arkaik kelimedir. Bu deyim günümüz Türkçesinde *aklından geçmek*, *aklına gelmek* şeklinde kullanılmaktadır. Bunlar arasındaki fark sadece Türkçe kökenli *ög* kelimesinin Arapça bir kelime olan *akıl* sözcüğü ile yerdeğişmesidir.

Üçüncü örnekte kullanılan *sayru düşdi* deyiminin de sadece birinci tarafındaki *sayru* (hasta) günümüz edebi dili için arkaiktir. Günümüzde *hasta düşmek* şeklindedir. Bu deyimde de Türkçe bir kelime Farsça kelimeyle (*hasta*) yer değiştirmiş. Beytin ilk mısrasındaki *ayru düşdi* deyimini ise halen dilimizde kullanılmaktadır (küçük sesdeyişimiyle). Örnekte başka deyim daha kullanılmıştır: *ad takınmak*. Bu deyim de günümüz edebi dili için eski bir ifade. Onun yerine *ad kazanmak* ifadesi tercih edilir. Şirazi'nin deyiminin ikinci tarafı olan *takınmak* (takmak) kelimesi edilgen eylemdir ve Azerbaycan Türkçesinde pek kullanılmaz. Şair-mütercim *ad takınmakla* beraber *ad takmak* deyimini de kullanmış:

*Takarlar her hünerden sana bir ad,
Seni ustad edinür biliş ü yad.*

Örnekte verilen *ad takmak* deyiminin günümüzdeki karşılığı *ad koymaktır*. Türkiye Türkçesinde *ad takmak* deyimini halen kullanılmaktadır (8124). Çeviride yer alan *adamak* eylemi de aynı anlamdadır:

*İkisine dahi Hakk arş dedi,
Bir ad ile ol ikisin adadı.*

Vurgulamalıyız ki, adamak fiili çağdaş Azerbaycan Türkçesi için arkaik özellik arzeder. Çeviride kullanılan *başına börk urmak* (aldatmak), *beyni çokramak* (başı kızışmak, beyni dolmak), *belk urmak* (parlamak), *bir uğurda* (birden), *can vermek*, *ilim ile cehl buludun dağıtmak*, *el bir etmek*, *el sunmak* (el uzatmak), *elden komak*, *elinden gelmek*, *eteğin tutmak*, *için sanıb*, *taşın karmalamak*, *gönül evinin çırağı yanmak*, *gönül kuşun kafesden uçurmak*, *gönlüne düşmek*, *gönlünü almak*, *kapudan taşra ayağın uzatmamak*, *karadan özge renk sanmamak*, *kavga düşürmek*, *kulağından sanu penbelerin çekmek*, *ömrü yele vermek*, *sanular şişesin taşa urmak*, *sivişmek*, *söz açmak*, *sözden söz saçılmak*, *sözünü tutmak*, *туру gelmek* (ayağa kalkmak), *yüz göstermek*, *yüz tutmak*, *yele vermek* (heder etmek, bada vermek), *yüreksiz* (korkak), *yüreğin gam odıyla tağlamak*, *yüzünü burtarmak* (üzünü eksitmek) vb. deyim ve özdeyişler Şirazi'nin halk dilinden ustaca yararlandığını ve bununla beraber çevirinin de ne kadar sade ve canlı bir dille yazıldığını gösteriyor. Yukarıda zikrettiğimiz ve edemediğimiz bu leksikolojik birimler az veya çok farkla günümüz Azerbaycan Türkçesinin yazı dilinin yanı sıra onun ağız ve diyeleklerinde kullanılmaktadır.

Gülşen-i Raz'ın üslubu için karakteristik olan bu özellik onun Türkçe kelimelerin bol olduğu kelime hazinesinde de görülmektedir. Belirttiğimiz gibi tercümede sadece Türkçe kelimelerden oluşan birçok beyitleri bulunmaktadır. Genelde tercümenin zengin kelime hazinesi, tarihi leksikolojinin araştırılması açısından önemli olan ilk kaynaklardan biridir. Türk lehçelerinin eski dönemlerine ait kelimeler topluluğu olan ve daha çok *Tarama Sözlüğü* olarak bilinen kitapta bir sıra yazılı yapıtlarla beraber *Gülşen-i Raz*'dan da yararlanılması bunun somut delilidir.

Gülşen-i Raz tercümesinde birçok eski ve eşine nadir rastlanırların Türk kökenli kelimeler kullanılmıştır ki, bunların bazıları zamanla unudularak çağdaş Azerbaycan-Türk edebi dili için arkaikleşmiş, bazılarıysa küçük değişikliğe uğrayarak ağızlarda veya lehçelerde hala kullanılmaktadır. Bu yönüyle dikkat çeken aşağıdaki kelimeler özellikle dikkatçektir:

Āğ - kafes biçiminde yapılmış örgü, avcı ağı, balıkçı ağı, örümcek ağı:

*Deliklerde örümcek düzer āğlar,
Alamaz kaz ü ördek sinek avlar.*

*Ağ*e düşmiş görersen kendözini,
Toğancılar tutar, diker gözünü.

Bu beyitlerin ikisinde de kelimelerin tümü Türkçedir. Eski bir Türkçe kelime olan *ağ* sözcüğü, ilk defa Balasagunlu Yusuf'un *Kutadgu Bilig* eserinde rastlanmıştır (68,16). Meşhur türkolog alim E.Necip bu kelimenin 13.-14. yüzyıllara ait meşhur Türk yazılı yapıtlarından *İbn Mühenna Sözlüğü*'nde, Rabguzi'nin *Kıyasu'l-Enbiya* eserinde, Kutb'un *Hosrov ve Şirin* tercümesinde, Seyf Serai'nin *Gülistan* tercümesinde kullanıldığını vurgulamıştır (75,208-209). 14.yüzyıla ait *At-Tuhfa Ez-Zekiyya Fi-l-Luğa et-Türkiyye* (bundan sonra kısaca: *At-Tuhfa*), Ebu Heyyan'ın (1256-1344) *Kitab al-İdrak li-Lisan el-Etrak* (bundan sonra kısaca: *Kitab al-İdrak*) eserinde, Hinduşah Nahcıvani'nin (14.yüzyıl) *As-Sıhah al-Acemiyye* adlı Farsça-Türkçe sözlüğünde de (bundan sonra kısaca: *As-Sıhah*) *ağ* kelimesinin yukardaki anlamları verilmiştir (69,260;18,18; 23,104). *Ağ* kelimesinin 16.yüzyıla ait *Ke-vamilü't-Tabir* eserinde de kullanıldığını söyleyen Azerbaycan araştırmacısı Tefvik Abdullayev onun başka Azerbaycan yazılı yapıtlarında geçmediğini vurguluyor (61,57). Kutb'un *Hosrov ve Şirin* tercümesinde *av* kelimesinin *ağ* anlamında kullanıldığını belirten prof. E.Necip *av* ve *ağ* kelimeleri arasında anlam ilişkisinin bulunduğunu, ikinci kelimeyi birincisinin bir başka versiyonu olarak görüyor. (75,209). *Ağ* ve *av* kelimeleri arasında anlam ilişkisinin olmasına rağmen onları aynı keseye koymak doğru değildir bize göre. Çünkü *av* kelimesi orta dönem Türk metinlerinde (günümüz Türk dillerinde de) daha geniş anlamıyla hayvan avlamakla (aynı zamanda ağla hayvan avlamakla) ilgili bir kelimedir. Lakin *ağ* sözcüğü daha dar anlamda *av* kavramının değil, avlamak aletinin adını taşımaktadır. Bunu prof. Necib'in üzerine araştırma yaptığı Kutb'un *Hosrov ve Şirin* tercümesindeki bir örnekte de görebiliriz. Burada *av* sözcüğünden türeyen *avcı*, *avlağ*u (*av* yeri) ve *avlamak* kelimeleri bulunduğu halde (75,256-257,260), *ağ*'la ilgili hiçbir türemiş kelimeye rastlamayız. İlginçtir ki, V.Radlof *ağ* kelimesinin Türkiye'de ve Azerbaycan'da kafes şeklinde yapılan örgü anlamında kullanıldığını belirtmiş (79,I,141-142). Sonuç olarak *ağ* kelimesinin bu anlamı Azerbaycan Türkçesinde arkaikleşmiş, Türkiye Türkçesinde ise halen olduğu gibi kullanılmaktadır (81,27).

Ağullanmak - halelenmek, ayın ışıklı daire ile kapsanması, ay harmanlanması:

*Ay ağullandı vü hem oldı yeldüz,
Güneş gibi göründi cümle yılduz.*

Bu kelimeye Türk lehçelerinin en eski katmanlarını yansıtan 3 kaynakta - *Kitab al-İdrak*'da, *As-Sihah*'da ve V. Radlof'un sözlüğünde rastladık. Ebu Hayyan *Kitab al-İdrak*'da *ağıl* kelimesiyle ilgili şöyle yazar: *Ağıl*, koyun sürüsünün bir yerde durduğu zaman etrafının çerçelenmesidir. *Koyun ağılı* olarak kullanılır (**koyun pisliği** - *M.N.*, bak:18,18). *Bazen de ay ağullandı* (seçdirme bize ait - *M.N.*) da denir: *yani ayın etrafında hafif ve ince bir çember hasil old: ay halelendi* (18,18). Gördüğümüz gibi, Ebu Hayyan burada *ağıl* kelimesinin taşıdığı anlamlar arasında büyük fark görmez. Buradaki *ağıl* ve *ağullandı* kelimeleri aslında benzer kavramları ifade eder: sürünün devreye alınması ve ayın hale ile çevrilmesi. H.Nahcıvani bu kelimeyi *ay ağılı* olarak vermiş (23,155). V.Radlof, *ağullanmak* şeklinde, ayın yukarıda zikrettiğimiz anlamında almış (79,I,166). *Ağullanmak* aynı anlamda *Oğuz-name*'de de geçer: *Ayun ağillansa, ağılun böyüt, gün ağillansa kuyun böyüt* (48,64). Buradaki *kuyun* bildiğimiz *koyun* (ev hayvanı) olsa gerek çünkü cümledeki *ağıl*, koyunla ilgili kullanılmıştır. Bu atasözünün günümüzdeki şekli şöyledir: *Ay halelense, ağılını berkit, gün halelense, koyununu böyüt*. *Gülşen-i Raz* tercümesinde *ağullanmak* fiili ile beraber *ay ağılı* söz birleşmesi de (ay halkası, ay dairesi, ay halesi) kullanılmış:

*Bu hatt içinde olan yanağ ü yüz
Ay ağılında ol resme ki yılduz .*

Ağıl kelimesi Fars dilinde de *ağel*, *ağol* şeklinde geçer ve *koyun yatağı*, *tavuk ini* demektir (60,140;77,38).

Ağmak - çıkmak, yukarı kalkmak:

*Çün ağdı minbere direk katından,
Direk inledi anun firketinden.*

*Deniz mevc urıacak kopar buharı,
Aşağada iken ağar yukarı.*

Ağmak kelimesi aynı anlamda ister eski Türk metinlerinde (bak: 68,16), isterse de orta dönem Azerbaycan yazılı yapıtlarında (31,55; 48,214,22,5) bolluca kullanılmıştır. Azerbaycan Türkçesinin *Fuzuli* bölgesinin ağızlarında bu kelime halen görülmektedir (5,21).

Alu - salak, deli, akılsız:

*Aluluğundan uyarsın aluya,
Kaçup yağmurdan uğrarsın toluya.*

Örnekte *alu* sıfatı ile beraber ondan türenmiş *aluluk* (akılsızlık) isminin kullanılması da dikkati çekir. Bu tabirin eski şekli *alığ*'dir (bak:68,35). Bu kelime, eski Türk metinlerinde (bak:68,35), ve 13.-16. yüzyıllardaki yazılı yapıtlarında (bak:75,233-234;109,1,115-116) yukardaki anlamıyla beraber *kötü* anlamında da kullanılmaktaydı. *Alu* kelimesi bazı kaynaklarda *aciz*, *değersiz*, *aşağı* anlamlarında da kullanılmıştır (bak:109,1,115). Günümüz Türkçesinde bu kelime *alık* şeklinde yukardaki anlamlarında geçiyor (81,46). Azerbaycan Türkçesinde ise *alu* kelimesi arkaik özellik arzeder. Şirazi bu beytinde de tamamen Türkçe kelimeler kullanmıştır.

Anca - böyle, böylece, bu türlü, bu kadar, o kadar:

*Giyah idün gül ile bile bitdün,
Çemen bülbülleriyle anca ötdün.*

Bu kelime eski Türk metinlerinde (bak:68,43), Kutb'un *Hosrov ve Şirin* tercümesinde (75,242), Nesimi Divanında (31,49) kullanılmıştır. Mustafa Darir'in *Yusuf ve Züleyha* eserinde de (33,220) bu kelime kullanılmış, ama eserin eski Türk sözlüğüne alınmamıştır. V.Radlof'un sözlüğünde ise bu leksem *ança* şeklinde kayıta geçilmiştir (79,1,241).

Assı - fayda, kazanç, menfaat:

*Gücün senün orada hiç yetmez,
Bunı bildüğün, anda assı etmez.*

*Anadantoğma gözsüz olsa bed-hal,
Ne assı eyler ana kehli-kehhal.*

Bu kelimenin daha eski şekli *asığ* sözcüğüdür. Eski Türk metinlerinde de bu leksem sırf *asığ* şeklinde geçer (bak: 68, 60). Aynı kelimededen türemiş *asığsız*, *asığlığ*, *asığlamak* kelimeleri de farklı kaynaklarda görülmektedir (68,60;75,201-202). *Alu* ve *assı* kelimelerinin daha eski şekillerinden gördüğümüz üzere birçok eski Türk kelimelerinin sonundaki *ğ* ünsüzü düşmüştür. Azerbaycan-Türk yazılı yapıtlarında bu kelime *assı* şeklinde kullanılmış (31,42; 33,156;136,8a).

Aşlamak - sıkılaştırmak, yapıştırmak, aşı yapmak:

*Söz açalım ü söze başlayalum,
Gül ağacına sünbül aşlayalum.*

Bu kelime Mahmud Kaşgari'nin meşhur eserinde de aynı anlamda kullanılmıştır (bak:68,63). Çağdaş Azerbaycan-Türk edebî dilinde kullanılan *aşlamak* (aşı yapmak) eylemi eski anlamı ile benzerlik gösterse de şimdi daralmıştır. Bu fiilin kökünde *dayanan aş* isimdir (bak:75,202-203). *Gülşen-i Raz* tercümesinden verilen bu örnekte de *aşlamak* kelimesi daha çok *aşı yapmak* anlamında kullanılmıştır.

Aymak - ayılmak:

*Yüzin, gör bade nuş et, ay humarı,
Nolursa ola, andan sonra barı.*

Aymak kelimesi bu anlamıyla bildiğimiz iki meşhur kaynaktaki - *Tarama Sözlüğü* 'nde (109,I,10) ve V.Radlof'un sözlüğünde (79,I,10) görülmektedir. *Tarama Sözlüğü* 'nde *aymak* kelimesiyle ilgili sadece örnek verdiğimiz *Gülşen-i Raz* 'daki beyit verilmiş. *Aymak* bu anlamıyla günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır (81,82). Azerbaycan Türkçesinde ise bu fiilin edilgen şekli kullanılır (ayılmak). Bununla beraber *aymak* fiilinden türeyen *ayık* kelimesinde onun eski şekli korunmuştur. *Aymak* eski Türk metinlerinde *demek*, *konuşmak*, *söylemek* anlamlarında kullanılmıştır (bak:68,25). Kutb'un *Hosrov ve Şirin* tercümesinde de *aymak* bu anlamdadır (75,448). Eski Türk metinlerinde *aymak* kelimesinden türeyen *ayıtmak* (konuşturmak) eylemi de

kullanılmaktaydı (68,29). *Kitab-i Dede Korkut*' da da sık sık kullanılan bu kelime *konusurtmak* değil de *konusmak*, *demek* anlamındadır:

“**Korkut ata ayıtdı**” (28, 31). “**Ozan aydır**” (28, 33).

Gülşen-i Raz' da da sonuncu anlamıyla geçer:

*Ol aydır bundan özge yer ü gök var,
Kim anda toptoludur süen`-i settar.*

Bayık - açık, gerçek, hakiki:

*Bu resme tamuda, uçmağda bayık,
Beden olur makamına muvafik.*

Beytin birinci mısrasında kullanılan *tamu* (cehennem), *uçmak/uçmağ* (cennet) kelimeleri de eski Türk kelimeleridir ve günümüz için arkaiktir. *Bayık* kelimesine gelecek olursak, bu leksem *Destan-i Ahmed Harami*'de (15,28), Suli Fakih'in *Yusuf ve Züleyha* (22,8), Ali'nin *Kıssa-i Yusuf* (24,32) ve Mustafa Darir'in *Yusuf ve Züleyha* (24,32) eserlerinde aynı anlamda kullanılmıştır.

Çak – düz, tam, en, gibi:

*Hakkün çün nur-i aksi düşdi cane,
Düşürdi gülgüle çak asimane.*

Sözcük M.Kaşğari'nin eserinde ve *Altun Yaruk* adlı eski Türk metinlerinde kullanılmıştır (bak:68,139-140). Bu kelime V.Radlof'un sözlüğünde de yer almıştır (79,III,183).

Çokramak - kaynamak, coşmak, fokurdamak:

*Siperler, şuleler ura güneşde,
Ki, adem beynisi çokraya başda.*

Kelime bu anlamıyla M.Kaşgari'nin lügatinde (bak:68,154) ve 14.-15.yüzyıllara ait Türk yazılı yapıtlarında (bak:109,II,938) kullanılmıştır. Bu fiilden türeyen *çokratmak* (çoşdurmak) ve *çokraşmak* (kaynamak, coşmak) kelimeleri de Kaşgari'de kullanılmış (bak: 68, 154). Azerbaycan Türkçesinde olan başka hiçbir yazılı yapıtda *çokramak* fiiline rastlanmaz.

Degme - tesadüfi, her, herhangi:

*Mühalif yeller esmezse ovade,
Hatar bulunmazsa degme bir hevade.*

Bu kelime *Kutadgu Bilig*'de *tekme* (bak:68,548), *At-Tuhfa*'da *degme* (69, 290), *Kitab al-İdrak*'da ise *teyme* ve *degme* şeklinde (18, 30-33) geçer. 14-15.yüzyıllara aid Azerbaycan yazılı eserlerinde de *degme* kelimesi kullanılmıştır (22,15-16;25,181; 31,245;33,306).

Dek durmak - sessiz durmak, susmak, sesini çıkarmamak:

*Sifatinde idi zati demekdir,
Daha ilerü varma, bunda dek dur.*

Bu ifade “tek turmak” şeklinde *Divanü-Luğat-it-Türk*'de (93, I, 334), *Orta Asya Tefsiri*'nde (63,280) ve *At-Tuhfa*'da (69,378) kullanılmıştır. *Kitab al-İdrak*'da ise aynı anlamda *tek olturdu* ifadesi geçer (18,129). *Şuheda-name*'de bu ifadeye rastlıyoruz: *Ey Yehuda, tek dur* (136,306). *Oğuz-name*'de de bu ifade aşağıdaki iki atasözünde geçer: 1. *Dek duranın devece assısı vardır* (48, 99) – günümüz anlamıyla: *Susanın deve kadar faydası vardır* (Susmak altındır). 2. *Ya tek tur, ya perk* (48,200) – günümüz anlamı: *Ya sus, ya sıkı dur*. Prof. Mirza Rehimov Azerbaycan Türkçesinin Lenkeran ve Astara ağızlarında aynı anlamda *tek din* ifadesinin halen kullanıldığını göstermiştir (49,51-52).

Dek tutmak - itiraz etmek, kınamak:

*Kimsene bunda sana tutamaz dek
Ki, kamu nesneyi Haktır koyan, Hakk.*

Bu ifade aynı anlamda Yunus Emre, Kadı Bürhaneddin, Dede Ömer Ruşşeni, Gülşeni Berdei ve başka söz ustalarının dilinde kullanılmıştır (109, II,977-978).

Demren - okun ucu, okun ucuna bağlanan kemik veya demir:

*Girincek ok gezi zeh ortasına,
Düşer ok demreni kabze içine.*

Bu kelime *Kitabi-Dede Korkut* 'ta (28, 92). *As-Sihah* 'da (23, 144), Kadı Bürhaneddin *Divan* 'ında ve 14-16.yüzyıllara aid başka Türk yazılı yapıtlarında da kullanılmıştır (109,II,1073-1074). Azerbaycan araştırmacısı Teyfik Abdullayev *demren* kelimesinin *Kevamilüt-Tabir* isimli tercüme eserinde de *ok demreni* ve *sünü demreni* (nize ucu) olarak geçtiğini belirtir (61,100-101). *Gülşen-i Raz* tercümesinden verilen bu beytin ilk mısrasındaki *gez* kelimesi de eski Türkçe bir kelimedir. Kaşğari'nin lügatinde *gez* kelimesi *okun ucu* anlamında kullanılmıştır (68, 305). V.Radlof'un sözlüğünde ise bu kelime hem *ok*, hem de *okun kirişe geçirilen ucu* anlamlarında verilmiştir (79,II,1574). Ebu Hayyan'ın kitabında geçen *gözlük* (ok düzeltmek için kullanılan bıçak) kelimesi de (18,49) bize göre bu leksele ilgilidir ve onun *gezlik* şeklinde okunuşu gerekiyor.

Devlengeç – Çaylak türünden bir avcı kuş (sarıköynek):

*Begendürmez isen şahe şikarı,
Kim, oldun devlengeden dahi barı.*

Bu kelime 13-16.yüzyıllara aid bir sıra edebi metinlerde (109,II, 1124-1125) ve sözlüklerde, örneğin, *At-Tuhfa* 'da (69,290) aynı anlamda kullanılmıştır.

Dişürmek/devşürmek - toplamak:

*Eger eskildise bu cism tonı,
Dişür goknus kibi, yığ odunu.*

*Berü gel bu sedepler ağzını aç,
İçün dişür, kabın yabanlara saç.*

Şirazi beytin ilk mısrasında dişürmek eyleminin eşanlamlısı olan yığmak kelimesini de kullanmıştır. Aynı cümle, beyt veya mısra içinde Türk diline özgü eşanlamlı kelimelerin kullanımına *Destan-i Ahmed Harami*, Yusuf Meddah'ın *Varka ve Gulşah*, Suli Fekih'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevilerinde ve de *Kitab-i Dede Korkut*'ta da rastlıyoruz (16,28-29;33, 32;22,34;45,137-138). Prof. E.Demirçizade ve prof. T.Hacıyev bu özelliklerin kavim diller için karakteristik olduğunu söylüyorlar (16,28; 21,70). Böyle durumlar başka Türk eserlerinde de görülmektedir (75a,57-79).

Dişürmek kelimesi *Kitabi Dede Korkut*'ta (28,39), *As-Sihah*'da (23, 202), *Destan-i Ahmed Harami*'de (15,16). Suli Fekih'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde (22,16) ve Ş.İ.Hatai'nin dilinde (10,30) kullanılmıştır. Bu kelimeyi V.Radlof *devşirmek* şeklinde vermiştir (79,III,1696). Müellif bu kelimenin Kırım Türklerinin dilinde *aklın başına devşir* (aklını başına al) deyiminde kullanıldığını söylemiş (79,III,1696). İlginç olan Şirazinin de aşağıdaki beyitte bu deyimini kullanmasıdır:

*Dişür aklüni vü endişe eyle,
Hüzuri batinünde pişe eyle.*

Destan-i Ahmed Harami'de de bu deyimini birinci tarafı Türkçedir:

*Gülendama dedi: dövşür ögünü,
Bilirmisen bana sen etdüğünü?(15, 46)*

Bu deyim günümüz Azerbaycan Türkçesinde birinci tarafı Arapça *akıl* kelimesiyle değiştirilerek kullanılmaktadır: *ağlını başına yığmak*. L.Budagov *döşürmek* fiilinin Osmanlı ve Azerbaycan Türklerinde *yığmak*, *dermek* (toplamak, ot, meyve vb.) anlamlarında kullanıldığını belirtir (64, I,371). *Dişürmek/devşürmek* ağızlarımızda *döşürmek* şeklinde ve aynı anlamda halen kullanılmaktadır (5,203;7,213).

Dürüşmek - çalışmak, çaba harcamak, çaba sarfetmek:

*Verür varın ü sa`y eyler, **dürüşür**,
Ol evvel kopduğı yere irişür.*

Bu beyitte de mütercim *düşürmek* fiilinin eşanlamlısı olan *say etmek* söz birleşmesini de kullanmıştır. *Dişürmek* kelimesi Kaşgari'nin eserinde *çekişmek*, *çarpışmak*, *karşı karşıya gelmek* anlamlarında kullanılmıştır (bak:68,589). *Kitabi Dede Korkut*'ta, Mustafa Darir'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde ise bu kelime Şirazi'nin tercümesinde olduğu gibi *çalışmak* anlamındadır (28,107;24,35).

Ergürmek - yetiştirmek, yetirmek:

*Heves ehlin çeker her dem hevaye,
Sanasın **ergürür** derdin devaye.*

Bu kelime aynı anlamda Kaşgari'nin eserinde de yer almıştır (bak: 68,177). Suli Fakih'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde de *ergürmek* kullanılmıştır:

*Ey neçe ayruleri vesl eyleyen,
Neçeleri ümmidine **irküren.** (22,11)*

*Kimse heç bana beha yetürmeye,
Kimse benim yüzime **irkürmeye.** (22,55)*

Suli Fakih'in bu eserinin Bakü'de yayımlanan versiyonunda *ergürmek* kelimesi, örneklerden de görüldüğü üzere, *irgürmek* şeklinde transliterasyon edilmiş ve kitaptaki eski Türkçe kelimeler sözlüğüne alınmamıştır. İlginçtir ki, eserdeki ikinci örnekte aynı zamanda kelimenin eşanlamlısı *yetürmek* de kullanılmıştır.

Eşme – çölde bulunan sığ su kuyusu:

*Yene nuş eyle rahmet çeşmesinden,
Ferağət ol bu zehmet eşmesinden.*

Eşmek (kazımak, kazıyıp açmak) eyleminden türeyen şu isim V.Radlof'un sözlüğünde *eşme* (*aşme*) şeklinde geçer (79,I,914). Lakin eski ve orta dönem Türk metinlerinde bu kelimeye rastlamayız.

Eyig - çöl kuşu, çöl güvercini:

*Anun kimi taşı yok, ol çiğ gibidir,
İçinde taşsız olmak **eyig** gibidir.*

Bu kelime Mahmud Kaşğari'nin eserinde *ıfık* (bak:75,462), *At-Tuhfa*'da *ayak* (69,262), Kütb'ün *Hosrov ve Şirin* tercümesinde ise *efek* şeklinde (75,462) geçer. *Kevamilüt - Tabir*' isimli tercüme eserinde bu kelime *ügeyik* şeklindedir (61,92). V.Radlof'un sözlüğünde üç şekilde görülür: *ögeik, ügeyik, üveyik* (79,I,1193;1807;1911)

Eksilmek – bir şeyin ekşimesi, tatsız olması:

*Bu reng ile ki sen seni boyarsın,
Ne şerbet ekşilir, ne sen toyarsın.*

Bu kelimeyle aynı kökten kelen *ekşig* (ekşi) sıfatı Mahmud Kaşğari'nin *Divanü-Lugat-it-Türk* eserinde kullanılmıştır (bak: 68, 168). Orta dönem Türk yazılı yapıtlarında bu kelime *ekşi* şeklinde geçer (31,80;48, 217;61,53; 65,56).

Esrüklük - sarhoşluk, mestlik:

*Visalı badesin içdük önünde,
Humar etdi uş **esrüklük** sonunda.*

*Hakkun çün göresin anda likasın,
Ne deyim ki, ne **esrüklük** kılasın.*

Bu kelimeyle aynı kökten gelen *esrik, esruk* (sarhoş) sıfatına hem en eski metinlerinde (bak:68,184), hem de 13-14.yüzyıllara aid Türk yazılı yapıtlarında rastlanır (75,198;75a,241). Şirazi aynı köke sahip *esritmek* (sarhoş olmak) fiilini de kullanmış:

*İkinci, bunları esritdi dünya,
Uçünci, dünyadur bunlara dünya.*

Bu fiilin geçişsizi şekli olan *esrimek eylemine* Nesimi *Divan*'ında (31,69), Kutb'un *Hosrov ve Şirin* tercümesinde (75,198-199) yer verilmiştir. V.Radlof'un sözlüğünde *esrik* kelimesinin *azmış, kudurmuş* anlamları da verilmiştir (79,I,883). *Esriük* (sarhoş) *Kitabi Dede Korkut*'ta da kullanılmıştır (28,80).

Gedik/gedük - noksan, eksiklik, yara, yarık, deşik:

*Kimün ki içinün ola gedügi,
Erenlerün budur nakıs dedügi.*

Şirazi bu beyitte *gedük* kelimesi ile beraber onun Arapça kökenli eşanlamlısı olan *nakıs* kelimesini de kullanmıştır. Bu özellik, yani bir beyitte veya mısradaki bir Türk kelimesiyle beraber onun Arapça ve Farsça eşanlamlısının verilmesi Nesimi şiirlerinde de sık sık rastladığımız durumdur (31,16-18). *Gedük* sözü *Orta Asiya Tefsiri*'nde *deşilmiş, diş-diş, eğri büğrü* anlamlarında kullanılmıştır (63,194). Ebu Hayyan onun sadece *delik, deşik* anlamlarını vermiş (18,47). Bu kelime *Şüheda-name*'de de kullanılmıştır: "*Menüm hane-danuma gedük saldun*" (136,135b). H.Nahcıvani de bu kelimeyi *gedik* ve *gedük* şeklinde kaydetmiş (23,111;152). *Gedik* kelimesi *Oğuz-name*'de de kullanılmıştır (48,219).

Gedik kelimesine *Kitabi Dede Korkut*'ta bir tek aşağıdaki cümlede rastlanır: *Kara polat uz kılıcı gedik oğlan* (88a,II,247). Ne yazık ki bu kelime destanın Bakü'de yayımlanan tüm nüshalarında *gödek* olarak verilmiş ki (13,400;27,127;28,107;29,96) bu da *kısa, gödek* demektir (30,125). Muharrem Ergin ise bu kelimeyi *gedik* şeklinde okuyarak (88a, I,222), onun *tahrip edilmiş, yozlaşmış, diş-diş olmuş* anlamlarına geldiğini söylemiştir (88a,II,110). Bize göre de metnin genel içeriğine uygun olan kelime *Kitabi Dede Korkut*'daki *gödek* değil *gedik*'tir. Destanın Bekil Oğlu Emran boyunda yer alan yukardaki cümlede kâfir, oğuz yiğitlerinin silahının *gödek* değil, sırf *noksanlı* olmasına işaret eder:

*Kara polat uz kılıcı **gedik** oğlan,
Elindeki süğüsü sınık oğlan .(88a, II, 247)*

Bu cümlelerdeki *sınık* kelimesinin *gödek* le değil, *gedik* le olan ses uyumu görülmektedir. *Dede Korkut* ta kullanılan *gedik* kelimesiyle aynı kökü paylaşan *gedilmiş* (tahrip edilmiş, deşilmiş) ve *gedilmesün* (tahrip edilmesin, deşilmesin) kelimeleri de kullanılmıştır (Drezden 66/4, Drezden 141/1,2). *Gedilmek* (tahrip edilmek, deşilmek, dış-dış olmak) fiili *Gülşen-i Raz* tercümesinde de kullanılmıştır:

*Güneş vasf eyler iken tana kaldum,
Gedildim ay gibi vü tana kaldum.*

Bu incelediğimiz kelime (*gedik*) Bakü ağzında *noksan* anlamında halen kullanılmaktadır (5,280).

İg - hastalık, nahoşluk, azar, ağrı:

*İçi pişmemiş anun çig gibidür,
İçinde taşsız olmak **ig** gibidür.*

Bu kelime Balasagunlu Yusuf'un *Kutadgu Bilig* eserinde (bak:68, 203) Kutb'un *Hosrov ve Şirin* tercümesinde (75,432-433) görülmektedir. Kaşgari Divanı'nda ise bu kelime ile ilgili *igcil* (sık sık hastalanan) ve *iglemek* (hastalanmak) fiilleri de kullanılmıştır (bak:75,432-433). *At-Tuhfa* 'da ise aynı kökenli *iglenmek* fiili görülür (69,294). *Kitab al-İdrak* 'da da *ig* kelimesi *koku* ve *hastalık* anlamlarında kullanılmıştır (18,19). Çağdaş Türk lehçelerinde aynı kökenli *iğcil* kelimesi *hasta*, *azarlı*, *sakat* anlamlarında kullanılır (81,432).

İsre - karşı, ileri, aşağı:

*Yakıncakdurur ol köy şehr-i Mısre,
İrak demek degildir andan **isre**.*

*Bir adım bundan **isre** adamazsın,
Safalık şerbetinden dadamazsın.*

Eski Türk metinlerinde *asra* ve *isre* şeklinde geçen ve *aşığı*, *alt* anlamlarına gelen (bak:68,61,214) bu kelime 13-15.yüzyıllara aid Türk yazılı yapıtlarında *asra* şeklinde (63,15;75,196) kullanılmıştır. Bizim incelediğimiz eserde ise hareketler olduğu için onu *isre* şeklinde okuyoruz. Kelime, *Kitab al-İdrak*'da da *isra* şeklinde geçer (18,17). Prof. A.Necib'e göre, *asra* ilgeçi *as*, *ast* (dip, alt) kökünden ve *-ru*, *-ra* eski yönelme hal eklerinden oluşmaktadır (75,196). *Asra/isre* ilgeçi diğer Azerbaycan metinlerinde de kullanılmıştır.

Genezlik - kolaylık:

*Bu yol kim inceliginden seçilmez,
Genezlik ile bu yoldan geçilmez.*

Genezlik ve onun kökü olan *genez* kelimesi 13-14. yüzyıl Türk metinlerinde geniş şekilde kullanılmıştır (109,III,1634-1639). H.Nahçıvani de bu kelimenin aynı anlamda kullanıldığını söyler (23,110). V.Radlof'un sözlüğünde de *genez* ve *genezlik* kelimeleri (*kekiz* ve *kekizlik* şeklindedir) aynı anlamda görülmektedir (79,II,1062). Keyd edek ki, *genez Kitab-i Dede Korkut*'ta da aşağıdaki cümlede geçer:

*Getdikce yerin otlakların keyik bilür,
Genez yerler çemenlerin kulan bilür* (Drezden nüshası - 52).

M.Ergin ve Ş.Cemşidov bu kelimeyi *göy* (yeşillik) kelimesine ilişkilendirerek, onu *gögez* şeklinde okumuşlar (88a,75;13,101,281). F.Zeynalov ve S.Alizade'nin Bakü'de tertib etikleri *Kitabi Dede Korkut*'da *genez* sözü *kenez* şeklinde gösterilmiş (28,32) ve bu kitaba göre hazırlanan destanın açıklamalı sözlüğünde *uzak* anlamında verilmiştir (30,118). Metinden de gördüğümüz gibi burada kullanılan *genez kolay* anlamındadır. *Kitabi Dede Korkut*'un son Bakü baskısında bu kelime *genez* olarak okunmuş (29,37) ve onun *kolay*, *hafif*, *rahat* anlamları verilmiştir (29,156).

Gönenmek - sevinmek, nimet sahibi olmak, nimetine kavuşmak:

*İçi vü taşı nur ile tonanmış,
Hakkun rahmetlerin görmüş **gönenmiş**.*

*Gehi üryan olur, gehi tonanır,
Gehi yerinir ü gehi **gönenir**.*

Kelime bu anlamıyla *At-Tuhfa`da* (69,327) ve *Kitab al-İdrak`da* (18,50) kullanılmıştır. Sonuncu kaynakta *künendi* şeklinde okunmuş (18, 50). Burada *gevendi* (sevindi) ve *gevenü* (sevinc) şeklinde verilen kelimeler de aynı kökten geliyor. V.Radlof'un sözlüğünde de bu kelimenin aynı anlamda Çağatay edebi lehçesinde kullanıldığı söylenmiş (79,II,1439).

Gönilmek - yola düşmek, gitmek, üz tutmak, yönelmek:

***Gönülü** Kabe`ye getsen uğurla,
Bulursan Kabe`de bunu uğurla.*

Bu kelime 13-16.yüzyıllara aid Türk metinlerinde sık-sık kullanılmıştır (109,III,1752-1755). *Destan-i Ahmed Herami`* de de bu kelimeyle karşılaşırız:

***Ol aradan ferak ile gönüldi,**
Ezel bezminde ana ol sunuldu. (15, 79)*

Mustafa Darir`in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde de *gönilmek* fiili kullanılmıştır:

***Çünkü Kenan yoline göneldiler,**
Karşuden kerdâşleri göründiler. (33, 265)*

Beyitteki örnekten de görüldüğü gibi, bu kelimenin kafiyeye uygun olsun diye *gönüldiler* şeklinde okunması daha doğrudur. Şunu da belirtelim ki, *gönilmek*, *Destan-i Ahmed Harami`nin* ve Mustafa Dariri`n *Yusuf ve Züleyha* kitabının sonundaki eski Türk kelimeleri sözlüğünde yer almamaktadır.

Kalaklanmak - havalanmak, kendini göklerde hissetmek:

*Meani gözledün, düşdün hilafe,
Kalaklandun uçarsın kuru lafe.*

Bu kelimeyle ne eski Türk metinlerinde, ne de orta dönem yapıtlarında karşılaşmadık. *Tarama Sözlüğü* `ndeki bir örnek de yukarıda zikrettiğimiz beyittir (109,IV,2719). V.Radlof un sözlüğünde kullanılan *kalak* ve *kalaklamak* kelimeleri *kederli ve ümitsiz sesler çıkarmak* anlamlarına gelir (79,II,227). Bize göre de bu kelimeler aynı kökten türemiştir. Hatta *Kutadgu Bilig* ve *Altun Yaruk* `da kullanılan *kal* (akılsız, deli) kelimesi de (bak:68,410) bu kökle aynı olabilir bizce.

Kırğıl - orta yaşlı insan:

*Olur tipl ü cavanü kırğıl u pir,
Olur dana vü eyler akl tedbir.*

Mahmud Kaşğari`de de geçen bu kelimeye (bak:68,446) Azerbaycan Türkçesinde yazılan eserlerden yalnızca *Şüheda-name* `de rastladık:

Emir Hamze kırğıl idi, Şeybenün ganimi oldu ki, ol dahi kırğıl idi (136,62b).

Belirtelim ki, bu orneği ilk defa prof. Mirza Rehimov günyüzüne çıkarmıştır (49,42). Bize göre, eski Türk metinlerinde kullanılan *kırğıldamak* (çallaşmak, saç ağarmak) kelimesi de aynı kökten gelmektedir (bak: 68,446).

Kıvanmak - sevinmek, güvenmek, övünmek:

*Cihan işin düzer bir gamzesiyle,
Kıvanır can u gönül bu sesiyle.*

Bu kelime aynı anlamıyla *Kutadgu Bilig* `de *kevinmek* ve *kevenmek* şeklinde geçer (68,304). Şirazi *kevenmek* fiilinden türeyen *kevinc* ve *kevinc* (ümit, sevinç) kelimelerini de kullanmıştır (68,304). *Kitab-i Dede Korkut* `da *kıvanmak* fiili *güvenmek* kelimesi ile birlikte kullanılmıştır (28, 37).

Key – çok iyi, sağlam, esaslı:

*Çü yüz tutdun, hakikat bu tarika,
Key anla bunda öküşdür dakika.*

Key kelimesi, eski kaynaklardan Mahmud Kaşgari'nin eserinde ve Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakayık* eserinde aynı anlamda kullanılmaktadır (bak:68,294). Kelime, *Kitab al-İdrak*'da da *iyi* anlamında kullanılmıştır (18,51). *Destan-i Ahmed Harami*'de de karşımıza çıkar (15,87).

Beysin ikinci mısrasında kullanılan *öküş* (çok) leksemi de eski bir Türkçe sözcüktür. Bu sözcük hem diğer eski Türk lehçelerindeki metinlerde (bak:68,624), hem de Azerbaycan Türkçesindeki metinlerde *üküş*, *ögüş* ve *yügüş* şeklinde kullanılmıştır (10,81;22,25;31,104;33,26). N.Hacıyeva bu kelimenin *İhtiyarat-i Kavaid-i Külliyye* elyazmasında 187 kez kullanıldığını belirtmiş (65,47).

Kızlg - pahalılık, kıtlık:

*Yakınlık, azlık, iraklıg u çokluk,
Ucuzluk, kızlg u aclık, toklık.*

Kızlg kelimesi *Kutadgu Bilig*'de *pahalılık*, *eşine az rastlanır bir şey pahalı şey* anlamlarında kullanılmıştır (bak:68,450). Bu kelime Mustafa Darir'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde de (33,305) kullanılmıştır.

Kirtü - gerçek, hakikat, sadık:

*Cevapın böyle verür bunun anlar,
Kim, anlara der kirtü erenler.*

*Bularun vasfeder halını kirtü,
Hadisi – “mutu kable en-temutu”.*

Bu sözcük aynı anlamda Mahmud Kaşğari'nin eserinde (bak: 68, 302), *At-Tuhfa*'da (69,332) ve *Kitab al-İdrak*'da (18,48) kullanılmıştır. Sonuncu kaynakta *kirtü söyledi* (doğru söyledi) ifadesi ve *kirtüledi* sözcüğü de yer almaktadır (18,48). *At-Tuhfa*'da bu kelime *kerti* şeklindedir. Bu kaynakta *kerti ayıtmak* (doğru söylemek) ifadesi de geçer (69,322).

Küpe - küpe:

*Bu mey çak etdi akl-ı küll kebasın,
Kulağında kodı kulluk küpesin.*

Bu kelime eski Türk metinlerinde *kübe* ve *küpe* şeklinde geçer (bak: 68,322,328). Azerbaycan Türkçesiyle yazılan kaynaklardan olan, Yusuf Meddah'ın *Varka ve Gulşah* manzum hikayesinde ise *küpe* şeklindedir (32,16). *At-Tuhfa*'de ise o *kübe* biçiminde karşımıza çıkar (69,329).

Kulağuz/kulavuz/kılavuz - rehber, yol gösteren:

*Ne hasil dünyada ol kulavuzdan
Ki fark etmeye eyü vü yavuzdan.*

*Kanat açdı vü bunlar uçdı düpdüz,
Bulara Mustafa oldu kulağuz.*

Bu kelime *Divanü Luğat it-Türk*'de *kulabuz*, *Kutadgu Bilig* ve *Orta Asiya Tefsiri*'nde *kulavuz* gibi kullanılmıştır (bak:68,464-465; 63,190). *Kitab-i-Dede Korkud*'da ise o, *kulağuz* şeklindedir (28,53). Kelime *As-Sihah*'da iki yerde görülmektedir (63,110,175). M.Darir'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde de görülür (33,211). Azerbaycan'ın büyük şahsiyeti ve bilimadamı Mehmet Emin Resul-zade bu kelimenin Nizami Gencevi'nin eserlerinde de *kelavuz* şeklinde kullanıldığını belirtmiş (50,226). Bu fikri Ord. Prof. Dr. Hamid Araslı da söylemiş (27,162). Prof. A.Necib'e göre *kulağuz* yapı bakımından birleşik kelimedir - *kulak* ve *ağuz* (ağız) sözlerinden oluşmuş ve eski Oğuzca bir sözcüktür (75a,96). Prof. E.Demirçi-zade onu aslı kaybolmuş birleşik kelime olarak değerlendirir (16,154). Prof. H.Ze-

rine-zade ise Azerbaycan'da Safeviler döneminde Fars dilinde *kela-vuz*, *kelabez* şeklinde kullanılan bu kelimenin kökünde *yalavac* (yol gösteren, rehber) kelimesinin yattığını söylüyor (60,361-362). Bize göre, prof. Emir Necib'in fikri daha mantıklıdır. Bunun birinci sebebi kelimenin en eski kaynaklarda, hatta Nizami Gencevi'de *kelavuz* şeklinde geçmesidir. İkincisi, *kulakağuz-kulağuz* fonetik deyişliği daha inandırıcıdır (yanyana gelen *ak-ağ* hecesinin biri düşmüştür). Üçüncüsü, *kulak* ve *ağız* ayrı ayrı anlamları arasında belli yakınlık var (rehber önde gider, kulağı ile duyduğunu ağzı-dili ile söyler). *Kulak* kelimesi de *göz* kelimesiyle birlikte birleşik (*gözkulak – gözetmek, korumak*) kelime oluşturur (75a, 135). Azerbaycan-Türk dilinin Batı ağızlarında *kulağuz* sözcüğü *alağuz*, *kılvız* şeklinde korunmuştur (7,197;206). Azerbaycan'ın Kazak ve Tovuz bölgelerinde bu kelime *haberci, ara vuran, ikiyüzlü, dalkavuk* anlamlarında kullanılır. Günümüz Kazak ağzında da *kulakavuz* ifadesi *haber, şayia* anlamında kullanılıyor (75a,135). İlginç olan bu kelimenin Fars dilinde *kelağuz, kelavoz* şeklinde *rehber* anlamında halen kullanılmasıdır (77,II, 272).

Onarmak/önermek - düzeltmek, iyileştirmek, yoluna koymak:

*Onarmaz kimse Hakk azdurdığını,
Yazamaz kimse Ol bozdurduğunu.*

Bu fiil *Kutadgu Bilig*'de de aynı anlamda kullanılmıştır (bak:68,368). Kelimenin kökü olan *onmak iyileşmek, yoluna girmek* anlamlarında eski Türk metinlerinde kullanılmıştır (68,367). *Onmak* fiilinden türeyen *önet* (uçurlu, mutlu) sıfatı ise *İhtiyarat-i Kavaid-i Külliye* eserinde kullanılmıştır (65,65). Azerbaycan'ın Marneuli ve Dmanisi ağızlarında bu kelime halen görülmektedir (bak:65,65). Azerbaycan konuşma dilindeki *avand, avad, ovand* kelimeleri de bu kökten gelmektedir (65,65). *Onarmak* fiili 14-16.yüzyıllara aid diğer Azerbaycan-Türk metinlerinde sıkça kullanılmıştır (28,39;22,25; 33,30;109,V, 2984-2986). Bu kelime Azerbaycan-Türk dilinin bir sıra ağızlarında halen kullanılıyor (51,33).

Öykünmek - taklit etmek:

*Kamusu öykünür ehl-i temize,
İbadetleri benzer eski beze.*

*Karanulık serayiydi harabe,
Vücudi öykünür idi serabe.*

Bu kelime aynı anlamda 14-16.yüzyıllara aid Türk metinlerinde sık sık kullanılmıştır (109,V,3146-3151). Öykünmek kelimesi V.Radlof'un sözlüğünde de bulunmaktadır (79,I,1173).

Pürlenmek - tomurcuklanmak, ağac ve bitkilerin tomurcuklanması:

*Budaklandı vü pürlendi müeyyen,
Tefekkür etdi kim, ya Rab, kimem ben.*

Bu kelime aynı anlamda (*bürlenmek* şeklinde) *Divanü Luğat it-Türk*'de görülür (bak:68,133). Eski Türk metinlerinde aynı köklü *bür* (tomurcuk) kelimesi de kullanılmıştır (bak: 68,32). Bu sözcüklerin her ikisi V.Radlof'un sözlüğünde de var (79,IV,1719).

Sanu - fikir, düşünce, istek:

*Kulağundan sanu penbelerin çek,
Yakin odına yansun perde-yi şekk.*

Sanmak fiilinden türemiş *sanu* ismi, V.Radlof'un sözlüğünde görülmektedir (79,IV,302). Aynı kökten gelen *sağinc/sakınc* kelimesi de *sanu* isminin eşanlamlısı olarak eski ve orta çağlara aid Türk metinlerinde kullanılmıştır (bak:68,486;75a,261). *Sağinc* kelimesi *sanmak* fiilinin eşanlamlısı olan *sağınmak* sözcüğünden türemiştir.

Saz - sarı (reng ismi):

*Kılıc acısı benzin saz etdi,
Bu gayretden ki keşf-i raz etti.*

Kelime bu anlamıyla 14.yüzyıl Türk şairlerinden Germiyanlı Şeyhoğlu Mustafa Cemali'nin *Hurşid ve Ferehşad* mesnevisinde ve yine o dönemde yaşamış Hacı Paşa'nın *Müntehebü ş-Şifa* adlı tıpla ilgili eserinde kullanılmıştır (109,V,3360).

Semrimek - şişmek, yağlanmak, kilo almak:

*Bu yatlık özge vü bilişlik özge,
Ki, semrimekdir özge, şişmek özge.*

Bu kelime zikrettiğimiz anlamıyla eski Türk metinlerinde kullanılmıştır (bak:68,495). *Kitab al-İdrak* ve *At-Tuhfa*'da da *semrimek* kelimesinin bu anlamı gözlemlenmiştir (18,35;69,363). Orta çağlara aid Azerbaycan yazılı yapıtlarında aynı köke sahip *semiz* sıfatı da kullanılmıştır (28,46;24,37;136,9b;48,220;22,26). İlginçtir ki, *semrimek* fiili şimdi de Azerbaycan'daki terekemelerin (göçebe hayat sürenlerin) ağızlarında kullanılmaktadır: *Koyun semridikce yavaş olur* (55). Ne yazık ki, bu kelime Azerbaycan-Türk dilinin dialektoloji sözlüğüne alınmamıştır.

Sımak - bozmak: kırmak:

*Bu eksi görmedi iblis-i mel'un,
Anunçün emri sidi oldu meğbun.*

*Bozalar sülhi vü ahdi sıyalar,
Bu resme ola atlular yeyeler.*

Kelime bu anlamıyla hem eski Türk metinleri (bak:68,502), hem de orta döneme aid Azerbaycan-Türk yapıtlarında (109,V,3416-3426) yer almıştır. *Gülşen-i Raz* tercümesinde bu kelime, örneklerden de görüldüğü gibi, *emir* ve *ahd* (ahid) isimleriyle birlikte kullanılmıştır.

Sin - kabir:

*Dügün gözler ü halkın ölüsini,
Yemeksiz evdür ana ölü sini.*

Sözcük bu anlamıyla hem eski Türk metinlerinde (bak:503), hem de orta döneme aid Azerbaycan-Türk yapıtlarında (24,38;22, 26;33,155;31, 303;136,205b) kullanılmıştır. 17.yüzyılda yaşamış Sarı Aşık 'ın bir manisinde de bu kelimeye rastlanır:

*Men aşık, tersine koy,
Ter teni ter **sine** koy.
Yahşını kablesine
Aşığı tersine koy.*

Soğulmak - suyu çekilmek, suyu tükenmek:

*Zamanlar geçer ü döner felekler,
Denizler **soğulur**, ölüer semekler.*

Bu kelime de zikrettiğimiz anlamıyla *Kitabi Dede Korkut* 'da geçer: *Kanlı-kanlı suların soğulmuşdı, çağladı ahir* (27,66). Şunu da belirtelim ki, destanın 1988 yılında Bakü'de yayımlanan kitabında, bu kelime *sovğulmuşdı* olarak verilmiş (28,66) ve kitabın açıklamalı sözlüğüne de bu şekliyle alınmış (30,159). Prof. Şamil Cemşidov onu *soğulmuşdu* kimi transliterasyon etmiş (13,337,406). Bize göre, bu sözcüğü yazılışı itibarile (bak:88a,II,117) *soğulmuşdı* şeklinde okumak daha uygundur. Şunu da belirtelim ki, *soğulmak* eylemi 14-16. yüzyıllara aid bir sıra Türk metinlerinde daha çok *Kitab-i Dede Korkut* 'un Drezden nüshasındaki yazım biçimiyle görülür (bak: 109, V,3494-3498). V.Radlof da onu *torpağa batmak* (suyun, kurdun) ve *kurumak* anlamlarını vermiştir (79,IV,531). *Tarama Sözlüğü* 'nde verilen örneklerin birçoğunda *soğulmak* fiili *Kitabi Dede Korkut* 'da olduğu kimi, *su* kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Fikrimizce, çağdaş Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *suyu sovulmuş deyirmanı okşayır* (bak:6,IV,108) ifadesindeki *sovulmuş* sözcüğü *soğulmak* kelimesinin fonetik değişime uğramış şeklidir (ğ-v sesdeğişmesi).

Bu kelime 10. yüzyıla ait *Altun Yaruk* metninde de *sokulmak* şeklinde (*suyu çekilmek* menasında) geçer (bak: 68,509). Kelimenin fonetik versiyonuna bakılırsa zamanla onun *k* ünsüzü *ğ* 'ye dönüşmüş.

Somun - kabarık buğday ekmeği:

*Ol ac gözsüze benzer, yalanur ol,
Deve depdügünü somun sanur ol.*

Bu kelime bildiğimiz meşhur kaynaklardan sadece *At-Tuhfa`-da* (69, 376) ve V.Radlof'un sözlüğünde (79,IV,564) geçer. *Tarama Sözlüğü* bu kelimenin 16.yüzyıl Türk yazarı Tosyalı Celal-zade Nişani Mustafa Çelebi'nin *Mevahibü`l-Hallak* eserinde de kullanıldığını gösterir (109,V,3507)

Sungur - şahin, şunkar, av kuşu:

*Döşedi ağ sungur bal-i zerrin,
Felek sahninde olmağa güherçin.*

Bu sözcük eski Türk metinlerinde *songur* ve *şungar* şeklinde görülür (68,508;525). Prof. Hasan Zerine-zade bu kelimenin Safeviler döneminde Fars dilinde de *songar* ve *şongar* şeklinde kullanıldığını yazar. (60,320-321). İran âlimi Hasan Amid ise Türkçe olan bu kelimenin Arapçaya da *songar* şeklinde geçtiğini belirtir (118,624).

Tan - şaşkınlık, hayret:

*Bu devlet denizine her ki yata,
Ne tanı var anun, ab-ı hayata.*

Bu kelime de gerek Türk metinlerinde (bak:68,532), gerekse orta dönem yazılı kaynaklarında (18,198;75a,110;48,221) kullanılmıştır. Yukarda zikrettiğimiz *tana kalmak* (şaşırmak) deyiminin birinci kelimesi de aynı kökten gelir.

Toğan - şahin, altın kuş:

*Egerçi sen yumurdadan toğansın,
Havada uçucu vahşi toğansın.*

Toğan kelimesi aynı anlamda eski Türk metinlerinde kullanılmıştır (bak:68,571). *At-Tuhfa*’da bu sözcüğün *şahin* ve *kırğın* anlamlarının olduğu gösterilir (69,390). *Kitab al-İdrak*’da (18,40) ve Radlof’un sözlüğünde ise (79,III,1159) kelimenin sadece *şahin* anlamı verilmiştir. *Oğuz-name*’de de bu söz *şahin* anlamındadır (48,221). İlginç olan, *toğan* kelimesinin Fars dilinde de kullanılmasıdır (77,II, 162). *Toğan* sözcüğünün Türkçe olduğunu vurgulayan büyük İran âlimi Muhammed Muin’in belirttiğine göre, bu kelime hem de Türk şahıs adlarından (126,II,2227). Şirazi *toğançı* kelimesini de *avcı*, *şahin avlayan adam* anlamında almış:

*Başuna börk urar, bağlar ayağın,
Toğançılar eli olur turağın.*

Toğançı kelimesine *As-Sıhah*’da da rastlarız. (23,45)

Tonanmak - giyinmek:

*Gehi üryan olur, gehi tonanır,
Gehi yerinir ü gahi gönenir.*

Kelime, *Kutadgu Bilig*’de (bak:68,574), *Destan-i Ahmed Harami*’de *tonanmak/donanmak* şeklinde (15,41-42) ve Suli Fakih’in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde (22,28) kullanılmıştır.

Toylamak - doyurmak, yedirib-içirmek, ziyafet vermek:

*Eyü dedün, eyü, ey din ulusu,
Ki, toyladun, bu han ile ulusu.*

Bu kelime eski Türk metinlerinde *ziyafet*, *şülen*, *şadlık meclisi* anlamında kullanılmış *toy* (*düğün*) isminden (bak:68,572) türemiştir. *Toylamak* fiili *Destan-i Ahmed Harami*’de (15,57), Suli Fakih’in ve Mustafa Darir’in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde de (22,28;33,307) geçer.

Turağ - mesken, durulacak yer:

*Kamer kim, gecede yakar çirağı,
Cihan göği ki, anundur turağı.*

Mahmud Kaşğari'nin eserinde de geçen bu sözcüğün *sığına-cak, yuva* (dağlarda yuva) anlamları yer almıştır (bak:68,587-588). Ebu Hayyan ise onun *yer, mekan, durulacak yer* anlamlarını belirtir (18,39). *Destan-i Ahmed Harami*'de (15,17 - *durak*, 91 - *turak*) ve Suli Fakih'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisinde (2.2,16) *mesken, dura-cak* anlamları verilmiş.

Tutuk/tütük - perde:

*Müresse örtülü benzer arusa,
Tütük içinde yürür pusa-pusa.*

Kelime, *Kitab al-İdrak*'da (18,28) ve 14-16.yüzyıllara aid Türk metinlerinde (109,II,1291-1292) kullanılmıştır. Mehmet Emin Resul-zade onun Nizami Gencevi dilinde kullanıldığını belirtmiş (50, 225).

Tüş - meyve, verim, sonuç:

*Dahi ol tüşdendirür teamum,
Dahi ol halladur bu kelamum.*

Kelime *meyve* anlamında onun eşanlamlısı olan *yemişle* (tüş-yemiş) birlikte eski Uygur yazıtlarında kullanılmıştır (bak:68,600). Bu kaynaklarda *tüşlük* (meyveli) ve *tüşsüz* (meyvesiz) kelimeleri de görülmektedir (bak:68,600). V.Radlof'un sözlüğünde ise *tüş* kelimesinin *meyvenin içi* ve *şeker* anlamları verilmiştir (79,III,1289).

Ülü - pay, hisse, hisse senedi:

*Veli olmaz cihanda bundan ulu,
Verilmez bundan özgeye bu ülü.*

Bu kelime, eski Türk kaynaklarında *ülüş* ve *ülüş* şeklinde karşımıza çıkar (bak:68,625). 14-16.yüzyıllara aid Türk metinlerinde ise *ülü* ve *ülüş* şeklinde kullanılmıştır (109,VI,4067-4069).

Üyez - sivrisinek:

*Üyez perince iste yerde canı,
Gözet noktede cism-i asımanı.*

Kelime bu anlamıyla *Kitab al-İdrak*'da (18,23) görülmüştür. *As-Sıhah*'da (23,65) ve *Kevamilü't-Tabir*'de ise (61,93) *üvez* şeklindedir. *Üyez* sözcüğü, çağdaş Türk sözlüklerinde *üvez* şeklinde ağzılarda kullanılan kelime olarak gösterilmiştir (81,890).

Üyük - tepe:

*Seni bildirdiler sana büyükden,
Ki, düz yere inedin sen **üyükden**.*

Kelime bu anlamıyla Mahmud Kaşğari'nin eserinde kullanılmıştır (bak: 68,623). Prof. Amir Necib'e göre, bu kelimenin kökünde *üymek* (bir yere toplamak) fiili yatmaktadır (75a,40). *Üyük* sözüne başka Türk yapıtlarında da rastlanır (18 23;75,386;75a,40).

Yahtulu - ışıklı, nurlu, parlak:

*Ki, eşitmişem anı bir uludan,
Hakkın bezminde şem'-i **yahtuludan**.*

Bu kelime aynı anlamda 14-15.yüzyıllara aid birkaç kaynaktan kullanılmıştır (109,VI,4214).

Yancuk - kese, torba, boyundan geçirilerek yana asılan çanta:

*Ne bilsün gevheri buncuk dakınan,
Gani olmaz kurı **yancuk** dakınan.*

Kelime Mahmud Kaşğari'nin eserinde *yancık/yancuk* şeklinde kullanılmıştır (bak:68,232). Sözkonusu kaynakta *yanlık* sözcüğü de *çoban torbası* anlamında geçer (bak:68,232). Ebu Hayyan ise bu kelimenin bir atasözünde kullanıldığına işaret etmiş: *Yigid koş, yançuk boş* (Cavan güzel, cibi boş) (bak:18,57). *Yancuk* sözü 13-17. Yüzyıllara aid diğer yapıtlarda da görülmüştür (109,VI,4274-4276).

Yasılmak - yayın kirişinin kemervari düşmesi, yayın gevşetilmesi:

*Kirişler üzüle, yaylar yasıla,
Sonucu leşker-i Mısırın basıla.*

Bu kelime de Mahmud Kaşğari'nin eserinde görülür (bak: 68,245). Bu kaynakta *yasmak* fiili de *gevşetmek*, *dağılmak* anlamlarında kullanılmıştır (bak:68,245). Gördüğümüz gibi, *yasılmak* fiili *yasmakın* edilgen şeklidir. *Yasılmak*, *Destan-i Ahmed Harami*'de de kullanılmıştır:

*Dokuz kişi yatır başı kesilmiş,
Kılıçları sınıb, yayı yasılmış.* (15, 26)

V.Radlof da **yasmak** fiilini *yayı yasmak* - *yayı gevşetmek* şeklinde verir (79,III,213).

Yavlak - çok, ziyadesiyle fazla, çok iyi:

*Bular remz ettiği ne çeşm ü lebdir,
Bu leb bu çeşm ise yavlak acebdir.*

Eski Türk Sözlüğü'nde *yablak* ve *yavlak* şeklinde geçen bu sözcüğün *kötü*, *yaman*, *sağlam* anlamları verilmiş (68,222,249). *Kitab al-İdrak*'da *yovlak* şeklinde transliterasyon edilmiş ve çok anlamına geldiği vurgulanmıştır (18,57). Azerbaycan Türkçesiyle yazılan metinlerde ise bu kelime *yavlak* şeklindedir ve yukarda zikrettiğimiz anlamlarda kullanılmıştır (15,41;22,20;25,182;33,26). Şamettin Halilov bu kelimenin Mustafa Darir'in *Yusuf ve Züleyha* manzum hikâyesinde *kötü*, *yaman* anlamında kullanıldığını belirtmiş (24,36).

Yegin - üstün, kuvvetli, şiddetli:

*Sualinden cevabın, **yegin** olsun,
Sana diken veren eline gül sun.*

Eski Türkçede *yeg* (iyi) kelimesi ile aynı kökten gelen *yegin* sözcüğü 14-16.yüzyıllara aid Türk metinlerinde kullanılmıştır (109, VI,4477 -4480).

Yelmek – acele etmek, yürümek, süratle gitmek:

*Yeler ardınca daim nik-namun,
Diler mekbuli ola hass u amun.*

Bu fiil de zikrettiğimiz anlamıyla hem eski Türk metinlerinde (bak: 68,254), hem de 13-16.yüzyıllara aid yapıtlarımızda (109,VI, 4505-4510) kullanılmıştır.

Yerinmek - kederlenmek, nefret etmek:

*Gehi üryan olur, gehi tonanır,
Gehi yerinir ü gehi gönenir.*

Kelime bu anlamıyla eski Türk metinlerinde yer almıştır (bak: 68,253). Aynı kaynaklarda bu fiilden türeyen *yerinc* (mutsuz) sıfatının kullanıldığını görüyoruz (bak:68,258). Mahmud Kaşğari'nin *Divanü-Lugat it-Türk* ve Balasagunlu Yusuf'un *Kutadgu Bilig* eserlerinde *yerinmek* fiilinin eşanlamlısı olan *yermek* fiili de kullanılmıştır (bak:68,253).

Kitabi Dede Korkut destanında sadece aşağıdaki bir cümlede geçen *yerindirmek* fiili de aynı kökten gelir: *Sevindirdin, yerindirme, ozan, meni, - dedi* (28,62). Cümlenin genel içeriğinden de görüldüğü gibi, *yerindirme* kelimesi *kederlendirme* anlamında kullanılmıştır. Bununla beraber, *Kitabi Dede Korkut*'un açıklamalı sözlüğünde bu kelimenin *utandırmak, mahçup olmak, reddetmek* anlamlarına işaret edilmiş (30,108). Prof. Ş.Cemşidov onu *yarındırma* şeklinde okumuş (13,331) ve *yozdurma* anlamında kullanıldığını belirtmiştir (13,173).

Yoyulmak - silinmek, bozulmak, yok olmak:

*Beka adı vücuda koyulupdur,
Fena yokluğu andan yoyulupdur.*

Kelime zikrolunan anlamıyla Mahmud Kaşğari'nin eserinde *yoğulmak* şeklinde geçer (bak:68,269). Aynı kaynakta bu fiille aynı kökten gelen *yoğmak*, *yoğunmak* (bozmak, yok etmek) kelimeleri de gözlemlenir (bak:68,269). *Kitab al-İdrak*'da ise bu fiil *yuydu* (sildi) şeklinde transliterasyon edilmiştir (18,57). V.Radlof bu sözcüğün *yoyulmak* şeklinde kullanıldığını belirtmiş (109,III,416).

Yörenmek - dolaşmak, dolanmak, bir şeyin çevresinde dolaşmak.:

*Bu şert ile kim, fikrün ola tecrid,
Yörene kalb evine nur-i tevhid.*

*Lügat, nehv ü meani, hikmet ü sarf,
Yöresinde **yörenür** bunların harf.*

Bildiğimiz hiçbir kaynakta bu kelimeyle karşılaşmadık. Lakin onun kökü olan *yöre* (etraf, çevre, civar, daire, muhit, havalı.) ismi birçok kaynakta geçmektedir (68,276). Yukarıda verdiğimiz beyitlerden ikincisinde *yöre* ismi de kullanılmış. Günümüz Azerbaycan Türkçesinde bu kelime sadece *yan yöre* deyiminde geçer.

Verdiğimiz örnekler ve onlar hakkındaki bilgilerden de görüldüğü üzere, tercümede Eski Türk diline ait bir sıra kelime kullanılmıştır. Günümüz Azerbaycan Türkçesi için arkaik olan bu kelimelerin birçoğu fiillerdir. İlginçtir ki, onların kökünü oluşturan adların büyük bir kısmı edebi dilimizde (yazı dili) hiçbir değişikliğe uğramadan kullanılmaktadır. Örneğin: *toy+la (mak)*, *don/ton+an(mak)*. Arkaik isimlerin bazılarından türeyen fiillerin Azerbaycan-Türk edebi dilinde (yazı dili) kullanımına da rastlıyoruz. Örneğin: *eşme*, *tanık*, *turak*, *tutuk* adları çağdaş Azerbaycan-Türk yazı dilinde unutulmuş olsa da, onların köklerindeki fiiller (*eşmek*, *tanımak*, *turmak-durmak*, *tutmak*) olduğu gibi kullanılıyor. Tercümede geçen bazı arkaik deyimlerse varlıklarını Azerbaycan-Türk dilinin farklı ağızlarında devam ettirmektedirler. Bundan dolayı, deminden beri saydığımız kelimelerin birçoğunu günümüz Azerbaycan Türkçesi için tamamen arkaik saymak doğru olmaz. Mamafih, Şirazi'nin kullandığı kelimelerin içinde sadece klasik Azerbaycan Edebiyatı değil, orta dönemlere ait diğer Türk lehçelerinin metinleri için de eşine az rastlanır kelimeler bulunmaktadır ki, bu da mütercimim ilim ve dün-

yagörüşü bakımından ne derece önemli bir şahsiyet olduğunun göstergesidir.

Gülşen-i Raz tercümesinde çağdaş Azerbaycan Türkçesi bakımından aşağıdaki Türk kökenli leksik, fonetik ve semantik arkaizm sayılan kelimeler de görülmüştür:

Adamak – adlandırmak; **ağırlamak** – saygı göstermek, ululamak, yüceltmek; **ağça** – para; **aldamak** – aldatmak; **anaru** – oraya, obür tarafa; **ancılayın** – onun gibi; **andağı** – ondaki; **arı** – temiz; **ayıtmak** – demek, söylemek.

Beklemek – gözlemek, **belk urmak-** parlamak; **belürlenmek** – aşıkâr olmak; **bigi** – gibi; **bile** – ile; **biliş** – tanıdık, arkadaş; **bilezük** – bilezik; **bilürlenmek** – bilirim savında bulunmak; **birlemek** – Tevhid, Allah'ın birliğini kabul etmek.

Çeleb – Tanrı, Allah; **çeri** – ordu, asker; **çizginmek** – dönmek, dolaşmak.

Delürmek – çok sevmek, delicesine sevmek; **denlü** – kadar, denli; **derilmek** – toplanmak; **dibelik** – tam, ebedi; **dikmek** – dikmek (ağaç); **dügün** – toy, düğün; **dün** – gece.

Edinmek – benimsemek, kazanmak; **erürmek** – yetiştirmek, **eş** – arkadaş, dost; **eylenmek** – kazanmak, elde etmek; **eyü** – iyi.

Edik – çizme, konçlu mest; **enek** -çene kemiği; **enreşmek** – bağırışmak, **etmek** – ekmek.

Giyecek – elbise, giyim; **gidermek** - yok etmek, aradan kaldırmak; **gönlek-** gömlek; **görklü** – güzel, temiz, iyi, mübarek, çekici, gösterişli.

Hoy depmek – hay vurmak (bağırarak seslemek).

Irmak – çay; **ısmarlamak** – itibar etmek.

İken/igen - çok, daha çok; **iletmek** – ulaştırmak; **imden gerü** – bundan sonra; **irmek** – ulaşmak; **iss** – sahib; **işbu** – bu.

Kendözi – kendi; **kez** – defa; **köşk** – saray; **köy** – yaşayış yeri, köy; **küymek** – beklemek.

Kadanmak – pekişmek, yerleşip kalmak.; **kankı/kanğı** – han-gi; **karanu** – karanlık; **karcaşmak** – karışmak; **kat** – yan; **kayırmak** – kederlenmek; **koğan** – vahşi hayvan; **kulmaş** - kurnaz; **kuşatmak** – giyindirmek.

Nitekim – nasıl ki; **nesne** – şey, nesne.

Oran/ören – ölçü, miktar, hücut; **ovak** – ovuntu; **oyuk** – mukavva, insan ya da hayvan eklini andıran korkuluk.

Ög – akıl; **öküş** – çok, fazla; **öndin** – kabak; **örk** – hayvanın ayağına bağlanan ip; **öte** – karşı taraf, alt, aşağı.

Pınar – çeşme, pınar.

Sağış – hesap, say; **sancak** – bayrak; **sayru** – hasta; **sinör** – hudut; **son uc** – son, nihayet; **sunmak** – uzatmak, takdim etmek; **sünü** – süngü; **sünüük** – kemik.

Tahta – tarlanın bir bölümü, lek; **tanık** – şahit; **tamu** – ce-hennem; **tapu** – hüzur, secde; **taş** – çöl teref, dışarı; **turmalamak** – parçalamak; **tolinmak** – batmak; **tostogrı** – tamamile doğru, çok doğru; **туру gelmek** – ayağa kalkmak; **tütün** – tüstü.

Uçmağ – cennet; **ulaşmak** – kavuşmak; **ululanmak** – büyümek, büyük mevki sahibi olmak; **umac** – hedef, nişangâh; **umu** – ümit, arzu, istek; **urmak** – vurmak; **urunmak/ürünmek** – bürünmek, giyinmek; **us** – akıl; **uslu** – akıllı; **uş** – budur; **uşatmak** – kırmak, parçalamak; **uvak** – küçük; **uz** – iyi, ustaca.

Ün – ses; **üşenmek** – çekinmek; **üzenmek** – üzülmek.

Varmak – gitmek.

Yaban – çöl, sahra; **yasag** – kanun, emir; **yavutmak** – yaklaştırtmak; **yedilmek** – yedeğe alınmak; **yeg** – iyi, üstün; **yelek** – leylek; **yemiş** – meyve; **yepremek** – yıpratmak, yırtmak, dağıtmak; **yufkacık** – ince vb.

Bu kelimelerin çoğu orta döneme ait başka eserlerde de kullanılmış, bazıları halen Azerbaycan-Türk ağızlarında varlıklarını sürdürmektedirler.

Örneklerden de gördüğümüz gibi, Şirazi konunun darlığına ve tercümenin daha fazla felsefi bilimsel anlam taşımasına rağmen Türkçe kelimelerden geniş şekilde yararlanmış. Bu sebeptendir ki, genel anlamıyla tercümenin dili sade ve akıcıdır. Aynı zamanda eser bu yönüyle bize 14-15.yüzyıllarda halk diliyle kaleme alınmış mesnevileri (Suli Fakih'in ve Mustafa Darir'in *Yusuf ve Züleyha*, Yusuf Meddah'ın *Varka ve Gulşah* vb.) hatırlatır.

Gülşen-i Raz üzerine yaptığımız incelemeden görüldüğü üzere, eser gerek klasik Azerbaycan Tercüme Edebiyatının, gerekse 15.yüzyıl edebi yazı dilinin özelliklerini yansıtıyor. Tüm bunlar da büyük Azerbaycan şairi-mütercimi Şirazi'nin kaleminden süzülen *Gülşen-i Raz*'ı, klasik tercüme edebiyatının ve edebi dil tarihinin en değerli kaynakları ve incileri arasında zikretmemize gerekçe teşkil ediyor.

SONUÇ

15-16. yüzyıllarda Azerbaycan Edebiyatında edebi tercümelemler geniş yer kaplıyordu. Arapçadan ve Farsçadan çevrilen bu tercüme eserleri ulusal edebiyatımıza yeni konular getirmekle beraber hem de dilimizin gelişmesine yardımcı oluyordu. Bu dönemin en meşhur tercümelemlerinden biri de *Gülşen-i Raz* tercümesidir. *Gülşen-i Raz*, Azerbaycan'ın büyük filozof şairi Şeyh Mahmud-i Şebüsteri'nin Farsça nazma çektiği edebi-felsefi eserdir. Tasavvufila ilgili bir eser olan *Gülşen-i-Raz* veciz bir üslupla “Vahdet-i Vücut”un temel argümanlarını ortaya koyan temel kitaplardan biri olarak Ortaçağda Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde geniş yayılmış ve hakkında çoklu sayıda şerhler yapılmıştır. 1426 yılında Şirazi mahlaslı bir mütercim şair de onu yine nazımla Türkçemize tercüme etmiştir. Eser Türk ve Azerbaycan edebiyatlarında tasavvuf kavramını açıklayan ilk kaynaklardan olduğundan tesiri büyük ve geniş olmuştur.

Eski tezkere ve farklı el yazmalardan Şirazi'nin Türkçe birkaç gazelinin, rübai ve müstezadının olduğu belirlenmiştir. *Gülşen-i Raz* tercümesinde ise onun üç kasidesi bulunmaktadır. Lakin Şirazi bugüne kadar daha fazla *Gülşen-i Raz* tercümesiyle bilinmiştir.

Mütercim-şair hakkında verilen bilgilerden ve *Gülşen-i Raz*'dan elde ettiğimiz bilgilere göre o, 1376-77 yılında doğmuş ve 1426 yılında Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Şair aslen Şiraz'dan olduğu için Şirazi mahlasını almış ve şimdiki Türkiye bölgesinde yaşamıştır. *Gülşen-i Raz* tercümesini de Osmanlı sultanı II. Murat'a (1421-1451) ithaf etmiştir.

Dünyanın farklı müze ve kütüphanelerinde *Gülşen-i Raz* tercümesinin 47 yazma nüshası bulunmaktadır ki, onların birkaçı 15-16. Yüzyılların ürünüdür. Tercümenin üç el yazması üzerinde yaptığımız incelemele, kâtiplerin metinler üzerinde değişiklik ettiğini gösterdi. Şöyle ki, tercümenin İstanbul nüshasında bulunan iki kaside ve Sultan II. Murat'ın övgüsüne adanmış bölüm Sankt-Petersburg nüshasında yoktur. El yazmalar imla-yazım kuralları açısından da birbirinden farklıdır.

Şirazi'nin *Gülşen-i Raz* tercümesi ile Şebüsteri'nin aynı adlı mesnevisi üzerinde yaptığımız karşılaştırmalı-metinsel araştırma onlar arasında hem benzer, hem de farklı yönlerin olduğunu gösterdi.

Her iki eser vezin, yapı ve içerik itibarile birbirine yakındır. Şirazi Farsça metnin büyük bir kısmını olduğu gibi, dilinde ve muhtevasında değişiklik etmeden çevirmiştir. Buna rağmen eserler arasında hacim bakımından büyük fark var: Şebüsteri'nin *Gülşen-i Raz* eseri 1007, Şirazi'nin tercümesi ise 2890

beyitten (İstanbul nüshasında) oluşur (bazı nüshalarda bu rakam 3000'i aşıyor).

Orijinal metinle tercüme arasındaki temel fark mütercimim eklemelerinde görülür. Eserlerin karşılaştırmasından Şirazi'nin esere doğrudan tasavvufla, yani sırf konuyla ilgili edebi duygu ve düşüncelerini, hayat tecrübelerinden çıkardığı sonuçları eklediğini ve böylece de eserin içeriğini genişlettiğini gördük. Şirazi'nin eklemelerinin önemli bir bölümü, tasavvufi dünyagörüyle ilgilidir ve ahlaki-didaktik karakterlidir. Bununla beraber mütercim *Gülşen-i Raz* tercümesine başka kaynaklardan aldığı küçük bölümler de eklemiştir.

Tercüme ile orijinal metin arasındaki hacim farkının ana nedeni, orta dönem Doğu'daki edebi çeviri sanatı ve bu klasik manzum tercümelere özgü özelliklerden (mütercimler orijinal metinde serbestçe kısaltmalar veya eklemeler vb. yapıyorlardı.) kaynaklanıyordu. Bunları gözönünde bulundurarak Şirazi'nin *Gülşen-i Raz*'ını orta döneme ait serbest yaratıcı tercüme olarak değerlendirebiliriz.

Gülşen-i Raz tercümesinin büyük kısmı, özellikle de Şirazi'nin eklemeleri dilinin sadeliği ve halk diline yakınlığıyla dikkat çeker. Mütercim Farsça metinden harfiyen çevirdiği bölümlerde Arapça ve Farsça kelimelere ağırlık vermiştir.

Tercüme yüksek edebi dille kaleme alınmıştır. Bu yerde Şirazi'nin bolluca kullandığı cinaslı kafiyeleri özellikle dikkatçektir. Mütercim hem Türkçe kelimelerle (bunlar daha çoktur), hem de yabancı kelimelerle başarılı şekilde cinas oluşturmuştur. Tercümede bolluca atasözü ve deyimler kullanılmıştır ki, bu da Şirazi'nin halk edebiyatına, Türkçeye olan derin sevgi ve aşinalığından kaynaklanıyor.

Şirazi Türkçenin zengin kelime hazinesinden, onun rengârenk ifadelerinden ustaca yararlanmıştır. Sırf bu sebepten *Gülşen-i Raz* tercümesi Türkçenin eski dönemine ait değerli kaynaktır. Tercümede kullanılmış çok eski ve eşine az rastlanır kelimeler bunu kanıtlamaktadır. Böyle kelimelerden özellikle **ağullanmak** (halelenmek, ayın ışıklı daire ile kapsanması, ay Harmanlanmak), **aymak** (ayılmak),

eşme – (çölde bulunan sığ su kuyusu), *kırğıl* (orta yaşlı insan), *kalaklanmak* (havalanmak, kendini göklerde hissetmek), *somun* (*kabarık buğday ekmeği*), *yahtulu* (ışıklı, nurlu, parlak) ve b. dikkate şayandır.

Klasik Azerbaycan Tercüme Edebiyatının en geniş yayılan örneklerinden biri olan *Gülşen-i Raz*, tüm bu özellikleriyle beraber ister tasavvuf, ister sosyal fikir tarihi ve isterse de edebiyat ve dil tarihi için değerli bir edebi kaynaktır. Sonda şunu da belirtmekte yarar var ki, araştırmamızda tercümeyle bir metin bilgisi mütehessisi ve dilci olarak kısaca gözattık ve onu sadece bu yönleriyle inceledik. Ümit ediyoruz ki, tercümenin bu yayımından sonra ona filozof âlimlerimizin dikkati de yönelir ve eser tasavvuf yönüyle de araştırılır.

ŞİRAZİ'NİN

GÜLŞEN-İ RAZ
TERCÜMESİ

(metnin transliterasyonu)

Nefes urdı, nefes **Rahman**¹ nesimi,
 Müetter oldı can u dil herimi.
 Ezel gögünde gör nimet sahibin,
 Ebed yerine dökdi devlet abın.
 Şafak bu şefkati gördi ufukde,
 Bu hümmetten hacil oldı tütükde.
 İneyet mehri çün kim açdı çehre,
 Şucai mühre urdı mah ü mehre.
 Meğer nevrüz-i izzet geldi taze,
 Saadet nevbaharın kıldı taze.
 Muhabbet bülbüli guyende oldı,
 Şafaet gül-şeni cuyende oldı.
 Yanar nur-i keremden gül çırağı,
 Dolu fazl-i semenden lütf-i bağı.
 Safa cuyi vefa bağında cari,
 Ter ü taze müselsel sebze-zari.
 Gönül bülbülleri eyler ser-ağaz,
 Ki candan açılıpdur **gül-şen-i raz**.²
 Cihan anun cemal-i gülistanı,
 Dil ü can hüsnü bağı, busitani.
 Çün irdi feyz âdem toprağına,
 Kariştı müşg-i ter gül yaprağına.
 Zehi kadir ki verdi nergise ayn
 Ki andan zahir oldı sırr-ı kavneyn.
 Çimen nunine vü gül kafine bak,
 Bularda **kaf ü nun**³ evsafına bak.
 Çü kudret yağmuri yağdı kudemden,
 Bitürdi dürli çiçekler ademden.
 Hakikat şekli bu iki cihanun,
 İki yaprağıdur ol gülistanun.
 Direht ü şahi anun şöyle güldür
 Kim, anun şemmesinden **akl-ı külldür**.⁴
 Çü buldı akl-ı küll ol buy-i vaslın,
 Temyiz etti çiçeklerden gül aslın.
 Zühure geldi akl-ı küll direhti,
 Cihan bağına dökdi berg ü rehti.

*Budaklandı vü pürlendi muayyen,
 Tefekkür kıldı kim, ya Rab, kimim ben?
 Çün ezelden içerde vuslat abın,
 Taleb eyledi firkat afitabın.
 Sever gül-zar-ı gaybın ol havasın,
 Müdam andan alur neşv ü nemasın.
 Düşürdi bir budağın **la-mekane**⁵
 Kim, ala bağ-ı batinden nişane.
 Salındı ol seradan bu seraye,
 Cihan hezvine saldı aks-i saye.
 Cihani gördi bir gülzar-i fani
 Ki, çevirür endelibün zebani.
 Safası yok siyah-dil lalesinün,
 Bekası yok asıldan jalesinün.
 Kamu çiçekleri pejmürde olur,
 Kamu yaprakları efsürde olur.
 Çü ibret göziyle bu kavne baktı,
 Bu şekl ü bu tağeyyür lavne baktı,
 Cihani gördi biliş yad içinde,
 Ki vahid gibidür edad içinde.
 Bu âlem bağının **aslı vü feri**,⁶
 Hüsulî hacri vü tohmi vü zeri,
 Kamu bir çeşmeden nuş eylemişdür,
 Kimin na-hoş, kimin hoş eylemişdür.
 Kamu ol bir nefesden oldi tale,
 Yine kamu oliser ana race.
 Hakikatta kamu bir danedür asl,
 Ne anda fasl peydadur, ne hod vasl.
 Ne bitmek var, ne yetmek ol çimende,
 Ne gelmek var, ne gitmek ol vatande.
 Rücu eyliye aslına eşya,
 Kamu bir nur olur pinhan u peyda.
Tealallah kadim ü Hayyu Kadir,
Tevana vü Gani, guya vü kahir.⁷
 Yaradur bir nefesde iki âlem,
 Yine fani kılur anı heman dem.*

*Bu ahvali görür gül-şende bülbül,
 Güle karşı kılır feryad ü gülgül.
 Ki, ey gül, ömrünün yoktur sebatı,
 Hicab eylenmegil berg ü nebati.
 Bu suretten beni sen gayri gördün,
 Bu ömr-i nazenini yele verdün.
 Seninçün Hakk beni dil-hasta kıldı,
 Beni guya, seni dem-beste kıldı.
 Çü birlik düşdi gaybetden hüzure,
 İkilik geldi suretten zühure.
 Bu yüzendür kim, ol bir çok göründi,
 Hakikatta bu çokluk yok göründi.
 Gülün gönlünde ger vehm etmese seyr,
 Görünmezdi gözine suret-i geyr.
**Meğer bir nokta gibidir hakikat,
 Görünür devri kaçan kılsa suret.**⁸
 Hakikat bir varakdur padişahî,
 Yazılmış anda bir hatt var İlahi.
 Kamu halk ol hatt üzredür müsafir,
 Ne kim varsa cihanda evvel-ahir.
 Bu bağun enbiya bülbülleridir,
 Meani marifet gülgülleridir.
 Veli her bülbülün bir zari vardır,
 Ana göre anun gül-zari vardır.
 Hakiki bülbül anda Mustafadur,
 Gülistani anun vech-i Hudadur.
 Derildi cümle kuşlar busitane,
 Ki, her biri uça bir gülistane.
 Kanat açdı vü bunlar uçdı düpdüz,
 Bulara Mustafa oldu **kulavuz.**⁹
 Çü salar oldu ol bu karivane,
 Cemi-yi enbiya oldu revane.
 Bu yolda batin ü hem zahir oldur,
 Bu işde evvel ü hem ahir oldur.
 Ahed birlik sıfatın çün büründi,
 Heman dem “mim” Ahmed`den göründi.*

Ahed Ahmed`dür, ama “mim” eder fark,¹⁰
 Kamu alemdürür ol “mim”de hem garg.
Cihan guşine urdı “ha”yi halka,
Delalet etti “dal”i cümle halka¹¹.
 Anun ol “mim”inin devrinde zahir,
 Budur kim oldı evvel ayn-i ahir.
 Anunla hatm oldı aher-i rah,
 Delilidür bunun “ed ’u ilallah”.*
 Cemal-i şem’i cem’-i can-fezadur.
Makam-i cem’i¹² cem’-i dil-güşadur.
Elif bigi bu can bağında serv ol,
Bu gül-zare gelene piş-rev ol.¹³
 Tutubdur can u dil eteğin anun,
 Meğer canıdur ol can u cihanun.
 Güneşdür ol sahabe cümle yılduz,
 Bular oluncak oldı ayü yılduz.
Ebu Bekr - ol benefşe müşg-budur,¹⁴
 Ömer-lalesıfat, hoş hande-rudur.
 Semen - Osman, Ali hod yasemendür,
 Kamu arayış-i nakş-i çemendür.
 Hüseyin ile Hasan`dur iki gonce,
 Kim, urarlar meh ü mehr ile pence.
 Bulardur gülleri bu nev-baharun,
 Mah ü hurşididür leyl ü neharun,
 Tarikatta Hakikat evliyası,
 Şeriat gül-şenindendür safası.
 Bu gül-zarı tamaşa eylediler,
 Kamu gördüğü yerden söylediler.
 Kimi haktan haber verdi mücerred,
 Kimi vasf etti bu haliki mükayyed.
 Kimi vahdet denizinde olub garg,
 Denizden mevci fark eylemedi, fark.
“Enel-Hak”¹⁵ dedi her dem her nefesden,
 Uçurunca gönül kuşun kafesden.
 Kimi söyledi gürb ü böd-i mutlak,

* Allah'a davet ettiğimiz yol, işte bu yoldur. (*Kur'an*, Yusuf :108.)

Kimisi vasf etti seyr-i-zevrek.
 Kimine **ilm-i zahir**¹⁶ oldu hasıl,
 Makami oldu anun hüşk-i sahil.
 Kimi gevher bulub halka hedefdür,
 Kiminün dürri yok, ehl-i sedefdür.
 Kimi kenduye aydır, ey ser-efraz,
 Kadim ü mühdes ahvalin kıl ağaz.
 Kimisi **cüz` ü küllden**¹⁷ bir dem urdı,
 Sanur zahmine halkın merhem urdı.
 Kimisi zülf ü hatt u halı söyler,
 Bulara lazım olan halı söyler.
 Kimi söyler şarab ü şem' ü şahid
 Ki, bilmez bu rumuzi hüşk zahid.
 Çü vardur her makamunbir kelamı,
 Anunla vasf ederler ol makamı.
 Çü her söz menzile düşdi muvafık,
 Ne fehm etsün anı her bir halayık?
 Ki her bir kametün var bir libası,
 Yakasına göre olur kebası.
 Olar kim eylemedi kat-i menzil,
 Ana mecmu-i me'ni oldu müşkil.
 Kime kim olsa bu ma`nide hayret,
 Anı bilmek gerekdür ol zaruret.

**Bu kitab tasnif olundu Sultan Murad bin Muhammed bin Ba-
 yezid han adına Şeyh... şeyh-ül-islam vel-müslimin rahmetullahi er-
 Rahme... mübarek nefesleriyle ve Hakk-teala'nın inayetiyle talib-i
 Salike faide kim, maarif hasıl edeler, vallahü a'lem.**

KASİDE

Çün batine zat oldu zahir,
 Zatine zühur oldu sair.
 Hem zati tecellisine kıldı.
 Esmâ-i sıfatın mezahir.

Gayr-i ismle olmaz ol müsamma
 Kim, gayret oldı gayri kahir.
 Çün ilm huzuridir anun,
 Pes, ilm ile ola zat-i hazir.
 Var kudreti zatinün kim ola.
 Mecmu-i Hakikat ilen zahir.
 Hem nisbeti cameinden oldı,
 Mesned-i Hakka evvel ü hem ahir.
 Imkane vücub oldı talib
 Kim, aksine aynı ola nazir.
 İmkan dahi uş vücube muhtaç
 Kim, andan ola vücud-i fahir.
 Cem` oldı hakaik-i-ilahi,
 Ol kevn hakaikine nazir.
 Çün geldi hakaik izdivace,
 Akl-ı küll olardan oldı sadir.
 Eşya hareket aldı Hayyden
 Madume vücud verdi kadir.
 Temyiz-i ümure ilmi bais,
 Tahsise iradet-i mübadır.
 Çün müttehid oldı çar unsur.
 İnsan bulardan oldı fatir.
 Erkan-i vücud çar ismdir
 Kim, isimler içredir meşahir.
 Kadirü Hayyu mürid ü âlim,
 Her çardedür bular müsafir.
 Ülvide hakaik çihar isim,
 Oldı bu çihar ism-i amir,
 Hem çar firişte, hem çar unsur,
 Hem hilt-i çihardır zevahir.
 Hem çar kitab, hem nebi çar,
 Hem çar ırmak, **çar-yar-i**¹⁸ sabir.
 Üç dördü hesab et on iki,
 Kevkeblere kıl anı mesadır.
 Bu çihar suretinde cümle,
 Ol ism-i çihar oldı bahir.
 Bildün ise mürebbeat sırrın,

*Cem` eyle, tağılmasun zemair.
 Gözden gören, işiden kulakdan,
 Ruhun bil anı, ey hasta ahir.
 Dutub yürüyen ayaktan, elden,
 Hem dilden olan hemişe zakir.
 Seker (?) gehi ruh şükr eyler,
 Alettir arada merd-i şakir.
 Hakk aletidür bu cism ü bu can,
 Can aletidür bu cism-i kasir.
 Her kesrete mabde oldı vahdet,
 Her mevce denizdürür mücavir.
 Çün oldı hakiki merkez üzre,
 Mecmu-i teyinate dair,
 Olmaz bu çok ol bire müzahim,
 Ol zate sıfat değil müğayir.
 Ger küfr ise sitr, ey müselman,
 Pes, sitr-i Hakk eden ola kâfir.
 Mecmu-i nüfus bunda aciz,
 Mecmu-i ukul bunda hair.
 Efsunin bu tilsimin öğren,
 Kim gire elüne genc-i vafir.
Şirazi gibi yürime müflis,
 Götür bu hazineden cevahir.*

* * *

*Felek çün çehresinden açdı bürka,
 Ufukta ruşen oldı ayn-i matla.
 Gurab-i şeb çü düzdi perr ü balın,
 Kefaye saldı hep maşrık cibalin.
 Kanat bükdi vü kıldı göz karasın,
 Havaden gözledi mağrib yuvasın.
 Seher sendug-i - çarh oldı nigusar,
 Dehaninden düşürdi muhresin mar.
 Döşedi ağ sungur bal-i zerrin,
 Felek sahninde olmağa göherçin.
 Şuainden serabe döndi derya,
 Boyandı dürlü renge kuh ü sahra.*

Çimen tıfl bigiydi, lale nev-hiz,
 Kılurdi zümzüme mürğ-i seher-hiz.
 Zümür-rüd-şah ü le'lin-reng ezhar,
 Müenber hak ü kevser gib enhar.
 Ağaç girmişdi rengin libase,
 Şükufe düzmişdi dürlü kâse.
 Cihan firdevs gibiydi ziba,
 Kamu etraftı gun-a-gun ü re'na,
 Bahariydi, bezenmiş dürlü guşe,
 Buları gördi gönül, geldi cuşe.
 Hitap olundı bir müşgin nefesden
 Ki, gel geç bu heva vü bu hevesden.
 Dişür aklünü vü endişe eyle,
 Huzuri batininde pişe eyle.
 Hakayık cem eyle bir kitabe,
 Hatadan men olan girer sevabe.
 Maarif nazmi ile kıl verendaz,
 Adın ko ol kitabın "**Gülşen-i Raz**".
 İbarat ü **meani**¹⁹ harç eyle,
Ledun²⁰ ilminden anda derc eyle.
 Cihan halkına olsun yadigar ol,
 Varyyken dest-res hoş-paydar ol.
 Düzetgil anı bir şahun adına,
 Sığın gönülden Allah'un adına.
 Nazar kıldı bize devlet gözinden,
 Safa bağışladı rahmet yüzinden.
 Vücudi müstedam olsun hemişe,
 Makamı bi-makam olsun hemişe.
 Kerim ü âlim ü amil-i, niku nam,
 Müin-i din ü dünya Şeyhülislam.
 Güzidedür **veliler**²¹ zümresinde,
 Makamıdur felekler zirvesinde.
Vilayet²² bahrinün ol gövheridür,
 Saadet leşkerinin serveridür.
 Budakları anun pür-mive olsun,
 Kimi alma vü kimi ayva olsun.

*Anun içdün çü lütf-i şerbetinden,
Ki, başeyin - Allah etdün himmetinden.
Anun zikrindeyem her sübh ü her şam
Ki, inned - dine indellah-il islam **

* * *

*Samevatın açıldı lütf-i babı,
Firişeler götürdiler hicabı.
Kuruldu **kürsi**²³ çün nurani Haktan
Kim, etmişti taleb nur anı Haktan.
Nidalar eyledi çavuş-i hani,
Yasandı leşkeri heft asimani.
Seraperdeden oldı emr peyda
Ki, hame eylesün ser-name inşa.
Yazıldı evvelinde Tanrı adı
Ki, oldur Hakk-teala`nun muradı.
Ki, Sultan eyledüm bir nevcıvanı
Ana ısmarladım mülk-i cihani.
Anunçün **Sasan**²⁴ olsun felekler,
Ana yardımlar eylesün melekler.
Muzaffer ferrü Mansur u müeyyed,
Şahensah Murad bin Muhammed²⁵
Ki, ceddi **Bayezid**²⁶ zill-i Rabdur,
Ki Yıldırım demek ana lakabdır.
Varub çıkınca **Gazi hane**²⁷ degin,
Dahi andan öte **Osmane**²⁸ degin.
Ki, feth etti bular iklim-i Rumi,
Getürdiler kavanin ü rüsumi.
Buluttan açdılar imanun ayun,
İmaret eylediler din sarayun.
Bularun yeri bağ-i cennet olsun,
Revanleri garig-i rahmet olsun.
Saadet-bahş-i sultan-i sülale
Ki, ire ömrle bısyar sale.*

* Şübhesiz, Allahırn yanında din İslam dinidir (*Kur'an*, Al-i-İmran: 19).

Zafer sancağın üstine çekerler,
 Adunun farki üstine çökerler.
 İnayet kılıcın çünkim kuşana,
 Edunun leşkери saf saf uşana.
 Müselmanlık çerisi serveridür,
 Hidayet naminiün ser-defteridür.
 Seker... bir dem kerraye,
 Varur düşman biri birne ezaye.
 Ne kim anlarun ruyi dökilür,
 Sevap ile terazude çekilür.
 Cihanun canidür ol unsur-i pak,
 Sera-i âlem anunla tereb-nak.
 Çeriler tağı vü taşı kuşadur,
 Kelisalar yıkub, bütler uşadur.
 Murada ergürur ehl-i Muradı,
 Okunur hutbede devletlü adı.
 Kılur kafirlere haşmi vü kahri,
 Müselmanlık eder alduğı şehri.
 Yaraşuğı zamanun ü zeminün,
 Penahi, ilticasi ehl-i dinün.
 Hebabi kible-i hacat-i Adem,
 Rikabi secde-gah-i halk-ı âlem.
 Server-i mal u mülk ü tac u-tahtün,
 Ümid-i izz ü cah ü raht-i bahtün.
 Raiyyete riayet eyleyüci,
 Enaliye inayet eyleyüci.
 Müzeyyed olsun hemişe neşr-i adli.
 İrer saillere enam ü bezli.
 Beka bula anun ömr-i hayatı,
 Ter ü taze ola eyş ü nebatı
 Ki, zatı zillidür nur-i Huda `nun,
 Ümididür bu bir avuç gedanun.
 Atalar eyler ü alur dualar,
 Dualar eyler ü alur atalar.
 Hususen niyyetidür hayra daim,
 Turubdur Hakk yolında şöyle kaim.
 Hemişe hoş tutar yohsullarını,

*Kerametlü beg eyler kullarını.
 Anun kim gün gibi üstine doğdı,
 Ululuğı anun Eyyuğ^e29 ağdı.
 İnayet aynile kime kim bakdı,
 Saadet, devlet andan yana akdı.
 Bir avuç müşt-i haki gevher eyler,
 Alur düşmanlar elin server eyler.
 Öküş bağışlar ana sim ü zerler,
 Bu lütfi eşidüb ehl-i hünerler.
 Anun ali cenabına gelürler,
 Dilekli dileğin cümle bulurlar.
 Her iklimün uvağı vü irisi,
 Getürür şahe tuhfe her birisi.
 Benim tuhfem ki, derviş ü fakirim,
 Garibim, şairim, bi-çare pirim.
 Nedir, bir tuhfedir meclis çırağı
 Kim, anun can u gönüldür turağı.
 Hadis ü ayet içi toptoludur,
 Ne iken kiçi, ne iken uludur.
 Müretteb nüshadür menzum ü mevzun,
 Latif ü hubu ruşen dürr-i meknun.
 Düzetdüm anı Sultan niyyetine
 Ki, iltim anı anun hazretine.
 Budur bu nüshanün yegreg kemali,
 Kabul ede anı dergah-i ali.
 Anun ki ol eksigün tuta temame,
 Yayıla adı anun Rum`e, Şam`e.
 Anun devletli adına okına,
 Hemail ede halk anı, takına.
 Kemali, devleti payende olsun,
 Cemali, goncası ferhunde olsun.*

* * *

*Kitabı başladum nazm eylemege,
 Gücümüz yetdügince söylemege.
 Hadis ü ayet içi toptoludur,
 Ne iken kiçi, ne iken uludur.*

Müretteb nushadır manzum u mevzun,
 Latif ü hub ü ruşen, dürr-i meknun
 Veli, bu yolda bi-heddür kusurum,
 Yürürem, gafllet ile yok huzurum.
 Günahum defterin nezzare kıldum,
 Bu bir iki varakı kare kıldum.
 Ağı kıldum kare, karardı ağum,
 Yakındur elliye irmege çağum.
 Yerün yüzi dolu koyun kuziydi,
 Sekiz yüz hem yigirmi tokuziydi
 Ki, manzum eyledüm işbu kitabı,
 Evla deyü meani feth-i babı.
 Sibahat kesb eyledüm selefden,
 Çıkardum işbu dürr-i bir sedefden.
 Budur bu hukkede dürr-i Adendür,
 Hasan ne tonda olursa, Hasandur.
 Bu meşrebden eğer varsa, nasibün,
 Eşit imdi nevasin endelibün.
 Meğer bir şeyh var idi şekker-guy,
 Meani çeşmesi vü marifet-cuy.
 Ulu genç issi, kan-i lütf u ehsan,
 Büzürg-i server-i ehl-i Horasan.
 Horasan içre marufiydi meşhur,
 Hüner kısmında san kim, çeşme-i nur.
 Muhebbet nuriyleydi içi tolu,
 Yoğiydi ol zamanda andan ulu.
 Hakaikden sual etmişdi hayli,
 Nehar içinde gizlemişdi leyli.
 Getürmüş ol sualı nazma bir bir,
 Sarih elfaz içinde gizlemiş sırr.
 Anun bir pire irişdi sualı,
 Sualın eyledi takrir-i halı
 Eşitgil bu sualı al cevabı,
 Bu kanun üzre dinle bu kitabı,
 Safa versün bu gül-zar-i hakaik
 Ki, ruşen ola enva-i dekaik.

*Veli Şirazi`yi hayr ile yad et,
Duayıyla anun ruhini şad et.
Kamu dinleyene vü okuyane
İlahi, rahmet eyle bi-behane.*

***Evvel sual kim olunur keyfiyyet-i tefekkürdendir kim,
tefekkür nedür ve bu hadisün ma'nisidür ki, “tefekkeru saetin
hayrun bin ibadetin sittine sanatı”****

KASİDE

*Sübh-dem berg-i gül üstündeki dürr-i Adeni
Gör ne hoş dizdi meşşate, çıkardı çimeni.
Yasemen-zar kenarında benefşe açılıb,
Müşge benzer ki, duta daire-i nesterani,
Serv hoş raks urar sehn-i çimen üzre niyaz,
Dağıdır dest-i heva yazıya berg-i semeni.
Başladı nergis okur kim, “vebyezzet aynahu”**
Göresi geldi meğer Yusuf-i gül-pireheni.
Kurdu leyla bu sahraya meğer haymelerin,
İrişmedin aşka başladı yeşil yasemeni.
Dökdi dendanini, ya buncuki bad-i şimal,
Ahmedün aşkına ol resmiye **Veysel- Karani**.³⁰
Göygi otunu görelî gelincik çiçeklerini,
Ateşin etdi ciger kan ile her encümeni.
Lalenin gönlini kızıl ten haşhaşını al,
Birinî bağ yazılı, birinî tağ-i vatani.
Şah-süvar olalı nilufer-i zerrin efser,
Bende-i beste eyledi uş taze veni.
Süsen ağız açub dil uzadur demege raz,
Hancerin görer ü kütah eder ol dem süheni.
Goncanın le'li rengine öyküendi akik,
Cigerin kan ile boyadı **Süheyl-i Yemeni**.³¹
Meğer efsun-i hayat eşidiüben çiçekler,*

* Bir saat düşünmek altmış yıl ibadetten hayırlıdır. (hadis)

** Ve üzüntüsünden gözlerine ağ düştü. (Kuran, Yusuf: 84).

*Hakdan kalkdı vü çak etdi kefeni.
 Hitmi-i yeşil yapraklu alemin dökdi, veli
 Bürüdi dürlü çiçekler bu zemin ü zemeni.
 Bülbül-i sühte-dil savtini gül-şende et
 Ki, feramuş edesin tuti-i şekker-şikeni.
 Kangı dilden ki gele sözleri **Şirazi`nin** uş,
 Sanasın ab-ı hayat-ı akranın deheni.*

* * *

*Ser-ağaz eyle, ey mürğ-i bahari,
 Göresin geldiyse ol gülizari.
 Haber aldun meğer mürğ-i seherden,
 Nefes alub verürken müşg-i terden.
 Giyahıydün, güliyle bile bitdün,
 Çimen bülbülleriyle anca ötdün.
 Çıkar gül gibi kokusin giyahun,
 İlahi gül-şenine cilve-gahun.
 Düz altun teline dürlü cevahir
 Ki, iman getüre görerse kafir.
 Düşür avazeler ruy-i zemine
 Ki, alem benzeye huld-i berine.
 Çün ilham oldı, açıldı der-i raz,
 Hudayi irdi hatifden bir avaz.
 Sual eyle ki, sözden söz açılsun,
 Cevabından cevahirler saçılsun.
 Gönülden dinlegil evvel sualı,
 Muanber nutki vü şekker makali.
 Ki, garg etdi beni mevc-i tahayyür,
 Bu deryada ne gevherdür tefekkür?
 Tefekkürde ne demiş ehl-i daniş,
 Bana arz et bu ma'niden nümayiş.
 Ki, sirab ola andan teşne canum,
 Yakine müngalib ola gümanum.*

Bu cavab bu ayetin beyanındadır ki, “ve yetefekkerune fi halkis-semavati vel-arzi”^{} ve dahi bu hadisin takririndedir ki, “tefekkeru fi halkillahi ve la tetefekkeru fi zatillahi-teala”,^{**} yani Hakk-teala'nun zatında celle-celaluhu fikr etmek hatadur; senayeinde ve beyedeinde fikr etmek revadur.*

*Eya ser-çeşme-i bahr-i meani,
Vilayet mülkinün sahibkirani.
Düşürdün şadlık kalb-i hazine,
Meğer feth oldı Hakkani hazine.
Meğer manendis enhl-i behište,
Libasun olmış ahlak-i firişte.
Kelamun ile defterler bezendi,
İştitti canlar ü diller uzandı.
Gönül yüzini can göziyle gözle,
İzini marifet ehlinün izle.
Çü girdün bahrine bu münşeaton,
Kulak ur halline bu müşkilatun.
Maarif gül-şenine mahrem olğil,
Tefekkür ravzasinde hürrem olğil.
Tefekkürden sual etdün cevab al,
Bu vech ile kim, ola müşkilün hall.
Tefekkür batuli terk eylemekdir,
Gönül Hakdan yana berk eylemektir.
Kaçan kim gitse batıl, Hakk kalur Hakk,
Görinür cümle cüz'den küll-i mutlak.
Eyü fehm eyle, ey merd-i hoş-elhan,
Hired-mend ü sühen-guy ü sühen-dan.
Ki, tahkik-i tefekkürde kevaid,
Koyubdur bir neçe ehli-fevaid.
Kaçan kim, elm-i hikmet oldı tasnif,*

* ...ve göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler... (Kur'an, Al-i İmran: 191)

** Allah-Teala'nın zatı hakkında düşünmeyin, Onun yarattıkları hakkında düşünün. (hadis)

Bu resme eylediler anı ta'rif.
 Ki çün hasil ola dilde tasavvur,
 Anun evvel adı olur tefekkür.
 Gel imdi bu tezekkürden hazer kıl,
 Gine bir dahi Hakkani nazar kıl.
 Kim, ol eyledüğün saatde fikret,
 Anun adı olur urf içre ibret.
 Kaçan tedbir için olsa tasavvur,
 Budur akl ehli katında tefekkür.
 Bu arada meğer, ey yar-i müşfik,
 Münasib düşdi çünkim ilm-i mantık.
 Bu fennün bir adıdır ilm-i mizan
 Kim, ana hükm eyler akl-i insan.
 Çün iki keffedür bu ilm-i tahkik,
 Tasavvurdur biri vü birisi tasdik.
 Muarrefdür bu takrir ü bu terkib,
 Tasavvurlar kaçan kim olsa tertib,
 Olur tasdiki-na-mefhum mefhum
 Ki, bu ilm ehlinedür cümle malum.
 Mükaddemdür peder, teli çü mader,
 Netice oldı ferzend, ey berader.
 Ger olmazsa bu fende dahi teyid,
 Heman bu dahi olur mahz-i taklid.
 Bu sahrada bu gül-zarı dikenler,
 Akabince koyubdur çok dikenler.
 Türazi hüşkdürür, bitmez giyahı,
 Değil aşiklerün bu eyş-gahı.
 Saba gibi bu sahradan güzer kıl,
 Mukayyed etme aklüni, hazer kıl.
 Ko akli, ver elüni aşk eline
 Ki, ilte **vadi-yi Eymen**³² eline.
 Direht-i nar sana nur olsun,
 Tüfeylin cennet ilen hur olsun.
 İşit anı enallahdan hitabı,
 Hususen ol hitab-i müstetabı.
 Anun kim bunda vahdetdür şühudı,
 Temaşa eyler ol nur-i vücudı.
 Ana Hakk görinür evvel nazarde,

Şecerde ger, hacerde ger, beşerde.
Gönülde marifet olsa Hüdayi
Kamusundan ol ön görür Hudayi.
Temessük eylegil heblül-metini.
Dolaşdur ana gönül niyyetini,
Çü gönül halvetinde zikr edesin,
Gerek kim, anda ruşen fikr edesin.
Mücerred kıl anı kibr ü riyaden
Ki, pür-nur ola canun kibriyaden.
Bu şart ile kim, fikriün ola tecrid,
Yörene kalp evine nur-i tevhid.
Ana kim reh-nüma olmadı Halik,
Ana nef etmez istimal-i mantık,
Hekim ü felsefidir deng ü hayran,
Bu eşyaden nedür gördüğü imkân.
Gözine eylemiş imkânı hacib
Ki, imkândan bilinür zat-i vacib.
Gehi eyler devrden seyr-i makûs,
Gehi kalmış teselsül içre mahbus.
Kamu eşya olur ziddiyle zahir,
Hakkun ne ziddi var, ne niddi ahir.
Çün anın zatına yok zidd ü hem-ta,
Pes, anı nice bilsün merd-i dana?
Dedi çok sey edenler bu füsune
Ki yok mümkünde vacibden nümune.
Zehi nadan ki, bu sahraya düşmüş,
Hakk ister akıl eteğine yapışmış.
Refik eylenmiş ol akl-ı harabı,
Bulam der şem nuriyle afitabı.

Bu temsil anun beyanındadır ki, güneşin nuri özgedür ve cirmi özgedür. Ve dahi güneş ile ayun Hakikati beyanındadır ve bu ayetün tahkikindedür. Hakk-teala buyurur kim, “ce'eleş-şemse zıya-en vel-kamere nuren”* ve bu ayetün takriründedür kim, “...yuska bi-main vahidin ve nufezzilu be'zeha 'ela be'zin fil-ukuli...”.**

*Pınarı bağladım yine başından,
İşit temsil alem güneşinden.
Göremez bu göz aydın olmayınca,
Girilmez yola rah-bin olmayınca.
Eğer olsa güneş bir hal üzre,
Şüai olsa bir minval üzre.
Ana olmazdı halkun ittilai,
Temyiz olmasa cirminden şüai.
Tülü eylicecek güneş evinden
Heman dem fark olunur pertevinden.
Kaçan kim Hakk yaratdı afitabı
Göründi ayda anın aks-i tabı.
Güneş nuridürür görinen anda
Ki, bakıncak görersin her zamanda.
Hakikatde aya benzer bu alem
Ki, gah artar felekde, gah olur kem.
Ziya dedi güneşe Hakk, aya nur,
İkisi dahi Hakk emrinde me'mur.
Güneşdür bu felekde bir Hakikat
Ki, anda muhtalettir nur u zülmet.
Hudavend-i Cihan kim ol kavidir,
Cihan anun cemal-i pertevidir.
Münezzeh zati nurinden görünmez,
Beğayet ol zuhurinden görünmez.
Cihanı şöyle sen kaim sanursın,*

*...güneşi ışıklı ve ayı nurlu kılan... (*Kur'an*, Yunus: 5)

**...hepsi bir su ile suvarılır, ama meyvelerini bir birinden farklı kılmışız...
(*Kur'an*, Ra'd: 4)

Vücutin kendiiden daim sanursın.
 Anun kim akli dur-endiş olupdur,
 Cefa tiğinden ol dil-riş olupdur.
 Bu dur-endiş olanların füzuli,
 Biridir **felsefi**,³³ biri **hüluli**.³⁴
 Hülulinin kelamın say yalane
 Ki, hal olupdurur der Hakk cihane.
 Bulamaz felsefi hergiz Hakka yol,
 Anunçün kim, cihana der kadim ol.
 Demezler fail-i muhtar Hakk`a,
 Bu resme eylemez ikrar Hakk`a.
 Çeker her müşkili mizan-i akla,
 Mukayyed olmaz ol ahbar ü nakle.
 Hired-çeşmi Hakk`un nurine doymaz,
 Bu sırdan akl hergiz nesne duymaz.
 Yüri ol yüz için ayruk göz iste,
 Yeter ol akıl ipiyle pay-i beste.
 Olupdur felsefinün aynı ahval,
 Hakk`un ol vahdetindendür muattal.
 Çü na-bina gibidür **ehl-i teşbih**,³⁵
 Olur bir gözlülükden **ehl-i tenzih**.³⁶
Tenasühdür³⁷ ezelden küfr ü batil,
 Kim ol targözlülükden oldı hasil.
 Anadantoğma gözsüz gibi hali,
 Kimin ki olsa tarik-i **itizali**.³⁸
 Ramedlü buldı gözin ehl-i zahir,
 Görinür ana zahirden mezahir.
Kelamilerde³⁹ hod yok zevk-i tevhid,
 Karanuda koyupdur anı taklid.
 Bularun her biri bir din koyupdur,
 Kamu bildügi bildügin deyüpdür.
 Bularun bildügi Hak`dan beridür,
 Hakk`i bilmek bulardan anarudur.

*Hakk`un zatinde yok hergiz çi-vü-cun,
Teala şene emma yekulun.*
İrürdük çün kelami bu misale.
Şüru etdük uş ikinci suale
Ki, bundan menfaat bula halayık,
Hem ola surete me'ni muvafık.*

İkinci sual tefekkür bahsinün tetimmesindedür. Ve dahi beyanındadır anun kim, gah fikr olur kim, andan hata hasil olur ve gah fikr olur kim, andan sevab hasil olur, Hal budur ki, bu iki suret he-man bir fikrden hasil olur. Pes, bu yolun şartı kanğı fikrdür ki, amele gelecek müsab ola.

*Nazar kıl yine ma'ni suretine,
Teferrüc eyle Hakk`un kudretine.
Çü yüz tudun hakikat bu tarika,
Key anla bunda öküşdür dakika.
Nükuş-i vardurur levh-i hayalun,
Ki, irmez kasdi ana **ehl-I kalun.**⁴⁰
Bize ne fikir, bunda şart rahdur,
Niçün gah taat, gahi günahdur?
Olur bir fikr kim, taat yazılır,
Olur kim fikr masıyet yazılır.
Bana bu müşkili hoş eylegil hall
Ki, ma'ni eli versün eliüme el.
Sual işbu mahalde budur üşde,
Dimağe müşg ü anber budur üşde.*

* Onların iddialarından münezzehtir, çok yüce. (*Kur'an*, İsra: 43).

Bu cevap afak-i enfes fikrindedür ve bu hadisün beyanındadır: “İnne lillahi teala sab'ine alfe hicabin min nurin ve zulmetin lev keşefeha le'ehkeret sübuhati vechehi ma'enteha ileyhi beseruhu min halkihi”* ve dahi bu hadisün takririndedür kim, “li me'ellahu vaktun layese'uni fihi”**

*Temaşa eyle bu rengin büsate,
Gönül bağla bu Hakkani nişate.
Bu zevk ile olursan bunda salik,
Sana asan ola müşkil mesalik.
Hakk`a sevgü getiren şahs olur ehl,
Kamu düşvar anun katındadır sehl.
**Ger andan kuvvet olmaz ise, nemle
Çekirge budına kılmazdı hamle.⁴¹**
Çü fehm etdün sualı bi-mehabe,
Gel imdi fikr sem'in ur cevabe.
Hakk`un halkında fikr etmek revadur,
Veli zatında fikr etmek hatadur.
Hakk`un zatındadır endişe batil,
Muhal-i mahz bil tahsil-i hasil.
Kaçan ruşen olur ayatdan zat,
Veliken zatdan ruşendür ayat.
Kamu alem anun nuriyle peyda,
Kaçan alemde olsun ol hüveyda.
Hakk`un nuri kaçan kim ola zahir,
Ana takat getüremez mezahir.
Ger olsa arz sübehat-i celali,
Vücutin alemün yandura hali.
Ko akli, Hakla ol, ey karındaş,
Ki, duymaz tab-i mehre çeşm-i heffaş.*

* Allah-Teala`nın nur ve zulmetten yetmiş hicabı vardır. Eğer O, onları açib gösterseydi, Onun yüzünün nuru ve azameti onun gözünün mahlukuna kadar mevcut olan her şeyi yakardı. (hadis)

** Benimle Allah`ın arasında bir zaman vardır ki, ne en yakın melek, ne de gönderilen peygamber o zaman benimle olamaz.(hadis)

Kimün kim ola Hakk nuri delili,
 Neder ol güftügu-yi **Cebreili**.⁴²
 Nice kim taat eylerse melek bol,
 Bulmaz "li me'ellahu vaktun"*e yol.
 Yakindür gerçi dergah-i selama,
 Veliken sığmaz ol işbu makama.
 Hakk'un nuri keser aklün mecalın,
 Firiştenin yakar hem perr ü balın.
 Hakk'un nuri katında akl nuri,
 Güneşde şem` şevkinün zuhuri.
 Göremez akl nuri çeşm-i serden,
 Hakk'un nuri ki yakındır nazardan.
 Görinür nesne iken olsa nezdik,
 Beser görmekten olur anı tarik.
 Çü göz nuri karanulık bürinür,
 Ana aydın karanulık görünür.
 Karalık kabz eder nuri beserden,
 Nazar yeri değil, gel geç nazardan.
Karalık zat-i nuridür, ayan bil,
Hem anda ab-ı heyvanı nihan bil.⁴³
 Ayan olsun sana bu sırr-i pinhan
 Ki, karanuda olur ab-ı hayvan.
 Bilür mümkün yüzünden akl-i kamil
 Kim, olmaz bu karalık hiç zail.
 Değildir ol sadedde alem-i pak
 Ki, nisbet ola ana alem-i hak.
 Hudaya, bu sırr incedür beğayet,
 Meğer ruşen kıla bunı inayet.
 Bu sırr kim, üşte bir aydın gecedür,
 Gözet karanu gündüzde necedür.
 Bu meşhedde ki, nur eyler tecella,
 Öküşdür söz, veli dınmamağ ovla.

* Benimle Allah arasında bir zaman var... (hadis)

Bu temsil bu ayet beyanındadır ki, “el-hamdu lillahil-lezi halakas semavati vel-arze ve ce'elez- zülümâti ven-nure”^{} ve bu hadisün takririndedür kim, “innellah halke halkehu fi zulmetin summe elka aleyhim min nurihi”^{**} ve bu hadis-i kudsiniün ma'nisin bildürür kim, “kuntu kenzen mahfiyyen fe'e-heyyetu en u'erife fehelektul-halke”^{***}.*

*Bu mücellaye kadem ur, ey mücahid,
Bu nure olmak istersen müşahid.
Ve ger görmege ayn-i afitabı,
Dilersen, ref'kıl gözden hicabı.
Yüri bir göz dahi bul, çare eyle,
Bu kez andan ana nezzare eyle.
Nice yetsün bu baş göz ile hacet,
Getürmez çün anun tabına takat.
Bu göz ol güneşi çün görmez, ey can,
Sudan görmek gerekdir anı rehşan.
Bunu akl ehli kılmuşdur verendaz
Ki, güneş tabı sudan görinür az.
Kişiniün artürür idrakın ol tab,
Kaçan gösterse ol tabı ana ab.
Adem bir ayinedür hoş mücella,
Tecelli kıldı ana Hakk-teala.
Görindi anda varlık aks-i tabı,
Nitekim göstere ab afitabı.
Adem çün varlığa oldu mükabil,
Heman dem anda bir aks oldu hasil.
**Çü arz eyledi aks anda kudret,
Bu kesretten zühure geldi vahdet.**⁴⁴*

* gökleri ve yeri yaratan, zulmetleri ve nuru vareden Allah`a Hamd mahsusur. (Kur'an, En'am: 1)

** Allah mahlûkatını zulmette yaratdı. Sonra ise kendi nuruna garg etti. (hadis)

***Ben gizli hir hazine idim. Ta ki bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım. (hadis)

Nitekim biri saysan, çok olur, çok,
 Yok olur varlığı ol çokluğun yok.
 Eğer çi birdür edadda bidayet,
 Veliken yok ana hergiz nihayet.
 Adem bizzat pak idi vü safi,
 Zühure geldi andan kenz-i-mahfi.
 Okugil "kuntu kenzen"* sözün andan
 Ki, sana ruşen ola sırr-i pinhan.
 Adem ayinedürür aks-i alem,
 Ne nesnedür bu aksün ayn-i adem,
 Bu aksün çünkü aynı oldu insan,
 Bu ayn içinde olur şahs pinhan.
 Cihanın gözi sensin, gözün aç, bak
 Ki, göz bebeginün nuridürur Hakk
 Gören gözdür desen, bu söz değildir,
 Gören göz bebeğidür, göz değildir.
 Ne kim görinse göze, gören oldur,
 Heman bu göz arada ana yoldur.
 Cihan insandurur, insan cihandur,
 Söz anlayana bu bir söz hemandur.
 Ger ol nuriyle ise her görüşün,
 Nazar kılursın esline her işün.
 Görinen cümle oldurur, gören ol,
 Kovan oldur, alan oldur, veren ol.
 Veli ayine bigidir bu ekvan,
 Görinür anda bu eşkal ü elvan.
 Eğer bir zerreyi kılсан dü pare,
 Olur sad mehr-i taban aşikare.
 Ve ger bir katreyi hem ayırasın,
 İçinden çıka deryalar göresin.
 Eğer gösterse her bir cüz'ini hak,
 Görine anda yüz bin adem-i pak.
 Eğer bir daneye bakarsan ince,
 İçidür neçe harman örenince.
 Ne denlü dane dersen kim kiçidür,

* Ben hazine idim... (hadis)

Bu alemde büyük anın içidir.
 Hazar enbar vardır bir tarıda,
 Hümler gizlidir her bir arada.
 Üvez perince yerde iste canı,
 Gözet noktada cism-i asımanı.
 Neceme küçük ise habbe-yi dil,
 Hudavend-i cihane oldu menzil.
 Gönülde cem oldu iki alem,
 Gehi iblis olur ü gehi adem.
 Cihan bir birine oldu sirişte,
 Melekde div ü şeytanda firişte.
 Kamu biri birinin eşi gibi,
 Çekirdekte ağaç yemişi gibi.
 Gelür müminden uş kafir vücude,
 Gelür kafirden uş mömin şühude.
 Öyledir nokte-yi hal içre der-hal,
 Kamu devr-i zaman, ruzü meh ü sal.
Ezel aynı ebeddür söyle kim hem,
Nüzul-i İsa vü icad-i Adem.⁴⁵
 Bu devrün üste her bir noktasından,
 Hezaran şekl görinür muayyen.
 Çü her bir noktadan oldu devayir,
 Hem ol merkez devridür, hem ol yer.
 Bu ma'ninin eğer sırrına girsen,
 Dahi bir zerre birinden ayırsan.
 Haleb bulur cihan başdan ayağa,
 Yakın gözle, iken varma iraga.
 Kamu ser-geşte olmuşdur beyekbar,
 Bular kim, cüz'idür insanun, ey yar.
 Bular kim, hadd-i imkanda kalupdur,
 İkilik ateşinden yakılıbdur.
Teeyyün⁴⁶ her birin eyledi mahbus,
 Eğer mahbus, eğer çi gayr-i mahsus.
 Bulara cüz'ilik piç oldu der-piç,
 Anuncün irmediler külliye hiç.
 Dem olur ki, bular seyranda olur,
 Gelür dem kim, bular zindanda kalur.

*Gehi üryan olur, gahi tonanur,
 Gehi yerinür ü gahi gönenür.
 Bu haliyle geçer mecmu mümkin,
 Gehi cünbişde olur, gahi sakin.
 Bular kim bir karare hiç durmaz,
 Birinün öni vü sonı belürmez.
 Kamusı kendü zatındandır agah,
 Hakk`a kendülerinden buldılar rah.
 Olar kim kendözin saldı bu derde,
 Gözinden götrüliccek olsa perde.
 Göre her zerrenin altında pinhan,
 Cemal-i can-fezayı can-i canan.*

Bu kaide beyan eyler bu ayetün ma'nisini ki, "...erzullahi va-sieten"* ve dahi bu ayetün sırrinden haberdardur kim, "felemme ra'eş-şemse bazığeten..." ve bu ayetün işaretündedir kim, "...erini enzur ileyke. Kale len-terani..."*** ve dahi bu hadisün takririndedür kim, "e'ededu li-ibadiyes-salihine ma la ayne leet ve la uzunun sem'i'et ve la hatera ela kalbi beşerin"****.**

*Ne gördün bu cihanda, ne eşitdün?
 De sen bu karanuda ne iş etdün?
 Cihanda sen heman bir lafz duydun,
 Heman bilmek budur dedün ü uydun.
Kanı ya suret ü kanı ya ma`na,⁴⁷
 Kanı ya ahiret, kanı ya dünya.
Kanı Simurg u kuh-i Kaf kanı?
Behişt ü duzeh ü A'raf kanı?⁴⁸
Yüzün gördüğün yok ol cihanun*

* Allah`ın yeryüzü geniş değilmiydi? (*Kur'an*, Nisa: 97).

** ...ve güneşi doğarken görünce... (*Kur'an*, En'am: 78)

*** ...bana kendini göster, Seni göreyim. Dedi: "Beni göremezsin". (*Kur'an*, A'raf: 143)

**** Ben amelisaleh bendelerim için gören gözü, eşiden kulağı olmayan ve beşer kalbine tehlikesi olmayan bir şey hazırladım. (hadis)

Ki, bunun bir yıldır günü anun.⁴⁹
 Temamet görmedün dünya-yi duni
 Eşitmedün mi “ma la yubsiruni”^{*}
Kaçan sen şehri Cabersaye girdün?
Ne vaktin mülk-i Cabelkayi gördün?⁵⁰
 Meğarib kanı vü yahud meşarık,
 Bulardan dahi çokdur mülk-i Halik.
 Bu bir alemdürür ayruk değildir
 Bir ekinliktürür, bu çok değildir.
 Var anla **İbn Abbas**⁵¹ in sözinden,
 Hakk`un mülkine bak anun gözinden.
 Bu yerden gökten özge yer ü göğ var
 Ki, anda toptoludur sün'-i-Settar.
 Götürdüm perdeyi vü gamz etdüm,
 Eğer remz ehli isen, remz etdüm
 Sen uyursın ü değilsin uyanık,
 Uş “en-nasu niyam”^{*} buna tanık.
 Bu uyku denizine her ki daldı,
 Hayalun dürlü mevcine kapıldı.
 Bu uykuda ne kim görirse canun,
 Misalidür cemi'-yi ol cihanun.
 Ne kim bunda görünür ol cihanda,
 Heman bir çaşni gibidir anda.
 Ne vaktin kim ola subh-i kiyamet,
 Oyana uykudan alem temamet.
 Bilesin olıcak ol demde bidar
 Ki, bu gördüğün imiş vehm ü pendar.
 Hayalin ref` edicek çeşm-i ahval,
 Zemin ü asiman olur mübeddel.
 Hakikat şemsi çünkim göstere çehre,
 Nihan eyleye nurin mah ile mehre.
 Anun çün göre tabın seng-hare,
 Ola çün peşm-i rengin pare pare.
 Gücün yetirken bu dem bil imdi,

* Görmediğiniz şeylere de ... (Kur`an, `Hakka:39)

* İnsanlar uyumuşlar (hadis)

Yüri - var, derdüine çare kıl imdi,
 Gücün senün orada hiç yetmez,
 Buni bildüğün anda assı etmez.
 Ne şerh edem sana gönül cihanun?
 Ne vasf edem sana anun nişanun?
 Meğer aşüfte olmuşdur dimağun?
 Başun aşağa, balçıkda ayağun.
 Senündür alem ü sen şöyle aciz,
 Senün tek olmaya mahrum hergiz.
 Oturmuşsın nitekim ehl-i zindan,
 Bu arada ayak bağlı vü üryan.
 Seni sen acz eliyle bağlamışsın,
 Yüreğın gam(m) odiyle dağlamışsın.
 Oturdun karı avretler gibi sen,
 Tutarsın kuy-i müdebberlikde mesken.
 Bu halı dahi elden koymadun mı?
 Dahi cehl etmeginden toymadun mı?
 Hakk`un yolun varan şol pehlevanlar,
 Kodı pehlu yerine baş u canlar.
 Olub başdan ayağa garg kane,
 Kafa çevirdiler iki cihane.
 Otur avret gibi sağ evde sağun,
 Kapudan taşra uzatma ayağun.
 Ne yüz verdi sana deyn-i ecaiz
 Ki, sen sana görürsin cehli caiz.
 Bu dedüğim hadis-i rah-bindür
 Ki, bunlar nakisat-i akl ü dindür.
 Erenler kim Hakikat gözlediler,
 Karıların izin mi izlediler?
 Ya avretler yüzine baktılar mı?
 Onların sohbetine akdılar mı?
 Er isen taşra çık evden, nazar kıl,
 Ne gelse önüne, andan güzer kıl.
 Oturma, gece vü gündüz yol al, yol,
 Yalan yoldaşa küyme vü revan ol.
 Tarikin ihtiyar eyle **Halil`ün**,⁵²
 Dün ü gün ol taleb-karı **Celil`ün**.⁵³

İşüni tezrak tut, koma gece,
 Geceyi gündüz et, gündüzi gece.
 Bu yolda afitab ü mah ü ahter,
 Nedür hiss ü hayal ü akl-ı enver.
 Bularınla hemin eşit, hemin de,
 Hemişe “la ühübbül-aflin”^{*} de.
 Bu yolda Musa gibi olğul agah
 Kim, ire sem'ine “inni enallah”^{***}.
 Ögünde nice kim varlık tağı var,
 Gözüne sanma kim, görüne didar.
 Ger olmazsa bu varlık tağı fani,
 Sada-yi “erini”^{*} olur “len terani”^{***}
Hakikat kehrüba, zatun nedür - kah,
Kuh ise dahi kah eyle vü bul rah.⁵⁴
Tecelli⁵⁵ ursa varlık tağına dem,
 Olur varlık tağı toprak kimi kem.
 Kemale iricek taat gedaden,
 Ana **cezbe**⁵⁶ irişür padişaden.
 Garib olur bu yüzden padişaha,
 Verür bir lahzede kuhini kahe.
 Dilinden aka hikmetden yenabi',
 Bu şertilen kim ola şer'e tabi'.
 Hem ana ruşen ola sırr-i esma,
 Temaşa oluna ayat-i kübra.
 Hilas eyle tabiattan bu canı
 Ki, tendür çün saray-i **Ümmihani**.⁵⁷
 Dilersen hasıl ola sana bu hal,
 Hadis-i “ben raani”den^{*} nasib al.
 Ve ger terk olunursa cah-i kevneyn,
 Makamun ola kurb-i **kabe kavseyn**.⁵⁸

^{*} Ben batanları (batan yıldızları) sevmem. (Kur'an, En'am:76)

^{**} Hakikaten, ben Allah'ım. (Kur'an, Kasas:30)

^{***} Bena kendini göster.(Kur'an, A'raf: 143)

^{*} Kim beni gördü. (hadis)

*Gönülden terk eylegil bu cahi,
Göresin cümle eşyayı kemahi.
Muraduni dilersen kim vere Hakk,
Gönülde koma Hak`dan gayri mutlak.*

Bu kaide anı beyan eyler kim, yerler ve gökler, arş u kürsi, levh ü kalem Hakk-teala izzihu ismihenün ayetleri ve kelimeleridir ve bu ayetün tefsiridür ki, “...lev kanel-behru midaden”^{*}.

*Eğer gönülde var ise muhabbet,
Sana yüz gösterir ma'na vü suret.
Tecelliden toyarsa akl ü canun,
Kitabidür kamu alem Huda`nun.
Araz⁵⁹ irab ü cevherdür hüruf uş,
Meratib gibi ayat-i vükuf uş.
Kamu alem verir bil sure-yi has,
Kimidür “**Fatiha**”,⁶⁰ kimidir “**İhlâs**”.⁶¹
Ön ayet bu kitabe kim yazıldı,
Ol ayet akl-ı külldür kim düzüldi.
Çün oldı akl-ı küll evvelde nazil,
Kitab içre nitekim bay-i bismil.
Olundı bir kitab içinde mestur,
İkinci nefsi-i küll, ol ayet-i nur.
Üçüncü ayet anda arş-i rahman,
Bu dördü “**ayetül-kürsi**” dir⁶² andan.
Hem anda heft cirm-i asimani.
Nedür ol sure-yi **seb`ül-mesani**.⁶³
Nazar kıl, gör nedir cirm-i anasır
Ki, her biri bir ayetdür ü zahir.
Bulardan sonra bu cirm ise mevlid
Ki, bu ayetler olmaz hiç ma`dud.
Çün ahir nazil oldı nefsi-i insan,
Olur “**Nas**”⁶⁴ üzre ahir hatm-i Kur'an.*

* ...Denizler mürekkep olsa... (Kur'an, Kehf: 109)

Bu kaide göklerin hareketin ve seb'a-yi seyyarenin adların ve meskenlerin takrir eder ve hem seb'a-yi seyyarenün her biri bir burca nice hükm eyler ve dahi on iki burc adın beyan eder kim, bunların mecmu'ı esbabdur Hakk'un hükmü altında hayran ve acizdür. Ve dahi her eser kim, bunlardan sadir olur, hakikatte Hak`dandır, kevakibden değildir.

*Seni habs etmiş erkan-i tebaye',
 Bu ömr-i nazenini kılma zaye'.
 Kapusın yık bu zindanın, huruc et,
 Bu esfelden ol alaye uruc et.
 Görinsün gözlerine sün'-i Kadir,
 Bulara ol gönül göziyle nazir.
 Tefekkür eylegil halki semada
 Ki, memduh olasın her bir arada.
 Nazar kıl gör nice bu çarh-i azam
 Kim, olupdur mühit-i her dü alem.
 Anun niçündür adı arş-i Rahman,⁶⁵
 Bunun niçündür adı kalb-i insan.
 İkisine dahi Hakk arş dedi,
 Bir ad ile ol ikisin adadı.
 Anun bu kalbe nedir nisbeti, ne?
 Ne suret gösterür bu ma'na neye?
 Niçün cünbişdedür bu iki madam
 Ki, kılmazlar bular bir lahze aram?
 Meğer arş-i mühit oldukca gerdan,
 Ana merkez düşübdür kalb-i insan.
 Bu arşün şöyledir dövrinde suret
 Ki, bir gecede vü gündüzde, elbet.
 Tolanur seni başdan ayağedek,
 Bu sözde yokdurur hiç şübhe vü şekk.
 Kalan gökler anun dönmeğiyle,
 O döndükçe dönerler cümle bile.
 Bu gökler arş ile gerçi dönerler,
 Gehi ağarlar u gahi inerler.*

*Veli her birinin bir dönmeği var
 Ki, başlu başına dönerler, ey yar.
 Bu yedi çarhun ol dönmeğine vakif,
 Dönerler arş dönmeğine muhalif.
 Dün ü günde cihanı çarh-i a'zam,
 Kılur devr-i temami şad ü hürrem.
 Gece gündüz safaden bi-ğur ü ħab,
 Döner Hakk emriyle niteki dulab.
 Bu resme devri vardır göklerin uş,
 Bu kez yıldızların halın eşit hoş,
 Bu yıldızlar ki seyr etmez semada,
 Dururlar cümle durduğu arada.
 Bularun kürsi gökidür makamı,
 Ki, hey'et ehlinün budur kelamı.
 Sağışda bin yigirmi dördürürler
 Ki, bunlar kürsi gökinde dururlar.
 Bunu da derler kim, bu sevabit
 Kamusı arşda durur şöyle sabit.
 Bulardan özge vardır yedi yıldız
 Ki, seyr eyler bular göklerde düpdüz.
 On iki burcda seyran ederler,
 Dün ü gün durmadın cevlan ederler.
 Yine gökten yana olsun urucun,
 İşitgil adın esma-i burucun.
Hamel`dür, Sevr`dür Cevza vü Seretan,⁶⁶
 Esed`dür, Sünbüle, hem dahi Mizan.
 Kimin Akreb, kimin Kavs anla vü tut,
 Kimin Cedy ü kimin Delv ü kimin Hut.
 Yedi yıldızın işit yedi adın,
 Ne resmedür buların gör nihadın.
Zühal⁶⁷ yedinci gökte pasibandur,
 Hem altı, **Müşteri**⁶⁸ için mekandur.
 Beşinci gökte **Merrih**⁶⁹ eylemiş yer,
 Güneş dördüncü göğe hod benüm der.
 Üçünde **Zühre**,⁷⁰ ikide **Utariid**.⁷¹
 Kamer dünya göginde oldı varid.
 Buların niçe burca her birisi,*

Kılurlar hükm uvağı vü irisi.
 Zühal`un Delv ü Cedydürür büyuti,
 Alupdur Müşteri Kavs ile Hutı.
 Hamel, Akreb ki Merrih`ün evidür.
 Güneş beyt-i Esedde hod kavidür.
 Olupdur Savr ü Mizan Zühre tahti,
 Anun anlardadur büngah ü rahti.
 Kamer kim gecede yakar çirağı,
 Anun Harçeng evidürür otağı.
Aya yigirmi sekizdür menazil⁷²
 Kim, olur afitabe ol mükabil.
 Olur teslim-i takdir-i alime,
 Dönüben şekl-i urcunül-kadime.
 Eğer fikr eyleseydi merd-i kamil,
 Cihanda yok deyeydi hiç batil.
 Kelamidür Hakk`un üş buna guya
 Ki, batil yaradılmamışdur eşya.
 Kopar batil demek halka gümandan,
 Yaratmaz batili ol haşa andan.
 Vücutinde olarun kodı hikmet
 Ki, gören andan ala dürlü ibret.
 Vücutinde Zühal`le Müşteri`nün
 Ne hikmetler görünür her birinün.
 Eğer kılsan her işün aslina pak,
 Müsehherdür Hakk`un hükmüne eflak.
 Yer eyler, gök eyler, alem eyler,
 Ten eyler, ruh eyler, adem eyler.
 Müneccimün yok imandan nasibi,
 Anünçün kim, görüb şekl-i acibi.
 Eser andan kopar der, zann eyler,
 Yalancılığı andan fenn eyler.
 Anı göremez ki, bu çarh-ı müdevver
 Hakk`un emrine olmuşdür müsehher.

Bu kaide çar unsurla⁷³ heyula⁷⁴ suretinün beyanındadır ve ma'den ü nebat ü hayvan biri birinden nice zahir olduğın beyan eder.

*Gece gündüz döner dersen bu eflak
Muallâk arasında tude-yi hak.
Anun çizginmeginden emr-i Halik⁷⁵
Düzer bir şekl ol devre muvafik.
Nitekim kuze-ger çarhın çevirür,
Götürüb çarhı üzre balçığ urur.
Kimin kâse kılır, kimini kuze,
Kimin diler düze, kimini poza.
Hakk ustad ü cihandur kar-hane,
Bu dürlü sün' anundur bi-behane.
Yaradılan zamanda vü mekânda,
Yedi yerde vü yedi asimanda.
Cem 'i-yi kudretinün suretidür
Ki, bunlar ehl-i aklün ibretidür.
Kevakib nisbet olunsa kemale,
Niçün döner bular naks ü zevale?
Kamu yerinde seyr ü levn ü eşkal,
Nete bunlar olurlar muhtelif-hal?
Bulara geh haziz olur, gehi evc,
Gehi تنها düşerler ü gehi zevc.
Neden edüpdür işbu çarh u devvar
Keş-a-keşden yüregın toptolu nar?
Bu yılduzlar ki devr eyler felekde,
Yürür her biri bir dürlü dilekde.
Tutubdur her birisi bir yana yüz,
Kimi aşağı, kimi yukaru düpdüz.
Felekde bunların yokdur kararı,
Kim eylemiş buları böyle barı.
Od u su, toprağ u yel – çar unsur
Gök altında neden mesken tutubdur?
Mülazim her birisi merkezinde,
Oluban garg hayret denizinde.
Bulara Hakk koyubdur bu yasağı
Ki, yerlü yerine basar ayağı.*

*Bu dördün bir biriyle birliği yok,
 Bir araya gelincek dirliği yok.
 Mühalif bir birinde zat u suret,
 Buları hükm cem' etdi zaruret.
 Tabiat merkezinde tutdılar yer,
 Vücutından olupdur her biri seyr.
 Çü birlikden nefes urdı anasır,
 Bulardan oldu üç mevlid zahir.
 Çü toğdı işbu dört anadan, ey can,
 Cemad u hem nebat ü dahi hayvan.
 Bularun arasında emr-i mevla
 Kodı bir nesne kim, oldur heyula.
 Heyulayıyle suretten mürekkeb,
 Oluban yaradıldı hep müretteb.
 Heyula saf-i suretten çü sufi
 Ki, vardur kayd ü itlake vükufi.
 Cemad urmuş yere yüzün fakrdan,
 Giyah durmuş ayağ üzre mehrden.
 Yürür hayvan Hakk`a edüb tevekkül,
 Ac u susuzlığa kılub tahammül.
 Yürür her cins cinsinün yanınca,
 Karışuban kolaylu kolayınca.
 Dil ü candan cem`i-yi caneverler
 Hakk`un emrine olmuşdur müsehher.
 Anun hükmüne eyler cümle ikrar,
 Teleb-kar oluban cümle teleb-kar.*

Bu temsil bir neçe ayetün tevilat ü işaretü beyanındadır ve dahi ümmehat-i erbaa kim, dört ismdür: elim ü hayy u kadir ü müriddür ve bu ayeti bildürür ki, “inna 'ereznel-emanete 'eles-semavati vel-arzi...”^{*} ve dahi “fesece del mela'iketu kulluhum ecme 'un. İlla iblisestekbere ve kane minel-kafirin”^{} bildürür.**

^{*} Biz emaneti göklere ve yere sunduk...(Kur'an, El-Ehzaab:72)

^{**} Bütün melekler sacde etmiş, yalnız iblis kibir sapmış, kafirlerden olmuşdu. (Kur'an, Sad:73-74)

Cihani perde eylenme gözüne,
 Nazar kıl aslına vü kendözüne.
 Bu ma'naye düşüngil arıfane,
 Anaye ata oldu yine ane.
 Cihani cümle gör kendünde zahir
 Kim, ol evvel gelendür, olan ahir.
 Yaradılmadı mı en sonda Adem?
 Tüfeyli oldu anun her dü alem.
 Cihandan ön hem olaydı nihan ol
 Kim, ahir zatla oldu ayan ol.
 Çün oldu ol emanetün hemuli,
 Adandı ol zelumi vü cehuli.
 Bu vech ile zelum eyledi adın
 Ki, hergiz nefsünün vermez muradın.
 Hakikatte Hak ile tutdı ünsi,
 Cehul oluban oldu gayr-i münsi.
 Yine istek zelum ile cehulun
 İbaret içre ma'nisini bulun.
 Zelum ile cehuli zulmet anla,
 Bu zulmetden kulağ aç, hikmet anla.
 Bu hikmetden eğer varsa şuurun
 Ki, zulmet ziddidürür ayni nurun.
 Bu zulmetden muradumuz ademdür,
 Yine hem nurdan zat-i kidemdür.
 Karanulığa nurin saçdı Ma'bud,
 Heman dem Adem andan oldu mevcud.
 Çün Adem ayine oldu o nure,
 Gelür aks-i vücud andan zühure.
 Olur gözügününun ardı mükedder
 Kim, anda ola bir aks-i müsevver.
 Nazar kıl gökdeki şems-i münire
 Ki, toğınçak salar aksini yere.
 Döner, aksi kılur ruşen cihani,
 Nitekim nur-i aksi cism ü canı.
 Hakk'un çün nuri aksi düşdi cane.
 Düşürdü gülgüle çak asimane.

Yaratdı Ademi bir ayine-var
 Kim, andan zahir ola aks-i didar.
 Çün Ademde bu aksi kodı Malik.
 Sücud etdi anı görüb melaik.
 Bu aksi görmedi iblis-i mal'un,
 Anınçün emri sıdı, oldu meğbun,
 Seni sen anla imdi işbu sözden,
 Ne görünür gözüne işbu yüzden.
 Ne kim ten yaradılmışdur cihanda,
 Kamunun cem olupdur canı sende.
 Dakıbdur her biri boynına bir ip,
 Bularun ucu sende bağludur kip.
 Dekinmi yerde gökde, her ne kim var,
 Senün emrüne olmuşdur müsehher.
 Cihanun mağzı sensin ortasında,
 Cihanü can dedüğün cümle sende.
 Sana rüb-i şimali oldu menzil
 Ki, tende solda olur mesken-i dil.
 Cihanü akl u can sermayen oldu,
 Zeminü asıman pirayen oldu.
 Bu vech ile bu yoklıktan gözet sen
 Ki, varlık nakşı olmuşdur müeyyen.
 Key anlağıl kolayın her bir işün
 Ki, yokış aynı olmuşdur enişün.
 Sana insan taşından görünür az,
 Veli batindedür ol mahzen-i raz.
Bu insanı ki gördün on bin, ey yar,
Nihadinde tabii kuvveti var.⁷⁶
 Hesab eyler isen sed bar barı,
 İradi kuvvetinün yok şümarı.
 Anun gibi bu küvvetler kılupdur,
 Cemiyi alete mevkuf olupdur.
 Her e'za vü cevarih, her ribatat
 Olupdur her biri mevkuf-i alat.
 Olar kim kıldılar teşrih-i insan,
 Heman dem kaldılar ser dengü hayran.

*Ve ger teşrih-i insandan haber sen
 Sorarsan, aydı vereyim sana ben.
 İlerüki zamanda ehl-i hikmet
 Ki ilm içinde bulmuşlardı şöhret.
 Hünerden ötrü döküb akça altun,
 Varub bir kul alurlar idi satun.
 Salarlardı anı sirke küpine,
 Ölürdi anda depine depine.
 Anun sirke etin ü derisin yer,
 Sünük kalur, tamar kalur ü sinir.
 Görürler her birin yerlü yerince,
 Nereden nereye varub irince.
 Sünüklerin sayarlar pare-pare,
 Bakarlar her sinire vü tamare.
 Ana göre varub tedbir ederler,
 Kitab içinde hep takrir ederler.
 Kodılar bunun adın ilm-i teşrih,
 Bu resm ile ki, kıldum sana tesrih.
 Ögüş sa'y-i beliğ eyledi bunlar,
 Elinden geldiğin söyledi bunlar.
 Kemahi olmadı bunlar haber-dar,
 Cemiyi kıldılar aczine ikrar.
 Anun kim canı vardur, cismi vardur,
 Hakk isminden anun bir ismi vardur.
 Kime kim ne ismden oldısa kısm,
 Mead ü mebde oldı ana ol ism.
 Olur ol ismden ol şahs kaim,
 Anun ol ismidür tesbihi daim.
 Neçün bilindi sana cümle esma
 Ki, sensin suret-i aks-i müsemma.
 Ne kapudan ki, taşra çıkdı her şey,
 Gerü andan girir, key anlağıl, key.
 Zühur-i kudretü ilm-i iradet
 Senünledür, eya sahib-keramet.
 Semi oldun, basir oldun ü guya,
 Ne anungkibi kim Hayyü tevana.*

*Sen ol Hakk ile bulursın begayi,
 Bilürsin hem Huda`yiyle Huda`yi.
 Zehi evvel ki, ayn-i ahir oldı,
 Zehi batin ki, ayn-i zahir oldı.
 Dünü gün şekdesin sen kendözinden,
 Haber-dar olmaduğun yeg özinden.
 Özünden ger haber-dar ola idün,
 Heman ölmezden öndin öle idün.
 Kaçan kim gayete irse tefekkür,
 Olur hasil tefekkürden teheyür.
 Tefekkür bahsi uş irdi temame,
 Buna dekin kim okındı bu name.*

KASİDE

*Ta cemal-i afitabın aşk izhar eyledi,
 On sekiz bin alemleri aksi pür-envar eyledi.
 Sad hezaran yüz göründi lütfi yüzünden anun,
 Her birin bir işvede hoş-hub ü ruhsar eyledi,
 Sanasın bir bahr idi kim, mevc urdı bi-keran,
 Katresinden mevcin bahri adeddar eyledi.
 Her aded kim vardır, anun aslı vahiddir, veli
 Vahid-i bisyar eder her kim ki, tekrar eyledi.
 Hiç bu kesret menafı olunmaz ol vahdete,
 Bir müsemmadır ki, ismin vâsf-ı bisyar eyledi.
 Batin-i vahdetde bu kesret bulmuşdı vücud,
 Budur ol kesret kim, ol vahdetde izhar eyledi.
 Batininden kopdu bir avaze-yi maşukluk,
 Ol sebebdan tahiran ana hevadar eyledi.
 Satmağ istedi metain mavera-yi perdeden,
 Döndü yine kendözün ana haridar eyledi.
 Kendü aldı, kendü satdı kendüyçün kendüden,
 Gerçi yüzün örtüdü, bu halk ile bazar eyledi.
 Evvelin bir dane dikdi, aherin ol daneden
 Hem direhtü şah ü bih, hem gül ü har eyledi.*

*Her kime tapduru (?) ise işbu nehrden bir nefes,
Akibet canu cihandan anı bizar eyledi.
Kaf ü nunun suretinden bağladı bir hoş nigar.
Ol tılsım ilen bu halki hep giriftar eyledi.
Şahid et canuni bu tevhid goftarine kim,
Dust dilinden bu gün Şirazi ikrar eyledi.*

Bu sual bu ayetün tefsiridür ki, "ve nehnu akrebu ileyhi min heblil-verid"*

*Yine nakş etmege geldüm bu resmi
Ki, Hakk ismidürür bunun tılsımı.
Eğer feth olsa işbu künc-i hane,
İrişdürür seni bu genc hane.
Bu miftah olsa her kimün fütuhi,
Olur pür-buy-i reyhan ile ruhi.
Açur akl ile ol ma'ni kilidün,
Tağıdur ilm ile cehtün bulıdun.
Urur gönül kulağın bu suale,
Düşürür etmegini yağ ü bale.
Haber-dar olğıl imdi maceradan,
Sual üşte budur işbu aradan
Ki, ben kimem bana benden haber kıl,
Ne demekdür ki, sen senden safer kıl?
Gönülden bu sualı möhkem anla,
Cevabın can kulağı ile dinle.*

*...Biz ona şah damarından daha yakınız. (*Kur'an*, Kaf: 16)

Bu cevap bu ayetden haber verir: “Vellezine- cahedu fina lenehdiyennehum subulena”^{*} ve bu hadisi beyan eder: “Men arefe nefsehu, fakad arefe rabbeh”^{}**

*Cevab okın yine kodum kamane,
Ola kim vara tostoğrı nişane.
Mühalif yeller esmezse ovan,
Hater bulmazsa degme bir havadan,
Girincek ok gezi zeh ortasına,
Düşer ok demreni kabze içine.
İnayetden müvafık düşse şeste,
Huda kuvvet verür bazuye, deste.
Revan et okı yadan, ta ki vara,
Nişane irişe, Allah onara.
Sual etdün ki, ben kimem, ayıtgil,
Sana ben aydı vereyim, işitgil.
Hakk`un kim vardurur varlığı mutlak,
Bu ben demek ana racidür, el-Hak.
Çü ben demek ana durur işaret,
Pes, andandur bu ben lafzı ibaret.
Teeyyün oldı çün Hak`dan muayyen,
İbaretde sen ana ad kodun ben.
Benü sen ol bene çün ariz olduk,
Bu senlik benliği hep andan aldük.
Anun mişkatinde olduk müşebbek,
Yakin bil bu kelamı, kalmasun şekk.
Derişeleri yüz bir bu sarayun,
Görinür birden aydınlığı anun.
Kamumuz aydınyuz bir çirağun,
Kamumuz yaprağıyuz bir budağun*

^{*} Bizim yolumuzda cihad edenleri kendi yollarımıza kavuşturacağız. (Kur'an, Ankebut: 69)

^{**} Kendini tanıyan Allah`ını tanıır. (hadis)

Kamu bir nurdur eşbahü ervah,
 Bu hamre gerçi rengin düşdi akdah.
 Gehi gözgüden ol nur oldı peyda,
 Gehi misbahdan oldı hüveyda.
 Nece kim pişva sana hireddür,
 Anun bu ilmden bildügi reddür.
 Senün cüz'ünü bildürmez sana ol,
 Mücerred akl bulmaz ana yol.
 Bu yadlık özge vü bilişlik özge,
 Ki, semrimekdür özge, şişmek özge.
 Benü sen can-u tenden yuca geldi,
 Benü sen ol benün eczası oldı.
 Bu ben lafzi degül insana mahsus
 Ki, aldı diyesen ol cana mahsus.
 Yukaru çık, yeter kevnü mekan ol,
 Cihanı kav ü sen sende cihan ol.
 Haviyyet hayidir bir halka suret
 Kim, aydarlar ana ha-yi haviyyet.
 Çekilmiş anda var bir hatt-i vehmi,
 Anı kavseyn eyler, gör bu sehmi.
 Sen ol daire gibisin, bilindün,
 Arada vehm-i hatt gibi bulındun.
 Olicak daire bir yüzlü, sensin,
 Veli görmekde iki gözlü sensin.
 Bu hatt-i vehmiye alçak nazar kıl,
 Sefer eyle bu menzilden güzer kıl.
 Ne rah kalur, ne rehrev anda, el-Hak,
 Çü ha-yi huy olur Allah`a mülhak.
 Kişinün varlığı duzeh gibidür,
 Senü ben arada **berzah**⁷⁷ gibidür.
 Nitekim yoklığı benzer behişte,
 Eyü ahlak gibidür firişte.
 Bu perde götrülcek, ey şekker-leb,
 Ne kalur kiş ü ne hökm ü ne mezheb.
 Çü vake oldı ikilikde suret,
 Senü ben üzre hüküm etdi şariat.

*Senü ben olmayıncak ara yerde,
 Aradan götrülür ol demde perde.
 Adem gibi görünüür cümle alem,
 Ne **Kabe**⁷⁸ kalur ü ne deyr ol dem.
 Teeyyün bağladı ayn üzre suret
 Ki, ol bir vehm-i noktadur hakikat.
 Bilürdün sen hemişe eynüni ayn,
 Veliken seni komaz nokta-i **ğayn**.⁷⁹
 Bu yol anun degildir kim, erine,
 İki adımdurur ol aşk erine.
 Biri kendüliginden külli geçmek,
 Beka elindedür kehf suyn içmek.
 Biri varlık fezasında bulunmak,
 Güneş gibi bu mağribde tolinmak.
 Eğer çi çokdur bunda mehalik
 Kim, iki adım eyler anı **salik**.⁸⁰
 Bu meşhedde kamu birler derilür,
 Kamu sağışlara bir ad verilür.
 Ne kesretsen ki, ayn-i vahdet oldun,
 Ne vahdetsen ki, ayn-i kesret oldun.
 Bu yolu bilen ol yola varandur,
 Koyub cüzviyi külliye irendür.
 Ağız tatlumı olur bal demekden,
 Meger lezzet gele anı yemekden.
 Bu menzilde öküş olur erenler,
 Beka iklimini varub görenler.
 Çekilmiş nurdan sürme gözine,
 Nazar eyler hakk ile Hakk yüzine.
 Bu arada ki nazm etdüm mekalı,
 Eşitdünse cevabından sualı.*

Bu soru ol ma'nayı bildürür kim, Hakk yolında salik nece sefer eyler ve ne resme menziller ve mertebeler kat eyler. Ve dahi bu tarikün müsafirleri nice olur ve bu mülkde tamam er deyü ki-me derler. Hakk ehli anı beyan eyler.

*Nice bülbül gibi gülsiz ötesin,
Berü gel ki, gülüstandan ötesin.
Serağaz et bu bağun müşkilinden,
Cevabın ver سوالun can dilinden.
Müsafir nice olur Hakk yolunda?
Ne resme seyr eyler menziline?
Dahi bu yolda kimdür reh-rev olan,
Muradine irişüb menzil alan?
Dahi kime tamam erdür diyelüm,
Sual etdün cevabın dinleyelüm.*

***Bu cevab ol ayetün mütemmimidür kim, „el-lezine cehadü
fina lenehdiyyennehum subulena“****

*Gelincek la-mekanun karibanı,
Meani marifetdür ermeğani.
Metain arz eyler ol cihanun,
Cihanın ruşen eyler cism u canun.
Ol iklim sefer kılan bir erdür
Ki, bu deryada ol ruşen göherdür.
Müsafir ana derler, ey sebük-bar,
Kim, ola kendü aslından haber-dar.
Müsafir ana derler kim, yol ala,
Eriye kendözinden, safi kala.
Feda et sen seni ol yol erine
Kim, od gibi tütününden arına.
İlahi keşfi ola vü süluki,
Yakin odına yandura şükuki.
Koya halkı vü Hakdan yana gide,
Özinün naks ü eybin terk ede.
Anadek seyr eyler ol menazil,
Varup olunca ol insan-i kamil.*

* Bizim yolumuzda cihad edönləri kendi yolumuza kavuşturacağız. (*Kur'an*, Ankebut: 69)

*Veli ol seyr kim evvelde etdi,
Görünce göz anun aksine gitdi.
Dahi ruşen edelüm bu kelamı,
Bu hane toylayalum hass ü amı.*

Bu temsil bu ayetün beyanındadır ki, “lekad haleknel-insane fi ehzeni tekvim! Summe redednahu esfele safilin”*. Ve bu hadi-sün esrarındadır kim, “*cezbetun min cezebatur – rahman tuvaziye ammelus – sekeleyni*”** ve dahi anı bildürür kim, evvel insan neden zahir oldu, kaç mertebeler, makamlar kat edüb suret-i insanda peyda oldu, ahirül-emr, gayette kemale irişdi.

*Yine nuş eyle rahmet çeşmesinden,
Ferağət ol bu zahmet eşmesinden.
Sen evvel gaib idün Hak`de gaib,
Diledün kat idesin hem meratib.
Bu mülke gelmeğe çünkim yedildün,
İnayet oldu sana, yaradıldun.
Kodun gitdün sen ol aklü nefsi,
Hem andan sonra keçdün arşu kürsi.
Feleklerden güzar eyledi canun,
Zemininde bulundun bu zamanun.
Nebate, madene, hayvane geldün,
Bulardan keçdün ü insane geldün.
Bu cismüne kaçan kim can verildi,
Adun anda senün insan uruldi.
Seni çün cünbüşe getürdi kudret,
Hakk eyledi seni sahib-seadet.*

* Biz insanı en güzel şekilde yarattık! Sonra onu, aşağuların aşağısına indirdik. (*Kur'an*, Tin: 4-5)

** Rahman`ın (Allah`ın) lutfundan biri de zorda kalanlara yarım etmektir. (hadis)

Cihanı tıfl gibi kıldun ehsas,
 Heman bilfel oldı sende vesvas.
 Mehall oldı hayalun cüz'iyyata,
 Mürekkebden irişdün külliyata.
 Gazab peyda olındı sende şehvet,
 Bulardan kopdı hirsü bühlü nehvət.
 Çü bil-fel oldı evsaf-i zemime,
 Anunla benzedün div-i behime.
 Tenezzülde olur bu nokta-i safıl
 Ki, vahdet noktasınadur mükabil.
 Hem efalından anun kopdı kesret,
 Anunla sıtr olındı vech-i vahdet.
 Hem andan kesret oldı bi-nihayet,
 Mükabil düşdi çün ana bidayet.
 Kalursa bu tekabülde eğer ol,
 Olur enamdan dahi beter ol.
 Adı insan, heman hayvan gibidür,
 Cihanda suret-ı bi-can gibidür.
 Eger bir nur irerse ana candan,
 Giderer bu karanulığı andan,
 Ana yahud irişse cezbeyi-Hakk,
 Anı şeminden eylerse mürevvek,
 Yakına çekse yahud anı bürhan,
 Kamu düşvarın anun kılsa asan,
 Yagin yolında ser-baz olur ol,
Hakk`un lütfiyle hem-raz olur ol.
 Ana Hakk cezbesi kuvvet bağışlar,
 Yakına irmeğe hümmet bağışlar.
 Göre göz şöyle bürhan-i yakini,
 Ana gösterür iman-ı yakini.
 Bu **siccine**⁸¹ ki fücçaran yeridür,
 Nazar etmez çün ol hümmet eridür.
 Salar kendözini ol er bir işe
 Ki, **illiyin-i**⁸² ebrare irişe.
 Heman dem tevbe eyler can u dilden,
 Götürür himmetin bu ab u gülden.

Olur evlad-i ademde güzide,
 Çırağ-i dil olür, hem nur-i dide.
 Yaramaz işden ol çünkim arınur,
 Sifetlerin arısından görünür.
 Çün içinden taşından pak olur, pak,
 Kılur İdris⁸³ gibi azm-i eflak.
 Tabiat suretinde kalmaz ol ruh.
 Olur sahib-sebat ol nitekim Nuh.⁸⁴
 Muradi ile ol eyler teneüm,
 Kılur ol küllde cüz'i suretin güm.
 Kılur her bir oda sebrü tehemmül.
 Çün İbrahim⁸⁵ olur sahibtevekkül.
 Getürür Hakk rizasine iradet,
 Olur Musa⁸⁶ gibi sahibseadet.
 Olur çün kendünün ilminden azad,
 Olur İsa⁸⁷ gibi eflakda ol şad.
 Çün varlığı anun olına tarac,
 Kılur ol Mustafa⁸⁸ ardınca Merac,
 Çün ahir noktayı kat eyleyüb rah,
 İrer evveldeki yerine nagah,
 Verür varın ü say eyler dürişür,
 Ol evvel kopduğı yere irişür.
 Ol aradadur ahir ayn-i evvel
 Kim, anda ne melek sığar, ne mürsel.

Bu temsil nübüvvetle vilayet ma'nisini beyan eyler ve dahi
„...yuhibbuhum ve yuhibbunehu...“^{*} ayetinün sırrın söyler ve bu
hadisün takririndedür kim, „li me'ellahi vaktun la yese'uni fihi
melekun mukerreb ve la nebiyyun murset“^{}.**

* ...Allah`ı severler və alçakgönlü olurlar... (Kur'an, Maidə: 54)

** Benimle Allah arasında hiçbir meleşin ve peygamberin ulaşamadığı özel bir vakit vardır. (hadis)

Yine bir perdede kıldum ser-ağaz
 Ki, suziş andan alur nağme-yi saz.
 Aceb arayış etdüm vasl-ı bağın,
 Müheyya eyledüm işret yarağın.
 Bu meclisde kadeh mey, mey - kadehdür,
 Bu birlikde fereh gam, gam(m) - ferehdür.
 Bu cemün şemi kim, vech-i Huda `dur,
 Bu bezm içinde saki Mustafa `dur.
 Cihana bir koku düşürdi ol mey,
 Cihan hep raksa girdi bi-defü ney.
 Piyale mestü saki mestü mey mest,
 Müğenni mestü şem mestü ney mest.
 Bu meşrebden içen ulu velidür
 Ki, bu işret-geh anun menzilidür.
 Bu yerde, ey cemal-i alem-aray,
 Nebi güneş gibidür, veli ay.
 Tecelli etse vakt-i “li meallah”,
 Mükabil olur ol hurşidle mah.
 Kemalinde nübüvvet zahir olur,
 Nübüvvetde vilayet zahir olur.
 Velide örtülü gerek vilayet
 Ki, gizlüde yaraşur gizlü ayet.
 Vilayet ol velide kim, hefadur,
 Nübüvvetden göründüğü sefadur.
 Veli uydı nebiye hemdem oldı,
 Vilayetde nebiye mahrem oldı.
 “Tihubbun”* ayetin çün same oldı,
 Sözi Hakku nebiye tabe oldı.
 „Tühibbun“ ana çünkim gösterür rah,
 Açılır hane-yi „yühbikumu Allah“.**
 Olur mehbub ol halvet-serada,
 İrişür ana cezbe ol arada.

* Allah`ı seviyorsanız. (Kur'an, Al-i İmran: 31)

** Allah da sizi sevsin. (Kur'an, Al-i-İmran: 31)

*Veli her ne makama kim bulur yol,
 Nebiye ma'ni yüzünden uyur ol.
 Nitekim uyarıydı ana evvel,
 Yene anun etegine urar el.
 Tamam ol vakt olur anun kemalı
 Kim, ahir göre ol evvelki halı.
 Çü halki göre gelür ol seferden,
 Bakar bu halıka Hakkani nazardan.*

Bu kaide dahi insan-i kamilün bazı halin beyan eyler.

*Yine tutdum od içinde bir oda
 Ki, pervane bigi yanam ol oda.
 Yakıncak başdan ayağa odını,
 Kızıl köz olıcak kalmaz tütünü,
 Ol er pinhan eder panbukda odı
 Kim, evvel panbuğı od ile yudi.
 Ne od yakar anı, ne garg eder su,
 Çevirübdür ana vechini her su.
 Kamu alemler anun zirdesti,
 Anundur cümle bala bile pesti.
 Bu er insan-i kamildür, gümansuz,
 Beka bulmaz cihan bir lahze ansuz.
 Tamam er uş bunun gibi kişidür
 Ki, haceyken anun kulluk işidür.
 Bir erdür ol ki, kat eyler mesafet,
 Unlur başına tac-i hilafet.
 Hilas olur fenasından fenanun,
 Olur mevsuf vasfıyla bekanun.
 Geyüpdür ol libas-i padişahi,
 Urupdur farkına tac-i ilahi.
 Yazılır ana bir Hakkani menşur
 Ki, hükmindedür anun zülmet ü nur.
 Beka mülkünden olur ol revane,
 Gelür mürşidlik etmeğe cihane.*

*Cihanun evveli vü ahiri hep,
 Dahi hem batini vü zahiri hep,
 Vücutdürür ol sahib-vücutun
 Ki, ayn-i gövheridür bahr-i cudun.
 Kemahi görür eşyayı bakıncak
 Ki, bir birinedür iken yakıncak.
 Şeriat olur ol şahun şüarı,
 Tarikat olur ol mahun disarı.
 Hakikat zatınıdür hod makamı,
 Çü buldı ol bu tezim ü bu namı.
 Olur ol küfrle imana came,
 Olur küfr ile iman ana tabi.
 Eyü hülk ile çünkim oldı mevsuf,
 Ülumü zühd ü takva ile meruf.
 Kamu anunladur, ol kamudan dur,
 Vilayet kubbesi altında mestur.*

Bu temsil dahi insane-i kamilün vilayeti beyanındadır. Kaçan kim vilayet ile muhakkak olsa, vilayet kemalına irişse, Hakk-teala izniyle halki Hakk yolına davet eylese, şer ile revadur. Ve eğer vilayet kemalına irişmezse, haliki Hakk'a davet dürüst olmaya, eğer eder, halka zarar etmiş ola.

*Yine temsil kıldum bir acaib
 Ki, kopar andan enva-i karaib.
 Bu cennetde öküş olur fevakih
 Ki, olmaz biri birine müşabih.
 Kum ağacı yaş yemiş bitürür,
 Kara toprağı ağ gümüş getirür.
 Kızarur alması hun-i cigerden,
 Veliken nefi halisdür zarardan.
 Dadı armudundur can ü şirin,
 Sulu şaftaluları hub ü rengin.
 Budağı lütfdür, yapağı enam,
 Çiçekleri bitürür kand ü badam.*

*Sana badam ile temsil edeyim,
Murade irmeğe tacil edeyim.
Çegirdeklerde kim badam içidür,
Taşı sersebdürür, ham içidür.
Çıkarsan ham iken anun için, bil
Ol içden hergiz olmaz nesne hasil.
Helak olur yeşil kabın kazarsan,
Kızıl kabdan derisin, ya hud irsen,
Sabr suyın içürsen ol direhte,
Ana dekin ki badam ola pühte.
İçin çıkar, üşet ol taşra kabın,
Cemalinden gider anun nikabın.
Şeriat – bürka vü yüzdür - hakikat,
Bu ikinün arasıdur tarikat.
Bu yolda böyledür der kamil insan,
Anun kim bulına lübbinde noksan.
Anun içinde dahi hamlık var,
Egerçi anda da badamlık var.
İçi ham iken üşetmiş taşını,
Kurutmuş cehl odiyle yaşını.
Yaş iken içi, taşın dirmeler ol,
İçin sanur, taşını karmalar ol.
Kimün kim içinün ola gedügi,
Erenlerün budur nakıs dedügi.
Bunun gibi olan er server olmaz,
Bu yola varmağa ol rehber olmaz.
Meğer kim ol bir ulu salik ola,
Hakk`un emlaki üzre malik ola.
Riyazet ile taş kabını yara,
İçin kim pühte olmuşdur, çıkara.
Çün oldı pühte iç, çıkmak gerekdür
Ki, bu suretde böyle yegrekdür.
Gerek arif ana dekin dürişe
Ki, kendünün yakinine irişe.
Bu resme şahs pühte meğz olmaz,
Ger üşedürse kabın, neğz olmaz.*

Vücudi olmaz anun bu cihanda,
 Gider bundan varuban kalur anda.
 Eğer anda kalursa ol müebbed
 Ki, bu mülke anı etmeyeler redd.
 Ana olmaz ol istihkak kim ol,
 Hakk`un kullarına yol göstere, yol.
 Meğer kim göndereler anı andan,
 Gele ol bu cihana ol cihandan.
 Gele bir dürlü suretten görine,
 Meded eyleye her bir yol erine.
 Özine suret ede cismü canı,
 Ola hem anda anun vasf-ı şanı.
 Şah olsa ancılayın kulla uz,
 Anı kullarına eyler kulavuz.
 Gözügi gerçi kim yüz yüz görünür,
 Bu yüzlerden ana bir yüz görünür.
 Elindedür güçsası cümle babun,
 Görür nurin bulutdan aftarun.
 Olur bir ab u gilden bir direht ol,
 Döker yedinci gökden berg-i reht ol.
 Tutar yaprakları iki cihani,
 Bürür zilli zeminü asımanı.
 Heman ol danedür kim ön dikildi,
 Budaklandı vü pürlendi, çekildi.
 Yemişidür anun evvelki dane
 Ki, dikdiler anı bu busitane.
 Hem ol bir danedür kim, bitdi, geldi,
 Biri on, onı yüz, yüzi bin oldu.
 Nitekim habbe seyr eyler şecerde,
 Görinür ahirül-emr ol semerde.
 Olur kamil bu dairede salık,
 Bu resme kat eylerse mesalik.
 Temaşa eyler ol varlık eline,
 Çün ahir nokta irer evveline.
 Yine bir dahi ol perkar gibi
 Döner dairede ol devvar gibi.

Çü mey rengiyle rengin ola şîşe,
 Yine meşğul olur evvelki işe.
 Anun evvelki işi ne demekdir?
 Hem içmekdür, uyumakdur, yemekdir.
 Riyazetde değıldir, üzlet etmez,
 Ne resme gitdiyse ön, öyle gitmez.
 Olur bu hülkün ol haliyle mestur,
 Adı insan-i kamil oldı meşhur.
 Bu halk içindedür, liken urulmuş,
 Hilafet tacı başine örilmiş.
 Mesafet kat edüp, evla olupdur,
 Bu halka andan irşade gelübdür.
 Bu ma'nide tenasüh var demezüz,
 Yüz ayinede ger görünse bir yüz.
 Görinür cümle esmeden bu bir zat,
 Budur ayn-i tecellide zühurat.
 Bu hal olur ana ma'ni yüzinden,
 Gözini hergiz ırmez Hakk yüzinden.
 Ana derler bu menzilde nihayet
 Kim, anun mercei ola bidayet.

Bu kaide-yi hasse hatem-i vilayet, hasse Muhammedi bildürür ve dahi anun beyanındadır ki, nubuvvet bir gümüşden saraya benzer ve bu sarayun hatmi Resul-i Hazretür, nitekim, Kur'an`da Hakk-teala hatemül- nebiyyün buyurdu. Pes, resul hazretinün batini vilayeti altundan saraya benzer. Her kağı veli kim, anun vilayetine mazhar düşer, ol altundan sarayun hatmi ol velidür, Andan ulu veli olmaz, nitekim, peygamberler içinde Muhammed-i Mustafa`dan aleyhisselam ulu nebi yoktur. Ve dahi nubuvvet gümüşden saray olduğu, vilayet altundan saray olduğu oldur kim, altunun aslından ma'deni yoktur, gümüş ma'denetden hasil olur. Pes, nubuvvetün vilayet batimidir. Pes, veli dahi ne söyleser, Resul hazretinün kemalın söyler.

*Perişan, olma, cem ol bir araya,
 Berü gel, gir bu altundan saraye.
 Gümüştend havlisi var safi vü pak,
 Anundür sayibani haft eflak,
 Nübüvvetle vilayet bir araya,
 Gelincek benzer altundan saraye.
 Kim, ana ola gümüştend hazire,
 Nazar kıl bu saray-i bi-nazire
 Anun kerpiçleri kim, enbiyadur,
 Temami ol sarayun Mustafa `dur.
 Nübüvvet evvel Adem `de görindi,
 Son ucu geldi hatemde görindi.
 Vilayet kılmuş idi şöyle baki,
 Safer etmeğe kopdı iştiyaki.
 Belürdi çünkü nokta gibi anda,
 Gelüb ol dahi devr etdi cihanda.
 Ol arada çü cem oldu vilayet
 Ki, olma ana ol er nihayet.
 Zühur-i külliye çün oldı hatem,
 Temam anunla oldı devr-i alem.
 Veliler hep anun üzvi gibidür,
 Bu küllün ol kamu cüz'i gibidür.
 Çün ol hatm ile bu hatm oldı hem-nam
 Zühure geldi andan rahmet-i am
 Ana Hak `dan irişür ol vazife,
 Ola evlad-i Ademde halife.
 Olur iki cihanun muktedasi.
 Ana olur kamununun iktidasi.
 Meğer ayinenün tozu siline
 Ki, bu temsilden ma'ni biline.
 Güneş kim, gölgenün hemsayesidür,
 Bu ma'ni ahiret sermayesidür.*

Bu temsil nubuvvet meratibinün beyanımdadır. Mehdi`nün çıkduğı alametleri bildürür.

İrak düşse geceden şems nuri,
 Heman zahir olur sübhün zühuri.
 Güneş seyr edüp irse istivaye,
 Olur öyle varıncak ol araya.
 Eğer devr etse anda çarh-i a'zam,
 Olur esr evvel, andan sonra ahşam.
 Resulün nuridür hirşid-i enver
 Kim, anun mazheridür her peyamber.
 Gehi ol nur Musa `dan göründi,
 Gehi Ademle İsa `dan göründi.
 Cihan tarihin okursan ser-a-ser,
 Bilinür sana cümle mertebeler.
 Buna kaildürür mecmu-i alem
 Ki, güneşden görünür gölge her dem.
 Bu gölgeler meratibdür kamusu,
 Kimi İsa gibidür, kimi Musa.
 Ne gölge ol güneşden kim görine,
 Meratib olur ol mirac-i dine.
 Oluncak seyr şems-i Mustafa `ye,
 Heman geldiği vaktin istivaye
 Ki, her bir zill zulmetden muayyen,
 Görinen Mustafa `dur hub ü ruşen .
 Çü hatt-i istivade rast turdı,
 Yoğiydi gölge her yanında gördi.
 Çü kıldı Hakk siratinde ikamet,
 Tutardı "festeğim"* emriyle kamet.
Yaratmamışdı anda saye Halik,⁸⁹
 Bu saye kim ola anda karalık.
 Ol aydınlıçdur, anda yok siyahi,
 Zehi nur-i Huda, zill-i İlahi.
 Ol öyle nurdur kim, yok karası,
 Anunçün maşrikü mağrib arası.

* Doğru ol.(Kur'an, Hud: 112)

Ana kable olupdur ol sebebden
 Ki, zati garkdür nur-i çelebden,
Eliyle kıldı şeytanı müselman,⁹⁰
 Anunçün sayesinde Hakk kıldı pinhan.
 Meratibde degül anun turağı,
 Meratib üzredür anun ayağı.
 Kanidür halkün ol ser-mayesinden
 Ki, halk olmuşdur anun sayesinde.
 Kamu Hakk ehlinün nakdi vü sudi,
 Ne nakdi, sudi, belke hep vücud.
 Anun zillinden oldu cümle mevcud,
 Zeh-i kan-i kerem, ol ma`den-i cud.
 Vilayet kim cihane saye saldı,
 Bu şevki hep anun nurinden aldı.
 Cihani nuriyle tutdı ser-a-ser,
 Ana şark ile garb oldu beraber.
 Meğer bir nurdurur ol müsevver
 Kim, anun sayesinde her peyam-ber.
 Peyam-berler kim, geçdi ol cihandan,
 Resulun kölgesidür ol zamandan.
 Kopar alemler anun ümmetinden,
 Ki, anlar şerh ederler her metinden.
 Olur anlarda her maksud hasil,
 Düşerler her nebilere mükabil.
 Zeh-i şems-ü zeh-i saye, zeh-i şevk,
 Zeh-i nur-ü zeh-i aşk-ü zeh-i zevk.
 Nübüvvetde nebi çün oldu ekmel,
 Anun her bir velisi oldu ezel.
 Veliler var Muhammed ümmetinde
 Kim oturur peyam-berler katında.
 Nübüvvet var vilayet Mustafa`da,
 Bu iki cem olupdur bir arada.
 Kamudan ol nebiydi mukaddem
 Ki, ab-ü gil arasındaydı Adem.
 Nübüvvedür nebide bahr-i zahir
 Ki, çıkar andan enva-i cevahir.
 Nübüvvet bahri çünkim cuş urdı,
 Peyam-berler bu cuşe guş kıldı.

*Bu deryaden çok ırmaklar tağıldı,
Peyam-berler de her biri yığıldı,
Akıtdı her biri andan pınarın,
Suwardı anın ile sebze-zarın.
Bular - ırmak, nebi - deryaye benzer.
Nebi güneşdür, anlar aye benzer.
Bularun şer'i vü dini, tariki,
Hakk`un yolına geden her fariki.
Resulun şer'inin hep cüz'leridür,
Bu hurşidiün olar yılduzlarıdır.
Nübüvvet Mustafa`nun oldı mutlak,
Bular anun füruidür, elelhak.
Peyam-berler cemiyi Mustafa`den
Kerem umarlar ol kan-i safaden.
Peyam-berler ki vardur Mustafa`suz,
Hudadan nesne almazlar - budur söz.
Bulara Mustafa olur vesile,
eremler eyler anun kamusiyle.
Vilayet Mustafa`da kim varyıdı,
Deruninde anun bir cevheriydi.
Çü ruşen etdi Hakk ol şeb-çırağı,
Veliler yakdı andan hep çırağı.
Velilerde ulu iki velidür
Kim, Allah`un bular ulu kulıdır.
Anun biri nebiyle hem-dem olur,
Vilayetde nebiye mahrem olur.
Derunine nebinün mazhar oldı,
Denizinde anun bir gevher oldı.
Resulun batini ayinesidür,
Kiyas etgil kim, ol anun nesidür.
Resulundur veliliğine hatem,
Şeriat içredür amilü alem.
Bunun gibi veli bir dahi olmaz,
Anun gibi bu mülke kimse gelmez.*

*Veli olmaz cihanda bundan ulu
 Verilmez bundan özgeye bu ülü.
 Anun birisi Mehdi-yi zamandır,
 Resulun alidür, şah-i cihandır.
 Olur ol Fatime oğlanlarından,
 Bu deryanundur ol guherlerinden.
 Ulusu oliser ahir zamanun,
 Kesiserdür kökin şekk ü gümanun.
 Cihanı tuta ol dem zulm ü zülmet,
 Ola yer yüzi tolu fisk ü lanet.
 Cihanı tolduriser adl ile ol,
 Bu halki bezl ile toyuriser ol.
 Sitemden yer yüzün pak eyleye hep,
 Cefa ehli odın hak eyleye hep.
 Saadet atına ol dem ki bine,
 Müavin ola ol İslame vü dine.
 Okuya dine küfr ehlini cümle,
 Haraç almağa hiç etmeye hamle.
 Kılıc ile ede hep halkı davet,
 Cihan halkına hep arz ede hayat.
 Niza eden anunla har oliser,
 Uyanlar ana berhurdar oliser.
 Ne kim derse, heman ol olsa gerek,
 Dönen kişiler andan ölse gerek.
 Ne kim nefşül-emrde hakdur, anı
 Beyan etse gerek anun lisanı.
 Mezahib yer yüzünden götrüliser,
 Ne kim ol din-i halisdür, kuliser.
 Mükellidleri ilm ehlinün ol dem,
 Ana düşmen oliser seht-mühkem.
 Anun hökminden ü hem heybetinden,
 Kılıcı korkusinden, satvetinden,
 Giriserler anun emrine naçar,
 Kuliserler anun hükmine ikrar.
 Hakk ana nefşül- emri bildüriser,
 Kim ana uymaz ise, öldüriser.*

Müselmanlar evami şad oliser,
Tutub sözün anun azad oliser.
Ki, cennet ehli ebleh olur ekser,
Ne kim buyurdise, hakdur peyam-ber.
Ne kim Hakk ehli varsa ol zamanda,
Kamu cem olsalar gerekdir anda.
Hakk anlara anı bildürse gerek,
Anınla anları güldürse gerek.
Bilenler keşf-i Rabbaniyle anı,
Göreler anda Hakkani nişanı.
Makam ü rükn arasında beyet,
Kılıserler anunla ehl-i devlet.
Çün anun göreler hakkani halın,
Getüreler cihanun cümle malın.
Ana uyanlara taksim edeler,
Anı her vechle tazim edeler.
Yatsardur gece ami vü cahil,
Yüreksüz ü behil ü hem de gafıl.
Seher-geh turu gelincek yerinden,
Bahadır oliser erler erinden.
Civan-merd ola vü hem alemün-nas
Gani ola hem andan ehl-i iflas.
Libasi ola anun ilmü hikmet,
Yürüyiser ögünce izzü nüsret.
Yedi yıl, beş yıl, yahud tokuz yıl,
Cihanda ol kadr ömri ola bil.
Ola ömri sağışınca veziri,
Ola her biri din ehli, emiri.
Resulun sünneti üzre yürüye
Ki, küfr ehli anı görüb eriye.
Konakların ağırlaya hemişe,
Dedügin etmek ola ana pişe.
Ulu **Kustantaniye**,⁹¹ Rum içinde,
Ana feth ola tekbirün üçünde.
Ola yetmiş bin er anunla bile,
Yürüyeler cemiyi anun ile.

*Bular İshak⁹² evladından ola,
 Bular Allah`un azadından ola.
 Yürüyib cümle elbir eyleyeler,
 Heman bir gece tekbir eyleyeler.
 Ezelde şöyle olmuş ola takdir
 Ki, üç kez edeler ol gece tekbir.
 Çü tekbir edeler bir yanıdur hem,
 Yihıla vü kurı yer ola ol dem.
 Yürüye her taraftan gire leşker,
 Heman feth edeler anı ser-a-ser.*

**Hadisü ahbarun esrarından bilinen Mehdi`nün çıktuğı
 alametleri bildürür.**

*Eşitgil Mehdi`nün çıktuğı halı,
 Gereklüdür sana, gizle bu kalı.
 Hadisü keşfden malum olандur,
 Bu sırr-i sadik-ül kavli bilendür.
 Alametden budur evvel hikayet
 Ki, Meğrib mülkünden iç vilayet.
 Kim, İfrikiyye derler ol iç ele,
 Ol elin şöhetidür anun ile.
 Ol elde vardur bir şehri adı,
 Nedür, Tunis-i muazzamdur sevadı.
 Ki, İfrikiyyedir ol şehre tabe,
 Bu dedüğüm beyandır şöyle vake.
 Yine bir şehri var adı Becaye
 Ki, bir memendür ol yoksula, baye.
 Hüruc eyleye mağribden ol iç el,
 Ola yağı vü ayruk olmaya el.
 Ki İfrikiyye`den ol anarudur,
 Bu İfrikiyye dedüğüm berüdür.
 Ön İfrikiyye`nün şehriün yıkalar,
 Bu Tunis dedüğüm şehre dakalar.
 Bu Tunis ehli vü eli kaçalar,
 Yerin-yurdın koyub cümle göçeler.*

*Becaye şehri üstünde ola ceng,
 Eli vü şehri hepsi ola dil-teng.
 Bu kamu şehir cümle eller ile
 Karışık-karçaşık bir biriyle.
 Kamu yağma olub kaçub geleler,
 Diyar-i Mısır hep keçüb tolalar.
 Alalar Mısır'un elin cümle bunlar,
 Esir eyleyeler halkın ser-a-ser.
 Buların garet edüb mülk ü malın,
 Esir eyleyeler ehlü eyalın.
 Çü garet edeler Mısır'un diyarın,
 Keçürüb Nil'un ol yanına varın,
 Ki, Hire adlu bir köy vardur anda,
 Karar edeler anlar ol zamanda.
 Yakıncakdurur ol köy şehir-i Mısır'a,
 İrak demek degildir, andan isre.
 Satalar Mısır elinün esirin,
 Zer ü sime ganisin ü fakirin.
 Alalar anları Mısır ehli satun,
 Behasiyçün vereler akça altun.
 Yüriye Türk andan sonra Şam'e,
 Düşüreler şer ü şur ol makame.
 Azacık müddet anda Türk kala,
 Yine döne zaman bir özge hale.
 Çü devr eyleye bundan sonra devran,
 Fireng ü Rumi vü ehl-i müselman,
 Muhakkak sülh edeler ittifakı,
 Götüreler ara yerden nifakı.
 Hücüm edüp tağ ü taşlar sökeler,
 Haleb üzre varıp leşker çekeler.
 Yüriye Mısır ehlinün sipahi
 Ki hak eyleyeler seng ü giyahi.
 İki derya gibi bu iki leşker,
 Bineler atlu atına ser-a-ser.
 Bineler atlara çün bad-i serser
 Ki, yüz resedidi kat yeri serser.*

Uralar farkına dürlü ışıklar
 Ki, karanulığa ura ışıklar.
 Geyimler giyeler yıldızlu düpdüz
 Ki, belürsüz ola göklerde yılduz.
 At ününden, erenler gürrişinden
 Hep ürke caneverler tağ başından.
 Kılıclar yıldırım gibi şakıya,
 Bulut gibi kının yırtub gakiya.
 Sügüler benzeye ağulu mara,
 Dilin od yalını kibi çıkara.
 Kara tağlar kibi bu iki leşker
 Çü bir birine olalar beraber,
 Karışalar biri birine düpdüz
 Ki, tozundan geceye döne gündüz.
 Siperler şuleler ura güneşde
 Ki, adem beynisi çokraya başda.
 Işıklar yumrula, tonlar söküle,
 Sügüler üşene, oklar döküle.
 Yarıla kuslar ü düşe elemeler,
 Yürüye farki üstine kademler.
 Kesile başlar ü dökile kanlar,
 Yarıla odlar ü ayrıla canlar.
 Kirişler üzile, yaylar yasıla,
 Son uci leşker-i Mısr'un basıla.
 Düşe Mısr'un çerisine hasaret,
 Buları eyliyeler cümle garet.
 Müselman ü Fireng ü Rum ol dem
 Kanimetler alalar şad ü hürrem.
 Bu ceng ola Haleb nahiyesinde,
 Hususen anda Telba (?) şarkısında.
 Kanimet olduğundan sonra bunlar
 Bu hal üzre geçe bir niçe günler.
 Bularun dahi fitret arasında
 Belüre hep ağında, karasında.
 Bozalar sülhi vü ehdi sıyalar,
 Bu resme ola atlular piyeler.

Fireng ü Rum - ikisi kaldıra baş,
 Müselmanlar ile eyleye savaş.
 Kıla üç gün biri biriyle ceng,
 Düşe küffar, mağlub ola dil-teng.
 Ola zir ü zeber kafer çerisi,
 Şikest ola uvağı vü irisi.
 Heman bu cengün ol dem der-peynince
 Çıka bir harici er hey deyince.
Kıla deva ki, Mehdi-yi zamanem,⁹³
 Emir ü padişah ü hanimanem.
 Ala ol dem bir-iki-üç vilayet,
 Kıla onlara bir kaç gün himayet.
 Ola az vakt içinde bir ulu şah,
 Helak ola, yakında öle na-gah.
 Bunun ardınca Mehdi-yi hakiki
 Ola peyda vü zahir ede haki.
 Bu dem Mehdi Medine içredürür,
 Çıkıncak zahir olub anda turur.
 Kaçan kim, yaklaşa çıkduğı saet,
 Ana halk eylemek için itaet,
 Hem anda keşf ede her ümuri,
 Varuban Kabe`de ola zühuri.
 Bu ehbar ü ehadis ü rivayet
 Ki, Mehdi`den size kıldum hikayet.
 Bunu Şeyhül-meşayih buyurupdur,
 Haber soranlara böyle deyüpdür
Ki, Sadreddin Şeyhül-Konevi`dür,⁹⁴
 Şeriatda Resulun peyrevidür.
 Buyurdıklarıdır bu cümle anun,
 Nüsusinden durur der Mustafa`nun.
 Resulun altı yüz yetmiş üçünde,
 Haber vermiş anı ol devr içinde
 Ki, keşf ile, hadis ile bilesin,
 Yakın yolında uşbu dürr bulasın.
 Gerek inan buna, gerek inanma,
 Gerek bu söze kan, gerekse kanma.

Ögüşdür gerçi kim nakl ü rivayet,
 Veli budur kamudan evzeh ayet.
 Çün eşitdün bu ahbar ü beyanı
 Ki, Mehdi çıkdığınun bir nişanı.
 Budur demiş ki, Mağrib halk ı nagah,
 Huruc ede emir ü leşker ü şah.
 Aşa çok tağlar ü taşlar dürişe,
 Müselmanlar çerisine karışa.
 Müselmanlar ile el bir edeler,
 Edüv kahri için tedbir edeler.
 Şikest-i düşmene talib olalar,
 Savaşub anlara galib olalar.
 Yine devr ede devr-i asimani,
 Dürile Mehdi'nün devr-i zamani.
 Bürine yer yüzi bir dürlü yine,
 Bunun ardınca İsa gökden ine.
 Açalar kapularını felekler,
 Mesihi gökden endüre melekler.
 İki koltuğına iki firişte,
 Yapışib endüre anı enişde.
 Mübarek, vech-i garg ola arakden,
 Tama gül suyu kimi gül varakdan.
 Dimeşk içinde vardur bir minare,
 Bülend ü hub ü ziba vü imare.
 Ene üstine ol dem ol minarun,
 Baka ahvalına bu ruzigarun.
 İkindü vakti ola endügi dem,
 Namazı halk kılmamış ola hem.
 Göreler halk endügin temamet,
 Ene vü halka eyleye imamet.
 Bu halk Mustafa dinine davet
 Edüb bu şer' ile süre hükümet.
 Muhammed dini üstine ola ol,
 Bu din ile bu halka göstere yol.
 Kıra kaferleri, hacı üşede
 Ki, budur diye şer'-i Mustafa'de.

*Ola hükmi veliligi yüzinden,
 Helak ola çıkan kişi sözünden.
 Vilayet cümle anda hatm oliser,
 Kıyamet yakın olıcak geliser.
 Bu vaşf ile çün ola İsa zahir,
 Hem ol noktada hatm ola ahir.
 Kaçan kim nakl ede ol bu cihandan,
 Dahi dünyaya andan sonra andan,
 Veli gelmeyeserdür ittifaki,
 Cihan-i fani oliser vech-i baki.
 Cihan andan ola pür-emn ü aman,
 Cemad ü canever andan ala can.
 Cihanda kalmaya bir nefis-i kafir,
 Ola adl-i hakiki cümle zahir.
 Bulına anda sırr-i vahdet-i Hakk,
 Hem ola anda peyda vech-i mutlak.*

Bu sual anı beyan eyler ki, birlik sırrına kim vakıf oldu ve dahi arif olan kişi bu danyada ne nesne bilmege geldi.

*Berü gel, nafe-yi müşgin kokula,
 Ter eyle can dimağın bu kokula.
 Bu kokuyi saba bulmadı gülde,
 Bu koku kodı esrüklüğü mülde.
 Yemenden bu kokudur ki, gelürdi,
 Peyam-berler ulusuna belürdi.
**Bu kokudur ki, Yakub`e irişdi,
 Gözin açdı vü metlube irişdi.**⁹⁵
 Sekiz uçmak bu kokula toludur,
 Bu kokuyi bulanlar bahtlüdür.
 Bu kokular ki, birlik kokusudur,
 Ezel bezminde dirlik kokusudur.
 Sualım hasilidür işbu bir beyt,
 Cevabına bunun meşğul olub eyt
 Ki, birlik sırrına kim oldu vakıf?
 Ne bilmege gelübdür bunda arif?*

*Yine bir bend çözümlü bu kebadan
Kim, alem baş çıkara bir yakadan.
Ki, bir taş gibidür ma'nide bir kıl,
Cevabından bu meselnin beyan kıl.
Ki, bundan menfaat bula halaik,
Hem ola surete ma'na muvafik.*

Bu cevap anı beyan eyler ki, “İa ye'rifullah ğayrul-lah ve la yeraallah ğeyrullah”*, yani Hakkı Hakk nuriyle bilürler ve görürler, vallahü-a'lem.

*Yine seyr ede bir uçmağa geldük,
Meğer kim huriler kuçmağa geldük.
Bezeklü köşklere eyle temaşa,
Ebir ü müşglere eyle temaşa.
Teferrüc eyle bu lalin saraye
Ki, şevki şule urar bedr-i aye.
Deriçeler açılır la-mekane,
Beka mülkin görer hane-be-hane.
Biter vahdet direhti ol havade,
Beka Simurği konar ol yuvade.
Eğer var ise bunda perr ü balın,
Cevabın anla imdi bu sualın.
Dedün, kim bildi vahdet sırrın ahir,
Nasibün var ise al hazz-i vafir.
Ol olur sırr-i vahdetden haber-dar
Ki, turmaya turacak yerde, ey yar.
Turıncak münteha olur makamı,
Müvehhidliğin olmaz anda namı.
Makame **ehl-i Yesrib**⁹⁶ mail olmaz,
Makam ehline anlar kail olmaz.
Hakikat Kabesi`dür kalb-i arif
Kim, anda gizlüdür dürlü maarif.*

* Allah`dan başka, O`nu tanıyan ve Allah`ın kendinden başka kimse O`nu göremez. (hadis)

*Anun teht-i yedindedür makamet,
 Anun huddamidür ehl-i keramet.
 Görinür ana her dem Hakk vücudi,
 Vücut-i mutlak anundur şühudi.
 Anun varlığıdur Hak varlığından,
 Keçüpdür ol bu yokluk darlığından.
 Kamu varlık Hakkun görünür ana,
 Anun ile anılır cümle yana.
 Hakiki varlığı Hakkun bilür ol,
 Anı ol bildüğü gibi bulur ol.
 Döner aynül-yakin hakkul-yakine,
 Deger andan hakikat Hak hakine.
 Senün bu varlığıundur har ü haşak,
 Gider yoldan buları çüst ü çalak.
 Gidergil gayri gönül halvetinden,
 Süpür bu halveti Hakk gayretinden.
 Müheyya eyle şahun cilve-gahın,
Mısr kıl Yusuf e bu nefis çahın.⁹⁷
 Çıkarğıl senligi senlik evinden
 Ki, bir pertevsen anun pertevinden.
 Gedincek sen, gelür ol zahir olur,
 Bu şart ilen mazhar zahir olur.
 Sana sensüz cemalın ruşen eyler,
 Kamu dikenlerini gül-şen eyler.
 Ana kim oldı la`nefi carub,
 Nevafileden hususen oldı mahbub.
 Olur ol ney-şeker ma'na yüzünden,
 Ve "la yesmau ve la yubsiru"* sözinde
 Niçe varlığı voklık var yetürür,
 Bu yokluk kim var, uş varlık bitürür.
 Ki, varlık üzre varlık ayb olur, ayb,
 Veli varlığı yokluk ceyb olur, ceyb.
 Bu varlık aybı cümle getmeyince,
 Denizde katre gibi yetmeyince,*

* Duyamayan ve göremeyen (Kur'an, Meryem: 42)

*Benizlenmez kimsene bu benizden,
 Denizde dürr habersüzdür denizden.
 Mevane olmayınca aradan dur,
 Gönül evine düşmez pertev-i nur.
 Bu alemde mevane dört olur, bil,
 Bularun ref'i için tedbir kulğil.
 Bu ma'niden bilür ehl-i meharet,
 Gerek dört dürlü anınçün teharet.
 Bu iki dördi anla vü amel kıl,
 Gönül evini bu hale mehal kıl.
 Arı ol evvel encase ü hadesden,
 Güzer eylegil efal i abesden.
 İkinci mesiyyetden açmağil yol,
 Dahi vesvas şerrinden emin ol.
 Üçüncü işbu ahlak-i zemime
 Kim, adem benzer anunla behime.
 Bu dördüncü işbu maceraden
 Ki, pak eyleye sırrın masivaden.
 Gözinden götrilücek suret-i gayr,
 Heman dem müntehaye irişür seyr.
 Bu dördinden bulan kişi teharet,
 Olur, şeksiz, sezavar-i münacat.
 Namazun olmak istersen niyazı.
Ol İsmail gibi sen Hakk`a teslim⁹⁸
 Ki, can teslim etmekdür bu talim.
 Çü zatun pak ola senden gide şeyn,
 Namazun anda ola kurretül-ayn.
 Heman birlik nasib eyler Yaradan,
 İkilik perdesi gider aradan.
 Olur meruf ü arif şey-i vahid,
 Hakikat bir olur meşhur ü şahid.
 Key eşid ü key anla vü key öğren,
 Sözi bildünse var sen sende öğren.
 Kemalı buna dekindür kelamun,
 Bu menzildir makamı her makamun.*

Bu sual anı beyan eyler ki, hakkı bilen eger Hakk ise, pes, bu halk-i biçare bunda ne bilmege geldi ve dahi bu halk pes, ara yerde ne nesnedür.

*Neva kıl endelib isen çimende,
 Ve ger tutisen, meyl et bu kande.
 Kokar ud ü yanar mecmerde ateş,
 Peri gibi kokuya gel peri-veş.
 Nice bir şekkere sen tuz diyesin?
 Nice bir güneşe yıldız diyesin?
 Susuz gibi su sanmağıl serabı,
 Çırağ ile tep iste afitabi.
 Yatar bir katrede deryayı gözle,
 Yatar yıldız içinde ayı gözle.
 İkindüye demedi kimse öyle,
 Dediler, eğri otur, doğru söyle.
 Eger bilen ü bilinen Hakk ise,
 Huda-yi zat pak-i mutlak ise,
 Ne sevdadur başında müşt hakun
 Kim, olur arifi ol zat-i pakun?
 Hudayise yine bilen Hudayi,
 Nedür arada bu merd-i gedayi?
 Hakk ise aşkü hem maşuk ü aşık,
 Nedür pes bu ara yerde halayık?
 Cevabın kim vererse bu سوالun,
 Emir ü şahidür ol ehl-i halun.*

Bu cevap anı beyan eyler ki, bu ayetin ma'nisi ki, “ve ma halektul-cinne vel-inse illa li-ye'budun”^{*} yani her kim Hakk'ı bilürse, anun nuriyle bilür.

* Ve Ben, cinleri ve insanları Bana ibadet etsinler diye yarattım. (*Kur`an*, ez-Zariyat: 56)

Ela, ey berg-i bağ-i zindegani,
 Çırağ-i afitab-i kamirani.
 Çün açdun tüngini kend ü nebatun,
 Giderdün zulmetün ab-ı hayatun.
 Cihan ü canı nura garg etdün,
 Çü adet perdelerin herk etdün,
 Güneş katında yıldız gösterirsin,
 Şeker getürdün, tuz gösterirsin.
 Tokuz çenberden uş bir halka sordun,
 Çü sırrın Halikin bu halka sordun,
 Hakk`un ni'metlerin bil, hak-şinas ol,
 Gönül gözün açub ehl-i sipas ol.
 Bu yolda ölür isen, müttekisin,
 Hakk`un nuriyle bilürsin hakkı sen.
 Hakkı hak nuridür bilen hakikat,
 Bunu böyle bilür ehl-i tarikat.
 Gönül deryası dürrinün tuzın sil,
 Vücutün ayinesinün tozın sil.
 Umarsa zerre ol mehrin havasın
 Kim, anun göre ruhsar-ı safasın.
 Gel evvel sen yaradıldığını an,
 Yođiyken, yeni var olduğını an.
 Bil andan fikr-i aslın, fariğ olđıl,
 Kelamın sırrına gir, kamil olđıl.
 Su gibi ahdun ü, yel gibi esdün,
 Hitabı kime olundu **“elestün”**.⁹⁹
 Beli diyen kim idi anda bayık,
 Yaratmamış iken bu cismi Halik.
 Dahi ol demde cem' oldı firişte,
 Olurken Adem`ün haki sirişte.
 Verildi rızk, hem ihsan yazıldı,
 Gönülde kisse-yi iman yazıldı.
 Eger okuyasın bu nameyi sen,
 Yakan yırtıb sıyasın hameyi sen,
 Ezelde sana bir defter verildi.

*Bu mülke gelmege rehber verildi,
Okı mektubi, gör kimdür refikün,
Kalan andan anla her tarikün.
Öküş say etdün anda, cehd kıldun,
Kuluyam dey ü şahun ahd kıldun.
Hakk ile olinan ol ahd-i beste,
Hata camı gibi oldı şikeste.
Bürimiş şemsüni gaflet sehabı,
Unutmışsın hesabı vü kitabı.
Bu ma'na üzre Kur'an oldı münzil
Ki, gönlüne düşe ol ahd-i evvel.
Eger sen gördin ise anda anı,
Görersin bunda dahi cavidanı.
Sifatın gör bu gün anun muayyen
Ki, yarın göresin zatın anun sen.
Eger ni, sayini var zaye etme,
Budur hak yol, varub yabane gitme.
Eşitmedün mi ol Mehdi dedügin,
Kelam-i Hakda "la tehdi"* dedügin?
Dahi ruşen kılalım bu çirağı
Ki, temyiz eyleye karadan ağı.
Egerçi hal-i kal ü kil hoşdur,
Aralarında hem temsil hoşdur.
Bu temsil anladur örtülü halı,
Beyan eyler fırakı vü visalı.*

* Hidayete erdiremezsin. (Kur'an, Kasas: 56)

Bu temsil anı beyan eyler kim, bu akl anadantoğma gözsüze benzer - karadan özge renk bilmez. Ve dahi bu ayetün sırrından haber berur kim, „men kane fi hazihi e'ema fehuve fil-ahireti e'e-ma...“: ** Ve bu canla cismün ictimainden bir hasiyyet kopar, her ne bilinürse, anunla bilinür, nitekim, demürle taşın ictimainden bir od kopar kim, anun şulesinden aydın olur.

*Ne aklun kim söz ile ülfeti var,
Gönülde anun ile halveti var.
Akl sarheddidür can u cihanun,
Tariki yokdur andan isre anun.
Egerçi akl fikri bıkır eyler,
Veli bu yerde, gökde fikr eyler.
Eyü tedbirler eyler hemişe,
Eşüdüb gördüğün söyler hemişe.
Bu akl irişmeyen sözden haber al,
Anun görmediği gözden nazar al.
Anadantoğma gözsüzi okursın,
Yüz ayet ana Kur'an`dan okursın.
Kızıl renge, yeşil renge inanmaz,
Karadan özge rengi reng sanmaz.
Katında cümle reng anun karadur,
Yaradıcı ana şöyle yaradur.
Anadantoğma gözsüz olsa bed-hal,
Ne assı eyler ana kehl-i kehhal
Anadantoğma gözsüz gibidür, bil,
Meaş-i ahiretde akl-ı akıl.
Eşit ahvalin insanun netedür
Kim, ol bu akl tavrinden ötedür.
Anun bir özgedür hal-i cihanı
Kim, anunla bilür raz-i nihanı.
Bir od vardur demürde taşda gizli,
Ne içdedür ol od, ne taşda gizli.*

** Bu dünyada kalbi kör olan, ahirette de kör ve daha şaşkındır. (*Kur`an*, İsrâ: 72)

*Demüri çünkim ol taşa kakarsın,
 Ol od çıksun deyü labüüd çakarsın
 Çıkar taşdan, tutar od bu mekani,
 Anunla halk eyler zindegani.
 Bu can u tende de bir hasiyyet var
 Ki, peyda olar anlardan bu esrar.
 Kopar ol hasiyyetden şule, yara,
 Kim, anunla olar Hakk aşıkara.
 Sen oldun nüşhe-yi nakş-i İlahi,
 Aceb mecmuesin hoş padişahi.
 Özünden iste metlubin ne ise,
 Bulursın sende mehubin ne ise,
 Bu mecmue kılur peyda bu razı,
 İşit Hakk sözi, ko fikr-i dirazı.*

Bu sual anı beyan eyler ki, bir dairede Hakk noktası var ve hem halk noktası var. Mansur`un “Enel-Hak” dedügi kağı noktandur, anı beyan eyler.

*Çü kudret destine Hakk aldı perkar,
 Cihani çekdi şöyle daire-var.
 Bu daire kamusu noktaldur
 Ki, her birisi şekl-i ukdelerdür.
 Bu noktalar ki, dedim halkdürür
 Ki, yokluk aleminde belk urur.
 Bu halkun noktasın bu vechle bil
 Ki, Hakk noktasına düşer mukabil.
 Bu halkün noktasın vehm eyler isbat
 Ki, kabildür bular yokluğa bizzat.
 Nedür Hakk noktası: öz varlığıdur,
 Anı göstermeyen göz tarlığıdur.
 Sana bu noktaldandur sualum,
 Sitaremdür neden açılfa falum.
 „Enel-Hak“ kim dedi Mansur-i Hallac
 Kim, özin şer’ okına kıldı umac.*

Ne noktadan deyüpdür ol „Enel-Hak“?
„Enel-Hak“ kim idi diyen muhakkak?
Eger Mansur ise merd-i Hudayi,
Neçün saldı cihane bu sadayi?
Veliden sadir olmaz bu ibaret
Kim, ölmek ola cürmine keffaret.
Eger Mansur`den diyen hak ise,
Münezzeh, pak, zat-i mutlak ise,
Niçün eylediler Mansur`i ber-dar?
Bu ma'niden olan kişi haber-dar
Bize gencini göstereün tilsimün,
Beyan etsün müsemmasun bu ismün.
Götürsün aradan bu iştibahi,
Cevabın ne ise versün kemahi.

Bu cevap anı beyan eyler kim, Hakk-teala Musa`ya aleyhis-selam oddan bir ün yarattı, Mansur`a dahi bir ün yarattı kim, „Enel-Hak“ dedi ve bu ayetün ma'nisin beyan eyler kim, „...ve in min şey'in illa yusebbihu bi-hamdihi ve lakin la tefkehune tesbihum...“ * Ma'nası budur kim, hiç bir şey yokdur, ila hakiki tesbih eyler kalla ve kamusunun hayatı vardır, veliken tesbihlerin işit-mezsüz, sizden gizlüdür.

Eyü dedün, eyü, ey din ulusu
Ki, toyladun bu han ile ulusu.
Hava mehr ateşin etmezse barid,
İrişe gaybden gönline varid.
Meani olsa elfaze mutabık,
Düşe ol surete bu can müvafık.

* Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O`nu tesbih eder; O`nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. (*Kur`an*, İsra: 44).

*Bu şirin meşrebe var ise meylün,
 Teferrüc kıl neharını bu leylün.
 Hakk`un bu halk ile bir birliği var
 Ki, ol birlikde halkun dirligi var.
 Açılır bir kapu Hak`dan bu halka
 Ki, ol kapudadur bu halk halka.
 Biledür halk ile Hakk her nefside,
 Gönül kulağını kursan bu sesde.
 Fena olmuş idi Mansur yeni
 Ki, peyda oldu andan işbu ma'ni.
 Yanup od olmuşdı hep odunu,
 Anunçün çıkdı bu resme tütünü.
 Eser kalmışdı yeni kendözinden
 Ki, kendözünün anlanur sözünden
 Ki, teşbih etdi tiği ejdehaye,
 Düşincek dar ügir ü huy ü haye.
 Hakk`a kurban edicek kendözini,
 Kaniyle yudı ol demde yüzünü.
 Kılıc acısı benizin saz etdi,
 Bu gayretten ki, keşf-i raz etdi.
 Bular Mansur`un anlanur sözünden,
 Ki, bellidür yola giden izinden.
 „Enel-Hak“ demek Allah`a yaraşur
 Ki, sultan olmak ol şaha yaraşur.
 Heman Hakk Hakdürür ü halkdurur halk,
 Bu derya-yi veliken, vehm eder felk,
 Bu halkun varlığı benzer serabe
 Kim, anı teşne-dil benzedür abe.
 Hakk`un bu halk feline meheldür,
 Nitekim tutmağa alet bu eldür.
 Hevas-i hamseden ol görklü dil-dar,
 Hemişe gösterür üşşake didar.
 Ayak – varmağa, dil – söylemege söz,
 Kulak – eşitmege vü, görmege – göz.
 Bulardan görünür Hakk`un kemali,
 Bu halkun böyledür Hakk ile halı.*

Olar kim gözgüsinden sildi tozın,
 Hakk'un nuriyle ruşen etdi gözün.
 Bu yüzden kim, ana devlet göründi,
 Bu cism ü can kamu suret göründi.
 Bu mevcudat kim, uş sen görürsin,
 Anun gibi göricek hoş görürsin.
 Ger olursan mürid-i pir-perver,
 Olasın ulular içinde server.
 Bu mevcudate Hakk nuriyle ba,
 Cemi zerreden eşit "Enel-Hak".
 Kamu Mansur kimi bir nefesde,
 Hevası kamunun işbu hevesde,
 Bu meyden nuş edüpdür yar ü eğyar,
 Bu demden dem urar her mest ü huşyar.
 Bu tesbih ü bu tahlil içre daim,
 Geçer ömr-i cihanun şöyle kaim.
 Nedür hüccet der isen buna bürhan,
 Ve „in min şey'in illa“* dedi Kur'an
 Ki, tesbih edenün vardır hayati,
 Gerek olsun cemadi, ger nebati.
 Bu eşyanun cemi canı vardır,
 Nihadinde kamu irfanı vardır.
 Değildir halla, hep kalladur,
 Hicab ehli katında halladur.
 Olıcak feth eşyanun deruni,
 Görürler keşf ehli şöyle buni.
 Tayanurdu Resul ol bir direge
 Ki, tayakdur anun aşkı yürege.
 Okurdu hutbe ana tayanurdu,
 İşiden kişi nura boyanurdu.
 Buyurdu mescid içinde Peyam-ber
 Kim, eylediler andan sonra minber.
 Meger kim indi emr ol server üzre
 Ki, hutbe okıya ol minber üzre.

* Hazinesi bizim yanımızda olmayan hiçbir şey yoktur. (Kur'an, Hicr: 21)

Çün ağdı minbere direk katından,
 Direk inledi anun firkatından.
 Öküş iniledi vü zari kıldı.
 Resul anı görüben yari kıldı.
 Gelüb ol diregi bağına basdı,
 İnildüsin anun okşadı, kesdi.
 Dedi ol direg için kim, Peyam-ber
 Behişt içre olasın ta ki minber.
 Direk çün anı eşitdi, avındı,
 İnildüsini kesdi vü sevindi.
 Ger ol diregin olmasaydı canı,
 Niçün eylerdi ol işbu feğani?
 Resulun mucizatıdur, veleykin
 Getürmek gerek iman ana mümin.
 Meger Musa `ya güsl olmışdı vacib,
 Diledi güsl eylemege varub.
 Kodı bir taş üzre kaftanını
 Ki, suyile yuya nazik tenini.
 Su koyub eyler iken gövdesin yaş,
 Giyecegin aluban kaçdı ol taş.
 Asasın aluban ardına düşdi
 Ki, "va sevbi hacir"* (?) deyü irişdi.
 Asası ile taşı bir kaç urdı,
 İrişicek taşa ol taş turdı.
 Bu ma'nide sual eyler sühen-ver
 Ki, işlemez ebes fiil-i Peyam-ber.
 Asası ile taşı neçün urdı?
 Teellüm olmadığın hod bilürdi.
 Taş incinür mi hergiz urmağ ile?
 Bunu derler cevabın sormağ ile.
 Cevabın böyle verür bunun anlar
 Kim, anlara der kirt ü erenler.
 Bilür incidüğün anun Peyam-ber
 Ki, canlu oldığın bilür mukarrer.

* Ey taş, elbisemi (ver)

Kamu eşya Hakk`a tesbih ederler,
 Sırat-ı müstakim üzre giderler.
 Bularun halk tesbihin işitmez,
 Biri getdüğü yola biri gitmez.
 Dilersin kim, sana asan ola bu,
 Delil ü hüccet sana bürhan ola bu,
 Yakın odına yansun perde-yi şekk.
 Nidasın vahidül-kahharun işit,
 Götür sitri, sözün Settar`un işit.
 Sana Hak`dan nida gelür hemişe
 Ki, mey rengiyle boyandı bu şişe.
 Görinür cümle eşyaden cemalum,
 Münezzehdür nakaisden kemalum.
 Neye kim bakdun ise, bana bakdun,
 Kıyamet gününe niçün bırakdun?
 Nida eyledüm oddan Musa`ya ben,
 Enellah dedüm ana ben şecerden,
 Nida etsem eceb mi dür beşerden?
 Gönüldür vadi-yi Eymen bedende,
 İşiden Hakk nidasın gelsin anda.
 Gerek tez işidü, gerek işit gec
 Ki, birden özge yokdur, bir dahi hiç.
 Bilen kişi yerin-göğün Hudasin,
 İşiden kendüdür, kendü nidasın.
 Benem demek yaraşur ol Huda`ya
 Ki, gayr urmaz kulak işbu nidaya.
 Nidasın özi eşidür özinün,
 Semiüdür yine kendü sözünün.
 Bu mövcudate bakdun, ayb gördün,
 Hüner sandun, Huda`yi gayb gördün.
 Eger gaib, egerçi hazir oldur,
 Kamu gayba, hüzure nazir oldur.
 Gelür Hakk`un nuri yüzden zühure,
 Bu sen anladuğun gayb ü hüzure.
 Bu kim sen bir olasın, ol ola bir,
 İkilikden kopar bu zışt tedbir.

*Senün bu birligün yokdan olandur,
 Hakk`un birligi varlıkdan olandur.
 Senün bu birligün benzer hayale
 Ki, düşürür seni dürlü vebale.
 İkilikden kopan birlik senündür,
 Anunçün ölmek ü dirlik senündür.
 İkilik olmaz anun birliginde,
 Ölüm bulunmaz anun dirliginde.
 Nice kim sende senün birligün var,
 Bu vehmi birlik içre dirligin var.
 Anun birleyemezsen birligin sen,
 İkilikdür bu kim ola sen diyen.
 Yine birligin anun kendü birler,
 Muhakkikler bu sözi böyle derler.
 Degil layık ikilik ol cenabe
 Ki, sağışdan gelen birdir hesabe.
 Gümanun gayb bildügi abesdür,
 Hadesden her ne kim gelse, hadesdür.
 Görinür ol, veli sen göremezsın,
 Anı pinhan sanursan, iremezsın.*

Bu kaide ol ayetün ma'nisini mütezemmindür ki, „ve nehnu akrebu illeyhi ninkum ve lakin la tubsirun“* ve dahi anı beyan eder kim, bu halkun varlığı mecmui esbab ü aletdür Hakk`un ke-malatına. Buların vücudi ve himmeti hakikatte Hakk`un varlığıyle kaimdür mecmu-i mövcedate. Pes, vücud-i hakiki Hakk`undür kim, yine kendü nefesiyle kaimdür ezelen ve ebeden.

*Yine bir kaide kodum beyana
 Ki, talib olan uykudan uyana.
 Sen ü ben, ol u bu bir nesnedür, pes,
 Ne dedüğüm bilürsen, var sözün kes.*

* Biz ona daha yakınız, ama siz göremiyorsunuz. (Kur'an, Vakia: 85)

Hakikatde bular zir-i ensebdür,
 Müsebbeb hod degil, bunlar sebebdür.
 Hakk`un sen mezherisin, pes, nesisin?
 Heman peyda vü pünhan nüshasisin.
 Olar kim kendözinden oldı hali,
 Heman dem kendüde buldı bu hali.
 Ki, buyuran “Eenel-Hhak” ol Huda`dur,
 Huda`dan özge suret hod sadadur.
 İrer gurbetde işbu sırra salik
 Ki, vechi baki görür, gayri halik.
 Bu yüzden çünkim ana keşf olur sırr,
 Süluk ü seyr ü salik bir olur, bir.
 İkilikden olan birlik degil ol,
 İkilik birliği bulmaz ana yol.
 Hakk`un hakkında pak et itikadı,
 Hüluli küfr bil, hem ittihadı.
 Bu suret lazım olur gayr olıcak,
 Bu vahdet hasil olur seyr olıcak.
 Kulun varlığı gibidür kendözinden,
 Tolınur gayr-i Hakk anun gözinden.
 Egerçi surete ma`ni bürinür,
 Veli bir vech ile dahi görinür.
 Heman kul kuldurur, hem şah şahdur,
 Bunun aksin demek küfr ü günahdur.
 Hakikatde olur peyda bu halet
 Ki, birlikde ikilikdür zelalet.
 Heman kesrettedür halkun vücudi,
 Bu gencin Hakk tulsımın böyle kodı.
 Bular göründüğü gibi döğüldür,
 Diken gibi görünür, leyk güldür.
 Demedimi Peyamber kim, ilahi,
 Bana eşyayı göstergil kemahi.
 Eger bilmeseydi ol bu hali,
 Dürüst olmazdı anun suali.
 Hakikat sözidür bu söz, hülase,
 Bırak kalbünü, pak olsun hilase.

Bu temsil anun beyanındadır kim, „el- mu'minu mir'atül- mu'min“.* Sen de müminsin. Hakk`ün bir adı dahi mümindür, pes, halk Hakk`un ayinesinde cemalın ve kemalın müşahide eyler. Halk Hakk`un ayinesinde kendülerün yokluğun görür ve Hakk halkün, vallah-ü a'lem.

İşitmek safi temsili sefadur
 Ki, hoş ayine-yi alemnümadur.
 Bu suretlerde kim, suret senündür,
 Senün tek sanmağil kim kimsenündür.
 Hususen kudret eliyle düzilmiş,
 Cihan levhi kibi nakşi yazılmış.
 Bu dem kim can ilesin tende zinde,
 Tasavvur eyle evvel seni sende.
 Bunı farz et ki, sende var hünerler,
 Gönülde eylesen ana nazarlar.
 Göricek sen anı şadan olursın,
 Açılmış gül kibi handan olursın.
 Takarlar her hünerden sana bir ad,
 Seni ustad edinür biliş-ü yad.
 Veli suretde birsinü adun çok,
 Dahi temsil olmaz bundan artuk.
 Kemal-i zatinün budur misali
 Ki, kendü kendüde göre kemali.
 Elüne gel yine bir gözügüyi al,
 Nazar et suretin, aksin ana sal.
 Ne aynündür, ne gayründür senün ol,
 Gözüğüdeki seyründür senün ol.
 Gör anda suretin aksin müsevver,
 Nedür andağı ol şekl-i münevver.
 Öni ardıdur ol aksün kamu yüz,
 Gerek ayine bir olsun, gerek yüz.
 Varub ol gözügüye hud girmedün sen,
 Yüzünden özge bir yüz görmedün sen.

* Mümin müminin aynasıdır. (hadis)

Gözüğü kibidür alem seraser,
Hakk`un nurine olmuştur beraber.
 Ki, gözüğüden görinür aks-i nurun,
 Gözüğüler mahallidür zühurun.
 Bu gün bir servsin, bu bağıe geldün,
 Sallandun mürğ-zare saye saldun.
 Nedür bu saye kim, saldun zemine
 Nazar eylegil ana dahi yine.
 Hemin bu saye issin gamz eyler,
 Benüm oldurur aslüm remz eyler.
 Çün ol kametden aldı saye maye,
 Hem asla kendüden olmadı saye.
 Cihan bir saye gibidür müeyyen,
 Heman alem gibidür can ile ten.
 Ki, bunlar kamusu saye gibidür,
 Egerçi surete maye gibidür.
 Bu takrire ger oldun ise razi,
 Nedür müstakbel, ya hal ü mazi?
 Nedür bu hefte vü ruz ü meh ü sal?
 Hakikatde nedür bu nokte-yi hal?
 Bularun her biri bir ad adandı,
 Bu adlar bunlara möhkem kadandı.
 Kimi mazi, kimi müstakbel oldı,
 Kimi ahir, kimisi evvel oldı.
 Heman bir haldurur arada sari,
 Anun müstakbel ü mazi kenari.
 Bu kesret varlığı vahdetden alur
 Ki, vahdetsüz kamu kesret yoğ olur.
 Çü bildün Hak`dan özge bir dahi yok,
 Gerekse kesret az olsun, gerek çok.
 Hakikatde kamu varlık Huda`dur,
 Mecaz olan kamu sevt ü sedadur.
 Arazden cevher olmuştur mürekkeb,
 Araz tahkik-i fanidür mücerreb.
 Nazar et hikmet ile işbu kısma,
 Gönül kulağın ur tarif-i cisme.

*Olupdur tul ü arz ü ümkden cism,
 Bu resm ile olur mevcut bu kısım.
 Bu cismün yoğiydi alemde ismi
 Ki, Hakk var etdi yokdan işbu cismi.
 Cihanun asli işbu cinsdendir,
 Gerek cinsden, gerekse insdendir.
 Öni yokdur, sonı yokdur cihanun,
 Budur halı zemin ü asimanun.
 İbaret oldı Hakk varlıktan, elhak,
 „Huvel-Hakk“* de gerek ise „Enel-Hak“.
 Yaradur benden ü senden bu nutki,
 Hakk`e ger gönünün var ise sıdki.
 Niçe yerde dedüm bunu sana ben
 Ki, bir nisbetdür arada ben ü sen.
 Seni sen sanma kim, Hak`dan cüdasın,
 Çü bigane degülsin, aşinasın.*

***Bu sual anı beyan eyler kim, bu halka neçün vasıldür derler.
 Seyr ü süluk nice hasil olur kim, bunlar Hakk-tealaya varurlar, vasil
 olurlar. Hakk-teala hod kadim, bunlar hadisdir. Pes, vasil oldı
 demegün ma'nisi nedür?***

*Rakam urdum yine bir dürlü levhe
 Ki, ruh andan ire reyhan-i ruhe.
 Teferrüc-gahidür ruhun bu ravze,
 Gönül ördekleri talar bu havze.
 Mukarrebler tutar elde bu **kasi**,¹⁰⁰
 Bu meyden içenün kalmaz bükasi.
 Meger kafuridür anun mizacı,
 Dadı şir ü şekkerdür, olmaz acı.
 Gelür andan kokusu zencebilün,
 Revandur anda aynı selsebilün.*

* O, bir hakikattir... (Kur'an, Bakara: 91)

*Sual eyler bu bağun endelibi,
 Ezel gülzari nedür, ya habibi.
 Sualumdan benim bu oldı hasil
 Ki, niçün didiler mahluka vasil?
Süluk ü seyr¹⁰¹ nice hasil olur?
 Ki, Hakk`a halk varur vasil olur?
 Bana bu perdeden bir raz söyle.
 Eyü söyle vü uz ü az söyle.
 Götür ma'ni cemalinden nikabı.
 Temyiz eyle bulutdan afitabı.*

Bu cevab bu ayetün ma'nisin beyan eyler kim, “ve huve me'ekum ayne-ma kuntum”* yani Hakk`un halkla mesiyyeti vardur. Bu, halkdan cüda degildir. Hakk`ı talep eden kişi kendüde talep etmek gerek.

*Dahi sen tıflsin şir-hare,
 Bu ten sana olupdur gehvare.
 Gida süddür sana, yahud harire,
 Tolaşmışsın kirm bigi harire.
 Atadur can, tabiatdürür ane,
 Sana kulluk ederler rayigane.
 Hakk`un nuri bu canun atasıdur
 Ki, birlik bahri andan ötesidür.
 Hava tayundurur, tayun meratib,
 Sana Hak`den dilerler dürlü ratib.
 Ulu kavmün, ulu hasmün bulardur
 Kim, asli canun ü cismün bulardur.
 Kavm ü düşmenliğin bundan kıyas et,
 Ko bu halki vü Halik`dan yana git,
 Meger bir pire dediler kim, ölen
 Dedi kim, dahi baliğ olmadum ben.
 Veliliğe iricek baliğ olur,
 Velilik olmasa, oğlanlık olur.*

* Siz nerede olursanız olun, O, sizinledir. (*Kur'an*, el-Hadid: 4)

Görindün yine ma'ni suretinden,
 Sual etdün bana sen Hakk katından.
 Ki, niçün dediler vasil bu halka,
 Kulağında cevabın eyle halka.
 Cevabın bu سوالun verür anlar
 Kim, anlarun adı meşhur erenler,
 Makarindür Hakk`un halka visali,
 Meıyyetdendür anunla bu makali.
 Irak sanma Hakk`ı yaratdığından,
 İşit bu noktayı Yaratdığından.
 Senünle sen kılursın aşinalık,
 Aradan gedicek vehm-i cüdalık.
 Yanılma halka kim yeganesin sen,
 Niçün sen sana biganesin sen,
 Kadem ur menzile, bak işbu silke.
 Kaçan imkan tozun mümkün ki silke.
 Heman baki kalandur vech-i vacib,
 Olur emr üstine Allah galib.
 Vücudi alemün benzer hayale,
 Beka vaktinde irişür zevale.
 Degül mahluk olan Allah`a vasil,
 Nefes urmaz bu demden merd-i kamil.
 Adem görmez cenabun işbu babun,
 Yolu yok Rabbül-erbabe türabun.
 Adem hergiz vücade mahrem olmaz,
 Kadime hiç hadis hem-dem olmaz.
 Süluk ü seyr ne gelsün ademden?
 Vücudün ariyet alur kıdemden.
 Bu ma'niden revanun olsun agah.
 Hemişe bundan et estağfirullah.
 Ademsen sen, ademden şöyle sakın,
 İrişmez vacibe madum mümkün.
 Bulmaz hiç cevhersüz araz ayn,
 Araz hod kendü **la-yebga zamaneyn.**¹⁰²
 Dedüm tarif-i cismi, bildün anı
 Ki, tul ü arz ü ümkidür beyanı.

Heyula hod nedür, madum-i mutlak
 Kim, anunla olur suret muhakkak.
 Degül suret heyulada kadimi,
 Degül bu dedigüm kişi hakimi.
 Heyula dahi suretsiz ademdür,
 Kıdemde bu ikisi bi-kıdemdür.
 Cihanun cismidür bu iki yokdan,
 Bu ma'niyi dedüm ben sana çokdan.
 Cihanun varlığı madumdur pes,
 Hemana yoklığı malumdur pes.
 Hakikatde nazar kılsan bu imkan,
 Bulupdur yoklığında ayn-i noksan.
 Ne Hak`dan özge vardır hiç bir gayr,
 Hakk`un nuri kemalında kılur seyr.
 Bu bellüler, nişanlar ki, görersin,
 Buna varlığı deyü bir ad verürsin.
 Vücutidür bularun itibarı,
 Bularun yok gibidür cümle varı.
 Sağışlar gerçi gelür itibare,
 Hakikatde gelen birdür şümare.
 Cahanun varlığıdurur mecazi,
 Kamu felidür anun lahv ü bazi.
 Cihanun uşbudur rengin metai
 Kim, ahir oliserdür inkitai.

Bu temsil anı beyan eyler kim, Hakk`un zati birdür ve esma vü sıfatı öküşdür. Hakk`a hakk dedikleri nefşül-emrde sabit olduğundan ötrüdür ve vücud dedikleri eemmi-evsafından ötrüdür. Elim dedikleri her nesneyi keşf etdiğiçündür. Nur dedikleri kendü görünmez, amma andan mecmu göründiğiçün derler. Baki kalan adları dahi bunun gibidür. Ve dahi ol sırr dediklerinin meratibin beyan eyler ki, her bir mertebede bir ad derler ol sırre, ta Ademe gelince, anı bildürür.

Yine temsile guş ur lale gibi,
 Düşürdürler şehirde jale gibi.
 Bulut gibi bürin, güneş gibi toğ,
 Fenasına bekanın kıl seni yoğ.
 Deniz mevc urıcak kopar buharı,
 Aşağada iken ağar yukarı.
 Letafetden bulut olur havada,
 Yerür Hakk emriyle teht-i semada.
 Ana Hak`dan irişe emr yine
 Kim, iner ol bu sahra-yi zemine.
 Güneş kim iner dördünci gökden,
 Bu gördüğün gibi kim, geçer önden.
 Düşer eyler bu yer yüzini hürrem,
 Olur ol ab baran ile hem-dem.
 Güneş nuri çün ol suya irişür,
 Mürekkebe olub ikisi karışur.
 Güneş ol dem salar suya heraret,
 Kılur sunun soukluğunu garet.
 Heraret yine azm eyler semaya,
 Heves eyler ki, çıka ol araya.
 Bile kalkar güneş şevkiyle ol su
 Ki, ol yağmur idi vü jaledir bu.
 Hava ol dem olur bu jaleye zemm,
 Biter ol dem nebat ü sebz-i hürrem.
 Gıda eyler nebatı, canever yer,
 Sürer ömrin gerek gec ü gerek er.
 Nebat olur gıda, hayvana irer,
 Varur hayvandan insana irer.
 Gıda tahlil olur çün caneverde,
 Gelür cüz'-i beden olur beşerde.
 Beşerde ol gıda çün nütfe olur,
 Karar eyler beşer tavrında kalur.
 Düşer çün cisme nur-i nefsi-guya,
 Latif ü ruşen olur cism-i ziba.
 Olur tıfl ü civan ü kırğıl ü pir,
 Olur dana vü eyler akl tedbir.

*Ecel gönderür ana hazret-i pak,
 İrişür pak pake, hake hem hak.
 Çü race olur aslına kamu şey,
 Secillen her birisinin kalur tey.
 Nebate benzedi ecza-i alem
 Ki, gahi artar ü gahi olur kem.
 Vücudi halkun ü zati cihanun,
 Degildür katresi ab-ı hayatun.
 Zamanlar geçer ü döner felekler,
 Denizler soğulur, ölür semekler.
 Tebaye race olur merkezine,
 Döner her biri geldiği izine.
 Öni olmaz bu halkün sonı gibi,
 Veliken sonı olur öni gibi.
 Çü vahdet bahridür bu bahr-i pür-hun,
 Hezaran mevci vardur mest ü mecnun.
 Ne katre kim, bu deryaden göründi,
 Çoğ adlar buldı, bu suret бүрündi.
 Buhar oldı vü ebr oldı vü baran,
 Nebat ü caneverler oldı insan.
 Kamu bir katredür ol ahir-evvel
 Kim, andan oldı her derya mümessel.
 Bu cism ü akli vü bu nefis ü canı,
 Bu ecram ü semevat-i cihanı,
 Heman bir katre kimi bil misalin,
 Görincek dürlü suretlerde halın.
 Haber bu kim bu suretler bozılır,
 Varur ma'ni denizinde düzilür.
 Buni bilen bilür, bilmez bilüsüz
 Ki, yoklukda olur varlık belüsüz.
 Ne yer kalur, ne gök kalur, ne encüm,
 Bu deryada olur katre gibi güm.
 Çü kasd eyler ecel deryası mevci,
 Denize garg eder bu cümle fevci.
 Yaradılmamışa döner bu alem,
 Ne alem baki kalur, ne hod adem.*

*Heman dem kim kopar ruz-i kiyamet,
Harab olur cihan mülki temamet.
Bunun bürhanidür Kur'an ü ayet
Ki, ref olur bu eşkal ü hayalet.
Fena olur bular kamu cihanda,
Beka Hak`dur andan sonra anda.
Sana bir gürb olur ol demde hasil
Ki, sen sensiz olursın ana vasil.
Bu yerde böyle fehm eyle visalı,
Kim, ancak ref etmekdür hayalı.
Kaçan kim gayr götrülse nazardan,
Visal olur heman bil bu haberden.
Bu vechle ki, vacib mümkin olmaz,
Buni böyle bilen hod mümin olmaz.
Ne ol bu olur ü ne bu olur ol,
Hakikatda budur vahdetdeki yol.
Sonı halkün fena, öni ademdür,
Hakk`un sonı beka, öni kıdemdür.
Sual olınsa sana asimandan,
Cevabın verme anun rismandan.
Ol er kim oldı bu ma'nide faik,
Buna hergiz demez kalb-i hakaik.
Senün nişanların vardur hezaran,
Gehi peyda olursın, geh pinhan.
Gehi gelmek olur, geh gitmek olur.
Gehi bitmek olur, geh yitmek olur,
Ne dürlü suret olur her birinde,
Gelinek bilesin yerlü yerinde.
Çü küll bahsi vü cüz' bahsi deyile,
Bu esrüklük ol arada ayıla.
Hem insanun kamu neş'etlerini
Bilesin anlayub suretlerini.
Anadek git buni arayı, yara,
Veli unutma bu arayı, ara.
Bu yerde iktifa et bu makale,
Girelüm yine bir dahi suale.*

Bu sual anı beyan eyler ki Hakk-teala kim vacibdür, bu halk mümkindür. Bunlar bir biriyle nice cem` olup vasil olurlar ve yakınlık, ıraklık, azlık, çokluk ne demekdir, beyan eder.

*Yine gündüz ile gece karışdı,
 Bu yerde kim, od ile su barışdı.
 Ay ağıllandı vü hem oldu yıl düz,
 Güneş gibi göründi cümle yılduz.
 Yeri gök bağına basdı sevindi,
 Koşıldı nur ile gölge avındı.
 Herir oldu diken, gül kurdi meclis,
 Gani oldu gelüb kayğulu müflis.
 Saba müşgiyle toldurdu kuyunu,
 Çoban kurd oldu vü bekler koyunu.
 Kara taşlar yaşıl sahraya döndi,
 Nemekden sükkeri helvaye döndi.
 Budaklar kollarına hena yakdı,
 Süd ırmağıyle bal ırmağı akdı.
 Bu reng ile ki sen seni boyarsın,
 Ne şerbet eksilür, ne son toyarsın.
 Eger olur isen sakiyile iç
 Bu şerbetden nasibün var ise iç.
 Nisar et varlığını, bu yola saç,
 Gözün uykudan uyar, kulağın aç.
 Haber-dar ol, sualımdan haber ver,
 İşit aslın sualın gör nedir der?
 Bu mümkün dedüğün kim, bir hadesdür,
 Bunun öni vü sonı hod abesdür.
 Kadim ana derem kim, vacib oldur,
 Yine eynine anun hacib oldur.
 Bu mümkün vacib ile cem` olurmu?
 Bular yani biri birin bulurmu?
 Bularun biri birine visalı
 Nedür anladı ver bu vaf-i halı.*

*Bu yakınlık ıraklık ne demektür?
 Bunu akl ile bilmek key emektür?
 Bu az dedüğün, ol çok dedüğün ne?
 Bu var dedüğün, ol yok dedüğün ne?
 Bunu takrir eyle bana bir bir
 Kim, işiden kişi okıya fır fır.
 Gönülden zail eyle şekk ü reybi,
 Tola müşg ile can u cism ü ceybi.
 Suallun ma'nisin almak gereksin,
 Cevaba müntezir olmak gereksin.*

Bu cevab ol hadisün beyanındadır kim, “innel- lahe haleke halkehu fı zulmetin summe ilka aleyhim min nurihi..”* *Ve dahi ihtiyar-i cüz'i ve ihtiyar-i küliyi enva-i vecihle beyan eyler, ta kim halk bile.*

*Dilekler kapısı oldı güşade
 Kim, irişe mürid olan murade.
 Susadun ise, su sanma serabı,
 Ki, şahsün kendündendür feth-i babı.
 Düşür yaş gibi gözden cümle halkı,
 Ecel eline vermedün bu halkı.
 Bu suret gurbetinden yüz çevirgil,
 Yolun yağmurludur, kürkün çevirgil.
 Vücutin şehrine sal kendözini,
 Geceden ruşen eyle gündüzini.
 Temaşa eylegil gönül sarayın,
 Güneş gibi gör anda devlet ayın.
 Gönül nice olupdur ayine bak,
 Ne ayinedür anun, ayine bak.
 Sana çok dürlü diller öğredür ol,
 Heman tutı gibi şekker-zaban ol.*

* Allah kendi mahlukunu zülmetde yaratdı. Sonra ise onu kendi nuruna kark etdi (hadis).

Bu cism ü candur ol canane suret
 Kim, andan öğrenür can ilm-i hikmet.
 Çü hikmetden sual eyledi aşık,
 Cevab alsun sualına mütabık.
 Bu halkiyle Hakk'un sordun visalin,
 İşit imdi buların vasf-i halin.
 Garib oldur ki, saçıldı ana nur,
 Baid oldur ki, varlıktan olur dur.
 Hakk`ün esmasına saçıldı nuri,
 Kemalinde Hakk`un oldı zühuri.
 Nesebden kopdı yakınlık, ıraklık,
 Hakikatde nesebdür boş taraklık.
 Nedür nisbet bir emr-i itibari
 Kim, anun ikilikden kopdı vari.
 Kaçan kim nisbet oldı aşıkara,
 Bu çoklık, azlık andan oldı, yara.
 Yakınlık, azlık, ıraklık ü çoklık,
 Ucuzluk, kızlık ü aklık ü tokluk.
 Kopar bunlar hep esma-i nesebden,
 Hakk`un zati münezzeh bu sebebden.
 Anun zati sıfatından görünür,
 Sıfati dahi zatından görünür.
 Mücerred zati anun müdreğ olmaz,
 Müberradur - beyane, vasfa gelmez.
 Sıfati zatınün kim, perdesidür,
 Hep anun nurinün perverdesidür.
 Gönülde olsa ol nurin hüzüri,
 Olur ol bu bedende ayn-i nuri.
 Hilas eyler seni kendüliginden,
 Görürsin anı kim, geçmez öğinden.
 Senün olmaduğundan-olduğundan,
 Ne haslı açılıban solduğundan?
 Taşun gündüz gibi, için gecedür,
 Bu ikiden toğan havf ü recadür.
 Bir adım bundan isre adamazsın,
 Sefalık şerbetinden dadamazsın.

Mürevveksin ü çökme sikl gibi,
Gölgenden üşenme tfl gibi.
Gönül alemlerine yol ile den
Ferağ et bulur ol hayf ü recaden.
Reca adı vü hayf adı hakikat,
Gönül mülkinde olur ins ü heybet.
Eger pak oldısa cism ü canun,
Yakininden yok oldısa gümanun.
Ne korkun var senün tamu odından?
Utanur tamu erenler ödünden.
Girincek halis altun yanar oda,
Od içinde dahi yanarsa o da.
Dahi göğçek olur oddan çıkıncak,
Kamaşur andan ana göz bakıncak.
Tamu odından işit bir hikayet,
Gazap eyler tamu odı beğayet.
Ki, yandura Hakk`un duşmanlarını,
Helak eyleye can u tenlerini.
Kül eyleye bularun irz ü namun,
Hakk`un bulardan ala intikamun.
Gelür mümin, tamudan geçmek eyler,
Tamu nurinden anun uçmak eyler.
Feğan eyler ü ah eyler ü zari,
Üşenür andan ol kim, söniye nari.
Tamu odın diler kim ola abad
Ki, müşrikden, munaфіkdan ala dad.
Mehabet arz eyler hürkatinden
Ki, yeri göki yaka heybetinden.
Diler kim getire kulluk yerine,
Dilemez kim, odı söniye yerine.
Anunçün mümine der tamu kim, geç,
Yatır nuruni narum üstine saç.
Dilerem tezrak ola üburun
Ki, sönidürmesün narumi nurun.
Senün önünde senden özge yok gayr,
Senün şer varlığındur, yokluğun hayr.

Veli varlığını endişe eyle,
 Teni Hakkani hamre şişe eyle.
 Ola kim hamrünü duta şişe,
 Var ise çigligün, anunla pişe.
 Bu sende ben diyen bil, sen degilsin,
 Sen olsan, can degilsin, ten degilsin.
 Sana senlik adını çünkü dakdun,
 Tamuyi kendü elün ile yakdun.
 Eğer senlik senün olursa kabun,
 Kamu alem senün olur hicabun.
 Çü devr eyledi varlık devr-i evvel,
 Sen oldun devr içre cüz-i esfel.
 Çü birlik noktasına karşı düşdüñ,
 İkilik arzuladun ü sivişdüñ.
 Cihanda her ne kim var sende gördün,
 Benem ben deyü seni sana verdün.
 Çü sende sen seni gördün begendün,
 Sen iblis eyledün kendüni kendün.
 Sana sen ihtiyar isbat etdün,
 Bu cisme can-i gönülden şöyle gitdün.
 Verildi can eline ten yolları,
 Senün sandun olamı sen buları.
 Çü bizden geldi bu sün ü bu tasnif.
 Konuldu üstümüze işbu teklif:
 Oruc tut, ver zekatı, kıl namazı,
 Gücün yetse, tevaif eyle Hicazı.
 Bu teklif anun için konuldu,
 Ki, sen geldün bu yola, Hakk gönüldü.
 Bu benlik şumluğundan kopar hep,
 Mecusiler gibi yeter oda tap.
 Benem demek oda tapmak gibidür,
 Tarikinden Hakk'un sapmak gibidür.
 Sefih olmağdü nadanlık etme,
 Bu yolda cehlle şeytanlık etme.
 Anun ne ihtiyar olsun elinde
 Kim, ol bizzat batıldür elinde.
 Bu yüzden kim anun varlığı kimdür,

Yok anun ihtiyari, ol ademdir.
 Yükün anun ki nabud ola budi,
 Hususen gayriden ola vücudi.
 Eyü yavuz çün olmaya özinden,
 Ne faide anun gibi üzinden
 Vücudun gölge gibidir, bilesin,
 Veliken gölge issile bilesin.
 Anı gün bil ü seni ana saye
 Ki, saye gündən alur kadr ü maye.
 Pes, anda sayenün yok ihtiyari,
 Anunçün kim yoğ anun itibari.
 Cihanda kimi gördün şad ü hürrem
 Ki, hergiz vaki olmadı ana gam?
 Kime hasil olupdur cümle ümmid
 Ki, kaldı ol kemal içinde cavid.
 Hakir ü aciz ü hayran kamusı,
 Zelil ü har ü sergerdan kamusı.
 Heman yerinde bakidir meratib,
 İrer her mertebe ehline ratib.
 Kamu Hakk emri altında muhakkak,
 Bular mağlub ü galib bunlara Hakk.
 Eser Hak dan irişür her mekane
 Kim, andan her biri bular mekane.
 Sinöründen uzatmağıl ayağın
 Ki, Hakk emrindedür her bend ü bağın.
 Var, anla halını işbu kaderden,
 Nefs urma kaza bile kaderden.
 Seni sen kendü halundan reha kıl,
 Kader filini andan anla vü bil.
 Bu ma'nide buyurmuşdur Peyam-ber
 Ki, bunu nakl eyler bir sühen-ver.
 Ne kişi kim kail degil bu cebre,
 Nebi teşbih edüpdür anı kabre.
 Bu sözün imdi iki ma'nisi var,
 Biri safidürür, biri mukadder.
 Mukadder ol ki, cümle mekr ü şerri,
 Hakk`a isnad edicek ola zerri.

*Budur safı kim, ola kalbi safı,
 Anun gayr ile olmaya mesafı.
 Bile Hak`dan olur her fiil sadır,
 Ne kim işlerse, olur ana kadir.
 Eger şerr ise kahrinden bile ol,
 Ve ger hayr ise mehrinden bile ol.
 Kamu fiili, hakikat, Hakk yaradur,
 Kimi merhemdürür, kimi yaradur.
 Birinin cebri vü has oldı nami,
 Birinün adıdur cebri vü ami.
 Hakk`un her işledüğinden sorılmaz,
 İcazet hiç vech ile verilmez.
 Veli halk işledüğinden sorulur,
 Kıyamet kopar ü mizan kurulur.
 Yine işit müvecceh iki kevli,
 Gerekse taetün bağına havli.
 Biri bu kim, kulun var ihtiyarı,
 Yaradupdur anı her kulda barı.
 Buna sen ihtiyar-i cüz'i dedün,
 Anı kim din gamidür, yeni yedün.
 İkinci kavli sana aydayım ben.
 Kulun bil ihtiyarı zahire sen.
 Hakk`un bil ihtiyarı batine hem,
 Budur bu iki kavlı vallah-ü a'lem.
 Gerekse sünni ol, gerekse cebri,
 Gerekse bünlü ol, gerekse tebri.
 Ki, Hak`dur yaradan şerri vü hayri,
 Bunadekdür bu halkün cümle seyri.
 Aceb nadandur ol kim, maye men der,
 Bunu ya gabri der, ya **Ehrimen**¹⁰³ der.
 Bize her fiil nisbedür mecazi,
 Hakikatde nesebdür lahv ü bazi.
 Yoğıydün sen ki, fiilün yaradıldı,
 Kamu alem bunun bigi edildi.
 Sürur-i sinesi vü nur-i dide,
 Çün oldun bu işçün sen güzide.*

*Sebebsiz kudretiyle kamuya Hakk,
Ezelde ilim ile hükm etdi mutlak.
Dahi alemde yoğ iken sen ü ben,
Yaradılmamış idi can ile ten.
Muayyen oldu her birine bir iş,
Kimine rahat ü kimine teşviş.
Neyiçün kim konuldu her birisi,
Bu halkün hep uvağı vü irisi.
Heman ol işi işler bu cihanda,
Ezelde her ne kim konuldu anda.
Ger etdilerse anı fıska alet,
Sıfat olur ana ol zışt halet,
Anun hem zatinün ol lazımidür,
Ukubet olmak ana cazimidür.
Ger alet oldu ise taete ol,
Açılmışdur saadetden ana yol.
Çün anun fiilinün yok na-sezası,
Keremdür, lütfdür anun cezası.
Hezaran sal iblis etdi taet,
Hakk`a göstermek isterdi itaet.
Sonucu lanet oldu vü sürildi,
İbadetleri yüzine uruldu.
Ne zillet kim kopar kibr ü riya den,
İrak düşürür anı kibriyaden.
Çün Adem atamız mesiyyet etdi.
İnabet eyledi vü rikkat etdi.
Kabul eyledi anun tevbesin Hakk,
Güzide etdi anı Hakk muhakkak.
Kimün kim olsa şehvetden günahı,
Günahın afv eyler padişahı.
Anun lütfi günehlerden eemdür,
Kerim olanun işi hud keremdür.
Çü din güninde rahmet kısmet olur,
Yazuklu yazuğı mikdarın alır.
Kimisi terk etdigiyçün emri,
Siyehru oldu vü mel'un ü cümri.*

Kimi sındırdı emrin, asi oldı,
 Günehden tevbe etdi hasi oldı.
 Anundur mülk, anundur hep tesenüf,
 Budur Hakk söz, kalanidür tekellüf.
 Ne kim dilerse işler, manei yok,
 Bu sün'in andan özge sanei yok.
 Münezzehdür cenab-i kibriyası,
 İrişmez ana bu halkün kıyası.
 Gani dergahı vardur laübalı,
 Geh mekhur eyler ol hayl ü hayalı.
 Hakk`ün efaline olmaz cevü çün,
 Diler merhum eder, dilerse mağbun.
 Bu ehliyet ezel verildi bimehl
 Ki, bu oldı Muhammed, ol **Ebu Cehl**.¹⁰⁴
 Yaraşur sormağ ana keyf ü kemden,
 Kıdemdür intikam alur edemden.
 Neden-neçünden ol sormak yaraşur,
 Bu zehme merhem urmak yaraşur.
 Hakk`a ol kimseler çun ü çeradur
 Ki, kafirdür, müşrik ü nasezadur.
 Olur ol dem kulundan hace razi
 Ki, kese haceden ol itirazi
 Saadetsiz kulun budur nişanı,
 Yaramaz işde koya hace anı.
 Hakk eyler kibriyasından hudalık,
 Degül illet anun filine layık.
 Hakk`a layık nedir: geh lütf ü geh kahr,
 Kimine kand verür, kimine zehr.
 Beşerde iztiraridür keramet,
 Demek kim, ihtiyaridür keramet.
 Çü kulda ihtiyarun yok nasibi,
 Kulun olmaz meşaminde bu tibi.
 Anun kim kendinün yok nisbeti hiç,
 Olupdur hiçde ol piç der piç.
 Ne sorılsun eyü yavuz ol erden,
 Kamışı çünkim ayıra şekerden,

Yok anda ihtiyar ü oldı memur,
 Zehi miskin, zehi muhtar ü mecbur.
 Degildür zulm, ayni-daddur bu,
 Seza-yi lütfi için bünyaddur bu.
 Diler kim göstere dadın ü adlin,
 Kulına lütf ede enam ü fazlın.
 Degül bu cevr, Hak`dan merhemetdür,
 Bu ma'ni ki, dedüm çün mesadekdür.
 Götürenler ara yerden hicabı,
 Ne soru gördi vü ne hod hesabı.
 Bularun vasf eder halini kirtü,
 Hadisi – „mutu kabl en temutu“*
 Bular ekmeldürür kim, yol varıpdur,
 Hem öldürmege nefis yalvarıpdur.
 Bulardur sorusuz giren behište,
 Ne rizvan görer anı, ne firište.
 Sana teklif oldı bu sebebden
 Ki, yardım isteyesin sen Çalebden.
 Seni bildirdiler sana büyükden
 Ki, düz yere inesin sen üyükden.
 Çü bu teklifden aciz kalasın,
 Anadekin ki, ölmege gelesin.
 Bu söze hikmet-i Rabbani derler,
 Ne kim layıkdür ana, anı derler.
 Bu hikmetden anı ister Yaradan
 Ki, sen seni çıkarasın aradan.
 Çü azad olasan sen kendözinden,
 Tecelli ede Hakk nuri yüzinden.
 Günahın bilene Hakk eylük işler,
 Cenabından ana baylık bağışlar.
 Hakk`un feyzine gönülde kaza ver,
 Gazasına tahammül kıl, rıza ver.
 Bu halki anda kim yaratdı Halik
 Kim, ede bunların üzre hudalık.

*Ölmeden önce ölü! (hadis).

Çaleb birdür ü birliginde baki,
 Çıka geldi ikilik tümtüraki.
 Çü birlikden cihan dirlige düşdi,
 İkilik pertevi birlige düşdi.
 Bu yüzden Hakk-teala gayret etdi,
 İkilik yükini halk üzre yetdi.
 Götürdi çün bular teklif yükün,
 Yitürdi yük bularun cümle tükin.
 Kim ikiliglerün yitürdiler hep,
 Dile Hakk birligün getürdiler hep.
 Düşürdi yüklerini oldı fani,
 Bulardan getdi ikilik gümâni.
 İkilik sözlerin gider dilünden,
 Komağul birlik etegin elünden.
 Bu ma'ni din ü iman mayesidür,
 Bu din ıssi kişi Hakk sayesidür.

Bu sual anı beyan eyler kim, ol derya ne deryadur kim, anun kenarı kelam ü nutk oldı ve ol deryadan ne gövher hasii oldı?

Hüma gibi uçarsın evci gözle,
 Hevaden bak, denizde mevci gözle.
 Eger anka¹⁰⁵ isen, gel kuh-i Kafe,
 Kanaat eylegil kadr-i kifaye.
 Semender¹⁰⁶ gibisen, ol oda sakın,
 Suda su kuşu isen, tut emakin.
 Devekuşu isen, kanatlanub uç,
 Ve ger deve isen, yükün götür göç.
 Eger eskildise bu cism tonı,
 Dişür koknus¹⁰⁷ gibi yığ odunı.
 Götür minkarüni vü burnuna bak,
 Dişürdigün odunları oda yak.
 Gir ol odunlar ile ol oda yan,
 Ne kol kalsun, ne bud, ne hod tan.
 Vücudün külli kül olsun, çürisin.

Külünden yine bir dahi dürisin.
 Tekellüm eyle, samitlikden igren,
 Süleymane irişen kuş dilin ögren.^{107a}
 Kuruda hasil etdün ise defîne,
 Sal imden gerü bu bahre sefine.
 Eger kavvas isen işbu denizde,
 Bulursın gevheri her bir benizde.
 Ne deryadur, bu derya kim kenarı
 Kelam ü nutkdur mecmu-i varı.
 Bu deryadan ne gevher oldu hasil
 Kim, oldu nutk bu deryaye sahil.
 Buyurğıl bu gireh olsun güşade
 Ki, bundan irişe gam(m) ehli şade.
 Ne bilsün gevheri boncuk dakınan,
 Gani olmaz kuru yancuk dakınan.
 Yemişlü ağacın yemişi tamlar
 Kim, anunla toliser neçe tamlar.
 Bu rikkatden ne anlasun nazarsuz,
 Görür aybi, hüner sanur hünersüz.
 Bu yana, o yana ökiş egildük,
 Cevabına sualun yine geldük.

***Bu cevab anı beyan eyler ki, ol derya varlık deryasıdır kim,
 anun kenarı kelam ü nutkdur ve anun dürleri Kur'an ve ahbardur;
 sedefi harflerdür, suretlerdür.***

Egerçi sen yumurdadan toğansın,
 Hevada uçıcı vahşi toğansın,
 Kolayuna uçuben konduğun ko,
 Güciün yetdüğine el sundüğün ko.
 Uçarken seni şahe kovladılar,
 Gögerçin ile seni ovladılar.
 Ağa düşmiş görersin kendözini,
 Toğancılar dutar diker gözünü.
 Başuna börk urar, bağlar ayağın,
 Toğancılar eli olur turağın.

Yavaşlıurlar ü uykun alurlar,
 Sana bir terbiyetdür kim, kılurlar.
 Kaçan kim yavaş olduğun biline,
 Vererler seni ol dem şah eline.
 Ayağundan giderürler bu örki,
 Çıkarurlar başundan dahi börki.
 Eger avlar isen, etdür yedüğün,
 Eger avlamazsan, letdür yedüğün.
 Begendürmez isen şahe şikari
 Kim, oldun devlenceğden dahi beri
 Tavuğ yumurdasından toğmaz ördek,
 Ne diksen, anı bitürür çeğirdek.
 Pınar gibi kayalardan çıkagör,
 Kariş ırmağa anunla, akagör.
 İrişdürsün seni deryaya ırmak,
 Gerekdürsün seni ol baya ırmak.
 Bu devlet denizine her ki bata,
 Ne tanı var anun ab-ı hayata.
 Sorıcak bu denizden dürr bulındı,
 İçinden gevher-i ruşen alındı.
 Ki, varlığı denizidür bu deniz bil
 Ki, bundan bağladı kamu beniz bil.
 Bu nutk anun kenarı vaka oldı,
 Denizün talğasına mane oldı.
 Gönül - derya, bu söz – **dürr-i yetimi**,¹⁰⁸
 Dilün talğucıdur anda kadimi.
 Çün ol deryaye bu nutk oldı sahil,
 Sedef harf oldı, gevher daniş-i dil.
 Ki, her mevcı bu deryanın hezaran,
 Gevherler yağdurur niteki baran.
 Vericek dil haber ness-i naklden,
 Döker dürrler ki, ruşendür aklden.
 Hezaran mevc gelür her dem andan,
 Olanmaz hiç bir katre kem andan.
 Bu deryadandır ol ilmün vücudi,
 İlahi alemün budur şühudi.
 Bu deryanın gevherleri kilafi,

*Nedür ol harf ü savt ü lafz-i safi.
 Meani yucadan gelür, görürler,
 Gelüben harfe vü savte girürler.
 Meani suretidür herf ile savt,
 Meani olsa bunlar, söz olur fevt.
 Meaniye çü bunlar oldı suret,
 Meselsüz ruşen olunmaz zaruret.
 Bu kalsun bunda, biz temsile geldük,
 Beyan etmege bunı dile geldük.*

Bu temsil anı beyan eyler ki, sedef nisan yağmurunda deniz yüzüne çıkar, ağzın açar. Bir kaç katre ol sedefün ağzına tamar, yumar, varur deniz dibine iner. Ol yağmur danesi anun ağzında dürr olur. Ve bu mevze ülemayı ve alem-i Rabbanıyi bildürür ve ilm-i halı¹⁰⁹ ve ilm-i kalı¹¹⁰ takrir eyler.

*Bu temsil ü bu takrir ü hikayet,
 Latif u hub ü ruşendür beğayet.
 Gönülüb Kabe`ye gitsen uğurla,
 Bulursan Kabe`de bunı uğurla.
 Ki, ma'ni incileridür dizilmiş,
 Gönül deryası içinde düzilmiş.
 Bu dürr hakkak eline girmemişdür,
 Bunı elmas birle delmemişdür.
 Bu, Omman bahrinün dürrü degildür,
 Dahi bu kevkeb-i dürrü degildür.
 Bu, bir pakize dürdür alem-efruz
 Ki, bundan şem'ini yakar şeb ü ruz.
 Hudayı dürr degül, bu dürr-i ce'li.
 Kesad eyler besı yagut ü la'li.
 Ger ehl-i hibre isen, kıymetin bil
 Ki, mail ola sana bu müamil.
 Söz açalum ü söze başlایalum,
 Gül ağacına sünbül aşlایalum.*

*Ol ayun kim adıdur mah-i nisan,
 Yağıncağ ol mübarek ayda baran,
 Letafetden çıkar bahrün buharı,
 Bulut olur, göge kalkar yukarı.
 Hakk emriyle diler kim, yere yağa,
 Yağan yağmur olur, iner aşğa.
 Sedef çıkar deniz yüzine ol dem,
 Hoş ağzın açar anda şad ü hürrem.
 Tamar bir neçe katre ağzına hoş,
 Olur toptolu ağzı boş iken boş.
 İner deniz dibine çün olur pür,
 Olur ol katre ağzında anun dürr.
 Talar deryaya çün kavvas-i derya,
 Sedefler görünür deryada peyda.
 Sedefler dişürür ol anda, yara,
 Çıkar ol ka'r-i deryadan kenara,
 Derilüb anda tacirler gelürler,
 Verürler akça vü satun alurlar.*

Fİ BEYAN ET-TEMSİL

*Götür varlık denizinden buharı
 Ki, cismündür senün anun kenarı.
 Bu deryanın buharı, feyz-i Hak`dur
 Ki, bu deryalar ana “masedak” dur.
 Aceb derya degil mi işbu derya
 Ki, emvacidür anun ilm-i esma.
 Bu deryanın ki kavvası hireddür,
 Keliminde geherler bi-adeddür.
 Gönül dedikleri ilmün kabıdur,
 Anun içinde ilm ol dürr gibidür.
 Çün oldı ilm dürrine gönül zarf,
 Sedefleridür anun savt ile harf.
 Nefes çıkar ağızdan berk-manend,
 Huruf eyler anı ilme sühen-bend.
 Huruf içinde olur ma'ni lame,
 Mühateb olur ol ma'niye same.*

Berü gel, bu sedefler ağzını aç,
 İçin düşür, kabın yabanlara saç.
 Lüğat, nehv ü meani hikmet ü sarf.
 Yöresinde yörenür bunların harf,
 Bu ömri sırf sarfe sarf etdün,
 Bu halke nokta etdün, harf etdün.
 Edersin ömri **Emr ü Zeyd**¹¹ için mahv
 Ki, telim eyleyesin bunlara nehv.
 Müneccim olub okıyınca heyet,
 Bu heyetden düşür gönüne heybet.
 Sanunda hikmetisin, mantıkısın,
 Bilürlendün bu ilmün mabekisin.
 Meani gözledün düşdün hilafe,
 Kalaklandun uçarsın kuru lafe.
 Fakihem, alimem dedin ü (?) müfti,
 Özüne bend edersin laf ü zifti.
 Temamet yani bildün asli, fer'i,
 Yüri hiyleler ögret halke şer'i.
 Tekellüf sayrusudur, sadri gözler,
 Ululalanur ü izz ü kadri gözler.
 Dügün gözler ü halkün ölüsini,
 Yemeksiz evdür ana ölü sini.
 Düşer sayru gibi ölü evine,
 Sanasın düğüne geldi, sevine.
 Bu resme ilmden yegdür cehalet
 Ki, ilmi dünyaya eyleye alet.
 Olur dünya gibi ol ilm-i fani,
 Gider hükmi vü kalmaz cavidani.
 Bu dünyada olan mensub ol ilm
 Heman dünyadadur marğub ol ilm.
 Bu dünya ilmiyle kim olsa alim,
 Bu halka bildürür ol verim-alım.
 Ne kim öğretse, halka ücret alur,
 Verür ilmini, mal ü nimet alur.
 Budur bunun gibi ilmün sezası
 Ki, dünyaya deger bunun cezası.
 Bu ilmün gayeti çün ücret oldı.

Kalan senet gibi bir senet oldu.
 Cihan ilmiyle alim olsa zatun,
 Gider ilm ü gider mal ü zekatun.
 Gider Hacc ü gider ilm-i menasik,
 Olur dünya gibi mecmui halik.
 Eger bey'ü şirayise, bozultur,
 Düşer şeker gibi suya, ezilür.
 Bular can ilmi degil, ilm-i tendür,
 Çoğu ilm-i kıyas ü ilm-i zendür.
 Bu ilme ilm-i kil ü kal derler,
 Buna kil ile bağlan, kal derler.
 Heman kozdan yeşil kabın alupdur.
 Taşın koz sanuban için salupdur.
 Yeşil kabın gider, için çıkarğıl,
 Anun taşın salub içini alğıl.
 Her için kim bu gün olmaya taşı,
 Ayağından olunmaz fark başı.
 İçi pişmemiş anun, çig gibidür,
 İçinde taşsız olmak ig gibidür.
 Bilür bu ilmi alan ilm dadın
 Ki, zahir ilmden yeg ilmi-batin.
 Aya çeşm-i çırağ ü sırr-i sine,
 Dürüş can ü dil ile ilm-i dine.
 Ki, bilen din ilmin server oldu,
 Dü alemde adı ser-defter oldu.
 Çü ilm-i dine can verdi, dürüşdi,
 Kiçilikden ululuğa irişdi.
 Nedür din ilmi, ilm-i ahiretdür,
 İlmdür, hem ilah-ı marifetdür.
 Bu ilme rahmet-i Rahmani derler,
 Bu şahsa alim-i Rebbani derler.
 Ki, ilminün bu alemde cezasın,
 Heman terk ede gözleye Hudasin.
 Hakk için ilm okıya, öğrede hem,
 Budur Hakk dergehine layik adem.
 Hüsusen alim ola, amil ola,
 Kemal ehli içinde kamil ola.

*Amel oldur kim, ola haldan ol
 Ki, yegrekdür mücerred kaldan ol.
 Amel kim hasil ola ilm-i dilden,
 Yeg andan kim, ola bu ab u gilden.
 Bu ab u gil dedüğüm bu bedendür
 Ki, can barusu üzre bir edendür.
 Amel kim ola gönülsüz bedenden,
 Neceme yegse, yegdür bed andan.
 Amel kim ana olupdur mehel kalb,
 Ne bilsün anı her bir na-kes ü kalp.
 Amel olur kaçan, kalb etse ilmi,
 Nitekim, melh olur kalb etse helmi.
 Amelsiz ilm ağçadur semersiz,
 Güneş gibidür, amma nuri kamersiz.
 Amel dahi ilmsiz bi-kidemdür,
 Vücudinün sebatı yok, ademdür.
 Temyiz eyler bunı din issi kişi
 Ki, can işine benzemez ten işi.
 Temyiz ehli isen, sen dahi fark et,
 Birin Garb eyle vü birini Şark et.
 Gönülden olan ehvali gözetgil,
 Bedenden olan i'mali gözetgil.
 Gönül ilmine "ilm-i hal" derler,
 Beden ilmine "ilm-i kal" derler.
 Ne gönülde kim, ola meyl-i dünya,
 Kuru suretdür ol, yok anda ma'na.
 Verilmez ilm anun gibi kalbe,
 Sezadur cife anun gibi kalbe.
 Çü hurs olduğu yerde ilm olmaz,
 Firişte kanda kim it olsa, gelmez.
 Geç itlikden, meleklik iste Hak`dan,
 Dilküden geç, meleklik iste Hak`dan.
 Ki, ilm-i din firişte siretidür,
 Bu suret ilm erinün suretidür.
 Firişte hulk ile olğül firişte,
 Firişte munis olmaz seg-sirişte.*

İşitgil bu hadisi Mustafa`den,
 Mürüvvet kani ol bahr-i safaden.
Didigim kanğı evde olsa suret.
Firişte girmez ol eve zaruret.¹¹²
 Gönül evinde suret koma, yara,
 Ki, Hakk gönlünde ola aşikara.
 Bu yavuz-hularun kes köklerini,
 Sal arkandan cehennem yüklerini.
 Kamu alem bu temsili bilür faş,
 Tonuz kurdu durur (?) üstine yüz baş.
 Hoş ahlak-i hamide hasil etgil,
 Behişt ehline özün vasil etgil.

***Bu temsil anı beyan eyler kim, kim ki gönül levhin pak eyleye,
 ağyar nükuşinden şöyle kim gönül içinde Hak`dan özge kimse
 kalmaya, ta kim keşf-i İlahi hasil ola.***

Melek-zadesin ü şah-zadesin sen,
 Geda gibi neçün üftadesin sen.
 Riza verdün bu külhen guşesine,
 Boyun egdün bu dünya tuşesine.
 Çün uydun kervan-i künfikane,
 Bularun ile geldün bu mekane.
 Garibane çü bu iklimde geldün,
 Koyub yar ü diyarı kime geldün?
 Bile koşıldı tapuna melekler
 Ki, hasil ede seninçün dilekler.
 Bu vecih ile ki, sen ruşen göhersin,
 Niçün yoldaşlarından bi-habersin?
 Bu ömrün nakdın uş verdün ziyana,
 Tek ü تنها yürürsin yana yana.
 Vatandan gönderildi sana name
 Ki, meşgul olma bu fani makame.
 Okıdun nameyi vü anlamadun,
 Çevirdün yüzini vü dinlemedün.
 Haberciler öküş verdi haberler,

*Dediler yarağ eyle kim, giderler.
 Cihani nakşine aldadun ola mı?
 Yire depdün kamu namus ü namı.
 Cihan gönlünde suret bağlayupdur,
 Seni gaflet dağıyle yağlayupdur.
 Gönül levhini al imdi elüne,
 Okı andan ne gelürse dilüne.
Veli gönlünde koma gayre suret,
 Çü suretten olasın bi-küdüret.
 Gönül göginde toğa devlet ayı.
 Meleklerden tola devlet sarayı.
 Çü ilm öğrenesin her bir melekden,
 Makamun ola ela her felekden.
 Olursa hasilün ilm-i veraset,
 Kılursın ol cihan için heraset.
 Gözünden götrüle gaflet hicabı,
 Okıyasın sen ol dem Hakk kitabı.
 Müzeyyen ede seni hub ahlak,
 Biline ilm-i enfes, ilm-i afak.
 Bu hülk ile bazen kim, hülk-i Hak`dur,
 Hem ehl-i dine bu bir hoş sebakdur.
 Sifate terk eylersin sifati,
 Heman tebdil edersin zate zati.*

Bu kaide anı beyan eyler, kim ki eyü hülkler hasil eyleye ve yavuz hülklerden yığlana, bu hadisün mevcibince kim, “yuhellehu bi ahlakillah”*. Ve dahi her fil içinde ve gövl içinde hadd-i etidal-i sakile ne ifrat ede ve ne tefrit. İki dahi beğayet yaramazdur, mütevevessit-i hülk üzre ola kim, hülk-i azim dedikleri budur.

*Hakk`ün nuri gönül şem'in yakıncak,
 Görinür Hakk yolu cana bakıncak.
 Karanulık kamu ten perdesidür,
 Huy-i tifli heva perverdesidür.*

* Kendinizde Allah'ın ahlakını yaratın. (hadis)

Kamu zülmden bitübdür zülm tohmi,
 Eken bilür bu zülmi, az mı, çok mı?
 Gönülde bekle Hakkani hüzeni
 Ki, zülmi def' ede bu adl nuri.
 Kara dikenden ağ güller açılsun,
 Karanülüğa aydınlığ saçılsun.
 Çü yana gönül eviniün çırağı,
 Kesilür andan oğrılar ayağı.
 Basagör düşmeni furset var iken,
 Dahi fevt eyleme, nüsret var iken.
 Eyü hülk olsa sende hoş adalet,
 Seni Hakk yolına eyler delalet.
 Nihadinde senün hikmet gerekdür,
 Şücaat birle hem iffet gerekdür.
 Adalet, hikmet ü iffet, şücaet,
 Sorar isen bulardur asl-i taat,
 Ola can ü gönül hikmetden ageh,
 Ne iken gürbüz ola, ne hod ebleh.
 Çü şehvet iffet ile ola mestur,
 Olur hirs ü hased andan kamu dur.
 Şücaidürür ol er Hakk yolunun,
 Süvaridür mehabet Döldülinün.¹¹³
 Ne anda züll var, ne hod tekebbür,
 Ne yüreksizlik, ne hod tehevür.
 Ne iken yuca olur kim, asıla,
 Ne iken alçak olur kim, basıla.
 Her işde adaletdür anun binası,
 Gözügüsünde yokdur zülm pası.
 Eyü hülkün ol erkani gibidür,
 Vefa sakfinün erkani gibidür.
 Eyü-huler olur cümle miyane
 Kim, anun meyli olmaz iki yane.
 Ne ifrat ü ne tefrit olur anda,
 Sirat-ı müstakim olur miyanda.
 Çü benzer ol sırat-i müstakime,
 İki yanı anun benzer hacime.

Miyane hülk çün benzer sirate,
Eri bu ergürür eyş ü nişate.
Sirate benzedügi bunun oldur
Ki, yollar içre bu bir ince yoldur.
Kılıc bigi keser, kıl gibi ince,
Neler görür bu yoldan er geçince.
Bu yol kim, inceliginden seçilmez,
Genezlik ile bu yoldan geçilmez.
Kaçan kim adl her işde bulunur,
Hilafti zülmüdür anun bilinür.
Bilindi bu ki, adlün ziddi birdür,
Çü bildün adli zülmün defteründür.
Şücaet hikmet ü iffet olur üç,
Riayet eylemekdür bunları güc.
İkişer zidleri vardur bularun,
Kim aslidür bular yavuz- hularun.
Mühenneslik ile cehl ü hem gazabdür
Ki, oda girmege bunlar sebebdür.
Tekasül hem behimiyyet, tekebbür
Kişi cümlesini tamuya iltür.
Bular altı olur zülm ile yeydi,
Vay ana kim, özin bu yola yaydı.
Yedi oldı bu ahlak-i zemime,
Bu hülk issi tamuya oldı hime.
Yedi olduğına tamu budur sırr,
Vay ana kim ola mağbun ü hasir.
Tamu zülm için olındı müheyya,
Nitekim uçmağ oldı adle mava.
Ceza adl için oldı nur-i rahmet,
Seza zulm için oldı la'n ü zülmet.
Ten ü canun kaçan hoş olsa hali,
Zühure gelür eyülük itidali.
Üsulidür her eفالun adalet,
Kemal-i ilme olur ol nihayet.
Mürekkebe olsa bir şey gibi, yara,
Temyiz olmaz anun eczası kata

*Kamu eczası bir renge boyanur,
 Gören kişi anı bir nesne sanur.
 Bulur cüz'ler biri biriyle peyvend,
 Olur şekl-i basite zat-manend.
 Degül terkib eczası gibi bu,
 Ulaşmakta biri biriyle kamu.
 Degül ten vasfı gibi vasf-ı canun,
 Temyizin bil nihan ile eyanun.
 Bu can peyvend ahlakiyle asla,
 Degül bu gördüğün terkib-i ecza.
 Çü ab u gil olur mecmu-i safî,
 İrer Hak`dan ana nur-i izafî.
 Bu ab u ateş ü bu bad u bu hak,
 Hakk`un emriyle çünkim olur pak,
 Düşer can aleminden pertev ana,
 Anunla ruşen olur cümle dana.
 Kaçan ten itidalı olsa hasil,
 Olur can şulesi ol cisme vasil.
 Yer ile gün gibidürür misalî,
 Şüa-i can ile bu cism ü halî.*

***Bu temsil anı beyan eyler kim, hayy ü semî ve kadir ü mürid
 dört ismdür alemde. Ne kadar kim dört vardur, mecmu-i bunların
 suretidur. Meselen, dördür arşî götüren firîşte ve dahi hakaik-i er-
 baa, yani hararetl ü bürudet ve rütubet ü rübuset ve anasır -i erbaa
 ki, ab ü ateş ve bad ü hâkdur ve dört ahlat ki, belğem, sefra, sevda ve
 kandur ve dört kitab ve dört yar ve dahi bunların gibi. Ne kim dört
 var ise, ol dört ismün kemalidur.***

*Tenün yer gibi, güneş gibi canun,
 Karanusi vü nurisin cihanun.
 İçün Karbe, taşun hem Şarka benzer,
 Nefes alub verürsin, berka benzer.
 Etün derün döşenmiş ferş gibi,
 Beden üstinde başun arş gibi.*

*Firiştelere ki arşı götürürler,
 Hakk`un emrin yerine götürürler.
 Hayalun, fikrün ü, aklün ü rahun,
 Bular miftahidür bab-i fütuhun.
 Bulardur götüren, koyan başuni,
 İşe tutanlar içüni, taşuni.
 Felekde görsene manend-i sadrün,
 Yucadur kürsiden vakede kadrün.
 Direht-i sidre imanun gibidür,
 Senün sinende ol anun gibidür.
 İşt imdi hekimün mezhebini,
 Güneş hakkında anun sözlerini.
 Çü dördinci felekden kaldura baş,
 Düşer andan bu yer yüzine güneş.
 Feleklerden diler kim, şevki ine,
 Düşe, yeni bu sahra-yi zemine.
 Yüzünü bu zeminün ruşen eyler,
 Sovuk okına şevkin cevşen eyler.
 Ki, yerde gizlüdür tohm ile kökler,
 Helak olmamağ için anı bekler.
 Yerün tedbiri içündür şüai
 Ki, anun saklaya dürlü metai.
 Güneş unsur tabiatlü degildür,
 Bular reng ile zinetlü degildür.
 Heman güneş gibidür bu kevakib,
 Degül unsur mezacına münasib.
 Ter ü hüşk-i anasır , germ ü serdi,
 Sepid ü sürhi vü sebzi vü zerdü.
 Bu takrir etdiğüm bahs-i tebaye
 Ki, hükminde olupdur böyle vake`.
 Dedüğüm mesele kim kevkebündür,
 Bunu bil kim, hekimi mezhebündür.
 Ki, ahkam-i kevakibdür revane,
 Sürer fermanın ahkam-i cihane.
 Sürer emrin nitekim şah-i adil,
 Ne haricdür anun hükmi, ne dahil.*

Hekimün itikadından hazer kıl,
 Hatarlidür, bu mevzeden güzer kıl.
 Bu sözün yegregın Kur'an`dan işit,
 Dahi tahkikin anun andan işit.
 Anasır hükmidür bunlara galib
 Ki, unsurdendür eflak-i kevakib.
 İrişince varub kürsi gökine,
 Yaradıldı vü olur fani yine.
 Bu arş ü kürsi gayr unsuridür,
 Egerçi ki bular şekl-i küridür.
 Kalur ay ü güneş kamu tamuda,
 Anasırdan olan dahildür oda.
 Hadis ü ayet eyler bunı tahkik,
 Hakikatde budur iman u tasdik.
 Kaçan kim yaradıldı çar erkan
 Kim, od ü su, yel ü toprakdur, ey can.
 Atâ etdi bulara adl-i Halık,
 Küduretlerine düşdi safalık.
 Bulardan oldı bir hoş hüsn peyda
 Ki, şeyda oldı andan nefsi-guya.
 Anasır suretidür dörd ismün
 Ki, bunlardur üsul-i can ü cismün.
 Semi vü kadir ü hayy ü müridi,
 Bu perdeler nükuşıyla büridi.
 Anasırdan görindi hüsn-i esma
 Ki, zat-i Hakk anunladur müsemma.
 Bu hüsn ile anasır çün yapıldı,
 Bu can ol hüsnı gördi vü kapıldı.
 Kaçan kim cane bu suret yaraya,
 Nikah-i ma'nevi düşer araya.
 Beden baş kodı vü öpdi rikabin,
 Cihanı verdi can bu cisme kabin.
 Muvafık gördi can çün bu mezacı,
 Bularun oldı peyda izdivacı.
 Bunı takrir eder bu istilah uş
 Ki, her cemiyete derler nikah uş.

Vücade geldi bunlardan fesahat,
 Ümum u nutk u ahlak ü sabahat.
 Melahetdür misali yok cihanda,
 Gelüben rind-i laübalı andan.
 Alem dikdi güzellik aleminde,
 Besi şurişier etdi makdeminde.
 Çün oldı hüsn şöhretde mukarrer,
 Cihanun pozdı tertibin ser-a-ser.
 Beşerde olıcak derler melahat,
 Gelinek nutke aydarlar fesahat.
 Güzelik atınundur şeh-süvari,
 Dilinde tiğ-i nutk-i ab-darı.
 Veli vü şah u derviş ü pey-amber,
 Hep anun hükmi altında müsehher.
 Bu hasil oldı işbu marifetden
 Ki, Hakk nuri görünür her sıfatden.
 Ten ü canun ki var hüsn ü cemalı,
 Bularun yani her dürlü kemalı.
 Bular mecmu Hak`dan olur sadir
 Ki, Hak`dan özge yok efale kadir.
 Bularda görinen gönül alan ol,
 Muhabbet odına halki salan ol.
 Hakk`a layıkdür ancak dil-rübalık
 Ki, şirketden münezzehdür hudalık.
 Ne alsun gönlini halkün bu şehvet
 Ki, şehvetden kopandur kibr ü nihvet.
 Müessir Hak`dürür her bir eserde,
 Bu yerde, gökde vü şems ü kamerde.
 Hüsf-i şems ü berk ü hem zelazil,
 Sana tenbih ü hem tehfidür bil.
 Kilimünce uzatğıl ayağuni,
 Ayağundan sıyırmağıl bağuni.

**Bu sual anı beyan eyler ki, ne cüz'dür ol kim, külden
 ziyadedür ve dahi cüz' aslıne rücu eylice ne vechle eyler ve nice
 döner.**

*Saadet farkinün ser-tacı sensin,
 Hakikat Kabe`sinde hacı sensin.
 Açılmış gönlünün gözi safaden,
 Deruni safı sufisin Huda`den.
 Müşerref olsun ol zat-i şerifün
 Ki, yokdur asr içinde hem harifün.
 Vücutundur cihanda ilm kanı,
 Amel hurşidininsin asımanı.
 Hüner ser-çeşmesisin, ilim kuhi,
 Toyurdun lütf ile her bir güruhi.
 Senindür sadr ü kadr ü ders-hane
 Ki, kadirsin bu takrir-ü beyane.
 Kapunda baş yere kodı felekler,
 Tapundan ilm öğrenür melekler.
 Getürdün ilm deryasını mevce
 Kim, anun talğaları çıkıdı evce.
 Meani şahidinün aç kabın,
 Sual etsem gerek, buyur cevabın.
 Ne cüz`dür ol kim, ol külldendir efzun?
 Ne demekdir buyurğil bunu mevzun.
 Cevabın ver bana anun hakiki,
 Anun gitmeginin nedür tariki.
 Temyiz eyle bu cüz` halını küllden
 Ki, fehm eylesün eşiden gönülden.*

Bu cevap oldur ki, cüz' dedükleri vacib-i vücudine derler, küll dedikleri ayn-i vücud-i mümkinatdur. Bu iki sıfat ki, imkan-i vücuddur, bununla kaimdür.

*Ela, ey talib-i genc-i kadimi,
 Eser senden bu gül-zarun nesimi.
 Ötersin tuti gibi bu kafesden.
 Dökersin kandleri şirin nefesden.
 Rakikün halvetinde derde benzer,
 Nezirün zevc içinde ferde benzer.*

Çü saldun araya bu şeb-çırağı,
 Temyiz etmek için karadan ağı.
 Vücut ol cüz'dürür ferd-i yegane
 Ki, külldendür füzun ol cavidane.
 Degil mevcud, küll benzer hayale,
 Müşabihdür anun şekli misale.
 Bu cüz' mevcuddur, ma'dum degildür,
 Ne keyfiyyetlüdür, ma'lum degildür.
 Görinür zahiren mevcud-i kesret,
 Veliken batinidür ayn-i vahdet.
 Heman bir cüz'-i vahdet var bu küllde
 Ki, seyr eyler su gibi berg-i gülde.
 Çü oldı kesret ile küll müsevver,
 Veli kadr içre cüz'den oldı kemter.
 Bu cüz' peyda olaldan meşhedinde,
 Olur her küll anun teht-i yedinde.
 Vücut-i vacib ol cüz'dür hakikat
 Ki, küll hükmindeür anun zaruret.
 Bu cüz' olur külle her lahze faiz,
 Küll olupdur bu cüz' üstine ariz.
 Bu küll cüz'den alupdur çün vücudi,
 Küllün ol cüz'dürür derya-yi cudi.
 Bu dirlikden olan varlık arazdur,
 Anunçün lazim mevt ü marazdur.
 Araz bizzat müşerrefdür zevale,
 Ki, bir demde döner bin dürlü hale.
 Bu küllden her ne cüz' kim, ol kem olur,
 Ademden küll-i vücudi der-hem olur.
 Cihan ol külldürür kim terfet ül-ayn
 Adem "olur ve layebk i" zamaneyn.
 Yine peyda eder Hakk bu cihani,
 Yaradur bu zemin ü asımanı.
 Cihan-i köhne-i pirün halin işit,
 Ki, her bir demde olur yengi yigit.
 Key anla bu cihan-i köhne-i piri,
 Olur her dem yeni haşr ü neşiri.

*İki demde cihane kimse gelmez,
 Kim ol doğduğu demde yine ölmez.
 Bunu sen ol kıyamet günü sanma,
 Bunu öldür deyenlere inanma.
 Buna yevmül-amel derler, hemindür,
 Bu ana benzemez, ol yevmi-dindür.
 Bu günden ol günü fark eyle, zinhar,
 Olur bilmez olan küfre giriftar.
 Bu tefsil ü ol icmale nazar kıl,
 Bu ruz u yevm ü sale nazar kıl.
 Ki, her saatde ölür ü dirilür,
 Gehi tağılur u gahi derilür.
 Cihan yaradılaldan halı budur
 Ki, her küll olanun emsalı budur.
 Bu temsil etdigüm tefhim içündür,
 Ükul-i etfaline telim içündür.*

Bu temsil anı beyan eyler ki, üç dürlü ölmek vardır ve üç dürlü dirilmek vardır: biri ihtiyari ve biri iztirari ölmekdür ve biri her nefesde ölmekdür. Anların enva-i keyfiyyetin beyan eder ki, sami-yi aşik ola.

*Bu sahrade vü tağda meşeler var,
 Peleng ü bebirden endişeler var.
 Koğan arslanlar enreşüb sekerler,
 Bu meşe caneverlerin ökerler.
 Bularun niçelerine olan tuş,
 Hilas olmaz, ger olursa uçar kuş.
 Bu sahrada koyun gibi örildün,
 Öküş aşağı yukarı sürildün.
 Kolaylu kolayumıza yayıldun,
 Görüb gölgemizi ürküb bayıldun.
 Kaça kaçta derili vü tağıla,
 Ecel kurdından uş girdün ağıla.*

Ana benzer bu dirilmek, bu ölmek
 Ki, bağlana bir ipde iki ilmek.
 Senünçün yaratdı cism ü canı,
 Senünçün kodı merg ü zindegani.
 Cihan bir şahs gibidür çün müeyyen,
 Sen ana can gibisen, ol sana ten.
 Ne kim yaratdısa Hakk bu cihande,
 Kodı anun misalın cümle sende.
 Olur insanun üç dürlü memati,
 Biri ol kim, olar ber-hisb-i zati.
 İkincisi - ölümdür ihtiyari,
 Üçüncüsü - ölümdür iztirari.
 Ölüm çün dirliğe oldı mükabil,
 Olur üç dirlik üç menzilde hasil.
 Görürsin işbu üç dürlü memati,
 Mükabil ana üç dürlü hayatı.
 Cihanun ihtiyari mergi olmaz,
 Bu cennetden cihanun bergi olmaz.
 Senündür ihtiyari merg tenha,
 Sana has etdi anı Hakk-teala.
 Cihan her lahzedede olur mübeddel,
 Kim, ahir oliser manend-i evvel.
 Kaçan can nezine kim düşer insan,
 Görür ahval-i haşri tende yeksan.
 Beden vakti ki müşrif ola mevte,
 Düşer ol dem küduret harfe savte.
 Baş olur gök gibi vü yer gibi ten,
 Görürsin öldüğün vaktin bunu sen.
 Sitareler gibi hissler görünür,
 Bular ol demde bir suret bürinür.
 Güneş gibi görünür can çıkıncak,
 Can ardınca beden gözi bakıncak.
 Sünüklerin tağa benzer bedende,
 Cihanda her ne varsa, öldü sende.
 Biten kullar tenünde tahta tahta
 Nitekim benzer, etrafı direhte.

Beden ditrer ölümden, bir nedamet
Nitekim, ditredür yeri kıyamet.
Dimağ aşüfte vü can tire olur,
Hevas-i encüm gibi hep hire olur.
Meşamun derden olur misl-i derya.
Sen anda garg olursın bi ser ü pa.
Ki can vermekde halun buna benzer,
Sünüklerün atılmış yuna benzer.
Çün ölüm şerbetin içüre saki,
Tolaşduranın ol dem ola saki.
Ölenler cümle bu can acısından,
Kamu ayrı düşerler munisinden.
İrişür Hak`dan ol dem cana ferman
Kı, bil-küllüyye tenden ayrılır can.
Düşer can yerlerine larze vü teb,
Olarlar „ka 'en sef-sefen la tera“^{} hep.*
Bu resm ile olur ahval-i alem
Ki, sen sende görersin anı ol dem.
Beka Hakk`ündürür, mecmu-i fani,
Beyan eyler bunu seb`ül-mesani.
İşitenlere bu sirden haber ver
Ki, „kullu men eleyha fan“^{**} bunu der.
Bu halkın halı çün Hakk veribdi,
Bu ma'nide lefy halk-i cedidi.
Rübude olma nakşine bu levnün,
Yaradılmağı, yok olmağı kevnün.
Beşer fani olub kopmak gibidür,
Heman yakmak gibi, yanmak gibidür.
Hemişe yaradılır halk-i yeni,
Ne eksilür boyı, ne yanı, yini.
Bu halk üzre sürülür Hakk`un emri,
Görinür uzun uzak gibi ömri.
Hemişe feyz-I fazl-ı Hakk-teala

* ...boş bir düzlük olarak bırakacaktır. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin. (*Kur'an*, Taha: 106-107)

** ... Yeryüzünde bulunan her şey fanidir. (*Kur'an*, Rahman: 26)

Kılır kendü şüuninden tecella.
 Cihan her lahzede oldukca tebdil,
 İrer Hak`dan ana icad ü tekmil.
 Cihan hod dünya tevrinden boşanur,
 Varur ol aleme cümle taşınur.
 Beka bulur bu küll kim, alemiydi,
 Bu vechilen ki, ol cüz'den kemiydi.
 Cihanda her ne kim, meşhud ise hep,
 Eger makbul, eger merdud ise hep.
 Bularun her biri iki cihandur,
 Biri peydadurur, biri nihandur.
 Biri dünyadurur, birisi ukba,
 Biri suretdurur, birisi ma'na.
 Fırak irer bu evvelki visale,
 Döne bu gördüğün hal özge hale.
 Olur kaçansa bu vaslün fıraki,
 Olur evvel vesi, endullah baki.
 Mezahirde çu peyda oldı zahir,
 Müvafık düşdi ana bu mezahir.
 Ki, her mazhar bir ayetdür müevvel,
 Görindi ayn-i ahir anda evvel.
 Bu dedüğim mezahirdür halayık
 Ki, Hakk bunlara düşmişdür muvafık.
 Ger evvelde şeki oldısa kişi,
 Şekavetden haber verür her işi.
 Said ise saadetden alamet,
 Vücutinde görinür bi-nedamet.
 Sonı hayr ise, şerri süzilür hep,
 Ulaşmaz ana, andan üzilür hep.
 Sonı ger şerr ise hayri kesilür,
 Zayıf olur ü ol hayri basılır.
 Beyan etdüm sana bu halı vafır,
 Budur ol evvel olan ayn-i ahir.
 Beka adı vücuda koyulupdur,
 Fena yokluğu andan yoyulupdur.
 Ki, bu mümkinde ol mümkün gibidür,
 Egerçi seyr eder, sakın gibidür.

*Ne iş kim, sende var bil-kuvve daim,
 Senün zatindedür her lahze kaim.
 Kamu bil-fil ol alemde, yara,
 Oliserdür hakikat aşikara.
 Yene bir kaide kodum bu hale,
 Bu halı eyledüm ana havale.*

Bu kaide anı beyan eyler ki, her kavlı ve fil kim, ademden sadir olur, Hakk-teala anı ademün nefsinde gizler, ta kim ahirette aşikar ola. Ve dahi itikadı ne ise, ruhu yarın anun misalında zahir olur. Fiil ve amel ne ise, cism yarın ol suretde peyda olur. Ve dahi haşr olucak beden od ile yelden oliser, toprağ ile su mağlub oliser. Ve dahi beden şöyle ruşen olur kim, cennetde ay ve güneş hacib olur.

*Sana dükkân gibi verildi bu ten
 Ki, bunda renk-berlik edesin sen.
 Bu dükkânı ki, sen aldun kirayle,
 Sakın issine tapşurma kiriyle.
 Çıkarurlar kaçan kim, irse va'de,
 Ne vakt-i nahse bakarlar, ne sa'de.
 Bu va'de ömrdür kim, ahir olur,
 Havale mevtdür kim, hazir olur.
 Bu dükkânı kim aldun, künci vardur,
 Bu künc içinde gizlü genci vardur.
 Elindeyken kazagörgil bu künci,
 Çıkarıgörgil içindeki genci.
 Çıkarmasunlar anı sen çıkıncak,
 Nedamet yersin ardınca bakıncak.
 Hakk'ı bu tende iken bil demekdür,
 Hakikat sende iken, bul demekdür.
 Her iş kim senden evvel oldu çü sadir,
 Niçe kez oldun ol iş üzre kadir.
 Eger ol fül nef olsun, eger zerr,
 Senün nefsünde olur ol müvehher.
 Olur ol hallar hod adet ile,
 Olur hoşbu yemişler müddet ile.*

*Bu senetler ki vardurur hezaran
 Kamusun hasil etdi anda insan.
 Hezaran pişe tertib etdi andan,
 Öküş endişe tertib etdi andan.
 Kamu efalun, akvalun ki vardur,
 Müvehher sende her halun ki vardur.
 Kamu mahşerde peyda oliserdür,
 Kimine katre derya oliserdür.
 Çü üryan ola can ten könleginden,
 Ola ayb ü hüner ol demde ruşen.
 Ola cismün velaken bi-küduret,
 Turu su gibi kim, göstere suret.
 Anasır sikletin kurmaz gözinde,
 Letafet kesb eder can denizinde.
 Bu ten ayine gibi şekl ürinür
 Kim, uçmağ ü tamu anda görünür.
 Hep anda ruşen oliser zemair,
 Bunu der ayet-i – “tubles-serair”.*
 Kişide eyü - yavuz hu ki vardur,
 Tamu-uçmağ nişanları bulardur.
 Bu huler oliser yarın müsevver,
 Mükedder kimisi, kimi münevver.
 Kamu ahlak ü endam oliserdür,
 Kamu eşhas ü ecsam oliserdür.
 Nitekim bunda unsur kuvvetinden,
 Bu üç mevlid toğdı suretinden.
 Bu resme tamuda, uçmağda bayık,
 Beden olur makamına muvafık.
 Kamu ahlak her bir şahsa nisbet,
 Tutar can aleminde nakş-i suret.
 Kimine nurdan bir suret olur,
 Kimine nardan bir kisvet olur.
 Olur ayineler safı tozından,
 Teeyyün görülür varlık yüzinden.*

* ...bütün sırların aşikar olacağı (gün). (Kur'an, Tarık: 9)

*Bu hal üzre kalur eşya-i baliğ,
 Ne alçak kalur, ne hod yucalık.
 Ki dar-i ahiretdür dar-i hayvan,
 Boyanur anda bu renge ten ü can.
 Olur Azrail¹⁴ anda, ölüm olmaz,
 Kalur bunda ölüm, ol ile gelmez.
 Dile gelür tağı, taşı, nebatı,
 Olur cisminde kamunun hayatı.
 Olur baş ü ayak göz nitekim dil,
 Bu zülmetden arınur suret-i gil.
 Kalur Hakk nuri, Hakk üzre tecella,
 Görinür bi-cehet Tanrı-teala.
 Görinür Hakk tolu ay kimi yarın,
 Komaz can u gönülde şübhe varın.
 Nasib olub eger görersin anı,
 Urarsın bir birine dü cihanı.
 Hakk'un çün göresin anda likasın,
 Ne deyim ki, ne esrüklik kılasın.
 Temaşa baki vü didar baki,
 Şerab-i eyş baki, Rabb saki.
 „Sekahum Rabbuhum“*kim, Hakk buyurdu,
 Sorarlar ise ma'nisün budur de.
 Tehur ile Hakk andı ol şerabı
 Ki, nuş etmekdedür anun sevabı.
 Budur şerbet, budur lezzet, budur zevk,
 Budur hayret, budur sohbet, budur şevk.
 Dem ol demdür ki, biz bi-huş olavuz,
 Gani vü mutlak u derviş olavuz.
 Ne din ne akl ü ne takva ne idrak,
 Yıkılmış mest hak üstine bi-bak.
 Behişt ü hur ol cennetde sığmaz,
 Kim, ol bigane bu sohbetde sığmaz.
 Yüzün gör, bade nuş et, ay humarı,
 Nolursa ola, andan sonra barı.*

* Rabbi onlara... içirecektir. (Kur'an, Dehr: 21)

*Visali badesin içdük öninde,
 Humar etdi uş esrüklük sonunda.
 Bu akl ağlar ü can mahzun olupdur,
 Bu endişede dil pür-hun olupdur.
 Meded isterüz, uş kalduk mededsiz,
 Umular isterüz Hak`dan adedsiz.*

Bu sual antı bildürür kim, bu alem Hak`dan ne vech ile müfarikat eyledi ki, buna alem ve ana Hak`dur dediler. Bunun cevabı nedir?

*Ademde gölgeye benzer bu alem,
 Veli haricde varlığı gibi kem.
 Karanulık serayıydi harabe,
 Vücudi öykünür idi serabe.
 Hava gibiydi bu sahra ademde,
 Velakin asli var idi kidemde.
 Ezel ilminde var idi vücudi,
 Bu vasf ile rüsumu vü hüdüdi.
 Ledun bahrinde san kim şeb-nem idi,
 Anun mevcıyle her dem hem-dem idi,
 Hakk`un ilminde alem zahir idi,
 Yaratmağa bunı Hakk kadir idi.
 Bu alem Hakk ile birlikdeyken,
 Ölümsüz mülkde vü dirlikdeyken
 Nice Hak`dan bu alem ayrı düşdi,
 Fena adın takındı, sayru düşdi.
 İkilik rengiyle tutdı revnak,
 Buna alem dediler ü ana Hakk.
 Beyan eyle mealın bu sualun,
 Bana bildürgil aslın bu hayalun.
 Bu yüzden bize göster aşinalık,
 Dediler aşinalık, ruşenalık.*

Bunun cevabı oldur ki, bu alem dedüklerinin vücudi saraya benzer. Hakikatde vücud-i hakiki Hakk`undur. Hakk-teala kendü sün'inden ayru degildir.

*Beka iklimine yokdur nihayet,
Eşit ol memleketden bir hikayet.
Bu evza vü elvan ü bu eşkal
Ki, bakıncak görünür sana fılhal,
Bu ecza vü bu tefsil ü bu terkib,
Bu ahval ü bu akval ü bu tertib,
Dahi alemde yoğ iken iç ü taş,
Buları Hakk bilür idi başabaş.
Hakk`un ilminde malum idi alem,
Veli bu resme ma`dum idi adem.
Meanide öküş vardur zühurat
Kim, ana göre anda görünür zat.
Bu âlem voğ iken Hakk anda idi,
Ne âlemde, ne ins ü canda idi.
Resule dediler kim, şah-i âlem,
Yaradılmamış iken işbu alem.
Neredeydi bu bir Tanrı-teala?
Cemalı kanda eylerdi tecella?
Dedi kim, Hakk olur idi amade,
Anun zati hemişedür bekade.
Yoğ idi fevk ü tahtinde hava heç,
Degildür münketa feyz-i ata heç
Ama ol yufkacık buluda derler
Ki, gizlüdür bu sözde dürlü sözler.
Sifatinde idi zati demekdür,
Dahi ilerü varma, bunda dek dur.
Öküş alemler issi ol Hudadur,
Ana tatil olmak ne revadur?!
Bu alem yoğ iken Hakk anda idi,
Ne alemde, ne ins ü canda idi.
Heman evvelki gibidür bu alem,
Hakk`a nisbet budur vallahü a`lem.
Hakk`un hod varlığındadır bekası,*

Buna Hakkani göziyle bakası.
 Bu alem müstakil, kaim degüldür,
 Vücudi kendüden daim degüldür.
 Bunu teşbih etmişdür hired-mend
 Ki, bu alemdürür ankaye manend.
 Cihan Haksuz kuru bir ad ü sandur,
 Bunun varlığı var demek yalandur.
 Adem mevcud olmaz hiç demde.
 Vücudi hod mükarrerdür ademde,
 Hakk'un hergiz vücudi zail olmaz,
 Buna gümanlu gönül kail olmaz.
 Vücudi görünür varlık yüzinden,
 Münezzehdür cenabı halk izinden.
 Getür bu ma'niye ikrar ü iman
 Ki, bu müşkiller olsun sana asan.
 Ne ol bu olar, ne bu olur ol,
 Niçe yerde denildi bu sana bol.
 Cihanun dilde vardur adı sanı
 Kim, andan itibar eylerler anı.
 Heman bir nokta gibidür misalı
 Ki, devr etmekde olur dürlü halı.
 Kaçan devr eylicecek suretinden,
 Kopar daire anun sür'etinden.
 Nitekim bu sağışlar bi-adeddür,
 Heman medud arada aheddür.
 Vücudin her aded alur ahedden,
 Kesir olmaz ahed hergiz adedden.
 Eger birdür, eger ondur, eger yüz,
 Sağışlar cümle birdür, birdedür söz.
 Sana ol hasil oldı bu masalden
 Ki, alem varlığıdur bu kibelden.
 Ko Hak'dan gayri kim, işbu cihandur,
 Ki, varlığı bunun reyb ü gümandur.
 Gel imdi fark eyle bunu andan,
 Temyiz eyle Hakkı yeni cihandan.
 Ki, alem varlığı benzer hayale,
 Ki, bir demde döner bin dürlü hale.

Degildi niçe kez işbu makalet
 Ki, birlikde ikilikdür zelalet.
 Adem varlık gibi çün oldı yekta,
 Kamu kesret nesebden oldı peyda.
 Boyanubdur bu alem dürlü reнге,
 Çekilmişdür veli her biri tenge.
 Zühurat ile kesret ihtilafı,
 Bu alem olur olduğınca safı.
 Bu levn-a-levn eşya vü bu asar,
 Nedür zann ü hayal ü vehm ü pendar.
 Vücudi her biriniün oldı vahid,
 Hakk`un birliğine olmağa şahid.
 Bir işit, bir gör ü bir söyle, bir bil,
 Görünmedin sana tağ gibidir kıl.
 Gönül sanduğı içinde bu razı,
 Nihan eyle vü ko tul ü dirazı.

Bu sual anı beyan eyler kim, evliya “zülfi” ü “hatt” ü “hal” dedikleri ve “çeşm” ü “leb” dedikleri bu halk bildüğü midür, yoksa bir özge nesne midür? Ve dahi gece ile yıldızlarla ve ay ve günü vasf eyler dürlü sıfatlarla.

Temaşa eylegil hoş, aşıkane
 Ki, pür-nakş-i nigarindür bu hane.
 Seraperde dutulmuşdur dü rengi,
 Biri rumi sıfatdur, biri zengi.
 Tutar ol zengi zerrin tub elinde,
 Dizilmiş incüler sağ u solında.
 Girüb rengin libase hub ü nazik,
 Geçürmiş bileğine bir bilezük.
 Ger ayinelü hem yıldızlı cevşen,
 Atı ne'linden olur gün-i ruşen .
 Yakar bezminde bir şem-i şeb-efruz
 Kim, andan kadr alur ayd-i nev-ruz.
 Kaçan mevc ursa derya-yi siyahı,
 Göherler tutar ağıziyle mahı.

*Habeşden leşkeri var, eller alur,
 Kuşadur tağ ü taşı, yollar alur.
 Geh olur meyzerin bağlar beline,
 Gehi taş alur altundan eline.
 Düşürür zevrekin gahi kenare.
 Gehi salar orağın sebze-zare.
 Gehi Kabe gibi olur siyeh-puş,
 Cihan geh tolar andan, gah olur boş.
 Bu perdelerdeki dürlü nükuşe,
 Gelür bakan kişinin gönli cuşe.
 Heves ehlin çeker her dem hevaye,
 Sanasın ergürür derdin devaye.
 Bu nakşün biri Adem suretidür
 Ki, kamu suretün bu zinetidür.
 Bu suretde yazılmışdur hatt ü hal,
 Ala göz ü kara kaş ü benzi al.
 Anun kim, ilmi basmış ola ceqli,
 Makam ehli ola vü hal ehli.
 Gelür bu resme bunlardan ibaret,
 Olur zülf ü hatt ü hale işaret.
 Bular remz etdügi ne çeşm ü lebdür,
 Bu leb, bu çeşm ise yavlak acebdür.
 Bana bildüri vergil bu rümuzi
 Ki, nedür bu tilsimatun künuzi?*

Anun cevabı budur ki, evvelden bu ibaret me'niçün konulmuşdur, sonradan mahsusate yapılmışdur mecazen. Ve dahi sıfat-i ruzi beyan eyler.

*Çü ser-sebz oldı berg-i laciverdi,
 Cihan başına zinet verdi verdi.
 Semen şuleli vü lalin araklu,
 Münevver sayelü zerrin varaklu.
 Müresse örtülü benzer arusa,
 Tütük içinde yürür pusa pusa.*

*Nigar-i simin, said-i zer-feşan ol,
 Çemende seyr eder damen-keşan ol.
 Düm-i tavusa benzer, cilve-gerdür,
 Güzellik denizinde bir guherdür.
 Kızıl bayraklu vü simin alemlü,
 Mübarek çehrelü, ruşen kademlü.
 Likasi rumi vü türki kafası,
 Ten ü canun anunla var safası.
 Karanulık çirağidür vücudi,
 Bir ateşdür ki, yokdur hiç dudi.
 Güneş vasf eyler iken tana kaldım,
 Gidildim ay gibi vü tana kaldım.
 Sual etdün bana, alğul cevabı,
 İrişdür hastelere bu cevabı.
 Çü toğdı ol cihanun afitabı,
 Bu alem oldı anun aks-i tabı.
 Bu alem cümle suretdür dizilmiş,
 Bularda zülf ü hal-ü hat yazılmış
 Kimi hurşid-çehre, kimi meh-ru,
 Leb-i şirin ü nazik-çeşm ü ebru,
 Hakk'un vardur cemal vü celali,
 Anun bu zülf ile rühdür misali.
 Cemalını celalı gizler anun
 Ki, görmeye cemalun gözler anun.
 Masalidür cemalun zülf-i serkeş
 Ki, pinhan olur anda ruy-i mehveş.
 Bu rühsar ü bu zülfün var habibi,
 Hakk'un lütfiyle mehrinden nasibi.
 Çü bildün zülf ile rühsar-i aslin,
 Yüz ur yüzine vü zülfinden aslan.
 İşt, ey yanağı gül, serv-i azad,
 Bu elfazi ki, ön vaz etdi ustad.
 Görüb iştidigün elfaz-i mecmu
 Bu mahsusat için olındı mevzu.
 Ki, ma'ni alemidir bi-nihayet,
 Bulınmaz hiç bir lafz ana gayet.*

*Ne ma'ni zevkiylen kim, oldu zahir,
Ana bir lafz gerekdür evvel ahir.
Ki, ol lafz ile tabir ola andan,
Eşiden kişi ma'ni bula andan.*

*Dahi tahkik işit mahreminden
Ki, mahsusat-i ma'ni aleminden.
Hakikatde heman saye gibidür,
Bu tifle benzer, ol daye gibidür.
Bu harf-I “lam” ü “zi” vü “fi” ki vardur,
Leb için işbu “lam” ü “bi” ki, vardur.
Ezelde ma'ni için koyulupdur,
Bu mahsusate andan yayılupdur.
Mecazidür bu elfaz uş bularda,
Bu muşgin-zülfde, hem la'l-i terde.
Kalanın bunlara göre kıyas et,
Bunı baki kalanlara esas et.
Adandı işbu ma'ni lafz ile ön,
Anıldı hatt ü hal ol lafz ile son.
Kaçan kim, eylesen bu lafzi tavil,
Olur ma'ni bu tavil ile tebdil.
Kodı mahsusate bu lafz ü nami,
Ne bilsün kim, nedür ma'niyi ami?
Bu mahsusate hass olduğu yeni,
Bu örf ü am içindedür bu ma'ni.
Ol ac gözsüze benzer, yalanır ol,
Deve depdüğini somun sanur ol.
Bu elfaz-i meaniden alub hep,
Bu mahsusate kodılar müretteb.
Görindi bunlara aklün cihani,
Budur dediler elfaz-i meani.
Kaçan kim lafz-i ma'na oldı nazil,
Tenasüb gözledi vü turdı akıl.
Kim ede yerlü-yerinde riayet,
Bunun cehdinde sa`y ede beğayet.*

Degil teşbih-i külli çünki mümkün,
 Ol anı cüstücu etmekte sakın.
 Kimsene bunda sana tutamaz dek,
 Ki, kamu nesneyi Hakk`dur koyan, Hakk.
 Velakin şer`de her ne ibaret,
 Gelürse eylemek gerek riayet.
 Nice kim sen seniün ile bilesin,
 Mebada ki, bir ayrıku olasın.
 Sakın kim, şer` izinden sımayasın
 Hakk`ı koyub, havaya tapmayasın.
 Verüpdür şer` üç haletde rühset,
 Olursa vake` ol halet zeruret.
 Ne sadir olsa, andan afv ederler,
 Derilüben anı yola yederler.
 Biri bu kim, kişi olsa fitade,
 Vücudi mahv olur hükm-i Hudade.
 Fena olur kim anun ihtiyarı
 Hakk`un ola kamu vech ile bari.
 İkincisi bu kim, salık-i ibadet
 Kılurken vake` olsa, işbu halet,
 Ki, mest ola vü kendinden tolına,
 Bir özge alem içinde bulına.
 Mühalif fiil ü kavlı olursa andan,
 Habersiz olsa assıdan, ziyandan.
 Yoğ ol haletde anun ihtiyarı,
 Hakk emrindendür anun cümle varı.
 Üçüncüsü budur kim, Hakk kulına
 Ne vechiyle kim olursa bulına.
 Seve Hakk anı vü mahub edine,
 Tatundura anı rahmet südine.
 Bile ol kul dahi kim, Hakk-teala
 Muhabbetden ana eyler tecella.
 Muhabbet ola arada muhakkak,
 Hakk`un ola vü ol anun ola Hakk.
 Hakk`a naz ede ol sevgü yüzinden,
 Ne kim sadir ola, anun sözinden,

*Hakk`un katında hep makbul olur el,
 Anunçün kim, hakiki kul olur ol.
 Muvahhid halı ger yöğ ise sende,
 Elünle toprağa güm seni sende.
 Sakın taklid edüben olma kafır,
 Ne kim olursa söyleme ferafer.
 Heves yelin koyarsın ger averde,
 Toğurda yüz seniün gibi averde.
 Seni sen bilür isen kim tohisen,
 Bilürlenme ki, Hakk`un kemrehisen.
 Ne salırsan kuru yere başunu,
 Bilür Hakk cümle içünü taşunu.
 Hakikatde mecaz-i hal olmaz,
 Ki bal deyenin ağzı bal olmaz.
 Hesaset olsa salıkde hakikat,
 Verilmez ana esrar-i şeriat.
 Ki, mülhidlere demek şer' razın,
 Kişi eliyle kesmekdür boğazın.
 Örünmez ehl-i külhen tac-i şahı,
 Anun toprağdurur fark-I külahi.
 Evame razı faş etmegde kasdün,
 Tonuz boynına san kim gevher asdun.
 Sözüdür rast tahkiki olanun
 Ki, yakıncak olur dibi yalanun.
 Bu hal ile olur, kal ile olmaz.
 Mücerred tac ile, şal ile olmaz.
 Buna hakkani keşf olmak gerekdür,
 Bu bahrün ka'rine talmak gerekdür.
 Kifayet eylemez tasdik-i tenha,
 Hakikat bunda olmayınca peyda.
 Ki, bundan özgesi meger Hudadur,
 Veli bu andan, ol bundan cüdadur.
 Denildi vaz'-i elfaz ü meani,
 Nice anladun ise, sen bil anı.
 Muvafıkdur bular akla vü nakle,
 Veli şer' örtüsüyle seni sakla.*

*Hakk`un kulluđına olđil mülazim,
 Riayet kıl anı, ne olsa lazim.
 Me'aniye çü bildün yok nihayet,
 Anı ol vecihle eyle riayet.
 Kamu elfaz irişür müntehaye,
 Ki, menbadür bular çün ü çeraye.
 Seni öz bildüğinden kimse yığmaz,
 Masaldur ki, deniz kuzeye sığmaz.
 Hakk`ün bu güne bir vech-i hasi
 Ki, rahmet umar andan cümle asi.
 Besir oldur, semi oldur, de-söyle,
 Anı bu vech ile teşbih eyle.
 Öküş vech ile tenzih eylegil dön,
 Budađdan-budađa bülbül kimi kon.
 Ne misli vardur, anun ne naziri,
 Ne ortađı var anun, ne veziri.
 Bu iki vechi kim takrir etdüm,
 Bir ayetdür kim, uş tefsir etdüm.
 Kim işitmişem anı bir uludan,
 Hakk`un bezminde şem-i yahtuludan.
 Bu söz üstine söz olsun mükerrer
 Ki, vakede budur kend-i mükerrer.
 Ger olarsa inayet Hak-Çelebden,
 İşaretler edelim çeşm ü lebden.*

***Bu mövze “basir” ismin beyan eyler ve bu “çeşm” anun sırrı-
 nun mazheri vake’ olupdur.***

*Buyurmuşdur meger bir aşk piri,
 Ki, vardurur Hakk`ün ism-i basiri.
 Haber-dar ol bu kamiz marifetden,
 Kinayet bil bu çeşmi ol sıfatden.
 Bu çeşm andan hikayet eyler ancak,
 Anun vasfun rivayet eyler ancak.
 Muhakkakler kelame leb deyüpdür,
 Kelame leb adın anlar koyupdur.*

İki leb kimidür bu kaf ü bu nun,
 Bulardan zahir olur dürr-i meknun.
 Bular iki sıfatdur Hak`da bayık,
 Tefasir ü ehadise muvafık.
 Bu iki vasfi kodum asl sana,
 Kim, okına bu iki fasl sana.
 Berü gel, imdi ol çeşme nazar kıl,
 Veli kivrüğün okından hazer kıl.
 Görinen kimdürür şahid gözinden
 Ki, yürekler yanar anun közinden.
 Riayet kıl anı yerlü yerince,
 Edebsizlik edüb anı yarınca.
 Bu şehla çeşme dürlü al kandan
 Ki, kopar sayruluk, sarhoşlık andan.
 Bu alem yoklığa kim mail olur,
 Anun la`l-i lebinden hasil olur.
 Gözinden cümle diller oldı mahmur,
 Lebinden oldı canla kamu mestur.
 Olur çeşminden anun sine pür-hun,
 Şifa için okur lebleri efsun.
 Getürmez gözine bu alemi hep,
 Veli geh-geh keremler eyler ol leb.
 Yüregi çeşmile sad-pare eyler,
 Lebi bi-çarelere çare eyler.
 Kirişmeyle verer can ab u hake,
 Demiyle od urar eflak-i pake.
 Hem andan öğrenür her gamze, şuhi,
 Anun kişinden atar kivrük oki.
 Kodı her gamzede ol dam ü dane,
 Kafes düzetti çeşmin mürğ-i cane.
 Anun ol çeşm-i haşeminden olupdur,
 Ki, her bir guşe, mey-hane tolupdur.
 Cihanı gamzesiyle kılsa garet,
 Lebiyle dönüben eyler imaret.
 Anun çeşminden eyler sineler cuş,
 Anun la`linden olur akl medhuş.

*Bu çeşm gamzesi ol dil-rübadur
 Ki, mekrinden yağan tir-i beladur.
 Anun la'li-lebidür ruh-efza
 Kim, andan ab-ı hayvan oldu peyda.
 Leb ü çeşminden istersen kenari,
 Dil ü can ile andan iste bari.
 Rıza verer, lebi vü çeşmi yokdur,
 Kime kim gamzesi ok ursa, okdur.
 Cihan işin düzer bir gamzesiyle,
 Kıvanur can u gönül busesiyle.
 Eger bir gamze olur ise andan,
 Heman geçmek gerek can u cihandan.
 Eger andan vermek olur ise buse,
 Heman bizdendir almak, ger kor ise.
 Gözinün lemhesidür had-i alem,
 Lebinün nefhesidür ruh-i Adem.
 “Kalemin-bil-beser”^{*}dür uş beyani,
 “Nefehtu fihi min”^{**} ruh-i eyani.
 Anun aynine gelmez cümle hesti,
 Anunçün yokdur anda hab-i mesti.
 Leb ü çeşminde çok endişe oldu,
 Büte tapmaklık andan pişe oldu.
 Bize galibdürür esrüklük ü hab
 Münezzehdür bulardan Rabbül-erbab.
 Tağıtma aklini bunda sana der,
 Ki, „li-tusne'-e ela ayni“^{***} kime der.
 Bunadek çeşm ü leb vasfiydi safı,
 Bu denlü söylemekdür bunda kafi.*

Ey karındaş, „zülf“ ism-i celalun mezheridür, „rüh“ ism-i cemalun mezheridür.

* ...O da göz açıp kapayıncaya...(Kur'an, Kamer:50)

** Ona üfürdüğüm zaman...(Kur'an, Hicr: 29)

*** ...bizim gözetimimizde yetiştirilesin...(Kur'an, Ta'ha: 39).

*Celalun zülflle vasf etdim anun
Ki kat eyleyesin aslin gümanun.
Çü canan zülfi oldı halke-halke,
Perişanlık düşürdi cümle halke.
Ne vasf eyleyüm ol zülfi dirazi
Ki, gizlüdür kamunun anda razı.
Çü zenciridür ol divanelerün,
Dahi hem damidür ol danelerun.
Aceb ser-keşdir ol zülfi pür-çin
Kim, oldur can u dil bağine perçin.
Buyinden, toğrusı, bir söz dedim dün,
Bana zülfi ucundan geldi bir ün
Ki el irmez ana tep kuşis eyle,
Elünden geldügince cüşiş eyle.
Bu kejlük toğruluk üstine galib
Olupdur andan, anlar ise talib.
Bu sevdaye taleb ehli ulaşdı,
Tolaşık yollara düşdi tolaşdı.
Kaçan kim zülfi götürdi anun el,
Gönüller andan oldı hep müselsel.
Müallak sad hezaran gönül ü can,
Olupdur ser-nigun peyda vü pinhan.
Salar daireler müşgin selasil,
Yoğ anun halkasinden taşra bir dil.
Çözerse enberin zülfini vafır,
Cihanda kalmaya bir nefsi kafır.
Eger çözmezse zülfin, korsa sakın,
Heman dem kalmaya bir nefsi mümin.
Çü fitne damı anun çenberidür,
Kamu ser-keşlerün ser-defteridür.
Kesildiye anun zülfi, nola,
Gece gitdise, gündüz ruşen ola.
Revan oldukda aklün karıvanı,
Bularun yollarun urdı revanı.
Eliyle tutdı vü bende bırakdı,
Boyunlerine gam ipini takdı.*

Anun zülfinde yokdur bir dem aram,
 Gehi sübh eyler ü gahi kılur şam.
 Rüh ü zülfinden ol ruz ü şeb eyler,
 Yüzinde zülfi kalb-i akreb eyler.
 Anun zülfinde dürlü dunlar olur,
 İçinde bul-eceb oyunlar olur.
 Gelürdi koku Adem toprağından,
 Meger ol zülfi sünbül yaprağından.
 Katub balçıgın ederken sirişte,
 Kokudan mest olmuşdur firişte.
 Müetter oldı anun haki andan,
 Seba müşgindem oldı ol zamandan.
 Gönülde vardur ol zülfin nişanı,
 Ki, sakin olmağa yokdur emanı.
 Çü zülfi vü sıfatı başdan tutaram,
 Anun ucundan üşte tariümaram.
 Ser-encam işbu dür ana yetürdüm,
 Ki, canumdan bu gönlümü götürdüm.
 Gönül zülfinden anundur müşevveş,
 Nedir, ya Rab, bu sevda-yi keş-a-keş.
 Gönül görelî ol rühsar-i yarı,
 İçin taşın yakıbdır aşk narı.
 Anun zülfini dersem söz uzanur,
 Taleb eyler gönül ü can üzenür.
 Bu yüzde zülfi sözün bend etdüm,
 Şikeste dillere peyvend etdüm.
 Kim, anun zülfidür dedüm celalı,
 Giderme hatıründen bu masalı.

Bu “hatt” dedükleri daire-yi vacibe derler ki, mühitdür mecmuine.

Kalem aldı eline dest-i küdret,
 Ki, yaza Ademün vechinde suret.
 Çü yazdı yerlü yerinde cem'in,
 Kulağında kodı ism-i semiin.

*Atâ kim verdi her bir isme Halik,
 Besir ismin gözine gördi layik.
 Bu suret nakşini kim, hub kıldı,
 Kamu suretlere mahbub kıldı.
 Aceb ayine-yi suret-nümadur
 Ki, nuri pertev-i vech-i Hudadur.
 Hakikat yüzünün bu yüz yüzüdür,
 Güneşdür ol, bu, anun yıldızıdır.
 Bu suret ahsen-i takvim oldu,
 Anun şanine bu tazim oldu.
 Kaçan kim hüsn-i Rahmani belürdi,
 Ten ü can anı gördi vü delürdi.
 Hüma-veş gölgesin saldı cihane,
 Bu suret oldu ana aşiyane.
 Bu suretde rüh anun mazheridür,
 Temasa-gahidür, hem menzeridür.
 Bu hatt kim, gösterür devr-i beşarat,
 Cenab-i kibriyadandur ibarat.
 Bu rüh kim, hatt çekipdür hıblukda,
 Naziri yokdur mahbublukda.
 Ki meh-ruler benim dairemde
 Degil taşra çü huriler İremde,
 Bu hatdür laciverdi bir hatire
 Ki, havlidür bu hüsn-i bi-nezire.
 Bu hatt içinde olan yanağ ü yüz
 Ay ağılında ol resme ki yıldız.
 Güzeller gülleridür işbu bağun,
 Şüaidür kamu ol bir çirağun.
 Bu hatdür can gülünün sebze-zarı,
 Bu hatdür hüsn elinün nev-baharı.
 Bu hatden hürrem oldu cennet ü can,
 Kodılar hattün adın dar-i rizvan.
 Gece-gündüzi zülfinden, yüzünden,
 Taleb eyle vü çıhmağıl sözünden.
 Anun hattinden al mehr-i nebati,
 Taleb et **Hızrvar**¹¹⁵ ab-ı hayatı.*

Bu hatt devrinde sürgil eys-i baki
 Kim, oldur havz-i kevser¹¹⁶ üzre saki.
 Hatt ü leb kut-i candur kut üzre,
 Yeşil hatdür kızıl yakut üzre.
 Rüh ü hatt kim bu suretten görüñdi,
 Bu vahdetdür ki, kesretten görüñdi.
 Bu hatt ile rüh'e kim olsa mahrem,
 Bilür bu kesreti vahdetden ol dem.
 Çü zülf-i hüsninün ser-leşkeridür,
 Dil ü can mülki anun kişveridür.
 Eger var ise zülfinden nişanun,
 Bilürsen hilesin her bir cihanun.
 Eger sende var ise hüsn nazı,
 Anun hattinden anla gizlü razı.
 Hattıyla yüzi vasfin işit anla,
 Safasın yüzünün hattinden anla.
 Meger rüh saridür sebül-mesani
 Ki, her bir harfidür bahr-i meani.
 Anun ol hattinün her şeb-neminden,
 Hezaran bahr var sırr aleminden.
 Ki, ilmün bahridür her mevci anun,
 Bu deryadan eger varsa nişanun.
 Eyü anla bu sözi kamizinden
 Ki, canlar canı hatt-i arizinden.
 Su üzre oldı kalb-i arş-i Rahman,
 Ne demekdür bunu anlar sühen-dan.
 Su ur yüzüne, arı ab-dest al
 Ki, nakş oldı su üzre suret evvel.
 Nebi buyurdu kim, açın elüniz,
 Dua edüb yüzünüzü silünüz.
 Sol el - zahir, sağ el - batin gibidür,
 Bu dedüğüm sana kavl-i nebidür
 Hakikat yüzine mütehher bu yüzdür,
 Bu yüz ol vecihe yani kulavuzdur.
 Duada zahir ile, batin ile.
 Dön ol vecihe ikisiyile bile.

*Dilersin kim, duan makbul ola,
Yöneld içünü, taşunu bu yola.
Hakk'a bu vechle eyle ibadet
Ki, reşk ede sana ehl-i saadet.*

“Hal” dedikleri mevcudatun yokluğu cihetine derler, varlık cihetinden zahir ohr.

*Adem varlık yüzünde hale benzer,
Budur söz, kalanı ezlale benzer.
Bu halun noktesinden şad ü hürrem,
Yazıldı cümle hatte devr-i alem.
Nazar kıl nokte-yi hal-i basite
Ki, merkez oldu derya-yi mühite.
Bu kalbün hatt-i nefsün hattı, yara,
Kamu andan olupdur aşikara.
Tolu kandur yürek ol hal ucundan,
Kara günler görer ol hal ucundan.
Yürekdeki kara kandur sevide
Ki, eksinden bu halun oldu peyda.
Ger ol halı sorarsan hunidir ol,
Oda yanmış ciger tütünidir ol.
Anun gibi degildir ayn-i vahdet
Ki, raks ura anun devrinde kesret.
Degil vahdetde iki nokte mevcud,
İkilik olmaz ol birlikde maksud,
Gönül aksi ola mı halı anun?
Ki, dil halına benzer halı anun.
Bu halun kim, gönül eksi olupdur,
Siyeh-kar olduğu andan kalupdur.
Gönül yüzünde midür, ya Rab, anun
Gönülmi derirmi ol hal-i canun?
Dil andamı olur, ya anda bu dil?
Bana ruşen degildir işbu müşkil.
Gönül aksiyelendise ol hal,
Neçün gönül olupdur muhtelif-hal?*

Gehi gözi gibi mahmur olur ol,
 Gehi yüzi gibi pür-nur olur ol.
 Gehi zülfi gibidür iztirabi,
 Gehi çeşmi gibidür mest-i habi.
 Geh iki yanağı gibi safadur,
 Gehi halı gibi anun karadur.
 Gehi meşid olur, gehi kelisa,
 Gehi duzeh olur, geh huld-i ziba.
 Gehi ela olur fevkal-aladen,
 Gehi esfel olur tehtüs-seraden.
 Gehi zahid olur sahib-veredür,
 Gehi başdan-ayağa bir tumedür.
 Temaşa eyledün bu yüzde halı,
 Ko dursun bu mahelde bu mühalı.
 Ki, bu ehvallar hal ehlinindür,
 Veliken sureti kal ehlinindür.
 Fena ehli bunu böyle görüpdür,
 Cevabın sorma şöyle verüpdür.
 Ki, sözler gösterür yüz dürlü-dürlü,
 Bu söz kalsun bu defterde mühürlü.

Bu sual anı beyan eyler kim, meşayih “şarab” ü “şem” ü “şahid” ve “harabat” dedikleri ne demekdür?

Ela, ey ser-perde-yi bezm-i Hudayi
 Ki, bu mey-haneyeye kıldun sadayi.
 Haberdar oldı cümle rind ü kulmaş
 Ki, sırrı oldı bu mey-hanenün faş.
 Şeriat ehline kavğa düşürdün,
 Oğul balına arular üşürdün.
 Halaik olmaz oldı zühde rağib,
 İbadet ur, tevsen suya bırağib.
 Meta-i dini saldılar kesade,
 Kamu tautların verdi fesade.
 Bu sevdaden marazler oldı ariz,
 Çü terk olundı enva-i feraiz.

*Heva atına nefis oldu süvare,
 Kaçan ola bu bi-çareye çare?
 Ne demekdür bu elfaz ü ibarat,
 Şarab ü şahid ü şem` ü harabat?
 Kadehdür, sakidür, meclisdür ü mey,
 Rübab ü ud ü şeştar ü def ü ney.
 Bularun her birinün ver cevabun,
 Hatasın gider ü göster sevabun.
 Kulak uranlar işbu istilahe,
 Tevecceh eylemez oldu selahe.
 Veliler rahmetül-alemindür,
 Emin-i evvelin ü aherindür.
 Muhakkakda mecaz-i hal olmaz,
 Bular pür-fitne vü pür-al olmaz.
 Güneş göster, cihanı ruşen eyle,
 Bu oddan oka sudan cevşen eyle.
 Sualım ahire irdi temamet,
 Buyurğıl sun cevabından keramet.*

Cevab oldur ki, “şarab” ü “şem`” ü “şahid” dedikleri bu halk bildügi degildir. Bu istilazlar yerlü yerinde beyan olunur, vallahü a'lem.

*Ela, ey nokte-yi perkar-i alem,
 Mekan-i kan-i gevher-i can-i adem.
 Şifa en'am eder şirin-zebanun
 Ki, pür-kand olsun ol gonçe-dehanun.
 Kemalate vücudun kabil olmuş,
 Kemal ehli içinde kamil olmuş.
 Sedefden seb'e ergürdün cevahir,
 Ki varmıdır bu fende kimse mahir?
 Bile kasdın ü rümuzin evliyanun,
 Tariki üzre ola enbiyanun.
 Hakk ehlinün eşitgil hürdesinden
 Gözet ma'ni yüzün söz perdesinden.*

Şarab ü şem`ü şahiddür şetaret,
 Bulardur ayn-i - ma'niye işaret.
 Bu ma'niyi çü izhar etdi mevla
 Ki, her suretten eyleye tecella.
 Sevi ser-hoşlığına bade derler,
 Dahi hem şem`e nur-i sade derler.
 Hakikatdür bu söz, yalan degildür
 Ki, şayed kimseden pinhan degildür.
 Şarabe de zücac ü şem`e misbah,
 Nedür şahid: fîruğ-i nur-i ervah.
**Göründi bir şerer şahid yüzünden,
 Heman dem gitti Musa kendözünden.**¹¹⁷
 Çü toldı Hakk nidasıyla semi,
 Şecer oldı heman dem anda şemi.
 Şarabı sevgisinin ateş oldı,
 Yetürdi kendözünü sar-hoş oldı.
 Şarab ü şem`dir hem nur-i esra,
 İştî şahid nedir ayat-i kübra.
 Eger rindane şahid-baz isen gel,
 Özüni bu ilahi meclise sal.
 Bu menzûre gel eyle seni nazir,
 Şarab ü şem`ü şahid cümle hazir.
 Çü sensizlik şarabın içesin sen,
 Ola kim kendözünden geçesin sen.
 Bu bi-hudluk şarabın içegörgil,
 Vücudün katresin bahre irürgil.
 İç ol meyden ki, cam-ı can yüzidür,
 Kadehverici mestane gözidür.
 Taleb eyle, iç ol meyden pey-a-pey,
 Ki, fariğdür kamu sağerden ol mey.
 İçer saki sen ol mey-mey deyinçe,
 Ne sağer kor, ne meclis hey deyinçe.
 Bu hamradur, piyale vech-i baki,
 "Sekahum Rabbuhum"***dür ana saki.

* Rabbi onlara... içirecektir (*Kur'an*, Dehr: 21).

*Tehur adına derler ol şarabun
 Kim andan hayr olur aynı sarabun.
 İçersen andan içgil kim, arıdur,
 Seni senlik hüduşinden arıdur.
 Mülevveslikden ol dem pak olursın,
 Cemi-yi korkudan bi-bak olursın.
 İkilige düşersin hest oluncak,
 Biriyle bir olursın mest oluncak.
 İlahi hamriyle Hakk bilişi ol,
 Bu halk içinde tep, eyü kişi ol.
 Şarab-i germi nuş et serd olunca,
 Dürüş merdane ol na-merd olunca.
 Degil Hakkani esrükden ayık yeg,
 Ayık yürüyen ademden oyuk yeg.
 Cüda düşen kişi Hakk hazretinden,
 Peşimanlık çeker çak firketinden.
 Yeg ana nurdan zülmet hicabı,
 Son ucı olur anun feth-i babı.
 Ki, Adem buldı zülmetden hidayet,
 İnayet ana irdi bi-nihayet.
 Veliken nurdan iblis-i melun
 Cüda düşdi vü Hak`dan oldı meğbun.
 Özin nur görüben ana tayanana,
 Bunun gibi kişidür oda yanana.
 Gönül ayinesine bir nazar kıl,
 Hem anda görünen nur-i Hakk`un bil.
 Gözet ol nuri bu gönül evinden,
 Düşicek şu'le anun pertevinden.
 Şarab-i aşk ol dem cuş eyler,
 Cihan ü canı hep medhuş eyler.
 Kabarcıklar düşürür ol şarabe
 Kim, anun sureti benzer hebabe.
 Hebabı evliyanun cübbesidür
 Ki, Hakk`un her birisi kubbesidür.
 Cihan ü candur anun hebabı
 Ki, Hakk asinün anlardur kibabı.*

Bu meyden akl-ı küll sekran olupdur,
 Harab ü bi-huş ü hayran olupdur.
 Bu mey çak etdi akl-ı küll kabasın,
 Kulağında kodı kulluk küpesin.
 Bu meyden deng ü hayrandur melekler,
 Bu meyden mest ü gerdandur felekler.
 Bu meydendür hired mest ü revan mest,
 Bu meydendür dil ü din mest ü can mest.
 Bu meydendür **Süreyya vü**¹¹⁸ sera mest,
 Bu meydendür zemin mest ü hava mest.
 Firiştelere göründi bu bade,
 Bu sağerden ki, pakıydi vü sade.
 Melekler nuş ederken cür'esinden,
 Yere bir katre tamdı katresinden.
 Çü tamdı cür'eden ol badeye pak,
 Anı içdi vü bi-huş oldı bu hak.
 Anasır oldı ol cür'eden mest,
 Özin saldı yere bi-pa vü bi-dest.
 Salaldan kendözin işbu turabe,
 Gehi oda düşer ü gahi abe.
 Çün ol meyden döküldi der ü arze
 Sirayet etdi tul ü umk ü arze.
 Cihan toldurdı ol meyden sebuyi,
 Behişt ol meyden aldı reng ü buyi.
 Çün ol meyden döküldi yere ol dem,
 Yaradıldı anun buyinden Adem.
 Çü hakından anun bir koku kokdı,
 Yaradıldı vü yerden göge çıkdı.
 Çü aksi ol kokunun cisme düşdi,
 Sanasın cisme can ol resme düşdi.
 Şüaından anun can yaradıldı,
 Neminden ab-ı hayvan yaradıldı.
 Bu halk ü bu cihan ser-geşte andan,
 Tutar her biri bir serraşte andan.
 Geçüpdür her birisi hanimandan,
 Habersizlerdürür can u cihandan.

Birisi derd içdi, akli oldı,
 Birisi saf içdi nakli oldı.
 Birisin etdi yanın cür'e sadık,
 Sürahi rengi birin kıldı aşık.
 Biri içdi bir uğurdan müretteb,
 Mey ü mey-haneyi vü sakiyi hep.
 Biri hümmet denizi ağzın açdı,
 Yeri vü gögi cümle yedi, içdi.
 Ana bir lukme oldı bahr ü sahil,
 Zehi derya gönüllü merd-i kamil.
 Sanasın yemedi vü içmedi hiç,
 Boğazından yiyecek geçmedi hiç.
 Kamu varlığı içdi bir uğurda,
 Çü bulındı bu devletlü uğurda.
 Geçüb inkardan, ikrardan ol,
 Ferağet alemine buldı hoş yol.
 Kafasına düşürdi zühd-i hüşki,
 Riya-yi taati yoydı sirişki.
 Selamet ehlinün içinden uçdı,
 Harabat ehlinün içine düşdi.
 Etegin tutuban **pir-i muğanun**,¹¹⁹
 Kodı lezzetlerin can u cihanun.

Bu mevze “harabat”¹²⁰ bildürür ve anun ehlinün ahvalin bildürür.

Azacık sözi yeter, tep çoğ eyle,
 Ne varlığun var ise hep yoğ eyle.
 Beşer mülkünden ol bilkülli safı
 Ki, Hakk evsafınun budur hilafı.
 Bu halkün huy ü hulki hep halekdür,
 Bular mecmui bihude galeğdür.
 Bu halkün lezzeti vü dürlü zevki,
 Ferehlendügi vü eyşi vü şevki,
 Hevaye, nefsedür cümle teellük,
 Zehi müşkil-sifet, çirkin tehellük.

Bir eylik etdüğünde yüz garaz var,
 Azacuk sağluğında çok maraz var.
 Bular bu cifenün kuzğunlarıdır,
 Kamu halkün bular azğunlarıdır.
 Ne taat ü ibadet kim ederler,
 Hevaye, nefse yedilüb giderler.
 Komaz elden dilekleri bilegin,
 Ayaklara salarlar Hakk dilegin.
 Taparlar cümle nefsün hoşluğına,
 Kapılmışlar cihanun boşluğına.
 Habersizlerdürür Hak`dan, nebiden,
 Aşakdur şöyle, avretten, sebiden.
 Yaradılmadı bunlar mütteki çün,
 Anunçün kulluk etmezler Hakk için.
 Degildür diri, bunlar ölülerdür,
 Degildür uslu, bunlar delülerdür.
 Bu halkün kim dedim evsafıdır bu,
 Bu arada bu denlü kafıdır bu.
 Harab et kendözini bu sıfatden,
 Arit ilüğini sünükden, etden.
 Vücutından bu hular hep yoyulsun,
 Anun yerine hoş hular koyulsun.
 Harabat ehlidir şöyle olanlar,
 Ölmeden ön bulardurur ölenler.
 Şeriat bunların kavli vü fiili,
 Degildir bil dünya kimi celi.
 Harabati ana derler meşayih
 Ki, Hakk yolında muhkem ola rasih.
 Hilas eyleye özin kendözinden,
 Ayağın ırmaya kamil izinden.
 Bular da kendülükdür küfr-i bayık,
 Neceme ger olursa parsalık.
 Harabatun işit nam ü nişanun,
 Sana vasf eyleyim anun cihanun.
 Okur bu misrei ehl-i harabat
 Ki, et-tevhid iskat-ül izafat.

İzafat işbu halk ü bu cihandur
Ki, esma ü sıfat olan hemandur.
Bulardur gayr ad ile adanan,
Hakk`i birleyemez ana tadanan.
Buları cümle vahdet bahrine at
Ki, sana ruşen ola ayn-i vahdet.
Harabat ehlinün olmaz misali,
Ol elin aşikidür laübalı.
Harabat ehline ol layik olur,
İçi maşuk ü taşı aşik olur.
Harabat ehlidür bu aşiyane,
Bedenden ayrılıcak mürğ-i cane.
Harabat asımanı la-mekandur,
Harabatun zemini bu zebandur.
Harabat i harab etmekdür özin,
Tariketde türab etmekdür özin.
Harabatun fezasıdur bu alem,
Nitekim ola berg üstünde şeb-nem.
Harabata ne had var ne nihayet,
Ne hem evvel var ana vü ne gayet.
Eger bin yıl yelersen ol fezade,
Kuş olub ger uçarsan ol havade.
Ne uzunı bilinür ü ne eni,
Ne ayruğı bilürsin ü ne seni.
Görersin bir bölük bi-pa vü bi-ser,
Düşüpdür anda ne mümin, ne kafer.
İçübdür cümle bihudlık şarabın,
Veripdür ölmedin soru-hesabın.
Geçüpdür cümlesi her hayr ü şerden,
Hilas olmuşdurur her derd-i serden.
Çü bihudlık şarabın içdi bunlar,
Rica vü havfden hep geçdi bunlar.
Ol içmekde ne leb vardur, ne hod kam
Ne namus ü ne neng ü irz, ne nam.
Hadisinde bularun yok cedel hiç,
Binasında bularun yok hanel hiç.

*Bularun yokdurur gönlünde bizzat,
 Hayal-i halvet ü nur-i keramat.
 Bular da ne ögünmek var, ne de'vi,
 Bularun suretidür ayn-i ma'ni.
 Koparupdur bular suret yuhusun
 Alaldan aşk derdinün kokusun.
 Yönel halkden yana halki gözetme,
 Sözi az eyle vü iken uzatma.*

Bu sual anı beyan eyler kim, “büt” ü “zünnar” ve “tersai” kim ehl-i tasavvuf buyurubdurlar, bular hod zahirendür, sen bunların tevili nicedür, aydı vergil, vallahü a`lem.

*Tutub din yolunu imane geldün,
 Gehi İslame, geh ihsane geldün.
 Resule, Hakk`e, Kur'an`e inandun,
 Sırat ü haşre, mizane inandun.
 Güzin etdün peyam-berler tarikin,
 Begendün ehl-i Kur'an`ın farikin.
 Güneh bildün gönülden her günahı,
 Anun için kılur zehrigün ahı.
 Sevab adın dedün yine sevabe,
 Hata adını takmadun sevabe.
 Temyiz etdün helali vü haramı,
 Niçün bed-nam edelüm nik namı.
 Cemi-yi şübheleri şübhe bildün,
 Helalı anlayub andan anladun.
 Ne dehri itikaddur, ne mebahı,
 Gönülden sürürüz ehl-i selahi.
 Ne lütfi kim, yerinde kodı vaze,
 Ne vech ilen ki, tebir etdi şare.
 Dilümüz ol ibaret üstündedür,
 Bilümüz ol işaret üstündedür.
Veli nedir bu remz ü bu işaret,
 Bu elfaz-i mühalif, bu ibaret.*

*Bular Hakk, din için kim gam(m) yediler,
 Büt ü zünnar ü tersai dediler.
 Bular hod küfrdür tevilsiz heb,
 Nedür bu gamz ü remz ü tünd meşreb?
 Nedür bunları bir-bir aydı vergil,
 Dil ü candan bu gavğayı götürgil.
 Bu me'ni üzre kalmasun ibaret
 Kim, ola sine-yi viran imaret.
 Sualından cevabım yegin olsun,
 Sana diken veren eline gül sun.*

Cevab oldur kim, „büt“ ü „zünnar“ ve „tersai“ demek her biri bir nesneden kinayetdür, zahir ma'ni degildür, yerlü-yerinde ma`lum ola.

*Ela, ya ehl-i sünnet müktedası,
 Ki, sanadur cemaat iktidası.
 Müsevver zühd ü takvadur vücudun,
 Münevver sırr-i esradur şühudun.
 Şeriat şemisin ü ilm cemi,
 Hemişe ruşen etsün Hakk bu şem`i.
 Nakayisden salamat oldı zatun,
 Medari oldı çün savm ü selatun.
 İbadetde kıyamun kılsa kamet,
 Firiştelere eylersen imamet.
 Feraiz gibidür sana nevaflı,
 Basiret üzre alimsin ü amil.
 Kelamundan akar kand-i melahet,
 Cibillidür lisanundan fesahet.
 Çü feth etdün tilsimat-i künuzi,
 İşit bu istilihat-i rümüzi.
 Büt ü tersai vü zünnarı sordun,
 Ne demekdür deyü bunları sordun.
 Nedir büt? Cismdür kim, yaradılmış,
 Beden gibi ki, unsurden eydilmiş.*

*Cemadun cismi vardur, canı yokdur,
 Bu sözün rastdur, payanı yokdur.
 Hakk`un her nesnede bil varlığı var
 Ki, ol nesne anunladur müsevver.
 Eger Hakk varlığın bunlardan alsa,
 Bular Hakk varlığınsız şöyle kalsa,
 Heman saat yoğ olur cümle alem,
 Yaradılmışa döner heman dem.
 Bular esbab-i aletdür muhakkak,
 Getürüpdür buları cennete Hakk.
 Bularun aslı yokdur kendözinden,
 Bular ayinedür suret yüzinden.
 Bu dürlü dürlü gözgüdeki suret,
 Hakk`un nur-i cemalidür hakikat.
 Veliken zatı bunlardan münezzeh,
 Hakikat ehlidür bu sözden ageh.
 Çü büt dahi bu eşyaden biridür,
 Bu halkun ol dahi bir kemteridür.
 Hakk`un anunla dahi varlığı var,
 Kim, ol dahi eder Hakk nurin izhar.
 Kalan mahluk gibidür hem ol da
 Kamu mezhebde vü hem kamu yolda.
 Bu kafirler ki, Hakk yoldan saparlar,
 Büte Hakk`dur deyübeni taparlar.
 Hakk elhak bendedür derler cihanda,
 Hakk`un varlığını isterler anda.
 Kalan eşyayı Hak`dan nefi ederler,
 Ten ü canların ol yola yederler.
 Kamu nesnede Hakk vardur deseler,
 Bu iman üzre özlerin kosalar,
 Bulara şer` demez idi tersa,
 Eger bu itikad üstine tursa,
 Büt üzre bağladılar itikadı,
 Bularun kopdı hesrinden fesadı.
 Kalan eşya gibi bilsen büti sen,
 Gönülde bağlasan bu niyyeti sen.*

*Ki, cümle mezher-i Hak`dur hakikat,
Bu eşyadır Hakk`un yüzine suret.
Hakk`un nuri bulardan zahir olur,
Hakk`e inanmamağ ile (?) kafir olur.
Çü men vech (?) bulardan Hakk bilinür,
Bularun her birinde Hakk bulunur.
Hakk`un her şey gibi büt mezheridür,
Mukaddes zati bunlardan beridür.
Bular büt mezher-i dildare derler,
Dahi bel bağlamak zünnare derler.
Hakk`un iman getürgil hazretine,
Belüni bağla anun hidmetine.
Ki, küfr ü din beşerden zahir olur,
Bu iki hayr ü şerden zahir olur.
Bu küfr ü din ki, var alemde daim,
Olur varlığıyle her lahze kaim.
Büte tapan büti ta`zim eyler,
Ten ü canun ana teslim eyler.
Hakk`ı her nesnede sende ulula,
Ulularsın yine sende ulula.
Hemin kafir Hakk`ı bütde ulular,
Anunçün ana kafir der ulular.
Diledi Hakk kim eşyayı yarada,
Özinden özge komadı arada.
Ki, alemde tapanlar ana tapa,
Her eşyade görine halki kapa.
Ki, halk ehsane vü hüsne kapılır,
Yakak gönül bularınla yapılır.
Hakikatde Hak`dur hüsn ü ihsan,
Ne yerde kim, kapılır ana insan.
Eger büt gibi her nesneye tersa
Hakk`un mezherleridür dese tursa,
Getürerdi Hakk`a iman heman dem,
Anun imanı olurdu müsellemler.
Çün eşya varlığı oldı mezahir,
Bulardan uş birisi bütüdür ahir.*

Bu ma'nide eyü endişeler kıl,
 Gönül gözini aç, ey merd-i akıl.
 Ki, büt batil degil varlık yüzünden,
 Kimsene yar dilemez kendözünden.
 Büt-kede halikidür Hakk-teala
 Ki, zibadan gelendür cümle ziba.
 Cemi-yi mahz-i hayr anla vücudi
 Ki, vardır Hakk'un anda lütf ü cudi.
 Vücudi cümle yerde hayrden bil,
 Ve ger şerr ise anı gayrden bil.
 Key anla bu sözi, ey merd-i reh-bin,
 Müselman ger bileydi kim, nedir din.
 Büte kafer nice taparsa bayık,
 Kim, ol bütdür heman bir sün'-i Halik.
 Müselman dahi görer kim Hakk'ı
 İbadet eylese bulur terakki.
 Hakk'ı görmeyüben etmek ibadet,
 Büte tapmak yeg anı bil saadet.
 Veli Hakk'ı görüb kulluk edenler
 Degil ol görmeyenler gibi bunlar.
 Emirel-müminin - ol şir-i daver,
 Münevver sine vü ruh-i mütehher,
 Demiş kim, görmedüğüm Tanrıya ben,
 Cihanda hiç kulluk eylemezden,
 Eger müşrik Hakk'ı benden göreydi,
 Heman dem Hakk'e iman getüreydi.
 Anun dininde güm-rah olmayaydı,
 Büte tapmaklık andan gelmeyeydi.
 Büti ol halk görer şöyle zahir,
 Bu illetden der ana şer' kafir.
 Ki, degildir reva mahluke tapmak
 Koyub Hakk yolın, özge yola sapmak.
 Eger sen dahi anda Hakk'ı pinhan
 Degil dersen, sana şer', ey müselman,
 Müselman demez andan ötrü bayık,
 Eger yok dersen anda sün'-i Halik,

Lüğetde küfr deyü, sitre derler,
 Hakk`i örtenlere ... derler.
 Hakk`i halk ile kafer her dem örter,
 Kaşın çat bunlara, yüzini bürter.
 Olar kim say etdi, kuşış etdi,
 Hakk`i nuriyle Hakk`i puşış etdi.
 Hakikat ger bileydi küfri kafır,
 Ana ol dem olaydı Hakk mezahir.
 Hak ile halki pinhan eylemege,
 Bu kesretleri yek-san eylemege
 Hakiki küfr buna der meşayih.
 Gerek mest ol bu meyden, ger ayıh.
 Yakini, şekki vü küfri vü dini
 Bu aklündür dediler hem-nişini.
 Sülukinde irişe ana salik
 Ki, Hak`den gayri görer cümle halik.
 Geçer ol akl gibi bu cihandan,
 Tolunar cümle peyda vü nihandan.
 Yeler küfr bile din ardınca anun,
 Olur ehl-i yakin ile gümanun.
 Olur cümle cihanun ser-güzini,
 Anun olmaz mecazi küfr dini.
 İçinde her bütün can gizlenüpdür,
 Çü küfr altında iman gizlenüpdür.
 Hemişe küfrde tesbih-i Hakk var,
 "Ve in min şeyin"* deyicek ne dek var.
 Ki, Kur'an`dur bunu tesrih eyler
 Ki, her şey Rabbine tesbih eyler.
 Zelalet zülmlle perverde olur,
 Ana küfr ile zülmet perde olur.
 Anun oldur sırat-i müstakimi,
 Kabul eyler ezabi vü hacimi.
 Sürülür bunlara hükm-i celali
 Ki, bunların cehennemdür meali.

* Öyle bir şey yok ki... (Kur'an, Hicr: 21).

*Buni yarattı Hakk düzdi vü koşdı,
 Büt ehlini kamu iblise koşdı
 Çü remzler yüzün bütünden alurlar,
 Hemin batil din üstüne olurlar.
 Önermez kimse Hakk azdırdığını,
 Bozamaz kimse ol yazdırdığını.
 Ne kim ederse etsün, iş anundur,
 Eger baydur, eger derviş anundur.
 Gören ol, işiden ol, hem ol eyler,
 Eyü eyler, eyü der, eyü söyler.
 Anı bir gör ü bir söyle vü bir bil,
 Ki, bir tensin ü bir cansın ü bir dil.
 Tamam et sözi bunda, ey sühen-dan,
 Bunun üzredür aslü fer'-i iman.
 Kelam-i Allah ile gönlini avut,
 Ki, vardur halk-i Rahman`da tefavüt.
 Bu yerde mühteser olsun ibaret,
 Bu kez zünnare edelüm işaret.*

Bu mövze “zünnar`”ne demekdür, anı beyan eyler, vallahü a`lem.

*Haber-dar ol, bu ma'niden haber-dar,
 Kaçan kim vez olundu akd-i zünnar.
 Ki, belde ola hidmet nişanı,
 İbadet ehli sana gören anı.
 Hemin hidmetdürür zünnardan bes,
 Mülakatüni ehl-i nardan kes.
 Belin bağla, erenler gibi er ol,
 Bela oklarına her dem siper ol.
 Zireh eyle özüne cidd ü cehdi,
 Delil eyleyüben “avfu bi-ehdi”.*
 Vefa-dar ol Hakk`un ahdinde her dem
 Kim, azad olasın vehm-i müsellemler.*

* ahdimi yerine getirin... (Kur'an, Bakara: 40).

*Hemişe ilm atına süvar ol,
Amel meydanına gir üstüvar ol.
Ki çevkan-i saadet var elünde,
İnayet kursağı bağı belünde.
Amel meydanına ilm atını dep,
Ara yerden inayet topını kap.
Yaradıldun ibadet etmek için,
Bu yolda terk-i adet etmek için.
Egerçi halk çok yaradılıpdur,
Veli yollu yolına yedilüpdür.
Ata ilm ü hem ana oldı emal,
Oğuldur kürretül-ayn olan ahval.
Atasız kimsene olmadı peyda,
Meger İsa ola alemde tenha.
Nedir bu türrehat, laf ü tamat,
Hayal-i nur ü esbab-i keramat.
Bular yol erlerin redd eylemekdür,
Hakk`un yollarını sedd eylemekdür.
Keramatun seniün Hakk kulluğıdur,
Gece gündüz ibadet yolluğıdur.
Gerü kalan riya vü üçbdür hep,
Veli olmak istersen, Tanrıya tep.
Ko getsün kibr ü üçb-i türrehatı,
Dahi deva-yi laf-ı bi-sebatı.
Ne kim esbab-i fek ise temami,
Asa vü tac ü hirke-yi nik-nami,
Bulardur salikün bihude fikri,
Ko bu esbab-i istidrac ü mekri.
Ki şeytandur lein-i bi-saadet,
Gelür andan hezaran hirk-i adet.
Gehi divardan girib eder yol,
Gehi tamdan enib eve girer ol.
Gehi gönül kapusunda oturur,
Hezaran vesvese düzer getirür.
Gehi kan gibi seyr eyler tamarda,
Hakkem der, görinür ayn-i nazarda.*

Yürür içinde vü taşında pinhan,
 Dürdür sende küfr ü fisk ü üsyan.
 Eger razi olur isen bu hale,
 Sana iblisi Hakk eyler hevale.
 Bu hal içinde din yolın koyarsın,
 Heman dem varub iblise uyarsın.
 Olur iblis imanun hey deyinçe,
 Hemin gidersin anun der-peyinçe.
 Aluluğundan uyarsın aluya,
 Kaçub yağmurdan uğrarsın toluya.
 Kalursan anda, Hakk`a iremezsin,
 Dahi devlet yüzini göremezsin.
 Keramet sen seni göstermek ise,
 Kamudan seni ulu görmek ise,
 Budur **fîr'**on gibi hud-nümalık,
 Kim azub ede davi-yi hudalık.
 Hakk ile aşinalık eyleyen er,
 İçin - taşın sıdk eyler münevver.
 Bu erden hud-nümalık hiç gelmez,
 Cihanda Hak`dan özgeye egilmez.
 Nice kim halkedür meyl-i derunun,
 Şikarisen, hümayisen arunun.
 Bu mekr ü hiyleden sakinğil, ey yar,
 Bu bende kendüni etme giriftar.

“Tersai” dedikleri ne demekdür, anun ma'nisin beyan eyler.

Nedür tersai demek bu mehelde?
 Garaz tecrid olmakdur meselde.
 Çün urarsın nefs-i tecridden sen,
 Hoş azad olasın taklidden sen.
 Teellükden çü kalbün ola tecrid,
 Hususen zahirinde ola tefrid.
 Mükaddesdür cenab-i vahdet-i Hakk
 Ki, ruhdan deyri andadur muhakkak.

*Beka simürğünündür ol yuvası,
 Hakikatdür anun evc-i havası.
 Anun kim zahiri, pinhanı vardır,
 Bedende Hak`dan anun canı vardır.
 Anun kim vardırur cisminde canı,
 Anun küddüsdan vardır nişanı.
 Çü **Ruhullahdan**¹²¹ oldu bu hüveyda
 Kim, ol **Ruhül-küdüsdan**¹²² oldu peyda,
 Eger mağlub olursa nefs-i **nasut**,¹²³
Berek¹²⁴ ola cenab-i küds-i **lahut**.¹²⁵
 Mücerred deyü Hakk kim, anı öge,
 Bu Ruhullah gibi çıkar o göge.
 Sana temsil edeyim bu kelami
 Ki, bu ma'niyi bilesin temami.
 Sıfatlense bu can vasfiyiyle ten,
 Bu ten can gibi olur hub ü ruşen .
 Latif olur bu ten ruh-i melekten,
 Üruc eyler geçer heftüm felekden.*

Bu mövze meratib-i istida ve isteğbuleri bildürür ve dahi ahval-i alaik ü evaiki¹²⁶ beyan eyler ve mürai şeyhleri ve tezviri müridleri takrir eyler, sadik olan taliblere ma'lum ola. Ve dahi kamil mürşidler halın bildürür ve enva-i müraileri ehadis ve ehbar bildürür.

*Neyidiün sen ezelde bir hakikat,
 Hakikat üzre ruhun oldu suret.
 Çü suret oldu sana akl evvel
 Kim, andadur cihan şekli müşekkel.
 Tenezzül etdiün, andan nefse geldün,
 Müsevver nefs-i küllde seni bildün.
 Çü arşa, kürsiye, göklere irdün,
 Buları seyr etdiün, cümle bildün.
 Yedi kat gökleri gördün, dayandun,
 Hüma gibi bu yer yüzine kondun.*

Nebate, madene, hayvane geldün,
Hem anlardan geçüb insane geldün.*
 Gelüb insane çünkim lukme oldun,
 Ana rahmine düşdüin nutfe oldun.
 Çü sülbinden ananın rahme düşdüin,
 Heman dem anda kan oldun üyüşdüin.
 Sünük oldun, deri oldun, et oldun,
 Dügülmüş gonçe gibi kat kat oldun.
 Bu cisme çünki Hakk emri **ürildi,**
 Ölü gibi iken cismün dirildi.
 Anadan toğdun döküldün cihana,
 Tenüni etdiler suret bu cana.
 Çün oldun tıfl gibi şir hare,
 Sana hebs oldı ol dem gehvare.
 Ulaldun, balığ oldun, ageh oldun,
 Er isen atan ile hem-reh oldun.
 Enasir oldı sana ümm-i süfli,
 Sen oğlısan, atadur sana ülvi.
 Dedi İsa ki, mir-i muhteremdür,
 Feleklere gedürem kim, atamdur.
 Atadan yana get, ey baba canı,
 Ki, kalmaz kimseye bu mülk-i fani.
 Revan oldı yola yoldaşların hep,
 Atan ü anan ü kardaşların hep.
 Dilersen kim, olasın mürğ-i pervaz,
 Şıkarun ola cümle ördek ü kaz,
 Cihan cifesini kerkeslere ver,
 Bu fani alemi na-keslere ver.
 Deni vü düündür dünya-yi kaddar
 Ki, it yemege layıkdür bu murdar.
 Nesebden geç, taleb eyle münasib,
 Ko bunları, olğil Hakk`a talib.
 Bu yokluk bahrine her kim ki batdı,
 Huda`dan özgesin cümle unutdı.

* Bu beyt 4. sorudaki temsilde de bulunmaktadır.

Çü Hak`dan yana bakdı dikkati anun,
 “Fela ensab”* oldı nakd-i vakti anun.
 Ne şehvetden ki kopdı dürlü nisbet,
 Ne hasil oldı andan – kibr ü nehvət.
 Eger düşmese şehvet bu miyane,
 Nesebler kamu olurdu mı fesane?
 Arada karger oldı çü şehvet,
 Ata-ana çıka geldi zaruret.
 Nedür ata-ana bu suret ile,
 Bularunla diril hoş izzet ile.
 Kodun bir nakisün adını haher,
 Lakab dakdun hesud adın berader.
 Adune sen senün ferzend dersin,
 Yad olanlara hişavend dersin.
 Olar kim sana ehl-i hal ü emdür,
 Bulardan hasil olan derd ü gamdür.
 Dahiler kim sana yoldaşlığ eyler,
 Senünle sevişür, kardaşlığ eyler.
 Senünle ger bular ondur ve ger beş,
 Bulardur menzil ü yolda sana eş.
 Bularun anca oldun hem-nişini,
 Yetürdün bunların içinde dini.
 Bular efsane vü efsundur hep,
 Ticaretde bular meğbundur hep.
 Kelamüllah Hakkıçün, izzet için,
 Resulun abru-yi, hürmetiçün.
 Ki bunlar sakla (?) gelmekdür ancak,
 Hakk`a gidenlere ilmekdür ancak
 Erenler gibi kurtul, er gibi ol,
 Dürüş, terk-i ser et, server gibi ol.
 Dürüş yolunda, hergiz koma mane,
 Veli hakkını Hakk`un kılma zaye.
 Mücerred ol, mücerred ol, mücerred,
 Kabul et Hakk`ı, halki eylegil red.

* Onların arasında soy neseb yok...(Kur'an, Müminun: 101)

*Kamu kayd-i mezahibden beri ol,
 Kamu reh-revlerin ser-defteri ol.
 Seni seyd etmesün kayd-i mezahib,
 Gir ol din deyrine manend-i rahib.
 Bu yolda deyr-i din can mülketidür
 Kim, ol iki cihanun devletidür.
 Çü götrüle gözünden suret-i gayr,
 Sana mescid gibi ola kamu deyr.
 Necisden yer yüzi hep tahir ola,
 Sana Hakk cümle yerde zahir ola.
 Ne hal ile kim ol vaktin olasin,
 Bu nefsin hiylesinden kurtulasın.
 Çıkar bu nefsin içinden hılaftı ,
 Ki Hakk yolındadır sana bu kafi.
 Bulardan İsa-yi Meryem gibi geç,
 Cihan ü hanımanı Hakk için saç.
 Evam ile oturma, mesh olursın,
 Ne mesh olmak ki, külli fesh olursın.
 Evamun mezhebidür resm-i adet,
 Karışmaz bunlara ehl-i saadet.
 Evam ile kim olsa hemdem ü yar,
 Şekavetden özin eyler nigunsar.
 Bu ömr-i nazenini tep telef et,
 Bu hayvanlara anı tep elef et.
 Geçürdün herzeyiyle ruzigari,
 Bu yolda zaye oldu ömr-i vari.
 Kodun teşvişe hemiyet lakab sen,
 Kodun dürlü heves adun taleb sen.
 Edündün ulu bir cahil humarı,
 Yemek için cihanı, zehrimarı.
 Çü serverlik adı cehhale düşdi,
 Anunçün halk müşkil hale düşdi.
 Zühure gelmedin **Deccal-i kafir**¹²⁷
 Cihanda piş-revler kıldı zahir.
 Hakk isteyenler imdi azdururlar,
 Olanı dahi anlar azdururlar.*

Bular reh-zenler olmakda ne şekdür,
 Bu yollu Şeyh Deccale eşekdür.
 Taşına geydiler köhne palası,
 İçi toptoludur Tanrı belası.
 Cihamı zemm eylerler hemişe,
 Edendiler bunu ve'zinde pişe.
 Kabahetler salarlar mülk ü male
 Ki, koya halk anı, kendüler ala.
 Selati dane, savmi dam ederler,
 Bununla halk gönlin ram ederler.
 Dimağın, dilin el için kurudur,
 Yemez, içmez ü bidetler düridür.
 Yoğun hirsı vü yolu ince gibi,
 Yarımca buğda yer karınca gibi.
 Geçerler sadre sayrular gibi hep,
 Başı aşığa ayrular gibi hep.
 Zinalar tolu gözi şişesinde,
 Olupdur izz ü cah endişesinde.
 Dimağında tolu kibr ü riyaset,
 Mürailikdedür fikr ü firaset.
 Vere ehli gibidür halk içinde,
 Veli din yıkıcıdur delk içinde.
 Bularun içi-taşı bir degildür,
 Bular cahildür, ehl-i sırr degildür.
 Diridür nefs, canları ölübdür,
 Bulara iki serhoşluk olubdur.
 Biri bu kim sıkarlar nefs damarın,
 Hevesden nuş ederler cehl hemrin.
 İkinci, bunları esritdi dünya,
 Üçüncü, dünyadur bunlara dünya.
 Komuşlar adların derviş ü sufi,
 Bükülmişler nitekim kafı kufi.
 Bularun taşradandur sufi adı,
 Veliken içerüdendür fesadı.
 Hakikatde bular din düşmenidür
 Ki, dünyasevici dun ü denidür.

Taparlar halke vü dünya severler,
 Cihanda nefis hoşluğun kıvarlar.
 Peyam-ber kim kamulardan uludur,
 Bulara dedüğim çirkinhuludur.
 Bular din yolunun dikenleridür,
 Şeyatinün bular erkenleridür.
 Kılurlar Hakk yoluna halki davet,
 Müridi kimi, oğlan kimi avret.
 Kimi bengi, kimi zehri vü hemri,
 Kimi fasik, kimi sevki vü cemri.
 Kimi Şibli derilür, kimi Besri,
 Kimi Kerhi (?) derilür, kimi Mısri.
 Kimi deva kılur nur-i keramet,
 Kimisi gaybet söyler bi-nedamet.
 Kimi kezzab ü kimi iftiracı,
 Kimi kulmaş ü kimisi karacı.
 Karanu içleri, kalbi füsürde
 Bular benzedi koyun başlu kurda.
 Kamusu öykünür ehl-i temize,
 İbadetleri benzer eski beze.
 Cemiye terk edüb kesb-i helali,
 Dilenürler geyüb bir eski şalı.
 Kamu lukme-perest ü müft-hare,
 Mükedder sine vü dil-i seng-hare.
 Kamu hengame kibr ü zerk ü salus,
 Ne bunlarda edeb vardur, ne namus.
 Yanar din ehlinün gönli vü canı
 Ki, bidet ehli tutdı bu cihanı.
 Müselmanlık ki benzer bir ağıla,
 Gerek kim, anda din ehli yığıla.
 Derilüb bu ağılı yıkdı bunlar,
 Zelalet yazusına çıkdı bunlar.
 Fesada verdiler halın bu halkün,
 Yemek-içmek için malın bu halkün.
 Varub şeyh etdiler bir bi-temizi,
 Ki, Hakk dergâhına oldur titizi.

Çün ululadular ol bül-fuzuli,
 Ne Tanrıyı bilir, ne hod resuli.
 Götürdi şer' divarın aradan,
 Ne umsun kişi ol yüzi karadan?
 Dedi Tanrı resuli ol zamanda,
 Kopuncak dürlü bidetler cihanda,
 Benim ümmetlerimden kanğı ümmet
 Anun gibi zamanda tutsa sünnet,
 Eliyle od közin tutmuş gibidür,
 İnanun kim, bu söz kavlı-i nebidür.
 Bu bidetden kim uşbu din yakılır,
 Ne el yakmak ki, can ü dil yakılır.
 İştigil Mustafa'dan bu beyanı,
 Der iken kisse-yi ahir -zamani.
 Niçe yerlerde etmişdir işaret,
 Ki, fülidir bularun hep fişarat.
 Deriğa, kur [ü] ker çuban olubdur,
 Uyanlar ana ser-gerdan olubdur.
 Aceb kalduk, aceb ahir zamana
 Ki, çıkıdı din ilmi asimana.
 Dönüpdür aksine ahval-i alem,
 Ki, cahillikden etmez şerm adem.
 Ne kaldı şerm arada, ne şefkat,
 Edeb perdeleri yırtıldı kat kat.
 Düridi dünyada dürlü müravuz (?),
 Ki şeytanlara olmuşdur kulavuz.
 İçi-taşıdır anun ta'ne layik,
 Heman iblis gibi la'ne layik.
 Cihanda şeyh-i vakt olmuşdur andan,
 Müsevver cehl olmuşdur yalandan.
Ki, Hızır öldürdi tiğl-I hecimi,¹²⁸
 Kim, anun atasıyiydi neimi,
 Diler kim, Hızra teşbih ede özin
 Ki, yani Hızır izine basa izin.
 Salupdur kendözin dürlü fesade,
 Perişanlık düşürdi itikade.

*Buni ol şeyh edinen gözsüzi gör,
 Buna ya şeyh olan ol yüzüsü gör.
 Ne bunda hayr var, ne anda devlet,
 Ne din var bunda, ne anda şeriat.
 Çün ol fark eyleyemez hürri birrden,
 Nice versün haber ol sana sırrdan?
 Toludur gönli anun har ü haşak,
 Ede bilmez seni senlikden ol pak.
 Ger em bilse, edeydi başına kül,
 Kaçan eylersen ol müşkilün hall.
 Bularun zemmi mesiyyet degüldür,
 Mefacir giybeti giybet degüldür.
 Hakk'e buhtan ederler bunlar, elhak,
 Halife eyleyüpdür beni Hakk.
 Bu yolda, haşellah, ehl-i cife
 Kim, ola halk üstine helife.
 Veli gerçek olur, yalancı olmaz,
 Gönülden bay olan dilenci olmaz.
 Halife yerde, gökde hakim olur,
 Elinde olur anun her kim olur.
 Bularun kizbine vardur alamet
 Ki, degildir bular ehl-i selamet.
 Ki, korkarlar bu dünya beglerinden,
 Çıkarmazlar bu havfi öglerinden.
 Şişürüb kendözin köpdürmek ister,
 Kime olsa, elin öpdürmek ister.
 Ünün çıkarmaz ü aheste söyler,
 İşidenler sanur kim, haste söyler.
 Diler kim, aydalar bimar olupdur,
 Bu din derdinde zerd ü zar olupdur.
 Todağın depredür halk içre, yani
 Ki, zikr eyler deyeler merd-i ma'ni.
 Anun için koyupdur teylisanı
 Ki, alimdür sanalar halk anı.
 Yoğun ipden giyecekler ederler,
 Mürekkelere edüb göge boyarlar.*

Görenler ana zahiddür desünler,
 Ana geydügi şahiddür desünler.
 Bu halke gösterir ol benz-i sazın
 Kim, aydalar kılurmuş dün namazın.
 Totağın kemrelendirmiş ol ucdan
 Kim, aydalar nedendür ol, orucdan.
 Başı aşığa vü kayğulu her dem
 Kim, aydalar bu dinden ötrü yer gam(m).
 Kemer belinde, boynında ridası,
 Kolunda sübhe, elinde esası.
 Ediki mesihi-var, dizi gözinde,
 Kısacık giyecekleri dizinde.
 Yürür halk içinde bu kisvetde bayık,
 Teharet eyler sansun der halaik.
 Savuk ah eyler ü başını salar
 Ki, vecd eyler desünler ol filan er.
 Yalan remz eyler ü mühmel işaret,
 İştmiş bir niçe kuru ibaret.
 Verer halke hikayetler, haberler
 Kim, aydalar edüpdür çok seferler.
 Nazar almış deyeler pirlerden,
 Ganidür hacelerden, mirlerden.
 Cihanda iki dürlüdür mürai
 Kim aldarlar bular yoksul u bayı.
 Birisi yürür eski kisvet ile
 Ki, zahidler olur bu suret ile.
 Evamün-nası bunlar yemek ister,
 Bularınla işitmek-demek ister.
 Giyerler köhne pare pare came,
 Dilerler kim, sevileler evame.
 Yeni ton gey desen, geymez olursa,
 Bu dedüğim söze uymaz olursa,
 Ki, yeni dünya terk etmiş desünler,
 Cihandan nefş ürkitmiş desünler.
 Kılanursa, taramaz sakalın
 Ki, desünler unutmış kendü halın.

Desünler kim, Hakk`a meşğul olupdur,
 Avam içinde bu makbul olupdur.
 İkincisi budur ehl-i rıyanun,
 İşt imdi alametlerin anun.
 Yeler ardınca daim nik-namun,
 Diler makbuli ola hass ü amun.
 Diler kim, gire sultan söhbetine,
 Dahi hem vara hatunlar katına.
 Eger köhne giyerse kendözine,
 Üşenür hor ola sultan gözine.
 Eger yeni giyer ise evami,
 Üşenür münkir ola der temami.
 Bahalu suf alur, bükdürür ince,
 Mütevvek kesdürür, dikdürür ince.
 Yine bir fute alur hoş - münekkeş,
 Emmame sarınur ü sarkıdur feş.
 Bunun nigine halkün niginedür,
 Selah ehli libası renginedür.
 Ki, sultanlar hakaret etmeyeler,
 Yıkub gönüllerin ürkütmeyeler.
 Ziyaret eyleyüb izzet kılalar,
 Duasın alalar, hidmet kılalar.
 Kiyas et, kandadur anun rıyası,
 Evamün-nas görse bu libası,
 Heman dem der ki, bu kıymetlü olur,
 Bunun gibi kişi devletlü olur.
 Görerler bunu vü tazim ederler,
 Ögine, ardına düşüb gederler.
 Hakk ehlinden eger bir kişi kopsa,
 Nazar kılsa bunun geydüğü lübse.
 Dese bir ton dahi giy, çıkar anı.
 Çıkarmaz ger katından çıkısa canı.
 Riya tövrini ol eyler riayet,
 Anun için kim, ol korksa beğayet.
 Demesünler buna bu halk yeksan
 Ki, zahidlikden olmuşdur peşiman.

Ol ebleh getürimez ana takat,
 Riyası kılmuşdur anı kat-kat.
 Giyer din ehli her lübs-ihelalı,
 Hakk için çuha vü suf ü şalı.
 Riya olur ibadetde vü sözde,
 Bedende vü giyecekde vü yüzde.
 İbadetde riya şirk-i hefidür,
 Riya gaflet denizinin kefidür.
 İştidün halını ehl-iriyânun
 Ki, bunlar müşrikidür kibriyanun.
 Heman taliblere bunu demekdür,
 Garez din ehli için gam(m) yemekdür.
 Hak ehlinün eşitgil vasf-i halın
 Ki, bunlar arz ederler Hakk kemalın.
 Libası gah tac ü gah abadur,
 Gehi destardurur, gahi kebadur.
 Degil mahsus bunlar bir libasa,
 Kebaya, şala vü yahud palasa.
 Olupdur bunların nefsi müselman,
 Kamu fıtlı vü kavli din ü iman.
 Garezden şübheden pak ü mütehher,
 İçi vü taşı şer' ile münevver.
 Sağ elinin içindedür felekler,
 Feleklerde ne kim varsa melekler,
 Sol elinde tutar yeri temamet,
 Anundur yerde vü gögde imamet.
 Hızr gibi kuruda, yaşda hazır,
 Hakk'un kulları üzre şöyle nazir
 Kim, andan fövt olmaz bir dakika,
 Elindedür anun cümle rekike.
 Anun elindedür kayğu vü şadi,
 Muradıdurur anun Hakk muradi.
 Hakk anı kullara eyler vesile
 Ki, rahmet ede halke anun ile.
 Anun elinden irişür temamet,
 Bu halke rızık, kopunca kiyamet.

*Ne kim varsa veliler ol zamanda,
 Eli altındadır anun cihanda.
 Ne yerde kim kopar Hakkani talib,
 Hakk'e ergürür anun elin alıb.
 Götürür gönli gözinden hicabı,
 Temiz eyler bulutdan afitabı.
 Nazar kılmaz cihanda mülk ü male,
 Ne tanı vardır anun keşf-i hale.
 Başında var anun Rabbani tacı,
 Bu halke yokdur anun ihtiyacı.
 Anun bir himmeti vardır cihanda
 Ki, bir zerre değil kavneyn yanında.
 Cihanda gaflet olmaz ana tari
 Kim, unuttura ana Kirdigari.
 Ülum-i evvelin ü ahirine,
 Olupdur sinesi anun hazine.
 Ana ikrari, inkari bu halkün,
 Hakikat belki her karı bu halkün.
 Cemi-yi lubete, hem lahve benzer,
 Hetaye, zenne, mekr ü sehve benzer.
 Makami yok anun alemde malum,
 Tek ü تنها yürür miskin ü mazlum.
 Adı halk içre derviş ü gedadur,
 Veli ma'ni yüzinde padişadur.
 Yürür bir gün tok ü bir gün yürür ac,
 İçün-taşın edüpdür aşk tarac.
 Hakk anı nur ile pinhan edüpdür.
 Egerçi surete insan edüpdür.
 Anı zireklik ile kimse bilmez,
 Hevasına uyanlar anı bulmaz.
 Müsehherdür ana şeytan hemişe,
 Salar kuli gibi anı her işe.
 Bu evsaf ü kemalat ü menakib,
 Derunindedür anun cümle gaib.
 Yoğ anun zahirinde işbu halet
 Kim, ululuğına kıla delalet.*

*Kimsene suretinden nesne tuymaz,
Anunçün ekser halk ana uymaz.
Evamün-nas gibidür sifetde,
Yemek-içmekde vü benizde betde.
El irmez anun ayağı tozına
Ki, sürme ola can u dil gözine.
Meger Hakk bildüre anı kulına,
Kaçan bu perdelerden ol biline.
Ana halk ile olmak suretedür,
Maanide bu alemde ötedür.
Atasıdır bu halkün ol hakiki
Kim, eyler terbiyet her bir fariki.
Ne oğulda kim atanun nişanı
Bulmursa, sever ol ata anı.
Ata nur ü oğul nur olsa meşhur,
Cihanda işbudur nurün-ela-nur.
Oğul kim atanun devletlüsidür,
Oğulların kamu şefketlüsidür.
Atadan nekdi var ol nik-bahtün
Ki, şirin mive sırrıdır direhtün.
Ne hasil dünyada ol kulavuzdan
Ki, fark etmeye eyüyi yavuzdan.
Kaçan ol din içinde mürşid olur?
Ana uyan kişiler mülhid olur.
Mürid anunçün olur şeyhe teslim
Kim, ana ede din ilmini ta'lim.
Yaka gönül çirağın din odından
Ki, gören utana anun odından.
Ulu kimse din öğretmemişdür,
Ulu ardınca ulu gitmemişdür.
Kimsene yakmadı gilden çirağı
Ki, temyiz eyleye karadan ağı,
Bakar din ehli bu devre, bu çağa,
Diler kim kendözün sala bıçağa.
Ki, yakdı şer'i müfsidler, deriğa,
Belürsüz oldı mürşidler, deriğa.*

Cihan toptolu oldu bidet ile,
 Amel etmezler oldu sünnet ile.
 Hasis olmak şeriki evliyanun,
 Nişanidür bular ahir -zamanun.
 Çün az kala bu dünya olmağa son,
 Kopiserdür öküş Deccal`ı bil ön.
 Bulardan sonra kopar ulu Deccal,
 Saliserdür cihana fitne ol.
 Tutiser yer yüzün fışk ü necaset,
 Tolısar aleme küfr ü zelalet.
 Hakk`un her bir işinde hikmeti var.
 Her ismün hükmi vü bir devleti var.
 Celalından gehi hikmet koparur,
 Cemalından gehi rahmet koparur.
 Anunçün bu zamanda Hakk tutulmaz
 Ki, eblehlere hergiz dek tutulmaz.
 Masaldır işbu her bir dasitanda,
 Eşek başı gerekdir busitanda.
 Cihanda olmasa süpürgeciler,
 Necesden ürker idi ürküciler.
 Kovan arusun balda dişi var,
 Tonuzlan kurdunun dahi işi var.
 Ok için oldise kartal yelegi,
 Gümüşlenür asılır kurd enegi.
 Necesden ötrü olmuşdur sinekler,
 Necaset kanda varsa, anı bekler.
 Humar için gerekdir hemr-i meste,
 Tonuz eti yaraşur büt-pereste.
 Eşek işer geçerken suda turur,
 Son ağusu var, anı giderür.
 Kedi hoş-veht olur sünbül göricek,
 Eşek karşı varur kurdı göricek.
 Deliklerde örümçek düzer ağlar,
 Alamaz kaz ü ördek, sinek avlar.
Veli bu hikmete eyler nezzare,
 Anunçün dehl eylemez bu kare.

Dilerse küfr ü fık ehlin geçürür
 Ki, bir el taşı bin kuzğun uçurur.
 Bu gaflet perdesin gör kim çekilmiş,
 Zelalet tohmi bunlarda ekilmiş.
 Sakın tezvirden, telbisden sen,
 Oğurlan bir nefes iblisden sen.
 Ki, şeytani geçer ekser nefesler,
 Tutubdur her yanını dürlü sesler.
 Ger iblis ile varsa ittihadun,
 Seni sen başdan-ayağa karadun.
 Çü şeytan ile evvelde bilişdün,
 Fesad işlerde anunla buluşdun,
 Her işde etdi sana kethudalık.
 Ne tan etdürse deva-yi Hudalık.
 Bu düzgünü vü bu düzenleri boz
 Ki, turmaz günbez üzre atcak goz.
 Biliş bilişi göricek gülüşür,
 Sürerse vaktine ahir irişür.
 Ögüt verir anı imansız eyler,
 Bu cismi anda kim Hakk cansız eyler.
 Kim ol demde irişmezse inayet,
 Heman dem aksine döner himayet.
 Ve ger şeytan degil ise bilişün,
 Sonucu hayr oliserdür, bil işün.
 Çün evvel yüzine bakmadun anun,
 Çörek-aşlarına akmadun anun.
 Ki, ahirde gelürse ol, kayırmaz,
 Seni hergiz ol imandan ayırmaz.
 Kişi tutmaz sözini yad kişinün,
 Tutar sözün hemişe bilişinün.
 Bilişi müminin olur firişte,
 Kim eylikler görer andan her işte.
 Her adem bu terazude çekilür,
 Bu iplik ile her yarık dikilür.
 Hazer kıl, şer'i-Hakk'un zaye etme,
 Güneh tohmi biten yerlerde bitme.

Vücutun kalesinde pasıban ol,
 Koyun gibi her e'zane çuban ol.
 Sakın naehile hemsöhhbet olma,
 Bularun ile murdar olub ölme.
 Cihanda terk-i adet eyleyigör,
 Hakk`e halis ibadet eyleyigör.
 Var, eyle terk-i adet, kıl ibadet
 Ki, cem` olmaz ibadet ile adet.
 İbadet nice kim eylersen, ey yar,
 Görinürse gözine yar ü eğyar.
 Tolanmazsa gözinden suret-i gayr,
 Heman demde sana mesciddürür deyr.
 Degilse taetünden gayr hazir,
 Olursın cümle yerde Hakk`e nazir.
 Büt ü zünnar ü tersai vü **nakus**,¹²⁹
 Nedür bu cümle terk-i nam ü namus.
 Bular hep resm-iadetdür ü ayin,
 Eger anladun ise söz kolayın,
 Yavuz düşmendürür bu nefsi-kafir
 Ki, bidetler kılur batinde zahir.
 Riza verme bu resme dine hergiz
 Bununla ruşen olmaz sine hergiz.
 Ey nice küfrdür, ey müselman,
 Heman dem toğur andan din ü iman.
 Göricek küfri iman nuri artar,
 Karanuluğın anun ol dem örter.
 Dilersin kim olasın bende-yi has,
 Gerek kim ola sende sidk ü ihlas.
 Özüni kurtarıgör kendülikden,
 Yeter, başunu çıkar bir delikden.
 Günahun an ü halvetde anıla,
 Hemişe sidkle iman yanıla.
 Riya vü tame içre kalma hayran,
 Müselman ol, müselman ol, müselman.
 Ko tacü hirkeyi, zünnarı bağla,
 Kesüb zünnarı halvetlerde ağla

*Yüri hirke vü tacı badeye ver,
Dil ü canını tersa-zadeye ver.
Ki, tersa-zadedür nur-i ilahi,
Budur iman göğünün bedr-i mahi.
Anun küfrinde olğil kim, fenadur
Ki, deyri ol bütün mülk-i bekadur.
Bu ma'ni bu arada hetm olsun,
Kimi faş ü kimisi ketm olsun.*

Kitabı hatm etdükte müsennif kendünün Hakk`a vasil olduğın söyler ve dahi keşfinde Hakk-teala bu kitaba “Gülşen-i Raz” deyü ad verdüğün söyler.

*Müsennif ahir etdükte kitabın,
Buyurmuş kendözünün feth-i tabın.
Beyan etmiş özinin keşf-i halın,
Hem izhar eylemek için kemalın.
Komuş hissi, komuş nakş-i hayali,
Edüb can memleketinden intikalı.
Gönül iklimine urmuş kadem ol,
Vücutin eylemiş külli adem ol.
Güzer etmiş tabiat zülmetinden,
Hilas olmuş ikilik şirketinden.
İkilikden geçüb birlige yetmiş,
Hakk olmuş Hakla halkı unutmış.
İrişmiş bezm-isultaniyyeye ol dem,
Yakinlik hasil etmiş şad ü hürrem.
Cenabine Hakk`un çün vasil olmuş,
Dilekler dürlü dürlü hasil olmuş.
Çekilmiş gözine nurani sürme,
Bu ma'niye ki, Hakdan gayri görme.
İçi vü taşı nur ile tonanmış,
Hakk`ün rahmetlerin görmüş gönenmiş.
Çekilmiş eynine kuhl-i cevahir,
Hakk`ı görmüş gönül göziyle zahir.*

Müheyyadurur ol Hakkani meclis,
 Gani olur ana irerse müflis.
 Refik etmişler ekabir hüzeni
 Ki, her yüzde göre sübhani nuri.
 Bütü **tersabeççe**¹³⁰ ol nure derler,
 Hem ol menzerdeği menzure derler.
 Zühure gelse ol Hakk hazretinden,
 Görinür mah-ruler suretinden.
 Ne meh-ruler ki her yüzden görünür,
 Egerçi dürlü suretler bürinür.
 Anundur bezm-i baki, eyş-i baki,
 Gehi mütrüb olur ü gahi saki.
 Zehi mütrüb ki bir saz elicek,
 Hudayi hoş ser-ağaz elicek,
 Salar zahidlerin od hermenine,
 Düşürür şuleler can u tenine.
 Zehi saki ki sunar bir piyale,
 İçerse zahid-i heftad sale,
 Olur bi-hud, dahi kendüye gelmez,
 İtürür kendözini dahi bulmaz.
 Eger ol nur girerse hane-gahe,
 Düşerler, sufiler feryad ü ahe.
 Düşerler hep herab ü mest olurlar,
 Kamu bi-pa vü hem bi-dest olurlar.
 Eger mescidlere girse seher-gah,
 Cemaetden komaz bir kimse agah.
 Girerse ders-gahe mest ü mestur,
 Fekih andan olur bi-çare, mehmur.
 Kamu bi-çaredür aşkinde anun,
 Kamu avaredür aşkinde anun.
 Kamu gözden salupdur hanımanı,
 Anunçün terk edüpdür cism ü canı.
 Lebündendür anun mey-hane me'mur,
 Yüzündendür mesacid cümle pür-nur.
 Kimin mümin, kimin kafer ol eyler,
 Cihanda dürlü şur ü şer ol eyler.

*Bu halı böyle görmüştür müsennif,
 Haber bu resme vermişdür müsennif.
 Gehbageh andan irişdi bu devlet,
 Bu nefis üzre zafer buldum ü nüsret.
 Benim andan irişdi zülmüme dad
 Ki, kafer nefis elinden oldum azad.
 Ne kim gönümde varsa fikr ü daniş,
 Hicab olmuş, gönül gözin bürimiş.
 Kamu telbis ü üçb ü nehvet imiş,
 Kamusu derd ü merg ü hasret imiş.
 Gece getdi vü oldı çün seher-gah,
 Kapumdan girdi ol büüt şöyle agah.
 Uyardı beni gaflet uyhusından,
 Hilas etdi ikilik korkusundan.
 Yüzinden halvet-i can oldı ruşen,
 Gönül dikenleri hep oldı gül-şen.
 Anunla beni bildi kim, kimem ben,
 Kemine kemterem, kemden kemem ben.
 Çü gösterdi cemalun bana ol mah,
 Heman dem can u dilden eyledim ah.
 Bana dedi ki, ey şeyyad-i salus,
 Niceyedek bu neng ü nam ü namus?
 Bu sanu bile ömrün vardı başa,
 Sanular şişesin ursan ne taş.
 Bu zühhd ü ilm ü üçb ü kibr ü şehvet,
 İçünde bağlayupdur dürlü suret.
 Gör ahir seni nelerden koyupdur?
 Ameller etdüğini hep yoyupdur.
 Nazar kılmak ana kim hub-rudur,
 Hezaran sale taetden eyüdüdür.
 Heman dem ol cemal-i alem-aray
 Bana arz eyledi beni serapay.
 Yüzi canun ol dem oldı kare,
 Hecaletden dil oldı pare pare.
 Anunçün oldı bana bu hecalet
 Kim, olmuş fevt eyyam-i betalet.*

Bu ömrüm ol betaletde çürimiş,
 Suyu buz gibi düşmüş var imiş.
 Hecil olduğum ol büt çünkü gördü,
 Bana toldurdu bir peyman verdi.
 Bir od düşdü suyinden bana anun,
 Ki, şevki göge çıktı cism ü canun.
 Çü göründü bana ol vech-i hurşid,
 Heman kesdüm ten ü canumdan ümmid.
 Dedi, bu, badedür bi-reng ü bi-bu,
 Bu varlık nakşini anun ile yu.
 Ki, varlık tohminün kesgil kökini,
 Gider sen senden ikilik yükünü.
 Çü nuş eyledüm ol peymaneni pak,
 Ten ü can yakasını eyledüm çak.
 Heman dem hake düşdüm mestliğimden,
 Sanasın hak oldum pestliğimden.
 Bu dem kim bunda ne yoğem, ne varem,
 Ne hüşyarem, ne mestem, ne humarem.
 Gehi çeşmi gibiyem mest ü serhoş,
 Gehi zülfi gibiyem uş müşevveş.
 Safa buldum cemalî ruşeninden
 Anun bir şemme aldum gül-şeninden.
 İrişdi hazret-i Hakden bir avaz
 Ki, ko ol şemme adun "**Gülşen-i Raz**".
 Kitabı hatm etmiş kendi şöyle
 Ki, ya Rab, akibet **Mahmud** eyle.
 Gehi huyimle ben gülhendeyem uş,
 Geh anun lütfiyle gülşendeyem uş.
 Anun raz-i gülinden bitdi güller,
 Ki, kendülerini unuttu güller.
 Öküş güller açılır bu çemende,
 Veli bu gül gibi bitmedi bunde.
 Buna dekin kim uş ahir-zamandır,
 Söz ehline bu ma'niler eyandır.
 Düzelmedi bunun gibi gülistan,
 Cihanda gerçi çokdur bağ u bustan.

*Zebani süseninün cümle güya,
Uyuni nergisinün cümle bina.
Teemmül et öninden soninedek
Ki, götrile gönülden şübhe vü şekk.
Kamu mengul ü makul ü Hakaik,
İçinde münderic ilm-i dekaik
Buna münkirlikle bahmağıl har
Kim, olmaya gözünde gülleri har.
Kimün kim Hakk olupdur aşınası,
Hakk`e budur anun hamd ü sipasi.
Ki, sırrın bilmeyen hamd ü sipasin
Budur derler nişanı na-şinasın.
Bu sözlerden gazez budur Hakikat
Kim, okurken bunu bir ehl-i devlet.
Dil ü canı anun ola safalu,
Dili tatlu ola, ağzı dualu.
Anarsa bizi bir kez şefkat ile,
Sevindirsün Hakk anı rahmet ile.
Ki, bunu halk için düzeltmedüm ben,
Bununçün akça-pul gözetmedüm ben.
Hakk için niyyet etdüm, Hak`da her dem,
Tamam etdüm sözi vallahü a`lem.*

AÇIKLAMALAR

1. *Rahman* – Allah`ın Esmâ-i Hüsnâlarından biridir, “merhametli”, “rahimli” demektir.

2. *Gülşen-i raz* – Bu ifade eserde iki anlamda kullanılmaktadır. Çünkü o, aklımıza gelen ilk anlamıyla kitabın adıdır (“Sırlar Bahçesi”). Hem de “Gülşen” kelimesi tasavvuf edebiyatında “ilahi lütfün kalpte gül açması” anlamı taşımaktadır (bak: 20, 111).

3. *Kaf ü nun* - Arap harflerinin ismidir. Bu iki harften Arapça *kün* (ol) kelimesi türer. Kur`an`a göre (Bakara: 117; Yasin: 83) kâinat ve bütün varlıklar Allah`ın *kün* (ol) emriyle yaratılmıştır. Tasavvuf edebiyatında bu iki harfin sembolik anlamı, İlahi kudretin hikmetine işarettir.

4. *Akl-ı küll* - Tasavvufta “tüm varlığın temeli” anlamında kullanılmaktadır. Mutasavvıflara göre, önce külli akıl, yani Muhammed`in (s.a.s) nuru, daha sonra diğer varlıklar yaratılmıştır.

5. *La-mekan* - Mekandan münezzeh olan âlem için kullanılır. Sufilere göre, Cayıp âlemi, İlahi âlem, akıl ve nefis âlemi lâmekândır. Lâmekân anlayışı mekândan yüce olduğu için hudutsuz ve sonsuzdur.

6. *Aslı vü ferî* – Asıl, dinin temeli (tevhit, marifet, iman, yakin ve sıdk) anlamında kullanılır. Bunlardan türeyen amellereyse fer (cem`i fûru kelimesidir) denir. Fer asla bağlı olduğu için onun kurallarına tabidir.

7. *Tealalah Kadim ü Hayy u Kadir,*

Tevana vü Gani, guya vü Kahir.

Beyitteki “kadim”, “kadir”, “tevana” (güçlü, kudretli), “guya” (konuşan) kelimeleri Allah`ın sıfatları; “Hayy” ve “Gani” ise güzel isimleridir. **Hayy** “diri, canlı”, “varlığı ezeli ve ebedi olan”; **Gani** ise “zengin” demektir.

8. *Meğer bir nokta gibidir hakikat,*

Görinür dövri kaçan kim kılrsa suret.

Sufi inancına göre, mutlak varlıktan – Allah`dan başka hiçbir varlık yoktur. Bu sebepten beyitte varlık bir noktaya benzetilmiş. Nokta süratle hareket ettiği zaman daire (metinde: “devir”) şeklinde görünür. Mutlak varlığın zuhuru da farklı şekilde tecelli eder. Hakikatte ise, dairenin başlangıcı bir noktadır. Bu noktanın dönmesinden daire - tüm âlem görünür.

9.Kulavuz - Türk kökenli bu kelime tasavvufta “mürşit”, “rehber”, “şeyh” anlamında kullanılır. Kılavuzsuz Kabe`ye gidilmez. Kelime beyitte rehber, başçı anlamında kullanılmıştır.

10.Ahed Ahmed`dir, ama “mim” fark eder - Ahed Allah`ın Esmâ-i Hüsnalarındandır (“tek”, “eşi-benzeri olmayan” demektir). Ahmet ise Muhammed peygamberin (s.a.s.) isimlerinden biridir. Arap alfabesinde bu iki kelimenin yazılışındaki fark sadece “mim” harfinde görülür. Mutasavvıflara göre Hazret-i Muhammed (s.a.s.) Ahedin-Allah`ın belirtisidir. Ahmet kelimesindeki “mim” harfi aynı zamanda dünyayı simgeler. Sonraki mısırada bu fikir vurgulanmaktadır.

**11.Cihan guşine urdı “ha”yı halka,
Delalet etti “dal”ı cümle halka.**

Bu beyitte ve bundan sonraki beyitte kullanılan “ha”, “dal”, “mim” - Arap harflerinin isimlerindedir. Muhammed peygamberin (s.a.s.) ismi bu harflerden oluşmaktadır. Sonraki beyitte peygamberimizin (s.a.s.) isminin “mim” harfi ile başlayıp, bu harfle bitmesine de dikkat çekilir.

12.Makam-i cem - Tasavvufta “Hakkın hahsız gözlemi”, “her şeyi Allah`dan bilmek” anlamında kullanılır. “Makam” kelimesi tek başına “aşama”, “cem” kelimesi ise “toplamak” demektir. “Makam” tasavvufta “salikin tutumu”, “salikin zorluğa katlaşarak vardığı yer” anlamında kullanılır. Tasavvuf edebiyatında “cem` ül-cem” ifadesi de kullanılmaktadır ki, bu da Gayb âlemi demektir. Salik “cem` ül-cem” makamında Allah`ı (hakikat sultanını) görür.

**13.Elif bigi bu can bağında serv ol,
Bu gül-zare gelene piş-rev ol.**

Beyitteki “elif” kelimesi Arap alfabesinin ilk harfidir. Bu harf düz çizgi şeklinde yazıldığı için Şirazi servi ağacını ona benzetir. Elif tasavvufta hem de varlığın başlangıcı ve Allah’ın mutlak birliği anlamında kullanılır. “Servi” kelimesi ise Muhammed peygambere (s.a.s) işaretir.

14. *Ebu Bekr-ol beneşşe müşg-budur.*

Bu mısra ile başlayan beyitte ve sonraki iki beyitlerde isimleri zikrolunan Ebu Bekir (a.), Ömer (a.), Osman (a.), Ali (a.) – ilk dört halife (**“Hülefa-i Raşidin”**); Hasanla (a.) Hüseyin (a.) ise imamlardır.

15. **“Enel-Hak”** - meşhur mutasavvıf şeyh Hüseyin bin Mansur’un (öl.919) “Ben Hakk’ım” sözü sebebiyle alenen işkence edildikten sonra, vücudundaki tüm deri kesilir yarı canlı haça gerilip halka teşhir edildiğinin ertesi günü ölür. Aslında ise şeyh **Enel-Hak** kelimesini **“Ben’in Allah’ta eriyip yok olması, ben yokum sadece Allah var”** anlamında kullanmıştır.

16. **İlm-i zahir** – sufilerin ilmi, bilgisi ikiye ayrılır: “ilm-i zahir” ve “ilm-i batın”. Onlara göre “ilm-i zahir” sahibi “ehl-i şeriat” veya “ehl-i kal”dir. “İlm-i batın” sahibi ise “ehl-i irfan” veya “ehl-i hal” diye bilinir (bak: 20, 145- 148). Mutasavvıflara göre, “ilm-i zahir” sahipleri söze dayandıkları için İlahi hakikati kavrayamazlar. “İlm-i batın” sahipleri ise İlahi hakikati hisseder ve gönüllerinde ararlar.

17. **Cüz’ ü küll** – “hisse” ve “bütün” demektir. “Cüz’i âlem” - bu âlem, “külli âlem” ise Allah anlamında kullanılmıştır.

18. **Çar-yar (çiharyar)** – “dört dost” demek. Klasik edebiyatta ilk dört halife (**Hulefa-i Raşidin**) - Ebu Bekir (a.), Ömer (a.), Osman (a.), Ali (a.) bu namla bilinmektedirler.

19. **Meanî** - sözün yerinde kullanılması, muhatabın haline uygun söylenmesi demek. Avrupa edebiyatında “ritorika” diye bilinmektedir. Meanî “belagat” ilminin başlıca üç bölümünden biridir.

20.Ledün (Ledünni) – Tasavvufta Allah-ü Teâlânın ihsanı ile kalbe ilham edilen, ilahi sırlara ait bilgiler demektir. “*Gayb ve marifet ilmi*” de denir. Ledün ilmi veya ilm-i ledün, okuyarak öğrenilmez ve bu ilim herkese nasip olmaz. O, Allah`ın bazı kullarına vahiy edilir, Hakk`ın lütfü ile verilir. Ledün hem de Allah`ın sırlarına ait manevi bilgileri öğrenen ilmin ismidir.

21.Veli – Allah`ın dostu, sevimlisi, temiz bendesi anlamında kullanılır. Çoğulu “*evliya*” dır. İnsan-ı kâmil`e de veli denir. Veli Allah`a sığındığı için Tanrı onu korur. İbn Arabî`ye göre bazı veliler sıradan müminler, bazılarıysa “*nefsini fani ederek, Hakk ile baki kalanlardır*”(20, 52).

22.Vilayet - Veli sözü ile aynı kökten gelir. Tasavvufta Allah ile kul arasındaki karşılıklı arkadaşlık anlamına gelir . Vilayet hem de velinin tuttuğu makama denir. Bu makam nübüvvet (peygamberlik) makamından sonraki aşamadır. Şebüsteri vilayet ve nübüvvet makamlarını dördüncü sorunun cevabında bir daireye benzetir. Ona göre dairenin yarısını nübüvvet, diğer yarısını ise vilayet oluşturur. Nübüvvet Âdemle (a.) başlar ve Hazret-i Muhammed`le (s.a.s) biter. Bundan sonra nübüvvetin batını olan **vilayet dönemi** başlar. Bu dönem hazret Ali (a.) ile başlar ve Mehdi (a.)la biter.

23.Kürsi – Allah`ın yarattığı en büyük varlıklardan biridir. Allah`ın büyüklüğünü gösteren kürsi Arşın altında bulunmaktadır. İbn Arabî`ye göre kürsi emir ve yasak meydanıdır. Kürside Allah`ın sıfatları tecelli eder.

24.Sasan - Sasaniler sülalesine (224-652) belirtir.

25.Murad bin Muhammed - tercümenin ithaf olunduğu Sultan II Murad (1421-1451).

26.Bayezid - Sultan I. Beyazıt (1369-1402) - Sultan II. Murat`ın babası.

27.Gazi han – Büyük ihtimal bununla Türk sultanı Orhan Gazi (1281-1362) kastedilmiştir, I Osman Beyin oğludur. Şirazi'nin ulu dedesi Orhan Gazi zamanında Şiraz'dan Anadolu'ya göç etmiştir.

28.Osman - Osmanlılar sülalesinin temelini kuran Sultan I Osman Bey (1258-1324).

29.Eyyuk – Semanın kuzey yarım küresinde bulunan Auriga burcunun en parlak yıldızı.

30.Veysel Karani - Üveys Karani (öl.657). Aslen Yemen'den olan Üveys Karani Muhammed peygamberi (s.a.s) görememiştir. Döneminin meşhur zahitlerinden biri olmuş ve 657 yılında Siffin savaşında öldürülmüştür.

31.Süheyl-i Yemeni - Semanın güney yarım küresinde bulunan ve yazın son aylarında görünen parlak yıldızdır. Farslar bu yıldıza sadece Süheyl demektedirler, kelime bu isimle Araplarda kullanılmaktadır. Rivayete göre bu yıldızın ışığı deriyi kızartarak güzelleştirir.

32.Vadi-yi Eymen - mukaddes yer, Kenan eli; Musa peygamberin (a.) Allah'ın sesini duyduğu yer (Tur dağı). Tasavvufta “Kalbin ilâhî tecelliyi kabul edecek şekilde arındırılması” ve “Hakk'ın sesinin duyulduğu vahdet vadisi” anlamlarında kullanılır. Sufiler peygamber ve evliyaların temiz kalbine de vadi derler. Bu vadinin çobanı dedikte ise Musa peygamber'e (a.) işaret edilir (O gerçekten de bir süre çobanlık yapmıştır - bak: 8a,92).

33.Felsefi - Beşer kudreti içinde ebedi saadeti kazanmak için Allah'a benzemek yolunu tutan cereyana verilen isim. Mutasavvıflar felsefeyi safsafa olarak görürler ve onların ilahiyatla ilgili fikirlerine gülerler. Şirazi de felsefeyi kabul etmeyenlerdendir.

34.Hüluli – “hülul”den gelmektedir: bir cismin başka bir cisme girmesi demektir. Bu fikri kabul edenlere “hüluli” denir. Onlara göre Allah'ın zatı kula (insana) girer ve onda tecelli eder. Mutasavvıflarsa bu fikri kabul etmezler. Onların yaklaşımına göre, tüm varlık

Allah'a aittir. Şebüsteri ve Şirazi de hülulî fikirlerini kabul etmeyenlerdendir.

35.Ehl-i teşbih – Sözlük anlamı “benzetme” demek. Tasavvufta tevhit düşüncesinin mantıksal yorumuna dayanan yollardan biri anlamında kullanılır. Teşbih ehli Allah'ın büyüklüğünü ve benzersizliğini saptamak için benzetme yoluna başvurur. Onlar Kur'an'daki bazı ayetlere (Maide: 64; Ta Ha: 20; Fecr: 22) dayanarak Allah'ı insana benzetmekte ve Tanrı'nın cismi olduğunu iddia etmektedirler. Aslıdaysa bu ayetlerdeki fikirler mecazi anlamda kullanılmıştır. Bu sebepten mutasavvıflar teşbih ehlinin fikirlerini kabul etmeyerek, onları hor görürler. Şebüsteri de bu konuda mutasavvıfların yanındadır. Mısradaki sırf bu fikir vurgulanmaktadır.

36.Ehl-i tenzih - sözlük anlamı “temizlenme”, “paklanma” demek. Tasavvufta Allah'ın her türlü kıyaslamadan yüksekte olduğunu vurgulanır. Tenzih ehline göre, herhangi bir fiziki ve akli düşünce Allah'ı vasıf etmekten acizdir. Tasavvufta tenzih genellikle teşbihle birlikte kullanılır. Çünkü bunlar birbiriyle hem ilgili, hem de zıt kavramlardır. Mutasavvıflarla beraber Şebüsteri de teşbih ehliyle tenzih ehlini kabul etmez ve onları “tek gözlü” diye nitelendirirler.

37.Tenasüh - Ruhun bir cisimden başkasına geçmesi (metempsihoz) demek. Bu inanca sahip insanlara göre insan ruhu sadece insana değil, hayvanlara ve cansız cisimlere de geçebilir. Mutasavvıflar bu inanca karşı çıkarlar.

38.İtizali – “itizal” kelimesinden gelmektedir; “bir tarafa çekilen” demek. İslam dininde Yunan felsefesinin etkisiyle yaranan bir ekolün ismidir. Ehl-i Sünnetten ayrılan bir telimdir. Bu telimi benimseyenlere “mutezile” adı verilir. Onlara göre, Allah'ın zati sıfatları yok ve O'nun cismi, mekânı olmadığı için görünmez. Onlar insanların gördüğü işlerde Allah yazısını da inkâr ederler. Bu teoriye göre, Allah herkesin ne edeceğini bilir, ama hiç kimseye bir işi zorla kabul ettirmez. Mutasavvıflar bu teorinin Allah'ın zati ile ilgili fikirlerini kabul etmezler.

39.Kelam - Müslümanlığın temelini akıl ve delille ispata çalışın kuramın ismidir. Kelam'ın ilk temsilcileri mutezile âlimleri olmuştur. Kelam yerine "İslam felsefesi" terimi de kullanılmaktadır. Bu kuramın temsilcilerine ise kelami denir.

40.Ehl-i kal – "ilm-i zahir" (bak: 16. açıklama) sahiplerine verilen ad.

41.Ger andan kuvvet olmaz ise, nemle
Çekirge budına kalmazdı hamle.

Beyitteki "nemle" kelimesi "küçük karınca" anlamında kullanılmıştır. Burada bir karıncanın çekirge kalçasını Süleyman peygambere götürmesiyle ilgili meşhur rivayete işaret edilir.

42.Cebrail (Cebrail, Cibril) – Allah'ın dört büyük meleğinden biridir. Peygamberlere vahiy getirir ve onlara Allah'ın emir ve yasaklarını ulaştırır. "Ruhul-küds", "Ruhul-emin", "Namus-i Ekber" adları ile de bilinir.

43.Karalık zat-i nuridür, ayan bil,
Hem anda ab-ı hayvanı nihan bil.

Mutasavvıflara göre, **kara** (siyah) kemal mertebesine özgü bir renktir. Gece karanlığı ile her şeyi örttüğü gibi, İlahi zatının tecellisi de her şeyi, bütün mecazi varlıkları örter. Bu anlamda kemal rengi kara nurdur aslında. Beyitte de sırf bu fikir vurgulanmaktadır. Halifelerin başlarına kara sarık bağlamalarının sebebi bununla ilişkilidir. Sufizmde renklere bu anlamlar yüklenmektedir: sarı - tarikatta zayıflık, kırmızı - sülukun güçlenmesi, yeşil - mutlak kemal, beyaz - vahdet âlemi, mavi - aşkın karmakarışıklığı, kara - tecelli başlangıcının kesret âlemine yönelmesi.

44.Çü arz eyledi aks anda kudret,
Bu kesretten zuhure geldi vahdet.

Beyitteki "**kesret**" (çokluk), "**vahdet**" (birlik) kelimeleri tasavvuf terimleridir. Bir olan Hakk'ın tecelli edip çokluk halinde görünmesi **kesrettir**. Çokluk kendi varlığının olmadığını kabul edip Hakk'ı görmeğe başlar ki buna da **vahdet** denir. Başka türlü ifade edecek olursak, Hakk - **vahdettir**, dünyevi varlıklarsa **kesret**.

45.Ezel aynı ebeddür söyle kim hem,
Nüzul-i İsa vü icad-i Adem.

Tasavvufta ezel öñü bilinmeyen zamanın önüne, ebed ise sonu olmayan zamanın sonuna denir. Bir başka ifadeyle, ezelin başlangıcı, ebedinse sonu yok. Bu kavramların ikisi de zaman kavramının kendisi gibi zordur ve sonsuzluğu ifade etmektedir. Beytin ikinci mısrasında örnek verilerek bu fikir desteklenir: İncil'de İsa peygamberin tekrar yeryüzüne ineceği bildirilmiş. Hadislerde de bu fikir vurgulanmaktadır. Anlaşıldığı üzere, ezel ebedin aynıdır.

46. Teeyyün - Aşıkâr olma, belli olma, birbirinden seçilme demek. Mutasavvıflara göre Hakk`ın zatında (substansiyasında) her şey var, ama onlar görünmez-bilinmezdir. Varlıkların ondan tecelli yolu ile çıkması **teeyyün** şeklinde ortaya çıkar. Mutasavvıf için **teeyyünler** perdelerden oluşmaktadır. Hakk`a yükselen salık, onları bir bir kaldırarak, hakiki varlığa kavuşur ve onda yok olur.

47.Kanı ya suret ü kanı ya ma'na - Tasavvufta **ma'na** Hakk`ın vahdet ve mahiyetine, **suret** ise kesret âlemine işaretir. Me'na ve mahiyet değişmez, suret (zahiri şekil) ise değişir.

48.Kanı Simurg`u kuh-i Kaf kanı?
Behişt ü duzeh ü A`raf kanı?

Beyitteki **Simurg** (kuş ismidir) Tasavvufta insan-ı kâmile ve zahiren görünmeyen aşka işaret eder. Attar`ın *Mantıkut-tayr* eserinde kuşların padişahı Simurg`dur. **Anka** kelimesi de bu anlamda kullanılır. **Kaf** ise Simurg ve Anka kuşlarının yaşadığı dağın ismidir. Tasavvufta **Kaf** nefsin manevi yükseliş makamına verilen isimdir. **Araf** cennetle cehennem arasında bulunan mekândır. Tasavvufta sevapla günahı beraber olan insanlar için ayrılmıştır. Bu insanlar ne cennete, ne de cehenneme giremiyorlar. Onların yeri Araf`tır.

49. Yüzün gördüğün yök ol cihanun

Ki, bunun bir yıldur günü anun.

Beytin içeriği Kur'anın Hac suresinin 47. ayetinden alınmıştır: **“Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.”** Sufiler Allah'tan başka tüm varlığa “alem” der ve onu esasen, ikiye ayırır: dünya (yaşadığımız alem) ve ahiret (ölümünden sonraki alem). Diğer bir ayırma göre ise beş âlem var: Zat (Lâhut) âlemi, ilk taayyün âlemi, Melekût âlemi, Nasut âlemi, İnsan âlemi. Zat (Lâhut) âleminde mutlak varlık olan Allah hiçbir sıfatla vasıflandırılmaz. İkinci âlemde Allah zuhura meyil eder ve **levhle kalemi** yaratır. Melekût âleminde eşyanın hakikatleri Allah bilgisinde sabit olur ve sıfatlar, ruhlar âlemi ortaya çıkar. Zaman ve mekan dışında olan bu üç âleme Gayb ve Emir âlemi de denir. Dördüncü - Nasut âleminde Allah bilgisinde sabit olan hakikatler ortaya çıkar. Beşinci – İnsan âlemi ise bu dört âlemin tamamına denir. Son iki âleme hem de Ayn ve Halk – Şahadet âlemi denir. Kur'an'a göre Melekût âleminin bir günü Nasut âleminin bin yılına beraberdir. Beytin birinci mısrasındaki **“gördüğün yok ol cihanun”** demekle Melekût âlemini kastediyor. İkinci mısradaki ise **“bunun bir yıldur günü anun”** fikri Kur'an'da yukarıda belirttiğimiz fikrin tefsiridir.

50. Kaçan sen şehr-i Cabersaye girdün?

Ne vaktin mülk-i Cabelkayi gördün?

Beyitteki **Cabersa** ve **Cabelka** iki hayali, efsanevi şehir isimleridir. Rivayete göre onların birincisi Batıda, ikincisi ise Doğu'daymış. İyi insanlar öldükten sonra Cabelka'ya, kötü insanlar ise Cabersa'ya giderler. Tasavvufta salikin hakikate kavuşmak için geçmesi gereken menzil anlamında kullanılır (ilk menzil Cabelka, son menzil Cabersa'dır).

51. İbn Abbas - Abdullah bin Abbas bin Ebdül-Muttalib (öl. 688) hadis ve Kur'an tefsiri yapan ilk âlimlerden sayılır. Muhammed peygamberin (s.a.s) amcasının oğludur. Abbasiler sülalesi onun neslinden gelir.

52.Halil - dost, sevgili demek. İbrahim peygamberin lakabı **Halilullah`tır**. Onun kalbinde Allah sevgisinden başka hiçbir mahlûkun sevgisi olmadığı için bu lakabı kazanmıştır. Mısradaki Halil kelimesi de İbrahim peygamber için kullanılmıştır.

53.Celil – Allah`ın Esmâ-i Hüsnalarından biridir, **“büyük”, “yüce”, “muhterem”** demek.

54.Hakikat - kehrüba, zatun nedür - kah,
Kuh ise dahi kah eyle vü bul rah.

Beytin ilk mısrasında hakikat kehribara, insan varlığı ise saman çöpüne benzetilmiştir. Kehribar elektrik özelliğine sahip – saman çöpünü kendine çeker. Müellifin fikrine göre, insan hakikate (bak:20,177) vardığı zaman varlığı saman çöpüne döndürülerek Hakk`a doğru cezb edilir, O`na kavuşur. İkinci mısradaki ise şair okuruna “kuh”a (dağa) benzeyen varlığını “kah” (saman çöpü)a dönüştürmesini - Allah`a doğru yönelmesini ve O`na kavuşmasını tavsiye eder.

55.Tecelli – “Aşikâr olma”, “görünme” demektir. Tasavvufta gaybdan gelen ve insan kalbinde görünen nurlar anlamında kullanılır. Beyitte de bu anlamda kullanılmıştır. Şair demek istediği: İlahi nur insan kalbinde düşer düşmez, onun varlığı (varlık dağı) toprağa dönüşür, yani dağ yok olur, insan kendini unuttur ve yalnız Allah`ı görür, O`nu düşünür. Tecelli anında arif (sufi) Hakk`ı kalbinin aynasında olan basiret gözü ile görür. Tecellinin çeşitli basamakları var (geniş bilgi için bak: 108, 472–473; 20, 182–183).

56.Cezbe – “Cezp etme”, “kendine çekme” demek. Tasavvufta Allah`ın yarattığı kulunu kendine çekmesi anlamında kullanılır. Cezbe ile insan varlığı yok olur ve Hakk varlığı ortaya çıkar. Cezbenin iki çeşidi var: dervişin (salikin) kendini yetiştirerek Hakk`a doğru cezp edilmesi, İlahi cazibe ile onun Hakk`a cezp edilmesi.

57.Ümmihani - Muhammed peygamberin (s.a.s) amcası kızı ve zevcesi, İmam Ali'nin (E.) kız kardeşidir. Rivayete göre peygamberimiz (s.a.s) Miraç gecesi **Ümmihani'nin** evinde olmuş. Burada da ona işaret edilir. Büyük Azərbaycan şairi Nizami Gencevi de "Hosrov ve Şirin" manzum hikâyesinde bu hakta şöyle yazar:

*Şebi çon tafte zin deyr-e fani,
Be halvet der sera-ye Ommehani.
Reside Cebreil ez beyt-e me'mur,
Boraği berğseyr avorde ez nur.
(Bir gece bu fani dünyadan yüz çevirip,
Ummi-haninin evinde halvete çekilmişti.
Cebrail Beyt-ül-memurdan gelip,
Nurdan (yaranmış) yıldırım suratlı bir Burak getirdi).*

58.Kabe kavseyn - Muhammed peygamberin (s.a.s.) Miraç zamanı Allah'a yakınlığını bildirmek için kullanılan meşhur ifadedir (bak: Kur'an, Necim: 9). Harfî anlamı "**iki yay kadar olan mesafe**" demek. Eskiden Araplar arkadaşlığın simgesi olarak karşılaştıkları zaman yaylarını (oklarını) birbirine yaklaştırmışlar. Peygamberimizle (s.a.s) Allah arasındaki mesafe de bu kadar olmuş.

59.Araz – Cevherle ilgili olan ve bağımsız varlığı olmayan kurama denir (şekil, aksidens). Herhangi bir madde, cisim (örneğin, meyve), cevherdir. Onun rengi, kokusu, şekliyse erezdir. Eğer cisim varsa, erez de var. Tasavvufta **araz** çoğu zaman **cevher** kelimesiyle birlikte kullanılır. Mutasavvıflara göre cevher ilahi nefestir. İlk cevher ise Muhammed peygamberin (s.a.s) nurudur.

60.Fatihe - Kur'an'ın ilk suresidir.

61.İhlâs - Kur'an'ın 112. suresidir.

62.Ayetül-kürsi - Kur'an'ın **Bakara** suresinin 255. Ayesinin ismidir.

63.Sebül-mesani - Kur'an`ın ilk suresi olan **Fatiha** tekrarlanan yedi ayetten oluştuğu için ona bu ad verilmiştir. Prof. Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre yedi ayetten oluşan bu sureni yeddi kat göklere benzetenler de var. Hurufiler ise Fatiha suresindeki yedi ayetle yüzdeki yedi siyah çizgi (iki kaş, dört kirpik, bir saç) arasında bir bağıllık görürler.

64.Nas - Kur'an`ın son suresidir.

65.Arş-i Rahman – Allah`ın Arşı demek. **Arş** gök âleminin en yüksek zirvesidir. O, tüm cismani dünyayı kapsar. Hakk`ın tahtı, hâkimiyeti Arş'tadır. Tasavvufta Arş kâmil insanın kalbine işarettir. Sufiler kâinatın en üst tabakasına Arş, en son katına ise **Ferş** derler. Arş kelimesi çoğu zaman **kürsi** sözcüğü ile birlikte kullanılır. Bu anlamların ikisinin de kökü Kur'an` dayanıyor. **Kürsi** Allah`ın sıfatlarının tecellisi yeridir.

66.Bu mısradan sonra verilen iki beyitte 12 burcun adları gösterilir: Hamel (koç), Serv (öküz), Cevza (ikizler), Seretan (yengeç), Esed (aslan), Sünbüle (başak), Mızan (terazi), Akreb, Kavs (ok), Cedyi (oğlak), Delv (kova), Hut (balık).

67. Zühal – Yıldız ismidir (Satürn).

68.Müşteri - Yıldız ismidir (Jüpiter).

69.Merrih - Yıldız ismidir (Mars).

70.Zuhre - Yıldız ismidir (Venüs).

71.Utarid - Yıldız ismidir (Merkür).

72.Aya yigirmi sekizdür menazil - Burada Ayın hilal halinden eski haline dönmesine kadar olan zamana işaret edilir. Bir ay kameri takvime göre 28 gün ve birkaç saattir.

73.Çar Unsur - Dört unsur: ateş, su, hava, toprak.

74.Heyula - Yunanca kelimedir; “madde”, “cisimlerin aslı olan madde” demek. Heyula görünmez, mevcut değildir, ancak akılla kavranır. Bütün cisimler arasında ortak olan mutlak heyulaya “unsur-u azam” denir.

75.Halk – Allah`ın Esmâ-i Hüsnâlarından biridir, Yaratan demek.

76.*Bu insanı ki gördün on bin, ey yar,*

Nihadinde tabii kuvveti var.

Beyitteki **tabii kuvvet** ifadesi insanın tabiatından biihtiyar, kendi kendine yaranarak çalışan güce denir. Bunların sayı ondur: fazlaları bedenden yok etmek, düşünmek, kavramak, görmek, işitmek vb. Şair bunların her birini yaranış itibarile bin olarak görür. İnsanın doğal (tabii) gücünün on bin olduğunu der (bak: 103, 98).

77.Berzah - Dünya ile ahiret arasındaki âlem. Tasavvufta ruhlar âlemi ve cismani âlem, anlam ve maddi âlem arasındaki orta bir âlem anlamında kullanılır. Beşer ölürken ruhu **berzah** âlemine yönelir. Dünyanın düzeni için **berzah** âlemindeki hayata hem duygu, hem de irade ile (istekle) hareket var.

78.Kâbe - Tasavvufta Tanrı ile vuslat makamı anlamında kullanılır. Mecazi anlamda Kâbe kalbe işaretir. Burada ise hakiki anlamda (Mekke`deki Kâbe) kullanılmıştır.

79.*Bilürdün sen hermişe eynüni ayn,*

Veliken seni komaz nöka-i ğayn.

Ayn (eyn) ve **ğayn** - Arap harflerinin ismidir. Bir nokta ile ayrılan bu harflerin belli anlamları da var. **Ayn** - hakikat ve göz anlamlarını, **ğayn** ise bulut ve örtmek anlamlarını ifade eder. Beyitte bu iki harfin şekil ve anlamlarına işaret edilir.

80.Salik - Hakikate kavuşmak için manevi yola giren insandır. *Salik*bu yolda insan-ı kâmile tabidir.

81.Siccin - Daim, sabit ve sağlam demek. Aynı zamanda cehennemde yer (zindan) adıdır. Burada sonuncu anlamıyla kullanılmıştır.

82.İliyyin - Yedinci gökte, Arşta olan bir yer - cennet. Müminlerin öldükten sonra ruhlarının dolu olduğu bir yer. Burada cennet anlamındadır.

83.İdris - Kalemle ilk defa yazı yazan ve iğne ile dikiş diken peygamberdir. Canlı şekilde göğe kaldırılmış.

84.Nuh - Meşhur peygamberlerdendir.

85.İbrahim - Meşhur peygamberlerdendir.

86.Musa - Meşhur peygamberlerdendir.

87.İsa - Meşhur peygamberlerdendir, göğe (dördüncü kata) kaldırılmış. Beyitte ona işaret edilir.

88.Mustafa - Muhammed peygamberin (s.a.s) adlarından biridir.

89.Yaratmamışdı anda saye Halik - Muhammed peygamberin (s.a.s) gölgesi olmamış. Biraz sonraki beyitte de bu meseleye değinilir.

90.Eliyle kıldı şeytanı müselman - Rivayete göre, Muhammed peygamber (s.a.s) şeytanı Müslüman etmiş.

91.Kustantaniye – Konstantinopol (İstanbul)

92.İshak - Şam ve Felestin ahalisi için gönderilen peygamberdir. İbrahim peygamberin (a.) oğlu, Yakup peygamberin (a.) babasıdır.

93.Kıla deva ki, Mehdi-yi zamanem - Deccal`den bahsediliyor (bak: 127. açıklama).

94.Sadreddin Şeyhül-Konevi (Konyevi - öl. 1273 ve ya 1275) - Döneminin meşhur mutasavvıflarındandır. İbn Arabî'nin (1165–1240) öğrencisi olmuş, onun fikirlerinin devamcısı olmuştur. Nasreddin Tusi ile mektuplaşmıştır.

95.Bu kokudur ki, Yakub`a irişdi,
Gözün açdı vü metlube irişdi.

Kur'an-ı Kerimin Yusuf suresine işaretler. Oğlu Yusuf'un ayrılığı sebebiyle gözlerinin nurunu kaybeden Yakup peygamber, Yusuf'un gönderdiği gömleğin kokusuyla iyileşir, gözleri açılır ve muradına erişir (bak: **8a**, 83–84).

96.Ehl-i Yesrib - Yesrib cemaati. Yesrib Medine şehrinin ilk adı. Muhammed peygamber (s.a.s) buraya göç ettikten sonra Medin` ("şehir» demek) diye değiştirilmiş.

97.Mısır kıl Yusuf e bu nefis çahın - Yusuf peygamberin (a.) kardeşleri tarafından kuyuya atılması, daha sonra ise Mısır`da makam sahibi olmasına işaret edilir.

98.Ol İsmail gibi sen Hakk`u teslim - İsmail peygamberin (a.) Allah`ın emri ile kurban kesilmeye razılık vermesine işaret edilir.

99.Elestiin (Elestü) – "**Ben değil miyim**" demek. Kur'an`ın Araf suresinin 172. ayetine işaretler. Bu ayette Allah ruhlardan: "**Ben sizin Rabbiniz değil miyim?**"— diye sormuş, ruhlar da: "**Evet, Rabbi-mizsin**",- diye cevap vermişler. Mutasavvıflar bu diyalogu Allah`la kulun ruhu arasında anlaşma olarak değerlendirirler. Arifler buna "**elest meclisi**" de derler. Klasik edebiyatta "**elest**" sözcüğü de kullanılır ki, bu da "ezel gün", "başlangıçcı olmayan gün" anlamındadır.

100.Kas - Tasavvufta Hakk`ın zatına olan muhabbet şarabını yansıtan cam anlamında kullanılır. Mutasavvıflar **kas** (ve ya **kasa**) dolu cama derler ki, bu da marifet dolu kalbe işarettir.

101.Süluk ü seyr - Mutasavvıfların müşşidin yardımıyla geçtikleri tarikat menzilleri ve aşamalarına denir. **Seyr ve süluk** Hakk yolcusunun hakikate kavuşmak için girdiği manevi sınavdır (bak: 20, 166-178).

102.La-yebga zamaneyn – “İki zamana kalmaz” demek. Mısradan da gördüğümüz gibi, **araz**, için (bak: 59. açıklama) kullanılmış. Tasavvufa göre, **araz** iki zamanda da kalmaz, yani ne geçmiştedir, ne de gelecekte. Buna göre de **erez`i** “iki zamanda da duramayan” şeklinde yorumlayanlar da var.

103.Ehrimen - Ateşperestlerde kötülük Tanrısının ismidir.

104.Ebu Cehl - Muhammed peygamberin (s.a.s) ilk düşmanlarından olan Amr bin Hişam Mahzum`un lakabıdır. “**Nadanlığın Babası**” anlamına gelen bu lakabı Peygamberimiz (s.a.s) ona takmıştır.

105.Anka - Kaf dağında yaşayan efsanevi bir kuş. **Ziimrüd-i anka**, **Simurğ** da denir. Tasavvufta temiz aşk **anka** ile kıyaslanır, Hakk`ın marifeti **anka** anlamındadır. Fuzuli bir beytinde anka ile ilgili şöyle yazar:

*Cifey-i dünya değil her kes kimi metlubumuz,
Bir bölük ankalarız Kaf-ı kanaat bekleriz.*

106.Semender - Rivayete göre, ateşte yaşayan efsanevi bir kuştur.

107.Koknus - Güzel rengi ve sesi olan efsanevi kuştur. Rivayete göre, bin yıl yaşıyor ve bundan sonra kendi topladığı odunun üstünde okur ve ateşte yanar. Şirazi de burada o durumu belirtmiş. Başka bir rivayete göre, müzik koknus kuşunun sesiyle ortaya çıkmış.

107a.Süleymane irişen kuş dilin öğren - Kur'an'da Süleyman peygamberin kuşların dilini bildiği belirtilmiş (bak: Enbiya: 79; Naml: 20, 22). Müellif burada o olaya işaret eder.

108. Dürr-i yetim - Yetim dürr, tek inci. Sedefte beslenildiği için tek dürrdür ve büyük olduğu için çok kıymetlidir. Klasik edebiyatta bu ifade Muhammed peygamber (s.a.s) için kullanılır (peygamberimiz daha çocukken yetim kalmış). Fuzuli aşağıdaki beytinde bu kelimeyi sırf Peygamberimiz için kullanmış:

*Oldu bazar-i cahan revneki bir dürr-i yetim
Ki, değil iki cahan hasili ol dürre beha.*

109. İlm-i hal - Tasavvufta marifet sahiplerinin, ariflerin ilmi anlamında kullanılır .

110.İlm-i kal - Tasavvufta zahiri bilgilerden, şeriatten behs eden ilimlere denir.

111.Emr ü Zeyd – Araplar arasında geniş yayılmış ve genel anlam kazanmış isimlerdendir. Klasik edebiyatta örnek verildiği zaman bu isimler kullanılır.

**112.Dedigim kangı evde olsa suret,
Firişte girmez ol eve zaruret.**

Bu beyitteki fikir Muhammed peygamberin (s.a.s.) bir hadisine uygundur. Bu hadiste içinde resim olan eve meleklerin girmediği söylenmektedir.

113.Düldül - Hazreti Ali'nin (a.) atının ismidir.

114. Azrail - Dört büyük melekten biridir. Vazifesi ruhları almaktır. **Ölüm meleği (melekül-mevt)** diye de bilinir.

115. Hızr-Hızır - Zulmete giderek dirilik suyu içmiş peygamber ve ya veli. Klasik şiirde **Hızr** ölmezlik sembolüdür. Çoğu halk destanlarında onun ruhu gariplere yardım eder.

116. Kevser - Cennette peygamberimize ait çay ve ya göl.

**117. Görüldü bir şerer şahid yuzinden,
Heman dem gitdi Musa kendözinden.**

Bu beytin (ve sonraki beytin) içeriği Kur'an'ın Araf suresinin 143. ayetinden alınmıştır. Bu ayette Musa peygamberin (a.) Allah'tan yüzünü göstermesini dilemesi, Allah'ın sesiyle kendini kaybetmesi ve dağda İlahi nurunun tecellisi anlatılmış.

118. Süreyya - Yıldız adıdır (Ülker). Bu yıldızın başka bir adı da Pervindir.

119. Pir-i muğan - Tasavvufta mürşit ve ya şeyhe denir.

120. Harabat – “Şarap içilen yer” demek. Tasavvufta ise vahdet, lâmekân âlemi anlamında kullanılır. Müridin kendi nefesine karşı çıktığı halvet âlemine de **harabat** denir. **Harabat ehli** dendiği zaman ise kendi varlığını yok eden, nefsinden kurtulan arif kastediliyor. **Pir-i harabat** (ve ya **pir-i muğan**) ise kâmil mürşide denir.

121. Ruhullah - İsa peygamberin lakabıdır.

122. Ruhül-kudüs - Cebrail adlı melektir.

123. Nasut - Sonuncu varlık olan İnsan âlemine denir.

124. Berek - Süheyl yıldızının bir adıdır.

125. Lahut – Allah'ın zatına, sırlı mahiyet mertebesine denir.

126. Evaik – “engeller” demek. Tasavvufta kalbin Allah’ı yükselmesine, ruhun Tanrıya açılmasına engel olan maniler analımında kullanılır.

127. Deccal-i kâfir - Kıyamete yakın bir zaman ortaya çıkarak kendini imam Mehdi (a.) olarak tanıttacak şahıs. O, insanların imanını bozmaya çalışacak, lakin imam Mehdi (a.) Şam’da onu öldürecek. Bu zaman İsa peygamber (a.) de yere inecek. Hadislerde Deccal’in tek gözlü olduğu söylenir.

128. Ki, Hızır öldürdü tiğl-i hecimi - Mısranın içeriği Kur’an’ın Kahf suresindeki 74. ayetten alınmıştır. Bu ayette Hızır peygamberin bir erkek çocuğu öldürmesinden bahsedilir.

129. Nakus – “Kilise zili” demek. Tasavvufta “salikin tevbe edip ibadete yönelmesine sebep olan uyanış”, “kulu ibadete çağırın hitap” anlamında kullanılır. Nakus “cem makamı” anlamında da kullanılır (bak: 108,112-113; 20,219).

130. Tersabeççe - Sözlük anlamı “gavur oğlu” demek. Metinde ise bu kelime “her şeyden geçmiş kâmil mürşit” anlamındadır. Tersabeççe “kutbül-aktab” kelimesiyle eşanlamlıdır. Tersabeççe’nin yüzünde İlahi nurun olduğu da gösterilir. 15. yüzyıl müellifi İbrahim Tennuri “Gülşen-i Raz”ın etkisiyle kaleme aldığı “Gülzar” adlı mesnevisinde bu meseleyle ilgili şöyle yazar:

Şu nuru kim, veli yüzünde parlar,

*Bu dilde ana **tersabeççe** derler* (103, 112)

“Tersa” sözüğünün anlamı ise “Hıristiyan”, “Haçperest” (bazen de “keşiş”) demek. Tasavvufta kötü huyları atıp iyi sıfatlar edinen ruhaniye tersa denir.

KAYNAKÇA

Azerbaycan Türkçesinde

1. Adilov M. *Azerbaycan paleoqrafiyası ve tarihi orfoqrafiya meseleleri*. Bakü, 2002.
2. Adilov M. *Türk metninin transfoneliterasiya problemleri*. Bakü, 2003.
3. Axundov A. *Azerbaycan dilinin fonetikasi*. Bakü, 1984.
4. Atalar sözləri (toplayanı: E. Hüseyinzade). Bakü, 1985.
5. *Azerbaycan dilinin dialektoloji lüğeti*. Bakü, 1964.
6. *Azerbaycan dilinin izahlı lüğeti*. I-IV c., Bakü, 1967- 1987.
7. *Azerbaycan dilinin Batı qrupu dialekt ve şiveleri*. I c., Bakü, 1967.
8. *Azerbaycan edebiyatı tarihi*. I c., Bakü, 1960.
- 8a. Balağı S. *Kur'an kıssaları (farsçadan tercüme edeni M. Nağısoylu)*. Bakü, 1992.
9. Cavadova M. *Şah İsmayıl Hatainin leksikası ("Deh-name" poeması üzre)*. Bakü, 1977.
10. Ceferov N. *Azerbaycanşünaslığa giriş*. Bakü, 2002.
11. Cemişidov Ş. *Seyid Azim Şirvaninin tercümeləri hakkında*. – "Azerbaycan SSR EA Haberleri". Edeb., dil ve inc. ser., 1970, N3.
12. Cemişidov Ş. "Kitab-i-Dede Korkut"da İslam ve Kur'an. "Edebiyat" gaz., 24 şubat 1995.
13. Cemişidov Ş. "Kitab-i-Dede Korkut". Bakı, 1999.
14. Cümşüdoğlu N. *Füzulinin sanat ve marifat dünyası*. Tehran, 1977.
15. *Dastan-i Ahmed Herami (tertibçi: E. Seferli)*. Bakü, 1978.
16. Demirçi-zade E. "Kitab-i-Dede Korkut" dastanlarının dili. Bakü, 1959.
17. Alizade S. *Orta asrlarda Azerbaycan yazı dili*. Bakü, 1985.
18. Esireddin Ebu Heyyan *el-Endelusi. Kitab Al-İdrak li-lisan el-etrak (Arapçadan tercüme edeni: akad. Z. Bünyadov)*. Bakü, 1992.
19. Füzuli M. *Hadikatü's-süeda (tertibçi: H.M. Savalan)*. Qum, 1374 (Arap alfabesi ile).
20. Göyüşov N. *Tasavvuf anlamları ve dervişlik remzləri*. Bakü, 2001.
21. Hacıyev T. *Azerbaycan edebi dili tarihi (teşekkül dövrü)*. Bakü, 1976.
22. Hacıyeva Z. *Suli Feqih. "Yusuf ve Züleyha" (14. asr Azerbaycan yazılı abidesi. Metn ve leksik oçerk)*. Bakı, 1991.
23. *Hinduşah Nahçıvani. As-Sihah el-ecemiyye (tertibçiler: T. Elesgerova, C. Sadıkova)*. Bakü, 1993.
24. Halilov Ş. *Mustafa Zeririn "Yusuf ve Züleyha" poemasının dilinde türk menşeli arkaizmler*. – "Azerbaycan dilinin tarihi leksikasına dair tadgikatlar", Bakü, 1988.

25. Halilov Ş. “*Esrar-name*”nin dili. Bakı, 1988.
26. Hatai Ş.İ. *Eserleri. I c. (İlmi-tengidi metnin tertibçisi: Ə. Memmedov)*. Bakü, 1966.
27. “*Kitab-i-Dede Korkut*” (tertibçi: H. Araslı). Bakı, 1962.
28. “*Kitab-i-Dede Korkut*” (tertibçiler: F. Zeynalov, S. Alizade), Bakü, 1988.
29. “*Kitab-i-Dede Korkut*” ensiklopediyası. I c., Bakü, 2000.
30. “*Kitab-i-Dede Korkut*”un izahlı lüğeti. Bakü, 1999.
31. Kahramanov C. Nesimi “*Divan*”ının leksikası. Bakü, 1970.
32. Kahramanov C., Hacıyeva Z. Yusuf Meddah “*Varka ve Gülşah*”. Bakü, 1988.
33. Kahramanov C., Halilov Ş. Mustafa Zerir “*Yusuf ve Züleyha*”. Bakü, 1991.
34. *Kur'an (Arapçadan tercüme edenler: Z. Bünyadov, V. Memmedaliyev)*. Bakü, 1992.
35. Memmed-zade K. Mahmud Şebüsterinin hayat ve yaradıcılığına dair bazı kaydlar. – “*Azərbaycan SSR EA Haberləri*” (ict.elm.ser.), 1964, N4.
36. Mirzeyev A. Cami, Nevai ve Füzuli yaradıcılığında 40 hedis. Bakü, 1997.
37. Mirzeyev A. Füzulinin “*Hediqätü's-süeda*” eseri orta asrlar tercüme abidesi gibi. Bakü, 2001.
38. Mirze-zade H. *Azərbaycan dilinin tarixi morfolojiyası*. Bakü, 1962.
39. Musayeva A. *Elyazma kitabı ve 15.-16. esrlər Azərbaycan edebiyatı: problemlər, araşdırmalar (tekstoloji-filoloji tədqiqat)*. Bakü, 2002.
40. Nağıyev M. Haqani “*Divanı*”na yazılmış şerh, “*İlm ve hayat*”, 1982, N5.
41. Nağıyeva C. İmadeddin Nesiminin “*Behrül-esrar*” kasidesi. – “*İslam dünyası*” gaz., 1993, N23, 25.
42. Nağısoylu M. *Orta asrlarda Azərbaycanda tercüme sənəti*. Bakü, 2000.
43. Nağısoylu M. “*Kitab-i-Dede Korkut*”daki bir neçə söz haqqında. - *Azərbaycan MEA-nın Haberləri, edeb., dil, inc.*, N3-4.
44. Nağısoylu M. Füzulinin “*Hadikatü's-süeda*” eseri. Bakü, 2002.
45. Nağısoylu M. *16. asr Azərbaycan tercümə abidesi “Şüheda-namə”*. Bakü, 2003.
46. Nağısoylu M. *Tercüme örnəklerimiz: Veli Şirazinin “Gülşen-i Raz” tercümesi* – “*Mütercim*” jurnalı, 2003, N1.

47. Nizami G. Hosrov ve Şirin (filoloji tercüme: H. Memmedzade). Bakü, 1981.
48. Oğuz-name (tertibçi S. Alizade). Bakü, 1987.
49. Rehimov M.A. Azərbaycan dilinin 16. asr yazılı abidesinde işlenmiş bir sıra sözlər hakkında. – “Azərbaycan EA Haberləri”. İct. elm. ser., 1962, N8.
50. Resul-zade M.E. Azərbaycan şairi Nizami. Bakü, 1991.
51. Rüstəmov R. Müasir Azərbaycanı edebi dili için arkaikleşmiş fiiller. “Dilçilik mecmuesi”. XVIII c., Bakü, 1963.
52. Rüstəmov R. Azərbaycan dili dialekt ve şivelerinde fiil. Bakü, 1965.
53. Sultanov M. Amedi Tebrizi ve “Esrar-name” eseri hakkında. – “C. Kahramanov. “Esrar-name”. Bakü, Azərbaycan EA neşriyyatı, 1964.
54. Şeyh Mahmud Şebüsteri. Gülşen-i Raz (ilmi-tengidi metn, tertibçi: Q. Memmedzade). Bakü, 1978.
55. Şenol Ş., Çingizoğlu A. Terekemelikden uzakda bir gece. “Halk” gaz., 1993, N159.
56. Şerifli K, Şerifli A. Mehri ve Vefa (Edebiyatımız ve dilimizin nadir abidesi). Bakü, 2001.
57. Şerifli K. Metnşünaslığın esasları. Bakü, 2003.
58. Tarbiyet M. Danişmendani-i Azərbaycan (tercümeçiler: İ. Şems, Q. Kendli). Bakü, 1987.
59. Topalova A. Edebiyyat tarihinin öğrenilmesinde tezkirelerin rolu ve Ağa Muhammed Müctehid-zadenin “Riyazül- Aşikin” tezkiresi. Bakü, 2001.
60. Zerine-zade H. Fars dilinde Azərbaycan sözləri. Bakü, 1962.

Ruşça

61. Абдуллаев Т. Тюркоязычный памятник XVI века «Кавамил ат-табир». Канд. дисс., Баку, 1991.
62. Бертельс Е. Э. Суфизм и суфийская литература. М., 1965.
63. Боровков А. К. Лексика среднеазиатского тевфсира XII-XIII вв. М., 1963.
64. Будагов Л. Э. Сравнительный словарь тюркских наречий, т. I-II, С.-Петербург, 1869-1871.
65. Гаджиева Н. Н. Произведение Абри Хадже ибн Адиля «Ихтийарат-и гаваид-и куллийа» и его лексика. Канд. дисс., Баку, 1986.

66. Гасымов А. Палеографические и орфографические особенности рукописей произведения М. Физули «Хадикат ус-суада». Канд. дисс., Баку, 1976.
67. Дмитриева Л. В. Описание тюркских рукописей Института востоковедения, т. III, М., 1980.
68. Древнетюркский словарь. Л., 1969.
69. Изысканный дар тюркскому языку. Ташкент, 1978.
70. Ислам. Энциклопедический словарь. М., Наука, 1991.
71. Исмаилов Ш. Философия Махмуда Шабустари. Баку, 1966.
72. Копанев П. И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Минск, 1972.
73. Лихачев Д. С. Текстология. М.-Л., 1962.
74. Наджип Э. Н. Тюркоязычный памятник XIV в. «Гулистан» Сайфа Сарая и его язык, Ч. I-II. Алма-Ата, 1975.
75. Наджип Э. Н. Историко-сравнительный словарь тюркских языков XIV века (на материале «Хосрау и Ширин» Кутба). Книга I. М., 1979.
- 75а. Наджип Э. Н. Исследования по истории тюркских языков XIV века. М., 1989.
76. Пайизов М. Г. Тюркоязычный переводный памятник XVI века «Тарджуман ас-Сихах». АҚД, Баку, 1987.
77. Персидско-русский словарь. Под редакцией Ю. А. Рубинчика, т. I-II, М., 1970.
78. Рагимов М. Значение неродственных языков на территории Азербайджана в сравнительно-историческом изучении тюркских языков огузской группы. - «Советская тюркология». 1971, №2.
79. Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий. I-II т., СПб., 1888-1891.
80. Са'ди. Гулистан (составитель: Р. М. Алиев). М., 1959.
81. Турецко-русский словарь. М., 1980.
82. Аль-Фараби. Логические трактаты. Алма-Ата, 1975.
83. Федоров А. В. Введение в теорию перевода. М., 1953.
84. Халидов А. Е. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. М., 1985.

Türkçe

- 85.Banarlı N.S. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. I c., İstanbul, 1987.*
- 86.Bursalı M.T. *Osmanlı muallifleri. Ic., İstanbul, 1333 (Arap alfabesi ile).*
- 87.Büyük Türk Klasikleri (Elvan-i Şirazi), II c., İstanbul, 1985.
- 88.Ergin M. *Bursa kitaplıklarındaki türkçe yazmalar arasında. – “İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakultesinin Türk dili ve Edebiyatı dergisi” (TDED). 1952, NŞ4, s. 128-132.*
- 88a. Ergin M. *Dede Korkut kitabı. I-II c., Ankara, 1958, 1963.*
- 89.Fuzuli. *Hadikatü's-süeda. Dr. Şeyma Güngör yayınlaması. Ankara, 1987.*
- 90.Gülşehri *Mantik ut tayr. Önsözü yazan Levend A.S., Ankara, 1957.*
- 91.İslam Ansiklopedisi, I-IV c., İstanbul, 1949.
- 92.İslam Ansiklopedisi, XI c., İstanbul, 1995.
- 93.Kaşkarlı M. *Divanü luğat it-türk tercümesi (Çeviren B.Atalay). I-II c., Ankara, 1939-1941.*
- 94.Kocatürk V.M. *Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara, 1964.*
- 95.Köprülü F. *Türk Edebiyatında ilk mutasavvıfler. Ankara, 1981.*
- 96.Köprülü F. *Türk Edebiyatı. İstanbul, 1980.*
- 97.Kutluk İ. *Kültür ve dil tarihimizin yeni bir vasıkası - Attarın Esrar-name tercümeleri. TDED, 1947, Ns2.*
- 98.Letifi. *Tezkire. İstanbul, 1316 (Arap alfabesi ile).*
- 99.Levend A.S. *Türk Edebiyatı Tarihi, I c., Ankara, 1984.*
- 100.Mevlana müzesi yazmalar katalogu. *Hazırlayan Gölpinarlı A. I-III c., Ankara 1967-1972.*
- 101.Reşad Faik. *Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye, İstanbul, larihatsız (ərəb əüfbası ilə).*
- 102.Sehi bey. *Tezkire Heşt Behişt (sadeleştiren Mustafa Isen). İstanbul, 1980.*
- 103.Şebüsteri. *Gülşen-i Raz. Çeviren prof. A.Gölpinarlı. İstanbul, 1989.*
- 104.Şebüsteri. *Gülşen-i Raz. Yayına hazırlayan: S.Yalsızuçanlar. İstanbul, 1999.*
- 105.Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi türkçe yazmalar katalogu. *Hazırlayan: F.E.Karatay. I-II c., İstanbul, 1961.*

106. *Türkçe sözlük*. 6. baskı. Ankara, 1974.
 107. *Türkiye yazmaları toplu katalogu*. Hazırlayan: A.N.Terlan. Ankara, 1981.
 108. *Uludağ. Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul, 1991.
 109. *18.asırdan günümüze kadar kitaplardan toplanmış tanıklariyle Tarama sözlüğü. I-VI c.*, Ankara, 1941-1945.

Avrupa dillerinde

110. *Bloshet E. Cotalogue des manuscrits turcs de la Bibliotheque National. Paris. I v.*, 1932.
 111. *Flemming B. Türkische handschriften teil 1. Verzeichnis der orientalischen handschriften in Deutschland. Band XIII, 1. Wiesbaden, 1968.*
 112. *Flügel G. Die arabischen, persischen und türkischen handschriften der kaiserlich-königlichen hofbibliothek zu Wien. Wien, 1867*
 113. *Götz M. Türkische handschriften. Verzeichnis der orientalischen handschriften in Deutschland. Band XIII, teil 2, Wiesbaden, 1968.*
 114. *Pertsch W. Die türkischen handschriften, der herzoglichen Bibliothek zu Gotha, Wien, 1864.*
 114a. *Pertsch W. Die handschriften - Verzeichnisse der königlichen Bibliothek zu Berlin. Berlin, 1889.*
 115. *Rossi E. Elenge dei manoscritti Turchi della bibliotheca Vaticana Citta Del, Vaticana, 1953.*

Farsça

116. ابن بزاز اردبیلی . صفوة الصفا . مقدمه وتصحيح :
 غلامرضا طباطباقی یمجد ، تبریز ، ۱۳۷۳
117. احمد منزوی . فهرست نسخه های خطی فارسی جلد ۵ ، تهران ، ۱۳۴۹
118. حسن عمید . فرهنگ عمید ، تهران ، ۱۳۵۴ ،
 ذبیح الله صفا . تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی ،

119. مجلد اول ، تهران ، ۱۳۵۲
سعدی . گلستان ، متن علمی و انتقادی بسعی و اهتمام رستم علی یف
120. مسکو ، ۱۹۵۹
شیخ محمود شبستوی . گلشن راز ، متن علمی
121. و انتقادی بامقدمه : قربانعلی محمدزاده ، باکو ، ۱۹۷۲
122. علی اکبر دهخدا . لغت نامه ، تهران ، ۱۳۴۷
123. مجد العلی . طریقه ترجمه ، تهران ، ۱۳۱۴
124. محمدعلی تربیت . دانشمندان آذربایجان ، تهران ، ۱۳۱۴
125. محمدعلی مدرس ، ریحانه الادب . جلد ۳ ، تهران ، ۱۳۶۹
126. محمد معین . فرهنگ فارسی . جلد های ۱-۶ ، تهران ، ۱۳۵۲
127. نسخه های خطی کتابخانه دانشگاه لس آنجلس ، تهران ، ۱۳۶۲

El Yazmaları

128. "Gülşen-i Raz": FS -364 (AMEA M.Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsü – El.E)
129. "Gülşen-i Raz": MF - 890 (El.E).
130. "Gülşen-i Raz" (fotosuret, şahsi kituphanemizde).
131. Mecmue: B - 878 (El.E.).
132. Mecmue: M - 251 (El.E.).
133. Mecmue: M - 237 (El.E.).
134. Mecmue: B - 306 (Sankt-Petersburg Şarkiyat Enstitüsü).
135. "Mukaddemat `ül-Adab" tercümesi: C - 243 (El.E).
136. Salman Mümtaz arhivi: Q - 38, s.v. 261 (El.E.).
137. Şeyh Sefi tezkiresi: FS - 645-647 (El.E.).
138. "Şüheda-name": M - 259 (El.E.).
139. "Ravzatüş-şüheda": C - 24 (El.E.).

ПЕРЕВОДНОЕ СОЧИНЕНИЕ «ГЮЛЬШАНИ-РАЗ»ШИРАЗИ (1426)

В работе впервые в филологическом и текстологическом аспекте исследуется тюркско-азербайджанский переводный письменный памятник «Гюльшани-раз» (1426) и дается трансфонелитерация текста на латыни.

В **первой главе** монографии излагается основное содержание «Гюльшани-раз» Шабустари (ум. 1320) и одноименного перевода Ширази, выполненного в 1426 году, даются сведения о 47 рукописных списках последнего. Здесь изучаются также палеографические и орфографические особенности трех рукописных списков перевода, использованных при составлении текста.

Во **второй главе** книги подвергаются тщательному сопоставительному анализу текстов оригинала и перевода, в результате чего выявлены значительные добавления Ширази по теме и содержанию сочинения Шабустари. Оригинал содержит всего 1000 бейтов, в переводе же - около 3000. Излагаются причины различий в текстах оригинала и перевода, дается их классификация.

Третья глава посвящена исследованию языковых и стилистических особенностей перевода. Здесь особое внимание уделено анализу древних тюркских слов памятника, которые не употребляются в современном азербайджанском литературном языке.

Книга завершается трансфонелитерацией текста перевода на латыни, впервые составленного на основе его трех рукописных списков.

THE TRANSLATION WORK OF “GULSHANI-RAZ” BY SHIRAZI (1426)

This work for the first time, investigates the Turkic-Azerbaijani written translation monument «Gulshani-raz» (1426) in the philological and textual aspects and gives the transliteration of the text in Latin.

The first chapter of the monograph deals with the main content of «Gulshani-raz» by Shabustari (1320) and the translation of the same name by Shirazi which was done in 1426; gives information about 47 manuscript copies of the latter. The palaeographic and orthographic peculiarities of 3 manuscript copies of the translation used in compilation of the text are also investigated here.

In the second chapter . The original text and the translated variant undergo a thorough comparative analysis with the result that very remarkable additions by Shirazi were revealed according to the theme and content of the work. The original comprises only 1000 beys while the translation contains about 3000. Besides it, the reasons of differences in the text of the original and translation are shown and their classification is given.

The third chapter deals with the investigation of linguistic and stylistic peculiarities of translation. Here special attention is given to the analysis of ancient Turkic words of the monument which are not used in Modern azerbaijani literary language. The book ends with the transliteration of the text of translation in Latin, for the first time compiled on the basis of its 3 manuscript lists.

DİZİN

MÜELLİFLER

Abdülbaki Gölpınarlı 5, 11, 12, 16, 21, 23,38,39,312.

Ahmedi Tebrizi 3, 51,77.

Ali

Ali Nihat Tarlan 24

Aşık Ali Paşa 14

Şerifli Aysel 37

Baba Nimetullah Nahcıvani 6

Balasağunlu Yusuf 79,89,100,115

Bloşet E. 18.

Budagov L. 97

Celalüddin bin Muhammed Devvani Siddiki 6

Celal-zade Nişani 110

Cemşidov Şamil 101,109,115

Dede Ömer Ruvşeni 95

Demirçi-zade E. 96

Dmitriyeva L.V. 18

Doktor Taluk 11

Ebu Heyyan 89

Emineddin Tebrizi 6,7

Emir Necip 34, 89,101,106,113

Ergin M. 100,102

Halilov Şamettin 114

*Faik Reşat*22

Fatih 24

Feridüddin Attar 8,9, 40,51,62,65,309

Flyugel G. 18

Fuat Köprülü 14,15,77

Germiyanlı Şeyhoğlu Mustafa Cemali 108

Gülşehri 65

Gülşeni Berdei 95

Hacı Bayram Veli 13

Hamidiye 24

Hammer Purgştal 11

Dasitazi 18

Hasan Amid 110

Hacı Muhammed Üsküdari 24

Hacıyev T. 96

Hadi Mirze-zade 35

- Hamid Araslı* 51,106
Hakani Şirvani 52
Hinduşah Nahcıvani 89,90,100,101.
Hüseyin Cavid 87
Hüseyin Vaiz Kaşifi 40
İbn Bezzaz 44
İbnul-Arabî 65
İbrahim Kutluk 51
İsmayulov Ş. 8,12
Kadı Bürhaneddin 84,85
Kemaleddin Hüseyin bin Şerafeddin Abdülhakk Erdebili 6
Kemandar Şerifli 37
Kurbaneli Mehmedzade 12
Kutb 89, 90,092,93,99,101
Lahici 6,11
Latifi 13
Mahir Vasfi Kocatürk 15,26,68
Mahmud Halevi 7
Mahmud Kaşgari 92,94,97,104
Mehmet Emin Resul-zade 106,112
Mehmetağa Sultanov 51
Mevlana Celaleddin Rumi 9,62,65,
Mevlana Şirazi 12
Mirza Rehimov 95,104
*Mislihaddin ibn Eyup*29
Muhammed Ali Terbiyet 18,25
Muhammed bin Devletşah Şirazi 22
Muhammed bin Hüseyin Katib Neşati 22
Muhammed Fuzuli 3,33,40
Musliheddin ibn Eyyup 25
Mustafa Çelebi 110
Mustafa Darir 77,92,93,97,103,105,106,112,115,118
Nasib Göyüşov 12
Nihat Sami Banarlı 15,16,19
Nimetullah Kışvery 83
Nizami Gencevi 11,106,112
*Pertç V.*18
Rabguzi 89
Radlof V. 90,96,109,114,116
Recep ibn Hacı Muhammed 17

- Sadık Yalsızuçanlar* 11,12
Salman Mümtaz 17
Samet Alizade 35,36,84,102
Sarı Abdullah 7
Sarı Aşık 109
Seyf Serai 34,89
Seyyid Yahya Şirvani 6
Suli Fakih 73,93,97,98,11,112,118
Şah İsmail Hatai 34,96
Şemsüddin Feneri 21
Şeyh Elvan Şirazi 13,14,15,16,18
Şeyh Feridüddin Attar 8,9,40,51,62,65,309
Şeyh Mahmud-i Şebüsteri` 5-12,15,16,18,27,30,31,38,39-
46,71,74,75,76.305,307
Şeyh Sadreddin Kunevi (Konyevi) 64.65,76
Tevfik Abdullayev 89,95
Übeyd Zekani 51
Vasfi Mahir Kocatürk 15,26,68
Yunus Emre 95
Yusuf Meddah 77,96,105,118
*Yükneki*104
Zerine-zade Hasan 106,110
Zeynalov F. 102

ESERLER

- Altun Yaruk* 94,103,110
As-Sihah al-Acemiyye
(kısaca: *As-Sihah*) 89,90,95,96,105,111,113
Atabetü'l-Hakayık 104
At-Tuhfa Ez-Zekiyya Fi-l-Luğa et-Türkiyye
(kısaca: *At-Tuhfa*) 89,94,96,98,100,102,105,108,110,111
Azer 86
Büyük Türk Klasikleri 16,46.
Destan-i Ahmed Harami 77,93,96,103,106,111,112,114
Divan (Kaşğari) 98,1105
*Divan (Hakani Şirvani)*52
*Divan` (Şah İsmail Hatai)*34
Divan` (Nesimi) 35.91,99

- Divanü-Luğat-it-Türk* 94,98,105,107,115
Eski Türk Sözlüğü 91.114
Esrar-name 31,51,65,77
Gülistan 34,85,89
Gülşen-i Raz Şerhi 7
Gülzar-name 7
Güneş ve Ay 85
*Gürbe vü Muş (Kedi ve Fare)*51
Hadikatü`s-Süeda 3
Hadis-i Erbain 3
Hakkü'l-Yakin (İnancın Gerçekliği) 6
Heşt Behişt 12
Hosrov ve Şirin 89,91,93,98,99,100
Hurşid ve Ferehşad 108
İbn Mühenna Sözlüğü 89
*İhtiyarat-i Kavaid-i Külliye*106
İslam Ansiklopedisi 23,52
Kelile ve Dimne 65
Kevamilü't-Tabir 89
*Kıssa-i Yusuf*93
Kıssasü'l-Enbiya
Kitab al-İdrak li-Lisan el-Etrak
(kısaca: Kitab al-İdrak) 89,90,94,100,101,102,104,105,108,111,112,113,114,116
Kitab-i Dede Korkut 3,96,101,104,109
Kuran-ı Kerim 3,4,22
Kutadgu Bilig 79,89,94,100,103,104,105,106,111,115
*Mahzenü'l-Esrar (Sırlar Hazinesi)*11
Mantuku't-Tayr 65
Mefatihü'l-İcaz fi Şerh-i Gülşen-i Raz 6
Mehri ve Vefa 37
Mesnevi 9,62,65
Mevahibü'l-Hallak 110
*Miratü'l-Muhakkikin (Araştırmacıların Aynası)*6
Müntehabü's-Şifa 108
Oğuz-name 84,90,94,99,111
Orta Asiya Tefsiri 99,105
Osmanlı Müellifleri 14
Ravzatü's-Şüheda 40
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 15
Saadet-name (Saadet Kitabı) 6,46
Safvetü's-Safa (Safların Safı) 44

*Semeratü'l-Fuad (Kalbin Verimleri)*7
Sufizm 11
Şahid-name 6
Şeyh Safi Tezkiresi 33,44,51
Şüheda-name 3,40,99,103
Tarama Sözlüğü 68,78,88,92,103
Tarih-i Edebiyat-ı Osmanî 13
Türk Edebiyatı Tarihi 15,26.68
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar 15
Türk Edebiyatı 15
Verga ve Gülşah 77
Yusuf ve Züleyha 77,91,93,96.97,102,103.104,105.111,112,114

ŞAHİS ADLARI

Ebu Bekr 41,126
Emir Hamze 103
Emir Huseyni Harevi 7
Esmihan 24
Hacı Paşa 108
Halet Efendi 24
Hallac Mansur 10,61
Hekimoğlu Ali Paşa 24,33
Hüsnü Paşa 24
İbrahim Tennuri 7
İmam Hasan 41,42
İmam Hüseyin 41,42
İmam Mehdi 5,62,63
Mihrişah Sultan 24
Mir Huseyni Saadet` 10
Muhammed Peygamber 41,64,303,304,306,310,312,315,316,317,318
Muhammed Said 24
Muhammed Tahir 14
Orhan Gazi 13,306
Osman 41
*Ömer*41,95,126, 304
*Sehi Bey*12,13.19
Serez 24
Seyyid Hüseyini 7
Sultan Murad bin Muhammed bin Bayezid 21,26.127,305
Şeyh Bahaeddin Yakub Tebrizi veya Şeyh Eminateddin Tebrizi 7
Şeyhülislam 20,21,26,130

YER ADLARI

Anadolu 12,17,306

Azerbaycan

Bakü 98 100 102 109

Berlin`11,18

Bodlean 25

Bursa24

Dmanisi106

Drezden100,101,109

Hicaz`5

Horasan7,8,10,40

İran`12,22,23,33,110,111

İstanbul

4,13,23,24,26,27,29,30,31,33,34,35,36,37,40,44,46,49,78,119,120,315

İsveç 25

Kazak 106

Konya 23,39

Kum 33

Londra 25

Manisa 24

Marburg 25

Marneuli 106

Mısır 5,183,316

Paris 18,25,34

Rusya 16,25,29

Sankt-Petersburg 4,16,25,26,27,29,30,31,32,33,35,36,40,46,49,119

Suriye 5

Tebriz 5,10,34

Tovuz 106

Türkistan 13

Türkiye 3,11,16,18,21,22,23,24,25,29,35,68,87,90,93

Vatikan 18,25

Visbaden 18

Viyana 4,25,26,27,28,31,32,35

**ORD. PROF.DR.
MUHSİN ZELLABDİN OĞLU NAĞISOYLU**

1946 doğumlu olan Ord.Prof.Dr. Muhsin Zellabdin oğlu Nağisoğlu, 1971 yılında Bakü Devlet Üniversitesi'nin doğubilimleri fakültesinden mezun oldu. 1972-2015 yıllarında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nde çalışmış, 25 yıldan fazla Enstitü'nün Farsdilli Elyazmaların Tetkiki Bölümünün başkanı görevinde bulunmuştur. Şu anda Nesimi Dilcilik Enstitüsü'nün başkanıdır. 1994 yılında "15.-16.Yüzyıl Azerbaycan Tercüme Abideleri" (metin bilgisi, tercüme ve dil meseleleri) konusunda doktora yapmıştır. Bilimsel araştırmaları çoğunlukla orta çağlarda Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş eserlerin metin bilgisi, çeviribilim ve dilbilgisi yönünden araştırılmasına yönelmiştir. M.Nağisoğlu çeşitli bilimsel çalışmaları olmakla birlikte özellikle klasik çeviri sanatı üzerine yaptığı araştırmalarla; Azerbaycan edebiyatının anıtsal şahsiyetlerinden Fuzuli'nin, Şirazi'nin, Ahmedi Tebrizi'nin ve benzerlerinin edebi eserlerinin çalışmalarıyla tanınan bir bilim adamıdır. Şu ana kadar konu ile alakalı 12 monografisi yayımlanmıştır. "Orta Çağlarda Azerbaycan'da Tercüme Sanatı" (2000), "Fuzuli'nin Hadikatü-s-Süeda" eseri (2001), "16. Asr Azerbaycan Tercüme Abidesi "Şüheda-name" (2003), "Şirazi'nin "Gülşen-i Raz" tercümesi" (2004, 2011), "Ahmedi'nin "Esrar-name" tercümesi" (2005), "Hazini'nin "Hadis-i Erbain" tercümesi"(2008), "16.Yüzyıl Tercüme Eseri "Kevamil'üt-Tabir" (2011) ve b. 40'a yakın kitabın yazarı, mütercimi ve tertipçisi, 300'dan fazla makale müellifidir. Tertipçisi olduğu "Nizami İnciler" kitabı (tertipçilerden biri) Türkiye'de, tertipçisi ve mütercimi olduğu "Farsdilli Elyazmalar Katalogu" İran'da yayımlanmıştır. Berlin, Dresden, Sarayevo, Moskova, Kazan, Bakü, Ankara, İstanbul, Kars, Iğdır, Konya, Kayseri, Lefkoşa, Tehran, Tebriz, Urmiya şehirlerinde düzenlenen uluslararası bilimsel kongrelerde bildiriler sunmuştur. 1967-1970, 1972-1975, 1982-1986 yıllarında Afganistan'da Farsça tercümanlığı yapmıştır. Farsçadan 4 kitabın tercümeçisidir.Azerbaycan'ın ünlü bilim adamı,edebi dil tarihi ve edebiyat tarihi araştırmacılarından biri olan Ord.Prof.Dr.Muhsin Nağisoğlu, aynı zamanda 2014 yılından itibaren Azerbaycan Yazarlar Birliği üyesidir.